
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2012

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť publikovaného časopisu nesmie byť reprodukováná alebo použitá a šírená v akejkoľvek forme a akýmkoľvek prostriedkami, elektronicky alebo mechanicky, vrátane kopírovania, digitalizácie alebo uchovávaná v akýchkoľvek informačných pamätiach, databázach a informačných systémoch bez predchádzajúceho písomného súhlasu Vojenského historického ústavu a autorov.

OBSAH

Štúdie

CHORVÁT, Peter: Vojenské múzeum v Bratislave 1939 – 1945 (plány verzus realita)	6
SABOL, Miroslav: Nemecké reparačné a reštitučné náhrady voči Československu po druhej svetovej vojne	17
SORBY, Karol R.: Egypt a Izrael: vojna na vyčerpanie, 1968 – 1970	36
BAKA, Igor: Československá vojenská pomoc Líbyi v prvej polovici osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia	55
ŠTAIGL, Jan – VANĚK, Pavel: Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1968 – 1992	82

Dokumenty a materiály

PURDEK, Imrich: Československá vojenská symbolika v rokoch 1918 – 1939	121
LAMOŠ, Róbert: Proces s Ottom Skorzenym. Porušenie medzinárodného vojnového práva?	159
BUČKA, Peter: Vývoj armádnej telovýchovy a športu v období rokov 1956 – 1968	172

Recenzie

HEIMANN, Mary: <i>CZECHOSLOVAKIA. THE STATE THAT FAILED.</i> (F. Vrábek)	187
RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David: <i>JAN FERAK A TI DRUZÍ. ČESKOSLOVENŠTÍ INTERGRIGADISTÉ, LETCI A LETOUNY V OBČANSKÉ VÁLCE VE ŠPANĚLSKU 1936-1939.</i> (P. Šumichrast)	193
FEST, Joachim: <i>HITLER: KOMPLETNÍ ŽIVOTOPIS.</i> (A. Hruboň)	195
SCHOFIELD, Carey: <i>RUSKÁ ELITA. BRIGÁDY SPECNAZ A VÝSADKOVÉ JEDNOTKY.</i> (M. Konečný)	199

Anotácie, glosy	203
------------------------------	-----

Kronika	214
----------------------	-----

INHALT

Studien

CHORVÁT, Peter: Militärmuseum in Bratislava 1939 – 1945: Pläne versus Realität	6
SABOL, Miroslav: Deutsche Reparations- und Restitutionszahlungen an die tschechoslowakei nach dem Zweiten Weltkrieg	17
SORBY, R. Karol: Ägypten und Israel. Ein Erschöpfungskrieg, 1968 – 1970	36
BAKA, Igor: Tschechoslowakische militärhilfe an Libyen in der ersten Hälfte der 1980er Jahre	55
ŠTAIGL, Jan – VANĚK, Pavel: Grenzschutz an den Staatsgrenzen der Slowakei in den Jahren 1969 – 1992	82

Dokumente und Materialien

PURDEK, Imrich: Tschechoslowakische Militärsymbolik in den 1918 – 1939	121
LAMOŠ, Róbert: Prozess gegen Otto Skorzeny. Verletzung des internationalen Kriegsrechts?	159
BUČKA, Peter: Entwicklung der Körpererziehung und des Sports in der Armee in den Jahren 1956 – 1968	172

Recensionen	187
--------------------------	-----

Annotationen, Glossen	203
------------------------------------	-----

Chronik	214
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

CHORVÁT, Peter: Military Museum in Bratislava 1939 - 1945 (plans versus reality)	6
SABOL, Miroslav: German reparations and restitution replacements towards Czechoslovakia after World War Two	17
SORBY, Karol R.: The War of Attrition, 1968 – 1970	36
BAKA, Igor: Military aid to Libya by Czechoslovakia in the first half of the 1980's	55
ŠTAIGL, Jan – VANĚK, Pavel: Protecting the border of Slovakia in the years 1969 – 1992	82

Documents and Materials

PURDEK, Imrich: Czechoslovak military symbolism in the years 1918 – 1939	121
LAMOŠ, Róbert: The Trial with Otto Skorzeny. Violation of the laws and usages of war?	159
BUČKA, Peter: Development of Army physical education and sport in the period 1956 – 1968	172

Reviews	187
----------------------	-----

Annotations, Glosses	203
-----------------------------------	-----

Chronicle	214
------------------------	-----

ŠTÚDIE

VOJENSKÉ MÚZEUM V BRATISLAVE 1939 – 1945 (PLÁNY VERZUS REALITA)*

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Military Museum in Bratislava 1939 – 1945 (plans versus reality). *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 6-16, Bratislava.

Author focuses in the published study on the history of the Military Museum in Bratislava in years 1939 - 1945. Author claims that the museum was founded in late 1939 on the initiative of the Minister of National Defence, General Ferdinand Čatloš. Initially, the Military Museum housed in the building of the Ministry of Defence no. 1 in Bratislava, in August 1941 it was moved to “cavalry barracks“ in Tehelné pole, also in Bratislava. The manager of the Museum was 31 May 1941 appointed Staff Sergeant Ľudovít Vykysalý. Author emphasizes that the Museum was struggling, throughout its existence, with shortages of personnel and material. The problem with his presentation activity was also excessive highlighting of propaganda, thus the alliance with Nazi Germany. In the years 1944 – 1945 military museum collections were evacuated, and their fate at the end of the World War II remains relatively unclear.

Military History. Slovakia. History of the Military Museum in Bratislava. 1939 – 1945.

Vyhlasením Slovenskej republiky 14. marca 1939, ktorá vznikla ako vedľajší produkt zahraničnej politiky nacistického Nemecka v súvislosti s rozbitím Česko-Slovenska, bola konštituovaná aj branná moc tohto nového štátu – *slovenská armáda*.

Už krátko po svojom vzniku prešla slovenská armáda „krstom ohňom“, a to počas ozbrojeného konfliktu s maďarskou kráľovskou armádou na prelome marca a apríla 1939. Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa po boku nacistického Nemecka zúčastnila vojnových ťažení proti Poľsku a proti Sovietskemu zväzu, pričom od novembra 1943 takisto zasiahla do bojov s ďalšími Spojencami protifašistickej aliancie.

Slovenská armáda sa fakticky rozpadla po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP) 29. augusta 1944. Po tomto dátume sa z jednotiek verných vláde v Bratislave

* Štúdiá je doplnenou verzou referátu predneseného na 12. konferencii Euroatlantickej pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov, konanej v dňoch 21. – 25. mája 2012 vo Viedni.

sformovala nová slovenská branná moc – *Domobrana*, ktorá zanikla spolu so Slovenskou republikou na konci druhej svetovej vojny v roku 1945.

V tomto príspevku by sme sa radi zamerali na moment, ktorý úzko súvisí s existenciou slovenskej armády v sledovanom období a je zároveň zaujímavou kapitolou vojenských dejín i dejín muzeológie na Slovensku. Ide o problematiku existencie a aktivít Vojenského múzea v Bratislave v rokoch 1939 – 1945.

Základné informácie o tejto téme boli publikované v materiáli Petra Turzu v časopise *Vojenská história* ešte v roku 2001.¹ Na margo materiállovej štúdie tohto autora treba uviesť, že predstavuje prvý dôležitý krok k skúmaniu predmetnej problematiky. Význam príspevku zvyčajne aj to, že autor mal možnosť získať viaceré relevantné informácie priamo od bývalého správcu tohto múzea Ľudovíta Vykysalého.²

Je napriek tomu zaujímavé, že spomínaná téma sa za viac ako desaťročie od publikovania uvedeného materiálu nestala predmetom širšieho záujmu bádateľov, a to historikov, resp. muzeológov. Podľa nášho názoru hlavným dôvodom tohto stavu je, okrem iného, pomerne malé množstvo, teda určitá absencia archívneho materiálu priamo pochádzajúceho, respektíve týkajúceho sa činnosti tejto inštitúcie. Bádateľ sa tak musí potýkať s jeho torzovitou a taktiež „roztrieštenou“. Základom pre tvorbu tohto príspevku bolo napriek tomu, respektíve práve preto, štúdiom archívnych materiálov vo viacerých archívnych fondoch Vojenského historického archívu v Bratislave, v menšej miere vo vybranom fonde Archívu Slovenského národného múzea, takisto v Bratislave. Niektoré čiastkové informácie boli získané aj excerpovaním dobovej tlače a štúdiom súčasnej odbornej literatúry.³

Ak sa bližšie zameriame na dejiny vojenského múzejníctva na území dnešného Slovenska do vzniku Vojenského múzea v Bratislave, môžeme uviesť, že v sledovanom priestore aj predtým dochádzalo k realizácii krátkodobých výstav s vojenskou tematikou. Tieto výstavy spravidla súviseli s dejinami jednotlivých vojenských útvarov, napr. rakúsko-uhorských⁴ a neskôr československých.⁵ Spomínané výstavy zároveň reflektovali najmä tzv. „žité dejiny“, teda minulosť, ktorej sa organizátori, respektíve v niektorých prípadoch i návštevníci, stali priamymi svedkami.

¹ Pozri: TURZA, P. Vývoj slovenského vojenského múzejníctva v rokoch 1939 – 1945. In *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 3, s. 92-104.

² Ľudovít Vykysalý (6. júna 1917 Blažovce - ?). Po absolvovaní piatich tried ľudovej školy a štyroch tried meštianskej školy navštevoval dvojročnú učňovskú školu. Odvodový ročník 1937. Vzhľadom na vojenské vzdelanie absolvoval poddôstojnícku školu. Po vzniku Slovenskej republiky slúžil v pešom pluku 1. Dňa 31. mája 1941 prevelený na Ministerstvo národnej obrany v Bratislave. Od júna 1941 zastával funkciu správcu Vojenského múzea v Bratislave. Po skončení druhej svetovej vojny opätovne nastúpil na vykonanie služby v československej armáde. Niektoré čiastkové informácie o jeho profesijnom zaradení v slovenskej armáde bližšie: Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), Ľudovít Vykysalý (1917), f. Kartotéka dôstojníkov.

³ Stručné informácie o existencii Vojenského múzea v Bratislave prináša takisto syntetizujúca práca: HERČKO, I. a kol. *Dejiny múzejnej kultúry na Slovensku*. Banská Bystrica 2009, s. 137-138.

⁴ Napríklad 29. júna 1918 bola v Banskej Bystrici slávnostne otvorená vojnová výstava 16. honvédskeho pešieho pluku. Bližšie napr.: Figyelő. 13, 1918, č. 27 (589), s. 2.

⁵ Pri 20. výročí vzniku československého pešieho pluku 39 „Výzvedného, generála Grazianiho“ v apríli 1938 bola v Bratislave otvorená výstava tohto útvaru, a to s viacerými sprievodnými podujatiami. Pozri: VHA Bratislava, Peší pluk 39 „Výzvedný“, Plukovní kronika, V. díl, rok 1938.

Vojenské múzejníctvo bolo v Československej republike v rokoch 1918 – 1939 organizované jednak v rámci Vojenského múzea⁶ a jednak v rámci Památníka odboje. Obidve spomínané inštitúcie sa v roku 1929 stali súčasťou novej vedeckej inštitúcie – Památníka osvobození.⁷ K problematike existencie Vojenského múzea v Prahe treba dodať, že počas celej svojej existencie v rokoch 1918 – 1939 zápasilo s personálnymi problémami a dokonca s určitým nezaujmom a prehliadaním zo strany nadriadených inštitúcií. Tento stav pritom pramenil aj z nedostatočného pochopenia špecifik múzejnej práce.⁸

Môžeme vopred uviesť, že niektoré spomenuté negatívne momenty sa premietli aj do existencie Vojenského múzea v Bratislave v rokoch 1939 – 1945.

Myšlienka založenia a postupného budovania Vojenského múzea v Bratislave sa objavila už koncom roka 1939, a to v súvislosti s hodnotením vojenskej účasti Slovenska na nacistickej agresii proti Poľsku. Podobne ako v ďalších prípadoch týkajúcich sa napríklad slovenskej vojenskej terminológie, kultúrnych podujatí v armáde a prezentácie armády smerom k civilnému sektoru, išlo aj v tomto prípade o osobnú iniciatívu a zainteresovanosť ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša. Ten v pracovnom materiáli pre expozé vlády, resp. v referáte pre branný výbor z novembra 1939, uviedol informáciu o založení vojenského múzea v najbližšej budúcnosti.⁹ Minister národnej obrany konkrétne uviedol: „*V prízemných miestnostiach Štefánikovho dvora (išlo o budovu MNO č. 1, predtým nazývanú Mariánsky dvor – pozn. P. Ch.) zriadi sa vojenské múzeum, kde budú umiestnené vojenské pamiatky, ako: vojenské zástavy tých plukov, ktoré boli na Slovensku dislokované z býv. ČSR, rôzne ceny získané pri plukovních, divíznych a armádnych pretekoch, obrazy, diplomy a podobne. Niektoré predmety sú veľmi zaujímavé a majú hlavne ideálnu cenu. O niektoré predmety prejavujú záujem i mestá Protektorátu, naproti tomu máme my – Slováci – záujem o iné predmety, ktoré sú dosiaľ v Protektoráte. Sú to pamiatky na prvého slovenského generála Dr. M. R. Štefánika a na listinný materiál týkajúci sa bojov na Slovensku v rokoch 1918 – 1919. MNO statočne chce i na tejto stránke plniť svoje povinnosti a zistiť, čo je jeho a čo jemu patrí.*“¹⁰

Predbežný ideový záměr a program expozičnej činnosti vojenského múzea sa teda podľa tohto dokumentu týkal najmä osobností prvého a posledného ministra vojny Československej republiky, tragicky zosnulého generála Milana Rastislava Štefánika. Okrem toho zahŕňal problematiku československého vojenského odboja počas prvej svetovej vojny, respektíve jeho „slovenských“ súvislostí a taktiež vojenských dejín Slovenska v období rokov 1918 – 1939.

Ešte koncom spomínaného roka 1939 bola idea založenia vojenského múzea aj formálne premenená na skutočnosť. Potvrďuje to organizačná štruktúra ministerstva národnej obrany z tohto obdobia. Vojenské múzeum v nej spadalo pod osobný referát, na čele ktorého stál mjr. Jozef Martin Kristín.¹¹

⁶ O vzniku a vývoji Vojenského múzea v Prahe bližšie: ČEPIČKA, L. Marginálie ke vzniku a vývoji vojenského muzea v Praze. In *Historie a vojensví*, roč. 39, 1990, č. 3, s. 95-107.

⁷ Pozri: FIDLER, J. – SLUKA, V. *Encyklopedie branné moci Republiky československé*. Praha 2006, s. 472.

⁸ ČEPIČKA, ref. 6, s. 98.

⁹ VHA Bratislava, Materiál pre expozé vlády, f. 55, šk. 59, sign. 1.

¹⁰ VHA Bratislava, Materiál pre expozé vlády, ref. 9.

¹¹ Tamže, Ministerstvo národnej obrany Bratislava, K č. j. 211.186/1. org. 1939, f. MNO dôverné 1940, šk. 1.

Považujeme za potrebné zdôrazniť, že založenie vojenského múzea bolo formálnym aktom, ktorý neodrážal jeho reálnu situáciu a možnosti. Múzeu síce boli pridelené už spomínané priestory a postupne sa začalo s inštalovaním zbierok, no od svojho vzniku zápasilo s viacerými problémami materiálneho charakteru a najmä nedostatkom odborných pracovníkov. Ako veľmi komplikovaná sa od počiatku ukazovala aj konkrétna realizácia programových myšlienok, ktoré múzeu buď predostreli nadriadené inštitúcie alebo ich neskôr navrhli samotní pracovníci múzea. S týmito problémami múzeum zápasilo počas celej svojej existencie.

Koncom mája 1940 sa mohla s výsledkami práce Vojenského múzea v Bratislave prvykrát zoznámiť aj civilná verejnosť. V jeho priestoroch bola sprístupnená výstava prezentujúca osobnosť a aktivity spomínaného generála Milana Rastislava Štefánika.¹² Výstavu výrazne obohacovali viaceré predmety z osobnej pozostalosti generála, ktoré sa podarilo po pomerne komplikovaných rokovaniach získať z Protektorátu Čechy a Morava v rámci tzv. spisovej rozluky.

V časopise *Slovenské vojsko* boli v súvislosti s touto výstavou uvedené tieto informácie: „V pekne upravenom múzeu Ministerstva národnej obrany na Mariánskej ulici v Bratislave vyložili na verejnú prehliadku všetky pamiatky na generála M. R. Štefánika, ktoré prednedávnom dovezli z Prahy. Okrem drobných pamiatok vidíme tu Štefánikovu posmrtnú masku, tropickú a leteckú prilbu, vyznamenania, ďalekohľad, ktorý používal na Tahiti, trosky z lietadla po havárii, šablú, ktorou bol opásaný pri tragickej smrti atď. Po dlhých rokovaniach konečne sa dostali všetky pamiatky na generála M. R. Štefánika na Slovensko a môže si ich pozrieť celá slovenská verejnosť prichádzajúca do Bratislavy.“¹³ V súvislosti s touto výstavou treba uviesť, že mala len dočasný charakter. Ďalej treba zdôrazniť, že tieto muzeálne predmety sa nedostali do zbierok vojenského múzea, a to z viacerých dôvodov. Najdôležitejším momentom bola skutočnosť, že o túto zbierku dlhodobo prejavovalo záujem Slovenské národné múzeum v Martine. Správca tohto múzea Ján Geryk, ktorý sa s ministrom národnej obrany generálom F. Čatlošom osobne poznal ešte z čias ich spoločného pôsobenia v tajnom študentskom spolku „*Mor ho*“ pred prvou svetovou vojnou, úmysel získať túto zbierku v rokoch 1939 – 1940 viackrát urgoval. Nezanedbateľným faktom bolo popritom aj to, že vojenské múzeum sa nachádzalo v štádiu zrodu a stále zápasilo s elementárnymi problémami, ktoré sme už spomenuli. Navyše, múzeum sídlilo v budove, ktorej fyzický stav bol v roku 1941 označený ako nevyhovujúci.¹⁴ Na margo viackrát spomínanej Štefánikovej pozostalosti dodajme, že 26. septembra 1940 bola s relevantnými vojenskými poctami prevezená a slávnostne uložená do zbierok Slovenského národného múzea v Martine.¹⁵

Ak sa vrátíme k samotnému Vojenskému múzeu v Bratislave, jeho situácia do mája 1941 nebola pozitívna. Dôkazom toho bolo, že vplyvom organizačných zmien, teda zásahov „zhora“, tejto muzeálnej inštitúcii zostala len výstavná sieň a jeden malý príručný sklad.¹⁶ Výraznou frapantnou disproporciou bolo však predovšetkým to, že prvých päť mesiacov činnosti múzea v roku 1941 sa nieslo v znamení jeho „úplnej nečinnosti“.¹⁷

¹² Slovenské vojsko, roč. 1, 1940, č. 11 (1. 6. 1940), s. 188.

¹³ Tamže.

¹⁴ VHA Bratislava, Posádkové veliteľstvo Bratislava, Legenda k číslu 210/Dôv. 1941, f. VV1 – VDO 1, šk. 85.

¹⁵ Pozri: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. 31, 1940, č. 3, s. 49-52.

¹⁶ TURZA, ref. 1, s. 93.

¹⁷ Tamže.

Významné zmeny, ktoré ovplyvnili ďalšiu existenciu múzea, nastali až v máji, respektíve v júni 1941.

31. mája 1941 bol na Ministerstvo národnej obrany prevelený rtk. pech. Ľudovít Vykyšalý,¹⁸ ktorý prevzal funkciu správcu múzea.¹⁹ Jeho menovaním sa v podstate uzavrela prvá – improvizovaná etapa existencie Vojenského múzea v Bratislave. Designovaný správca v priebehu júna 1941 prevzal zbierkové predmety a neúplnú zbierkovú dokumentáciu. Zároveň prostredníctvom osobného referátu predložil ministromi národnej obrany dva základné návrhy týkajúce sa vojenského múzea.²⁰ Prvý sa týkal umiestnenia múzea do nových priestorov v posádke Bratislava. Táto požiadavka bola ministrom národnej obrany akceptovaná v plnom rozsahu. Do vybraných priestorov tzv. jazdeckých kasární na Tehelnom poli v Bratislave sa vojenské múzeum presťahovalo už v auguste 1941.

Druhý návrh sa týkal akvizičnej činnosti múzea, ktorá súvisela s jeho programom a poslaním všeobecne. Predbežne však nie je jasné, čo tento druhý návrh koncepcie múzea obsahoval a na čo kládol dôraz.

Ďalším výrazným vonkajším stimulom pre prácu vojenského múzea sa v júni 1941 stala vojenská účasť Slovenskej republiky na agresii proti Sovietskemu zväzu.

Je zaujímavé, že podľa koncepcie, ktorú vytvorila Historická skupina pri Zázemnom veliteľstve slovenskej armády koncom leta 1941, malo vojenské múzeum dokumentovať aktivity slovenskej armády vo vojne proti Poľsku a najmä proti Sovietskemu zväzu.²¹

Počas vojnového ťaženia, najmä v priebehu leta roku 1941, získala slovenská armáda veľké množstvo koristného materiálu. Ten bol na Slovensko zasielaný najmä v júli a auguste 1941. Neskôr si velenie nemeckej armády vyhradilo právo súhlasu s odsunom vojenského materiálu z frontu do zázemia.²²

Nie je bez zaujímavosti, že už v júli 1941 boli v Bratislave, na námestí pred Mestským divadlom, vystavené dve sovietske protiletadlové delá, ktoré slovenská armáda ukoristila hneď na začiatku poľného ťaženia. Ďalší ukoristený sovietsky vojenský materiál sa v rámci priestorov múzea stal súčasťou inštalovanej „Siene sovietskych zbraní“.²³

Záujem verejnosti o sovietsku výzbroj a výstroj podnietil ministerstvo národnej obrany k naplánovaniu výstavy ukoristeného vojenského materiálu v Bratislave, ktorá sa neskôr – v októbri 1941 – v priestoroch vojenského múzea skutočne realizovala. V porovnaní s prezentáciou Štefánikovej pozostalosti v roku 1940 to bola udalosť, ktorá na vojenské múzeum kládla neporovnateľne väčšie nároky.

Realizáciou výstavy bol poverený pplk. František Krakovský a na jej príprave sa okrem personálu múzea podieľali aj príslušníci pracovného zboru. Tí upravili objekt výstavnej sály múzea a ďalej opravili príjazdovú cestu k múzeu a taktiež parkovisko.²⁴

¹⁸ Dôverný osobný Vestník Ministerstva národnej obrany, roč. 2, 1941, č. 8, s. 43.

¹⁹ TURZA, ref. 1, s. 93.

²⁰ Tamže.

²¹ Tamže.

²² PILAŘ, P. Výstava ukořistených sovětských zbraní v Bratislavě. In *Historie a Plastikové modelářství*. 13, 2003, č. 12, s. 21.

²³ TURZA, ref. 1, s. 93.

²⁴ Armáda v obrane a práci – Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava 1944, s. 77.

29. októbra 1941 bola vo vojenskom múzeu slávnostne otvorená výstava ukoristeného sovietskeho vojenského materiálu. Tento dátum sa neskôr uvádzal aj ako deň oficiálneho otvorenia vojenského múzea.²⁵ Na slávnostnom otvorení tejto výstavy sa zúčastnili politické elity vtedajšej Slovenskej republiky, predstavitelia slovenskej armády, zástupcovia polovojenských organizácií, reprezentanti niektorých „spojeneckých“ armád a ďalší hostia.

V rámci výstavy boli prezentované najmä výzbroj, výstroj a ďalšie trojrozmerné a dvojrozmerné materiály sovietskej armády ukoristené na východnom fronte. Pozornosť návštevníkov však pútal aj britský balón so závesom zápalných a výbušných látok, ktorý bol niekoľko dní predtým nájdený pri Nitre.²⁶ Okrem toho tu boli vystavené aj materiály informujúce o operáciách slovenskej armády na fronte a takisto obrazy armádneho maliara Ľudovíta Plečka s touto tematikou.

Táto výstava sa spolu s koristným vojenským materiálom z tzv. poľskej kampane stala expozičným základom vojenského múzea. Predpokladáme, že v priebehu nasledujúcich troch rokov sa iba čiastočne upravila.

Zbierky múzea boli v priebehu roka 1942 rozširované ďalším koristným materiálom získaným počas operácií slovenskej armády v Sovietskom zväze.

Napriek tomuto trendu a snahe správcu sa vojenskému múzeu v tomto období nedarilo realizovať ďalšie formy muzeálnej práce.

Situácia sa v tomto smere začala čiastočne zlepšovať od začiatku roku 1943, keď sa vojenské múzeum stalo súčasťou vojenského vedeckého ústavu. Vojenské múzeum bolo rozhodnutím muzeálnej rady z 19. marca 1943 zároveň prijaté do Zväzu slovenských múzeí.²⁷ Pplk. pech. Eugen Janeček, správca múzea rtk. pech. Ľudovít Vykysalý a čtk. Arnošt Garlaty taktiež absolvovali 3. odborný kurz pre konzervátorov a správcov múzeí v Martine, ktorý sa konal v dňoch 18. – 20. marca 1943.²⁸

Zbierky Vojenského múzea v Bratislave boli vo februári roku 1944 ďalej obohatené o desať obrazov s vojenskou tematikou a desať bojových zástav, ktoré súviseli so Slovenskom a vznikli počas trvania Československej republiky. Uvedené predmety boli získané z nemeckého Armádneho múzea (Heeresmuseum) v Prahe.²⁹

Posledným úplným rokom existencie Vojenského múzea v Bratislave bol rok 1944.

V máji 1944 prevzal velenie vojenského vedeckého ústavu generál Štefan Jurech, ktorý po nástupe do funkcie zistil viaceré administratívne a odborné nedostatky v súvislosti s činnosťou vojenského múzea.³⁰

Jurechovým menovaním dostal vojenský vedecký ústav a takisto vojenské múzeum nový impulz. V krátkom čase sa výrazne prehodnotila dovtedajšia práca oboch spomenutých inštitúcií, bližšie sa charakterizovali úlohy do budúcnosti a nadviazal kontakt s historikmi.³¹

²⁵ Slovenské múzea – Ich vznik a prehľad zbierok. Bratislava 1945, s. 71.

²⁶ PILAŘ, ref. 22, s. 23.

²⁷ Archív Slovenského národného múzea Bratislava (ďalej len Archív SNM Bratislava), Sväz slovenských múzeí, číslo 32/43, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

²⁸ Archív SNM Bratislava, Prezenčné listiny III. kurzu Sväzu slovenských múzeí dňa 18. – 20. marca 1943. f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

²⁹ VHA Bratislava, Heeresmuseum Az. 15 b. 11. 11. Nr. 492/43. Uebergabsverhandlung. f. MNO obyčajné, šk. 516.

³⁰ VHA Bratislava, Vojenský vedecký ústav, číslo 113/Dôv. 1944. Vec: Odovzdanie a prevzatie vel. VVÚ závady-odstránenie. f. MNO, dôverné, šk. 475.

³¹ Na 6. júna 1944 bola naplánovaná prvá schôdzka krátko predtým zriadeného Poradného sboru pre Vojenský vedecký ústav s cieľom diskusie o formách spolupráce „pri spracovaní vojenskej histórie

Vzhľadom na ďalšie udalosti však išlo o impulz krátkodobý. Navyše, stále pretrvávalo chronické personálne poddimenzovanie ústavu, čo generál Š. Jurech konštatoval v hlásení z 18. júla 1944.³² Aj v tom roku bolo evidentné, že vojenské múzeum je v začiatkovej fáze svojej existencie.³³

Vplyvom vojnových udalostí, hrozby bombardovania a približovania sa frontu k hraniciam Slovenska v roku 1944 sa zároveň čoraz viac stávala aktuálnou otázka zabezpečenia muzeálnych zbierok. Týkalo sa to nielen Vojenského múzea v Bratislave, ale prakticky všetkých muzeálnych inštitúcií na Slovensku.

Správcovia múzeí neraz stáli pred dilemou či evakuovať alebo neevakuovať hodnotnejšie zbierky.³⁴ V niektorých prípadoch sa ako efektívne riešenie potvrdilo zamurovanie vzácnejších zbierok do osobitných priestorov. Evakuácia a umiestnenie zbierok na vidiek, respektíve otázka ich bezpečnosti, záviseli taktiež od mnohých faktorov, nezriedka od náhody.

Už v máji 1944 boli cenné zbierky vojenského múzea pripravené na evakuáciu do obce Motešice.³⁵ Tento krok súvisel najmä s možným ohrozením územia Slovenska spojeneckými náletmi.

16. júna 1944 bola Bratislava prvýkrát zasiahnutá bombardovacím útokom amerického letectva, pričom zásah dostala aj budova Slovenského múzea situovaná na nábreží Dunaja. V tejto súvislosti určite nebude nezaujímavé uviesť úryvok zo správy o dôsledkoch tejto katastrofy, ktorú 18. júna 1944 vypracoval správca tohto múzea Miloš Jurkovič: „*Oznamujem smutnú správu, že pri leteckom nálete na Bratislavu zasiahnutá bola naša muzeálna budova dvoma trhacími a štyrmi zápalnými bombami. Celé podkrovie a povala boli okamžite v plameňoch a než mohlo prísť hasičstvo, požiar nadobudnul takých rozmerov, že na záchranu niečoho nedalo sa ani myslieť. Zhoreli nám pracovne, depozitný materiál, nakoľko nebol*

Slovenska z doby minulej a súčasnej“ . Stretnutie sa malo uskutočniť v Bratislave a boli naň pozvaní Branislav Varsik, Daniel Rapant, Vojtech Ondrouch, Ján Stanislav, Augustín Baník, František Bokes, Vojtech Zachar, Jozef Branecký a Juraj Hodál. Pozri: VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany Hlavné vojenské veliteľstvo, č. 462771 Dôv. I/2-1 1944, Zriadenie poradného sboru pre VVÚ, f. MNO, dôverné, šk. 475.

³² „Za daných okolností, kde jediný mne pridelený dôstojník sám musí zapisovať, vybavovať aj písať dôv. a taj. veci, riadiť súpis historického archívu, starať sa o správu voj. múzea, hľadať doklady pre pamätník padlých, riadiť chod podateľne, je tento tak zaneprázdnený, že mu k vlastnej odbornej práci už času nezostáva.“ VHA Bratislava, Vojenský vedecký ústav, číslo 162/Dôv. 1944. Vec: Personál pre voj. ved. ústav – doplnenie. f. MNO, dôverné, šk. 475.

³³ O tom svedčí aj informácia ohľadom platenia daní a poplatkov, ktorú správca vojenského múzea Ľudovít Vykysalý zaslal 12. apríla 1944 Zväzu slovenských múzeí. „Predostieram a hlásim, že vojenské múzeum doteraz neplatilo žiadne dane alebo poplatky a ani som po tejto stránke nedostal žiadne nariadenia. Vojenské múzeum po stránke administratívnej neni zavedené tak, ako by to vyžadovali moderné múzejnícke zásady.“ Pozri: Archív SNM Bratislava, Sväz slovenských múzeí v Turčianskom Sv. Martine, 103/44, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

³⁴ Správca Štátneho šarišského múzea v Bardejove Gejza Žebrácky explicitne vyjadril svoje pochybnosti o alternatíve evakuácie zbierok múzea: „Vzhľadom na vojnové nebezpečenstvo pre naše hist. cennosti na našom malom Slovensku niet nikde absolútnej bezpečnosti, ani v Martine ani inde; a ich relatívna bezpečnosť v Bardejove nie je menšia ako v Martine etc. Ináč: domáci gazda v páde nebezpečia telom i dušou chráni-bráni svoj majetok, - cudzí ho nebude chrániť ani telom ani dušou...“ Archív SNM Bratislava, Štátne múzeum šarišské v Bardiove, č. 1/1945, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

*evakuovaný, cennejšie veci tam však neboli. Pre nedostatok miesta, keďže ministerstvo zahraničných vecí na naše posledné vyzvanie, aby sa z našej budovy odsťahovalo, odmietlo tak urobiť, nemali sme možnosť všetko z podkrovia – ktorého časť bola múraná – uložiť do bezpečia. Toto nech je výstrahou a mementom pre všetkých tých, ktorým bol osud tak vzácnych vecí úplne ľahostajným a zbytočným sekírovaním znechucovali a mnohokrát zne- možňovali časť našej práce. Na povale boli i pamiatky – vlastne inventár – býv. Fridrichovho paláca. Správa múzea nesčíselne ráz žiadala tieto odviezť, ale vždy bezvýsledne. Tieto a podobné veci sťažovali nám prehľad našich prác a komplikovali agendu. Na podkroví zničený bol ohňom i služobný byt podpísaného. Personál múzea je vďaka Bohu zdravý...*³⁶ Je možné, že aj táto udalosť urýchlila proces evakuácie zbierok vojenského múzea mimo Bratislavy. Podľa spomienok správcu Vojenského múzea boli evakuované časti zbierok múzea z Bratislavy do Trenčína a do Motešíc práve v júni 1944.³⁷

Všeobecne možno uviesť, že vplyvom vojnových udalostí v závere druhej svetovej vojny boli poškodené budovy viacerých slovenských múzeí. Okrem spomínaného objektu Slovenského múzea v Bratislave to boli to napríklad budova Slovenského národného múzea v Martine, priestory Štátneho múzea v Nitre, Mestského múzea v Kežmarku atď. Aj samotná muzeálna práca bola v rokoch 1944 – 1945 na Slovensku výrazne obmedzená.

Je zaujímavé, že ešte v júli 1944 plánoval generál Štefan Jurech ďalší rozvoj vojenského múzea. Zároveň v tomto mesiaci uviedol, že muzeálne zbierky sú stále obmedzené na obdobie vojenského odboja proti rakúsko-uhorskej monarchii, na predmety zvýrazňujúce slovenský aspekt československej brannej moci a hlavne na vtedajšiu dobu – teda na slovenskú armádu a na jej operačné nasadenie. Vzhľadom na ďalšie akvizičné aktivity gen. Štefan Jurech navrhoval rozšíriť vojenské múzeum o historickú zbierku zbraní, vývoj rovnošaty slovenskej armády, zbierku zbraní z ďalších bojísk slovenskej armády a na predmety súvisiace s bombardovaním Slovenska.³⁸ Z týchto návrhov bol určite pozitívny, avšak vzhľadom na čas a prostriedky najťažšie realizovateľný, návrh získania historických zbraní. Z uvedeného dokumentu sa, okrem iného, dozvedáme, že rozpočet vojenského múzea na rok 1944 bol 50 000 Korún slovenských. Oddelenie padlých vojakov, ktoré bolo takisto súčasťou múzea, získalo na rok 1944 rozpočet vo výške 40 000 Korún slovenských.

29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie. Ako sme už v úvode spomenuli, následkom tohto otrasu sa slovenská armáda fakticky rozpadla. Táto nová konštelácia mala vplyv aj na Vojenské múzeum v Bratislave. Nakoľko vojenský vedecký ústav zanikol, múzeum sa stalo organizačnou súčasťou Vojenskej akadémie v Bratislave. Situáciu múzea veľmi komplikovalo aj to, že Bratislava bola až do oslobodenia v apríli 1945 obsadená nemeckými jednotkami.

Napriek týmto nepriaznivým udalostiam sa v teoretickej rovine koncom roka 1944 podarilo, paradoxne, hlbšie definovať program vojenského múzea. V budúcnosti sa malo múzeum zameriavať hlavne na dva momenty: Na prvom mieste malo múzeum zachytiť všetky súvislosti medzi Slovenskom, respektíve Slovákmi na jednej a vojenstvom na druhej strane. Druhým dôležitým bodom múzea bol zber materiálu a informácií o činnosti a bojo-

³⁶ Archív SNM Bratislava, Správa Ing. Miloša Jurkoviča Sväzu slovenských múzeí, Modra 18. júna 1944, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 3.

³⁷ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, Hlavní správa výchovy a osvěty, č. j. 5556/ HSOV 1945, f. VO 4, šk. 32.

³⁸ VHA Bratislava, Vojenský vedecký ústav, číslo 117/1944. Vec: Vojenské múzeum doplnenie. f. MNO obyčajné, šk. 841.

vom nasadení vtedajšej slovenskej armády.³⁹ Nové členenie budúcej expozície vojenského múzea podľa jednotlivých historických období dejín Slovenska bolo navrhnuté takisto až koncom roka 1944.⁴⁰ Tieto teórie sa skoro ukázali ako irelevantné. V decembri 1944, respektíve v januári 1945, boli z Bratislavy zrejme evakuované ďalšie zbierky vojenského múzea do Trenčína a taktiež do spomínaných Motešíc.

V januári 1945 vyšla publikácia *Slovenské múzeá – Ich vznik a prehľad zbierok*. V rozsahu len jednej strany v nej boli publikované aj informácie o Vojenskom múzeu v Bratislave.⁴¹ Ich formulovanie bolo pritom veľmi opatrné, a to aj z toho dôvodu, že priamo na území Slovenska už niekoľko mesiacov prebiehali ofenzívne operácie Červenej armády, rumunskej armády a 1. československého armádneho zboru v ZSSR. Môžeme povedať, že tento publikovaný príspevok bol aj „labuťou piesňou“ Vojenského múzea v Bratislave.

Podľa spomienok správcu vojenského múzea bol stav zbierok uložených v Motešiciach skontrolovaný ešte začiatkom marca 1945.⁴²

Vojenské múzeum v Bratislave zaniklo spolu so slovenskou armádou a Slovenskou republikou v apríli, resp. v máji roku 1945.

V krátkom časovom úseku po skončení druhej svetovej vojny a obnovení Československej republiky v roku 1945 sa Ministerstvo národnej obrany v Prahe usilovalo získať všetky dostupné údaje aj o bývalom Vojenskom múzeu v Bratislave.⁴³ Už 14. novembra 1945 zaslala Hlavná správa výchovy a osvetu MNO žiadosť o takéto informácie na Veliteľstvo Vojenskej oblasti 4 v Bratislave. Bratislavské vojenské veliteľstvo v odpovedi na túto žiadosť uviedlo, resp. citovalo aj výpoveď bývalého správcu múzea Ľudovíta Vykysalého. Ten po skončení druhej svetovej vojny nastúpil opäť na službu v československej armáde a napríklad pôsobil aj v strážnom oddieli pri dodávkach UNRRA do Rumunska. Jeho výpoveď ohľadom bývalého vojenského múzea naplno odzrkadľovala nové štátoprávne zmeny. Existenciu múzea marginalizoval napríklad aj informáciami, že sa v ňom „nič historicky cenného nenachádzalo“. Vzhľadom na zbierku ukoristených sovietskych zbraní zas konštatoval, že si ich sovietska armáda opätovne „zobrala“.⁴⁴

V novembri 1945 a neskôr aj v ďalších rokoch sa o osud priestorov a zbierok vojenského múzea zaujímal aj Zväz slovenských múzeí.⁴⁵ Zodpovedný príslušník oddelenia osvetu vojenského útvaru 2143 v Bratislave v marci 1946 uviedol, že „... býv. Vojenské múzeum v Bratislave bolo vojnovými udalosťami úplne zničené...“⁴⁶

Dokonca ešte v roku 1947 sa do súhrnnej správy Povereníctva školstva a osvetu v Bratislave o vojnových škodách a potrebách rekonštrukcie jednotlivých múzeí na Slovensku dostali ohľadom vojenského múzea len dve vety: „Zbierky boli odvezené“ a „Múzeum bolo zrušené“.⁴⁷

³⁹ Slovenské múzeá, ref. 25, s. 71.

⁴⁰ TURZA, ref. 1, s. 96.

⁴¹ Slovenské múzeá, ref. 25, s. 71.

⁴² TURZA, ref. 1, s. 97.

⁴³ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, Hlavná správa výchovy a osvetu, č. j. 5556/HSVO 1945, f. VO 4, šk. 32.

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ Archív SNM Bratislava, Veliteľstvo 4. oblasti, Oblastná správa výchovy a osvetu, Číslo 14. 412/OSVO – 1945, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

⁴⁶ Archív SNM Bratislava, Vojenský útvar 2143, Bratislava dňa 4. III. 1946, K č. j. 40 685/OSVO – 1946, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

⁴⁷ Archív SNM Bratislava, Povereníctvo školstva a osvetu v Bratislave, č. 191.610/47-B-II/3, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 5.

Ak sa pokúsime zhodnotiť šesťročnú existenciu Vojenského múzea v Bratislave, môžeme k tejto téme uviesť niekoľko zovšeobecňujúcich čít. Myšlienka založenia inštitúcie takéhoto charakteru, ktorá dovtedy na Slovensku absentovala, bola určite správna. Vojenské múzeum v Bratislave bolo spomedzi približne 26 múzeí vo vtedajšej Slovenskej republike pomerne špecifické a ojedinelé, podobne ako to bolo v prípade vtedy existujúceho Múzea hygieny.⁴⁸

Na druhej strane múzeum bolo založené a existovalo v hektickom období druhej svetovej vojny, počas trvania Slovenskej republiky, teda štátu, ktorý bol satelitom nacistického Nemecka. Napriek svojmu založeniu i zainteresovanosti ministra generála Ferdinanda Čatloša múzeum nepredstavovalo pre ministerstvo národnej obrany prvoradú prioritu. Tento moment treba opäť zvlášť zdôrazniť, a to aj preto, že ministerstvo národnej obrany v tomto období riešilo množstvo otázok, ktoré mali v porovnaní s vojenským múzeom väčšiu dôležitosť a naliehavosť, napríklad operačné nasadenie slovenskej armády na fronte. Kontraproduktívnym momentom v jeho existencii sa ďalej ukázalo prílišné zvyrazňovanie, resp. spojenie s dobovou propagandou a akcentovanie spojenectva s nacistickým Nemeckom, teda prítomnosti, resp. osudovej budúcnosti. Múzeu ďalej neprospeli ani zmeny organizačnej podriadenosti v rámci rezortu ministerstva národnej obrany, periodické problémy s priestormi a permanentný nedostatok odborných pracovníkov. Kriticky treba povedať aj to, že systematická muzeologická práca sa počas existencie vojenského múzea nerozvinula a ani nemohla rozvinúť. Počas existencie múzea sa síce nepretržite vykonávala akvizičná činnosť, no tej chýbala systematickosť a vízia do budúcnosti.

Ak sa zameriame na spektrum návštevníkov múzea počas celej jeho existencie, ako sme už naznačili, išlo o príslušníkov slovenskej armády a polovojenských organizácií, ďalej reprezentantov domácich i zahraničných vojenských, resp. politických elít a v neposlednom rade si múzeum prezreli aj ďalšie civilné osoby. Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že vojenské múzeum v roku 1943 navštívil aj „kat poľského národa“ Dr. Hans Frank.⁴⁹

Ucelená koncepcia múzea sa objavila až v roku 1944, teda pomerne neskoro. Prípád Vojenského múzea v Bratislave zreteľne dokazuje, že je dosť jednoduché navrhnuť založenie múzea, resp. múzeum aj formálne založiť.⁵⁰ Na druhej strane je veľmi komplikované dať múzeu obsahovú náplň, riadiť a aj usmerňovať akvizičnú činnosť a zaistiť dostatok odborného personálu. Nejasný osud zbierok Vojenského múzea v Bratislave môže byť napokon vnímaný aj ako memento pre vojenské múzejníctvo všeobecne.⁵¹

⁴⁸ Pozri: Slovenské múzeá, ref. 25, s. 67-70.; Nie je bez zaujímavosti, že Múzeum hygieny sídlilo v jednom trakte tzv. Vodných kasární na Dunajskom nábreží v Bratislave.

⁴⁹ VHA Bratislava, Zakúpené pomôcky na výstavku PSb – preplatenie. f. Pracovný zbor MNO, šk. 113.

⁵⁰ V tejto súvislosti môžeme uviesť, že už 30. apríla 1946 navrhli príslušníci okresnej odbočky Sväzu partizánov na Slovensku v Bánovciach nad Bebravou založenie partizánskeho múzea v okrese. Bližšie pozri: Archív SNM Bratislava, Sväz partizánov na Slovensku, okresná odbočka, Bánovce nad Bebravou, Zriadenie partizánskeho múzea – prosba o informácie, č. j. 501/1946, f. Zväz slovenských múzeí, šk. 4.

⁵¹ Autor Peter Turza na margo osudu evakuovaných zbierok Vojenského múzea po marci 1945 uviedol: „Odvtedy sa všetky stopy po tomto fonde až na drobné výnimky stratili“. TURZA, ref. 1, s. 96.

P. CHORVÁT: MILITÄRMUSEUM IN BRATISLAVA 1939 – 1945: PLÄNE VERSUS REALITÄT

Der Autor des vorliegenden Beitrags befasst sich eingehend mit der Geschichte des Militärischen Museums in Bratislava in den Jahren 1939 – 1945. Die Entscheidung, ein Militärisches Museum zu errichten, fasste der damalige Verteidigungsminister der Slowakischen Republik, General Fedinand Čatloš. Der Sitz des Museums befand sich zunächst im Gebäude des Ministeriums der Verteidigung Nr. 1 in Bratislava. Im August 1941 wurde es in die sog. Reiter-Kaserne in Tehelné pole in Bratislava verlagert. Zum Verwalter des Militärischen Museums wurde der Unterfeldwebel Ľudovít Vykysalý am 31. Mai 1941 ernannt. Der Autor des Beitrags stellt fest, dass das Museum während seiner ganzen Bestehung mit personellen und materiellen Engpässen und Mängeln zu kämpfen hatte. Als ein weiteres Problem ist die Ausstellungstätigkeit des Museums zu nennen, in der allzu sehr die zeitgenössische Propaganda, sprich das Bündnis mit dem NS-Deutschland, in den Vordergrund gestellt wurde. Die Sammlungen des Militärischen Museums wurden in den Jahren 1944 – 1945 evakuiert, wobei das weitere Schicksal dieser Sammlungen bis heute viele Rätsel aufwirft. Das institutionelle Ende des Militärischen Museums in Bratislava stimmt überein mit dem Niedergang der Slowakischen Republik in April, bzw. Mai 1945.

NEMECKÉ REPARAČNÉ A REŠTITUČNÉ NÁHRADY VOČI ČESKOSLOVENSKU PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE*

MIROSLAV SABOL

SABOL, M. : German reparations and restitution replacements towards Czechoslovakia after World War II. *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 17-35, Bratislava. Published study by M. Sabol explains the background of reparations, the international context, as well as the overall development of Europe after the World War II. Author also points to the starting position and the possibilities of Czechoslovakia as one of the subjects which at that time expressed enormous interest in the financial and material compensation for damage caused by war and German occupation. It should be noted that the historiography (mostly foreign) has provided to this particular issue adequate results, especially from German, British, American and Czech authors. Author's work is in fact a kind of "cut-out" on issues of economic reconstruction of post-war Czechoslovakia, undoubtedly beneficial, mainly in matters of Czechoslovak restitution and reparations. In the initial parts of the study author is mapping the basic events and facts from the end of the war and shortly after it, which were bound to the issues of post-war reconstruction. Author captures the position of anti-Hitler coalition countries, their attitudes in Potsdam and later on. It is clearly showed what the position of Czechoslovakia was, or more precisely what problems in this area "struggled" Czechoslovak diplomacy in this period.

Military History. Czechoslovakia. German reparations and restitution replacements towards Czechoslovakia. The period after the World War II.

Druhá svetová vojna nepostihla územie Československa súvisle ako celok a nezničila ho tak ako európsku časť Sovietskeho zväzu, Poľsko alebo Juhosláviu. K niektorým zničeným oblastiam v spomínaných štátoch možno svojimi bezprostrednými následkami vojnových operácií prirovnať niektoré časti Kysúc, Oravy, Liptova, ale predovšetkým východného Slovenska. Rozsah škôd v priemysle, doprave na obytných či hospodárskych budovách na východnom Slovensku jednoznačne potvrdil, že táto oblasť v rámci celého Československa bola počas vojny najviac postihnutá. Karpatsko-duklianska operácia bola totiž jednou z mnohých veľkých útočných operácií na strategických smeroch sovietskej armády proti brániacim sa fašistickým vojskám v Európe. Preto príspevkom k hospodárskej konsolidácii Československa sa mali stať aj očakávané nemecké reparácie a reštitúcie.

Stali sa prioritou československej povojnovej diplomacie. V rámci reštitúcií išlo fakticky o snahu navrátiť ulúpený majetok pôvodným vlastníkom. Reparácie mali aj iný podtext ako len nahradiť vojnové škody, boli predovšetkým nástrojom na eliminovanie a reduko-

* Štúdiá bola vypracovaná v Historickom ústave SAV v rámci projektu VEGA-2/0109/10.

vane nemeckého hospodárskeho potenciálu, ktorý bol považovaný za dôležitý predpoklad nemeckej agresivity. Štáty „druhého radu“ v protihitlerovskej koalícii, medzi ktoré patrilo aj Československo, boli v reparačných a reštitučných otázkach vo vysokej miere závislé od rozhodnutí okupačných mocností, ktoré sa stavali do pozície vykonávateľov najvyššej moci v Nemecku a ako také boli súčasne správcami najväčšej časti nemeckej majetkovej podstaty, z ktorej mohla byť poskytnutá náhrada za utrpené vojnové škody. Československú londýnsku exilovú vládu v priebehu roku 1944 vyzvali spojenecké mocnosti, aby pripravila svoje nároky a podmienky na prípravu uzatvorenia mierovej zmluvy s Nemeckom. Základnú československú politickú líniu predstavovalo Benešom koncipované memorandum „o niektorých podstatných a zvláštných článkoch prímerí s Nemeckom a Maďarskom, týkajúcich sa Československa“. Predovšetkým reparačné podmienky sa museli triezvo formulovať, pretože Slovensko ako spojenec nacistického Nemecka malo skôr reparaácie platiť, ako prijímať. Tento fakt si na slovenskej politickej scéne po roku 1945 len málo uvedomovalo katolícke krídlo v DS (a neskôr novovzniknutá Strana slobody) reprezentované Cvinčekom, Blahom, Filom, Kempným atď., preto Slovensko v tomto smere nemalo mať prehnané očakávania. Postupimská konferencia stanovila, že reparačné nároky USA, Veľkej Británie a iných krajín, (s čiastočnou výnimkou ZSSR a Poľska) mali byť uspokojené zo západných okupačných zón a z vhodného zahraničného majetku. Západná reparačná oblasť bola spravovaná tromi okupačnými mocnosťami, ktoré mali odlišné ciele svojej politiky voči Nemecku. Navyše, z tejto oblasti mali byť uspokojené reparačné nároky dovedna 18 štátov, ktoré sa podieľali na vojne odlišnou mierou, boli poškodené v rozličnom rozsahu, a ktoré mali odlišné predstavy o výške a štruktúre reparácií. Roosevelt, Stalin a Churchill sa vo februári 1945 na Jaltskej konferencii zhodli, že Nemecko by malo za rozpútanie vojny za spôsobené škody platiť v „čo najvyššej miere“. Otázka reparácií sa stala jednou z popredných tém už na spomínanej konferencii v Postupime v lete 1945. Veľká trojka tam stanovila hlavné rysy reparačného mechanizmu, ale v ohľade výšky reparácií nebola schopná nájsť zásadný konsenzus. Zatiaľ čo časť nárokov mala riešiť až mierová zmluva s Nemeckom, v prípade nemeckých reparácií konkretizovala rozhodnutie veľmocí z Postupimu koncom roka 1945 Medzinárodná reparačná konferencia v Paríži s účasťou 18 štátov protihitlerovskej koalície. Pre Československo a ostatné štáty bola Postupimská konferencia významná v tom, že rozdelila nemecké okupačné pásmo na čerpanie reparácií medzi ZSSR a západnými spojencami. Československý prídelený bol definitívne stanovený zo západných okupačných pasiem Nemecka a z nemeckého zahraničného majetku. Už na Jaltskej konferencii na Kryme sa Spojenci zhodli na tom, že jedným zo spôsobov získania úhrad za vojnové škody budú jednorazové konfiškácie nemeckého majetku v zahraničí. V Postupime bola taktiež potvrdená myšlienka úhrady reparácií z konfiškovaného nemeckého majetku, a to v termíne do dvoch rokov od konca vojny.¹

¹ JANČIK, Drahomír – KUBŮ, Eduard. Hospodárska obnova Československa po druhej svetovej válke (Cesta průmyslového státu od tržní k plánované ekonomice). In ŠEDIVÝ, Ivan – NĚMEČEK, Jan – KOCIAN, Jiří – TŮMA, Oldřich (ed.). *1938: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisk.* Praha : Historický ústav, 2010, s. 378, 382; KUČERA, Jaroslav. *Žralok nebude nikdy tak silný (Československá zahraničná politika vůči Nemecku).* Praha : Argo, 2005, s.102-103; KUKLÍK, Ján. *Znárodně Československo.* Praha : Auditorium, 2010, s. 287-288; KUKLÍK, Ján – NĚMEČEK, Ján. Mocenské a ideové transformace v Československu 1933-1948. In ŠEDIVÝ, Ivan – NĚMEČEK, Jan – KOCIAN, Jiří – TŮMA, Oldřich (ed.). *1938: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisk.* Praha : Historický ústav, 2010, s. 287; PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodárske dejiny Československa v 19. a 20. storočí.* Bratislava : Pravda, 1974, s. 289-290; PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodárske a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl období 1945 – 1992.* Brno : Nakladatelství Doplněk, 2009 s. 114; RAŠÍN, Milan. Dohoda o nemeckých reparáciách. In *Československé prameny a doklady.* Praha : Orbis, 1946, č. 5, s. 8; URBAN, Michal. Stav priemyslu v hospodárstve východného Slovenska v rokoch 1945-1946. In *Nové obzory, 28, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1986, s. 55.*

Štáty, ktoré boli odkázané na reparácie zo západných okupačných pasiem vrátane Československa, sa stretli 9. novembra 1945 na reparačnej konferencii v Paríži. Výsledok konferencie sa premietol do Záverečného aktu, ktorý mal tri časti: 1) Dohodu o úprave nemeckých reparácií, o zriadení Medzispojeneckého reparačného úradu (IARA- Inter-Allied Reparation Agency), a o reštitúcii menového zlata. 2) Jednomyselnú rezolúciu o nemeckom majetku v neutrálnych krajinách, o zlate prevedenom do neutrálnych krajín a o reciprocite pri odškodnení za vojnové škody. 3) Vznikla aj nejednomyselná dohoda o čiastkových otázkach, napríklad: reparácie z bežnej výroby, o majetku vojnových zločincov, o majetku Spojených národov a ich príslušníkov v Nemecku, o ukoristenom vojnovom materiáli, ale predovšetkým o reštitúciách. Otázka reštitúcií bola dohodnutá už v priebehu vojny. Spojenci sa zhodli na princípe reštitúcií majetku v deklarácii z 5. januára 1943, kde si vyhradili právo vyhlásiť za neplatné všetky prevody a disponovania majetku na okupovaných územiach nepriateľskými armádami. Postupne ako prebiehala vojna a zisťoval sa skutočný rozsah škôd sa do stredu pozornosti stále viac dostávala otázka nahradenia reštitučných škôd (ktoré sa už nemohli realizovať z viacerých dôvodov) reparačnými.²

Aj postoj Československa k reparačným a reštitučným otázkam sa menil. Exilová vláda mohla vzniesť požiadavky, ktoré museli korešpondovať s podmienkami troch mocností. V priebehu vojny sa koncentrovala predovšetkým na problém reštitúcií. Až Košický vládny program z apríla 1945 sa ako prvý zmienil o spolupráci Československa pri ukladaní reparácií Nemecku, ako jednej z hlavných zahraničnopolitických úloh prvej povojnovej vlády.³ Až do augusta 1945 sa tento problém neriešil, vláda tvrdila, že nie je na mieste robiť paniku, pretože otázky reparácií sa budú určite prejednávať až koncom roka 1945, čiže je ešte čas na sumarizáciu vojnových škôd. Západne mocnosti však koncom augusta nepríjemne zaskočili vedúcich predstaviteľov Československa, keď vyzvali všetky štáty, ktorých požiadavky mali byť uspokojené zo západných okupačných zón Nemecka, aby všetky podklady ohľadom vojnových škôd pripravili k 1. októbru 1945.⁴ Dátum bol pre Československo šibeničný, pretože Veľká Británia, USA a Francúzsko v neskoršom dodatku nepožadovali uvádzať len súhrnné vojnové škody v jednotlivých štátoch, ale aj súpis nepriateľského majetku na svojom území a garanciu kontroly miestnymi správnyimi organmi. Následne bol 31. augusta 1945 vydaný dekrét prezidenta republiky o prihlasovaní vojnových škôd.⁵ Dekrét poskytol právny základ pre stanovenie súpisu vojnových škôd pre účely kladenia nárokov na reparácie, ale zároveň i pre ich budúce odškodnenie. Podľa daného nariadenia sa vojnové škody spôsobené nemeckou okupáciou zapisovali na miestnych národných výboroch. Termín podania reparačných prihlášok tak bol následne veľmi krátky, a síce do 29. septembra 1945. Samozrejme, jednomesačné mapovanie vojnových škôd na území celého Československa nebolo dostatočné. Mnohé údaje boli neskôr spochybnené a tiež sa stali diskutabilnými súhrnné podklady k vyčísleniu vojnových škôd, ktoré predložili československé úrady parížskej reparačnej konferencii. Zvlášť, keď ešte aj metódy získavania údajov úplne nekorešpondovali s celkovými predstavami parížskej reparačnej konferencie. Československo vzhľadom na časovú tieseň vypustilo množstvo pasáží z medzinárodného

² SNA, f. Ústredné združenie slovenského priemyslu (ďalej UZSP), šk. 110, Nemecké reparácie; KUKLÍK, ref. 1, s. 288.

³ Košický vládny program, 5. apríla 1945, X. kapitola.

⁴ RAŠÍN, ref. 1, s. 11-12.

⁵ Dekret prezidenta o prihlasovaní a zjišťovaní válečných škôd a škôd spôsobených mimořádnými poměry, č. 54/1945 Sb. částka: 26.

formulára, pristúpilo k vlastnému procesu zisťovania škôd, ktorý mal len málo styčných bodov s medzinárodným. Západné mocnosti vychádzali z užšieho chápania vojnovkej škody, než by si priala československá vláda. Československo síce oficiálne tvrdilo, že vojnové škody boli na 75 % zistené na základe súpisu a len na 25 % odhadom, interne však už v polovici septembra 1945 priznávalo, že údaje sa budú skôr opierať o odhady ako o fakty. Aj napriek tomu československá diplomacia dúfala v priechodnosť reparačných nárokov na medzinárodnej scéne. Do úvahy sa museli brať aj medzinárodnopolitické aspekty. Je pravdepodobné, že jednotlivé štáty použili pri vyčíslení vojnových škôd vlastnú metodiku, podobne ako Československo, a museli sa tým dopracovať k rozdielnym čiastkam.⁶ Nároky poškodených krajín vychádzali z kategorizácie škôd a strát na niekoľko skupín. Popri priamych škodách – stratách na majetku, vrátane nadmerného opotrebovania a nedostatočnej údržby, to boli náklady spojené s nemeckou okupáciou, rozpočtové výdaje na vojnu, odškodnenie obetí perzekúcií a pozostalých po nich, dôchodky pre vojnových invalidov a pozostalých po padlých a obetiach perzekúcie, odškodnenie osôb vyslaných na nútené práce v Nemecku, úhrada ušlého zisku a iné. Viac-menej však hrubé porovnanie existovalo: veľkosť krajiny, jej podiel na vojnovom úsilí, dĺžka okupácie a, samozrejme, aj charakter okupačnej politiky. Tieto aspekty muselo zakalkulovať aj Československo.⁷ Na zasadnutí vlády 18. septembra 1945 (teda v čase keď ešte ani zďaleka nemohli prísť všetky nahlásenia vojnových škôd) upozornil štátny tajomník V. Clementis, že medziministerská komisia pre prípravu mierového rokovania dospela do tej doby k „obrovskej cifre“ 630 mld. Kčs (asi 12,6 mld. USD, pri kurze 1 USD/50 Kčs) reparačných a reštitučných nárokov. Odhadoval, že nároky budú pravdepodobne znížené na zhruba 330 mld. Kčs, asi 6,6 mld. USD, a budú približne v pomere 1:3 v porovnaní s nárokmi Francúzska. Jeho odhad sa skoro priblížil neskoršie zistenej skutočnej sume.⁸ Československo na parížskej reparačnej konferencii aj napriek tomu vyčísliło vlastné škody na sumu 11,6 mld. USD/ 580 mld. Kč. Vojnové škody podľa požiadaviek mocností boli rozdelené do piatich skupín: 1, *materiálne straty* – 5,04 mld. USD; 2, *vojenské náklady* – 0,55 mld. USD; 3, *straty na životoch* – 0,85 mld. USD; 4, *náklady nemeckej okupácie* – 3,8 mld. USD; 5, *ostatné nároky voči Nemecku* – 0,35 mld. USD. Súhrnná suma bola akceptovaná bez výhrad, ako československý reparačný nárok a uznaná za základ pre výpočet podielu krajiny na celkovom objeme reparácií. Súhrnná suma nahlásených škôd jednotlivými štátmi na Parížskej mierovej konferencii dosiahla sumu 383 mld. USD. Percentuálny podiel Československa na tejto sume predstavoval 3 %. Nemecké reparácie sa delili na dve kategórie, a to: na A kategóriu, tá zahrňovala všetky nemecké reparácie. Kategória B zahrňovala všetky priemyselné zariadenia, námorné a riečne lode. Každá signatárska krajina mala právo na percentuálny podiel z celkovej hodnoty statkov kategórie A a kategórie B. Podiel Československa bol určený na 3,00 % v kategórii A a 4,57 % v kategórii B.⁹ Nemecké záväzky mali mať naturálnu podobu, pričom z celkového objemu reparácií, ktoré mali byť vyvezené zo západných okupačných pásiem Nemecka, bolo Československu pridelené 4,3 % priemyselných zariadení a lodí a navyše

⁶ KUČERA, ref. 1, s.105; KUKLÍK, ref. 1, s. 289.

⁷ PRŮCHA, ref.1, s. 119-120.

⁸ NA ČR, f. Ústredný výbor KSČ, zv.137, a.j. 1499, schôdza vlády 18. septembra 1945. KUČERA, ref. 1, s. 105.

⁹ SNA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu (ďalej PPO), šk. 11, Přejehled o reparačních plněních ke dni 31.7.1947; KUČERA, ref. 1, s.106.

3 % nemeckého majetku v cudzine. Uvedené percentá boli ovplyvnené i tým, že konferencia uznala československé vojenské rozpočty od roku 1933 za výdaje na vojnové ciele. Priznaný 3-percentný nárok sa týkal výlučne ríšskonemeckého majetku. Do reparačnej kvóty sa nemal započítavať majetok zabavený Nemcom – bývalým občanom Československa, pretože sa predpokladalo, že majetok patrí Československu. Ministerstvo priemyslu rozhodlo, že Československo nebude požadovať zariadenia, ktoré má vo svojom priemysle v dostatočnom množstve, ale len zariadenia unikátne, špeciálne, zariadenia, ktoré bude možné využiť v budúcom priemyselnom programe a na výrobu ktorých by boli potrebné v miestnych podmienkach neúmerne náklady, alebo značne dlhé obdobie.¹⁰

Vzhľadom na diletantizmus pri spracovaní dát ohľadom vojnových škôd považovala československá diplomacia takýto výsledok za veľký diplomatický úspech. Vyslovené nadšenie však postupne začala tmiť skutočnosť, že nebola stanovená celková výška reparácií, ani vypracovaný približný časový harmonogram ich vyplácania. To znamenalo nielen neistotu ohľadne ich celkového objemu, ale znemožňovalo to i presnejšie naplánovanie ich hospodárskeho využitia. Aj napriek tomu prevládala s výsledkom konferencie spokojnosť. Pramenila predovšetkým zo skutočnosti, že rokovacia pozícia Československa sa zo začiatku vôbec nezdaľa byť silná. Na Jaltskej konferencii sa silná trojka dohodla, že reparácie majú, predovšetkým, byť udelené krajinám, ktoré „niesli najväčšiu ťarchu vojny na svojich pleciach, utrpeli najväčšie straty a vybojovali dôležité bitky nad nepriateľmi“. Toto ale boli kritériá, ktorým zodpovedalo Československo len v obmedzenej miere. V rokoch 1938 – 1939 ovládlo Nemecko československý štát bez boja a účasť československých vojenských jednotiek na bojových operáciách zostala, ak to porovnáme s celkovým rozsahom, i v ďalšom priebehu druhej svetovej vojny symbolická (ak nešli po boku nacistov ako slovenská armáda). Vojnové udalosti postihli Československo z hľadiska vojnových škôd značne nerovnomerne. Územie bývalého Protektorátu len čiastočne, priemyselná základňa, dopravná infraštruktúra a bytový fond zostali v zásade nedotknuté. Horšie to už bolo na území Slovenska. To tiež nebolo vojnou rovnomerne postihnuté, najviac na vojnové udalosti doplatili regióny Kysúc, Oravy, Liptova, ale predovšetkým východného Slovenska, a tie z pohľadu Spojencov najviac spĺňali kritériá o zdevastovaných územiach. Na parížskej reparačnej konferencii opierala československá diplomacia svoju argumentáciu hlavne o to, že Československo bolo prvou Hitlerovou obeťou a najdlhšie okupovanou krajinou v Európe. Práve škody v dôsledku dlhotrvajúceho hospodárskeho vykorisťovania Nemeckom predstavovali významnú časť československých reparačných nárokov až 1/3 z celkových škôd, ktoré republika požadovala.¹¹

Nočnou morou pre československú diplomáciu sa stala už spomínaná požiadavka veľmocí ohľadom súpisu nemeckého majetku na území Československa. Pojem „nemecký zahraničný majetok“ bol v požiadavkách vymedzený takým spôsobom, že mal zahŕňať aj sudetonemecký majetok. Československá vláda si uvedomila, že sa nachádza vo veľmi chýlostivej situácii. Každému bolo jasné, že konfiškáciou majetku po sudetských Nemcov pripadli Československu veľké majetkové hodnoty. V septembri 1945 však štátny tajomník Vladimír Clemenetis zdôraznil, že tento skonfiškovaný majetok tvorí asi len 1 % z celkových vojnových škôd, ktoré boli spôsobené Československu. Iného názoru však boli predstavitelia pražského ministerstva zahraničia, tí upozorňovali na fakt, že veľmi ľahko môžu

¹⁰ SNA, f. UZSP, šk. 110, Nemecké reparácie.

¹¹ KUČERA, ref. 1, s.107-108.

USA, Veľká Británia a Francúzsko požadovať, aby hodnota sudetonemeckého majetku bola odpočítaná Československu od požadovaného reparačného konta. Takýmto spôsobom by sa mohla Československá republika odrazu premeniť z „reparačného veriteľa“ na „reparačného dlžníka“, inými slovami, že by eventuálne muselo podstúpiť časť hodnoty skonfiškovaného sudetonemeckého majetku na uspokojenie reparačných nárokov iných spojeneckých štátov. Tomuto chcela čs. zahraničná diplomacia rozhodne zabrániť. Minister zahraničia Jan Masaryk so svojím tímom museli čeliť predovšetkým požiadavkám americkej delegácie, ktorá presadzovala, aby pod pojem „nemecký zahraničný majetok“, bol zahrnutý nielen majetok štátnych príslušníkov Nemeckej ríše, ale aj majetok osôb nemeckej národnosti bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť, teda aj príslušníkov nemeckých menšín. Československá delegácia spolu s juhoslovanskou delegáciou chceli oznámiť, že znížili svoj reparačný nárok o hodnotu skonfiškovaného nemeckého majetku. Z 18 signatárskych štátov jedine Československo a Juhoslávia skonfiškovali majetok svojich niekdajších nemeckých spoluobčanov. Aj keď v prípade Juhoslávie išlo vzhľadom na veľkosť a ekonomickú silu tamjšej nemeckej menšiny o nepodstatnú čiastku, predstavovala len asi 1/5 z konfiškovanej čiastky v Československu. V čase konania parížskej reparačnej konferencie 9. novembra 1945 sa veľkosť skonfiškovaného sudetonemeckého majetku na území Československa uviedla len „streleným odhadom“, ktorý nemal nič spoločné s realitou, preto československá diplomacia ani nemala pripravenú konkrétnu sumu, ktorá by vyčísliła celkovú hodnotu skonfiškovaného majetku. Až v roku 1949 Menový likvidačný fond vyšiel s konkrétnym číslom, ktoré sa približovalo sume 80 mld. Kčs, avšak bola to čiastka, ktorá zahrňovala všetok skonfiškovaný majetok Československou republikou, čiže nielen sudetonemecký, ale aj maďarský, český a slovenský. Dva roky predtým však vyčísľili nemecké orgány spolu so sudetonemeckými organizáciami hodnotu skonfiškovaného sudetonemeckého majetku na „astronomickú sumu“ 253 mld. Kčs. Reálne sa dá predpokladať, že celková hodnota skonfiškovaného sudetonemeckého majetku na území Československa mohla oscilovať v rozmedzí 50 – 60 mld. Kčs. Konferencia nakoniec žiadnu definíciu nemeckého zahraničného majetku neprijala a zvolila kompromisné riešenie, ktoré spočívalo v tom, že každá signatárska krajina si ponechá nemecký majetok vo svojej právomoci, alebo s ním bude disponovať takým spôsobom, aby sa nemohol navrátiť do nemeckého vlastníctva, alebo pod nemeckú kontrolu. Zároveň si musí odpočítať tento majetok od svojho podielu na reparáciách.¹² V počiatočnej eufórii nad výsledkami parížskych rokovaní hovoril minister zahraničia J. Masaryk o tom, že reparačná konferencia uznala sudetonemecký majetok za československý, čiže „národný majetok“. Prvotná eufória však značne opadla, keď sa na medzinárodnom diplomatickom poli otvorila otázka oprávnenosti Československa konfiškovať sudetonemecký majetok bez náhrady. Tento problém sa dostal do stredu pozornosti v priebehu roka 1947. V marci 1947 totiž zaslal sudetonemecký sociálnodemokratický politik, bývalý poslanec československého parlamentu W. Jaksch, petíciu generálnemu tajomníkovi OSN T. Lieovi, v ktorej inicioval prešetriť vysídlenie Nemcov z Československa. Toto šetrenie a preskúmanie, ktoré mali zrealizovať buď OSN, alebo mierová konferencia, mali smerovať k náprave všetkých krívd, ktoré boli spôsobené sudetskému obyvateľstvu a k ochrane jeho individuálnych a národných práv. Československá diplomacia bola nútená uvažovať nad argumentmi, ktoré by boli

¹² NA ČR, f. Ústredný výbor KSČ, zv.137, a.j. 1494, schôdza vlády 18. septembra 1945; NA ČR, f. Ústřední svaz československého průmyslu (ďalej USČP), šk. 236, Válečné reparace; SNA, f. UZSP, šk.156, Zoznam vojnových škôd - reparácie; KUČERA, ref. 1, s. 110-112, 135.

možné postup a postoj Československa obhájiť, či už v politických rokovaníach, alebo prípadne pred medzinárodným sudom. Československý postoj bol jasný, konfiškáciou, respektíve znárodnením sudetonemeckého majetku, sa sledoval cieľ zreorganizovať hospodárstvo a zrealizovať pozemkovú reformu. Účelom konfiškácie bolo zabezpečiť náhradu na krytie vojnových, okupačných a perzekučných škôd, ktoré neboli kryté reparačným podielom na ríšskonemeckom majetku. Že sa tak dialo v značnej miere na úkor sudetských Nemcov, bolo odôvodnené snahou znemožniť akýkoľvek vplyv Nemcov na vnútorný život republiky. „*Nemci sa ako etnický celok*“, zdôvodňovalo ministerstvo zahraničia v roku 1949, „*prejavili ako nepriatelia a bolo nezlučiteľné s existenciou a bezpečnosťou československého štátu, aby im v jeho hraniciach boli ponechané majetkové práva*“. Nakoniec akt odsunu a konfiškácia sudetonemeckého majetku boli medzinárodne právne uznané ako vnútorná záležitosť československého štátu. Nemecko malo v mierovej zmluve výslovne uznať plnú platnosť reparačnej dohody a zriecť sa uplatňovania práv a nárokov z titulu konfiškácií a znárodnenia bez náhrady.¹³ Nakoniec sa signatárske štáty zaviazali, že poskytnú všetky informácie týkajúce sa nemeckého nepriateľského majetku na svojom území a periodické výnosy z jeho likvidácie výlučne agentúre IARA. Tento záväzok však jednotlivé štáty plnili, sčasti i pre počiatočné technické nejasnosti a problémy, dosť laxne. V tomto smere nebolo Československo žiadnou výnimkou, skôr naopak: Československé úrady boli schopné predložiť aké-také relevantné údaje až koncom roku 1947. Aj to na podnet IARA, ktorej došla trpezlivosť a chcela do Prahy poslať svojich expertov, ktorí mali tieto údaje získať. Už prvé čiastočné výsledky súpisu nemeckého zahraničného majetku vyvolali kontroverzné otázky: jednotlivé štáty sa začali upodozrievať, že uviedli prinízku hodnotu nemeckého zahraničného majetku na svojom území, niektoré dokonca vyzývali sekretariát IARA, aby údaje predložené jednotlivými štátmi sami preskúmali. Za základ pre vypočítanie zahraničného majetku v krajinách bývalej protihitlerovskej koalície boli nakoniec zobraté do úvahy údaje, ktoré predložili členské štáty IARA až v roku 1951.¹⁴

Pre Československo však bola primárna otázka už spomínaných reštitúcií. V osobitnom memorande z októbra 1945 vyzvala československá diplomacia západné veľmoci, aby na parížskej reparačnej konferencii venovali dostatočnú pozornosť aj tejto otázke. Československo sa usilovalo o to, aby sa termín „reštitúcie“, ktorý sa do tej doby v spojeneckej praxi vzťahoval len na identifikovateľné majetkové hodnoty, *rozšíril aj na majetkovú neidentifikovateľnú podstatu. Požiadavka smerovala k tomu, aby reštitúcie boli uznané vo všetkých prípadoch, v ktorých bola škoda spôsobená akýmkoľvek protiprávnym alebo ilegálnym konaním. Pretože sa dalo predpokladať, že časť ukoristeného majetku už neexistuje, navrhlo Československo akceptovať zásadu „ekvivalentných reštitúcií“*, v prípade dopravných prostriedkov, strojov, surovín, kultúrnych statkov, drahých kovov a predmetov nutnej potreby. Na realizáciu reštitúcií mal dohliadať reštitučný úrad so sídlom v Nemecku a na ich prihlásenie mala byť stanovená najmenej dvojročná lehota. Ten rozhodný postoj Československa bol spojený s faktom dlhodobej nemeckej okupácie, počas ktorej malo Nemecko oveľa viac času ako v iných krajinách ukoristiť a vyviezť zo zeme ulúpený majetok. Československá diplomacia správne tušila, že vo veľkej miere odvezený československý majetok zahrnú spojenci do hospodárskeho potenciálu Nemecka. Opodstatnene panovali obavy,

¹³ SNA, f. UZSP, šk. 156, Zoznam vojnových škôd- reparácie; KUČERA, ref. 1, s.113-115; RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Dohoda o nemeckých reparáciach*. Praha : Orbis, 1946, s. 67-68.

¹⁴ KUČERA, ref. 1, s.123.

že nemecké reparácie sa budú v skutočnosti do istej miery hradiť z ukoristeného majetku v Československu. Postupne sa pristúpilo ku kompromisu, ktorý neskôr definovala osobitná rezolúcia k reštitúciám. Rezolúcia na jednej strane potvrdila postoj predovšetkým USA a Veľkej Británie, ktoré odmietali československý návrh, aby sa reštitúcie vzťahovali aj na neidentifikovateľný majetok. Na druhej strane sa ale priblížil k československému stanovisku: nepriateľom odcudzený majetok, ktorý existoval na začiatku okupácie a nemohol byť identifikovaný, sa automaticky zaradil medzi reparačné nároky príslušnej krajiny. Akceptovaný bol aj princíp tzv. ekvivalentných reštitúcií, avšak len v prípade predmetov umeleckého, historického, vedeckého (s vylúčením zariadení priemyselného charakteru), pedagogického alebo náboženského, vrátane kníh, rukopisov a dokumentov. Napriek priblíženiu stanovísk rezolúciu odmietli a nepodpísali Veľká Británia a USA. Všetok odvezený majetok nepriateľom sa mohol pripočítat k reštitúciám, len za podmienky, že bol zlučiteľný s reparáciami. Reparácie boli tak jednoznačne uprednostnené pred reštitúciami.¹⁵ 18 signatárov iniciovalo 21. decembra 1945 tiež vznik tzv. *Tripartitnej komisie*, ktorá mala zabezpečiť navrátenie menového zlata ulúpeného Nemeckom poškodeným štátom. Nepredpokladalo sa však plné odškodnenie, pretože len ťažko bolo možné očakávať zaistenie všetkého ukradnutého zlata. Vrátenie zlata sa malo uskutočniť na základe podielu krajín na celkových preukázaných stratách. Rozhodlo sa, že v rámci schválených kvót bude prednostne vrátené to zlato, ktorého majiteľa sa dajú identifikovať. Na začiatku druhej svetovej vojny bolo Československu násilne a bezprávne ukoristené nacistickým Nemeckom takmer 45 t zlata. Zo zlata, ktoré sa našlo po vojne v soľných baniach v Merkers pri Franfurkte n/ Mohanom, stanovila tripartitná komisia pre Československo podiel o hmotnosti 24,5 t. Z neho v apríli 1948 dostala Praha 6,1 t. Zostatok, tzn. 18,4 t, zostal v sejfoch Bank of England (BOE) a Federal Reserve Bank (FRB). Poškodené krajiny dostávali vopred „prvé zálohové dodávky“ zlata, ale v prípade Československa išlo fakticky len o reštitúciu. To, že sa táto problematika vôbec dostala do programu parížskej reparačnej konferencie, bola predovšetkým zásluha československej diplomacie. Viac ako u veľmocí našlo Československo hneď od začiatku podporu u menších účastníckych štátov, pre ktoré bola aj časť navráteného menového zlata dôležitým faktorom.¹⁶

Reparácie sa postupne začali pridelať od polovice roku 1946. Parížska reparačná konferencia určila svojho reprezentanta, ktorý mal na celý proces dohliadať a bola to *Spojenecká kontrolná rada so sídlom v Berlíne*. Táto rozhodla, že do reparačného plnenia zo strany Nemecka musia byť zahrnuté všetky jeho továrne, ktoré sa podieľali na vojnovom priemysle, ktoré vyrábali muníciu, lietadlá, vojnové lode, ťažké traktory a pod., ďalej priemyselné továrne súvisiace s vojnovou prípravou (hlinikárne, magnezitky, gumárne, rafinérie, továrne na ťažké obrábacie stroje). Ostatný priemysel mal byť Nemecku ponechaný len v rozsahu, ktorý krajine poskytoval nevyhnutný životný štandard. V tejto kategórii mala byť obmedzená produkcia ocele, chemická výroba, výroba strojov a pozastavená výroba lokomotív.¹⁷ Aj vzhľadom na túto problematiku najťažšia dohoda bola predovšetkým s USA. Tí presadzovali, aby do reparácie išli len priemyselné závody, ktoré si na území Nemecka

¹⁵ KUČERA, ref. 1, s. 116-117; RAŠÍN, ref. 13, s. 141-150.

¹⁶ MICHÁLEK, Slavomír. USA a Československé menové zlato (1948-1968). In IVANIČKOVÁ, Edita a kol. *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011, s. 400; PRŮCHA, ref. 1, s. 119-120.

¹⁷ SNA, f. UZSP, šk. 110, Nemecké reparácie.

mohli konkurovať a mali podobné výrobné programy. Ostatné závody mali ostať nedotknuté vzhľadom na budúcu úroveň hospodárskeho vývoja v Nemecku. Veľká Británia obvinila USA z účelovosti a snahy o likvidáciu strategického nemeckého priemyselného potenciálu, a snahou o presadenie amerických firiem na európskom trhu. Vzťahy oboch veľmocí v polovici roku 1946 boli značne napäté. Rokovania zamrzli na „mŕtvom bode,“ pretože spojenci sa nedokázali dohodnúť na budúcej priemyselnej výrobe v Nemecku. Iniciatívy sa chopili menšie krajiny, ktoré vypracovali na pôde Spojeneckej kontrolnej rade v prvej polovici roka 1946 tzv. marcový plán, ktorý obsahoval zoznam všetkých nemeckých priemyselných zariadení, ktoré neboli potrebné pre ďalší hospodársky rozvoj Nemecka, a tým pádom mohli byť začlenené do reparácií. Tento zoznam obsahoval 1 810 podnikov určených na demontáž.¹⁸ V prvom kole sa pridelovali predovšetkým námorné, obchodné lode a riečne lode. O námorne lode, samozrejme, Československo nemalo záujem. Zaujímavé pre labskú riečnu dopravu a slovenskú dunajplavbu boli však riečne lode, z nepochopiteľných dôvodov sa ich prerozdeľovanie na návrh USA a Veľkej Británie pozastavilo. Podstatný bol fakt, že 70 % námorných lodí pripadlo Veľkej Británii, Francúzsku a USA. Jedinou perspektívou ohľadom reparácií ostali pre Československo priemyselné závody.¹⁹ Nervozita medzi signatárskymi krajinami sa začala stupňovať, československí diplomati očakávali určité kompenzácie za neúčast' na prúde námorných lodí, týmto veľmocí prisľúbili, že sa zvýši krajine celková pridelová kvóta. V prvom prúde bolo určených pre Československo 11 závodov, na ministerstve zahraničia začali narastať určité pochybnosti ohľadom transparentnosti pridelov. Tie sa ešte viac prehlbovali s rastúcimi nezhodami medzi veľmocami. Zvlášť podozrivé bolo diplomatické urovanie sporov medzi USA a Veľkou Britániou, kde ich stanoviská začali byť totožné a postupne z rozhodovania boli vytlačené Francúzsko a Sovietsky zväz. Napätie medzi veľmocami neustále rástlo a eskalovalo v máji 1946, keď americké okupačné orgány zastavili dodávky demontovaných priemyselných zariadení do Sovietskeho zväzu. Tempo pridelov sa podstatne nezvýšilo ani v nasledujúcom období, zatiaľ čo rozpory medzi veľmocami mali tendenciu neustále narastať. Koncom marca 1947 bolo už československej vláde jasné, že celé pridelovanie je pod taktovkou britsko-americkéj diplomacie. Už vo februári 1947 bolo zrejmé, že sa absolútne nenapĺňa marcový plán, ktorý zostavila Spojenecká kontrolná rada. Anglo-americkú dominanciu zvýraznil v auguste 1947 tzv. *Clay-Douglasov priemyselný plán*, ktorý predpokladal vyššiu úroveň mierovej priemyselnej výroby v Nemecku, akú malo pôvodne v pláne USA. To znamenalo vyškrtnutie pár závodov zo zoznamu určených na reparácie (v auguste 1947 sa podľa plánu mal znížiť počet závodov určených na demontáž z 1 810 na 858, čo predstavovalo pokles o 48 %, do novembra 1949 malo byť na demontáž určených už len 667 podnikov, čo znamenalo pokles o 63 % oproti východiskovým plánom).²⁰ Poľskí diplomati obvinili Veľkú Britániu a USA z nedodržiavania medzinárodných zmlúv. Upozornili sekretariát IARA, že prijatím Clay-Douglasovho plánu sa zvýši produkcia nemeckej ocele na 11 – 12 mil. t oproti 5,8 mil. t stanovených Spojeneckou kontrolnou radou. Mohlo to znovu naštartovať nemecký militarizmus.²¹ Podľa hodnotenia československého ministerstva zahraničia revidovaný plán urobil z pridelov priemyselných zariadení záležitosť „krajne pochybnú“ a zmaril hlad-

¹⁸ SNA, f. UZSP, šk. 156, Presadzovanie amerických požiadaviek pri reparáciách.

¹⁹ NA ČR, f. USČP, šk. 236, Válečné reparace; RAŠÍN, ref. 13, s. 148-150.

²⁰ NA ČR, f. Ministerstva financí (ďalej MF), šk. 62, Informace o činnosti Mezispojenecké reparační agencie v Bruselu.

²¹ SNA, f. UZSP, šk. 110, Vyňatky s poľského denníka „Zycie Warszawy“ .

ký priebeh reparácií. Paktu USA – Veľkej Británie išlo o vlastné ciele a záujmy. Ani jedna z týchto dvoch krajín nepotrebovala v „naturalnej“ podobe kompenzácie. Zvlášť, keď predovšetkým Američania považovali zariadenia nemeckých závodov za zastarané a neefektívne. Ich hlavným záujmom bolo hospodárske „zmŕtvychvstanie“ Nemecka. Samozrejme, že oživenie výroby v Nemecku bolo hlavným predpokladom, aby si mohli Nemci plniť iné záväzky, predovšetkým okupačné náklady, ktoré pre oboch aktérov boli podstatne zaujímavejšie. Asi najcennejšou „korisťou“ pre Američanov a Britov bolo nemecké „duševné vlastníctvo“. Išlo predovšetkým o výrobné plány jednotlivých podnikov, ale aj nemecké vynálezy a patenty. Prvá reparačná zásielka, ktorú privítali na britských ostrovoch, smerovala do Londýna na britský patentný úrad. Obsahovala viac ako 70-tisíc ríšskonemeckých patentných zápisov a pokusov pochádzajúcich z vojny a realizovaných v prevažnej miere na území Československa. Pražské ministerstvo zahraničia sa snažilo nahliadnuť do predmetných dokumentov a plánov, ako jediné zo signatárskych krajín dostalo od britskej vlády povolenie. Neskôr sa však tieto dokumenty, ktorých postupne pribúdalo, stali neprístupnými. Briti zverejnili na nátlak ostatných krajín len asi 1/3 patentov, plánov a vynálezov, ktoré boli zadržané v britskej okupačnej zóne. Britský patentný úrad bol ochotný prípadným záujemcom vyhotoviť fotokópie za „úžernický“ poplatok 6 £ za jednu stranu.²²

Samozrejme, postoj Nemecka k reparáciám bol diametrálne odlišný od stanovísk spojeneckých krajín. Mnoho Nemcov pracujúcich v priemysle a v živnostiach bolo presvedčených, že jediným cieľom v britskej a americkej okupačnej zóne je oslabenie a likvidácia nemeckej priemyselnej základne. Briti a Američania museli neustále vo svojich okupačných zónach čeliť opakujúcim sa protestom. 17. novembra 1946 sa v americkej zóne masovo zhromaždili nemeckí pracujúci na čele so 70 starostami veľkých nemeckých miest. Protestujúci vydali vyhlásenie proti ožobračovaniu Nemecka. Prehlásili, že britsko-americká reparačná politika čoskoro privedie Nemecko k bankrotu.²³ Aj napriek antagonistickému postoju Nemecka proti USA a Veľkej Británie, obidvaja spojenci mali v rámci nemeckého hospodárstva svoje plány. Začiatkom decembra 1946 uzrel „svetlo sveta“ tzv. anglo-americký plán pre nemecké hospodárstvo. Signatári v dohode spečatenej v New Yorku avizovali postupné zlúčenie britskej a americkej okupačnej zóny do jedného spoločného celku. Pre revitalizáciu nemeckého hospodárstva bol od roku 1947 pripravený 3-ročný hospodársky plán, ktorý predpokladal spoločný anglo-americký vklad 250 mil. £. Náklady si mali spojenci rozdeliť. Plán, samozrejme, počítal s navrátením celej čiastky s masnými úrokmi. Z nemeckej strany sa počítalo so zdvojnásobením ťažby uhlia a zvýšením pracovnej aktivity. Po roku 1950 obidvaja spojenci počítali s naštartovaním nemeckej ekonomiky a exportom už hotových výrobkov, samozrejme, do Veľkej Británie a USA. Plán sa mal realizovať nezávisle od reparačných a reštitučných prídelov. Ostatní protihitlerovskí spojenci pokladali tento plán za „úder pod pás“, zvlášť, keď obidve veľmoci sa nadmieru angažovali v otázke reparácií.²⁴

Československá diplomacia iniciovala spoločne s Juhosláviou na zasadnutí štátov IARA v novembri 1947 rezolúciu, ktorá vyjadřila sklamanie menších štátov nad obmedzením reparačnej podstaty. Belehrad hneď inicioval stretnutie menších štátov vo februári 1948, na ktorú nemali byť pozvané mocnosti, ale zjavne tam o to viac mali byť kritizované. K ini-

²² SNA, f. UZSP, šk. 110, Nemecké patenty.

²³ SNA, f. UZSP, šk. 110, Zpráva o reparaciích 9, Nemecké stanovisko k reparáciám.

²⁴ SNA, f. UZSP, šk. 110, Uvodník denníka „The Times“.

ciatíve sa ako prvá pripojila československá diplomacia. To však bolo pre USA a Veľkú Britániu „vrchol drzosti“ a juhoslovanské plány hneď v zárodku eliminovali a zablokovali stretnutie. Túto akciu však nahradilo stretnutie ministrov zahraničných vecí Československa, Poľska a Juhoslávie vo februári 1948 v Prahe, ktorí k americkej a britskej reparačnej politike zaujali ostré kritické stanovisko: Američanmi a Britmi vypracovaný reparačný program, ktorý zamýšľala len nepatrné dodávky v pomere k utrpeným škodám a navyše vylučuje Československo, Juhosláviu a Poľsko z dodávok bežnej produkcie či vo forme služieb, označili ako podvod na občanoch menovaných štátov.²⁵

Nedôvera, nevráživosť sa preniesla aj na domácu politickú scénu, čo do značnej miery polarizovalo slovenských a českých politických predstaviteľov. Po prvých prídeloch sa začal ostrý zápas o umiestnenie jednotlivých zariadení. Povereníctvo priemyslu a obchodu sa v apríli 1947 dostalo do vážneho sporu s Ministerstvom priemyslu kvôli deleniu nemeckých reparácií. Povereníctvo obvinilo Ministerstvo priemyslu, že nevedelo, komu bola veľká časť strojov z Nemecka v rámci reparácií pridelená. Ministerstvo priemyslu rozhodovalo o umiestnení nemeckých strojov skôr intuitívne a nerešpektovalo celoštátne hospodárske záujmy. Na základe týchto výhrad bola zriadená *Ústredná reparačná a reštitučná komisia*. Slovenská strana v tejto komisii presadzovala, aby nemecké podniky boli premiestňované ako celok. Pre Slovákov, vzhľadom na slabú industrializáciu, to bolo výhodnejšie, pre českú stranu zasa opačne, čiže viac im vyhovovalo rozdelenie strojového zariadenia do jednotlivých podnikov. Podľa parížskej konvencie mali nemecké reparácie slúžiť v prvom rade na odstránenie škôd spôsobených Nemeckom. Pri určovaní kvóty podielu na nemeckých reparáciách sa bral do úvahy iba skutočný pomer vojnových škôd Slovenska voči Čechám. Keďže vojnové škody na Slovensku sa v tom čase odhadovali na 120 mld. Kčs a v Čechách na 350 mld. Kčs, vyplývalo z toho, že podiel Slovenska na reparáciách by mal byť vyšší ako 1/3. Slovensko si uvedomovalo, že české obyvateľstvo disciplinovane prihlasovalo všetky vojnové škody. Na Slovensku bol však pravý opak. Obyvatelia v niektorých regiónoch nielenže neprihlásili celkové škody, ale na niektoré škody prišli až dodatočne. Nedôsledné v prihlasovaní škôd nebolo len obyvateľstvo, ale aj niektoré úradnícke rezorty. Po súpise všetkých škôd sa až neskôr prišlo na to, že Povereníctvo dopravy zabudlo započítať medzi vojnové škody vyťahnutie 114 potopených plavidiel na území Slovenska. Zástupcovia slovenskej strany v Ústrednej reparačnej a reštitučnej komisii si veľmi dobre uvedomovali, že slovenské škody sú značne poddimenzované, preto navrhovali rozdeľovanie nemeckých reparácií v pomere 40 % pre Slovensko a 60 % pre Čechy. Slovenská strana argumentovala ešte faktom, že po odsune nemeckej menšiny z Čiech a Moravy, všetok ich majetok pripadol Čechám, no na druhej strane pri výmene obyvateľstva s Maďarskom ostal majetok Slovákov na maďarskom území a štát tým nič nezískal. Nakoniec sa rozhodlo, že pridelovanie nemeckých reparácií bude v pomere 1/3 pre Slovensko a 2/3 pre české krajiny, s tým, že jednotlivé podniky v rámci nemeckých reparácií sa budú rozdeľovať zásadne ako celky, aby sa zachoval živý organizmus podniku a nebol rozrušovaný neodôvodneným delením. Vo výnimočných prípadoch však bolo povolené časť podniku umiestniť niekde inam.²⁶

Okupačné orgány rozhodli, že strojové zariadenie reparačných tovární bude demontovať

²⁵ SNA, f. UZSP, šk. 156, Presadzovanie amerických požiadaviek pri reparáciách; KUČERA, ref. 1, s. 118-119.

²⁶ SNA, f. UZSP, šk. 156. Návrh Povereníctva priemyslu a obchodu na delenie nemeckých reparácií medzi zeme České a Slovensko.

a odvázať každý štát na vlastné náklady. Za tranzit cez nemecké okupačné územie však mali byť vyrúbané osobitné poplatky. Vládni úradníci vypočítali, že poplatky za tranzit sú pre Československo až o jednu tretinu drahšie ako v medzivojnovom období. Ešte viac znevýhodnili tranzitné poplatky od júna 1946, keď muselo Československo za tranzit platiť dokonca v devízach, čo značne zaťažovalo devízovú bilanciu. Situáciu československá zahraničná politika označila za „neúnosnú“ a túto otázku otvorila na konferencii námestníkov ministerstva zahraničia v januári 1947 v Londýne, ale „bezúspešne“. Od začiatku muselo prijať opatrenia, aby sa predišlo sabotážam a prevziať dozor nad demontážou, ale aj odvozom zariadení do miesta určenia. Československo si hneď na začiatku operatívne vytvorilo niekoľko demontážnych skupín, v ktorých boli zastúpení odborníci, mechanici a šoféri. Ich úlohou nebolo len vykonať samotnú demontáž a odvoz, ale podrobne vypracovať nákresy, ktoré potom uľahčovali samotnú montáž v Československu. Celú dopravu strážil československý vojenský oddiel, ktorý mal základňu v Aschaffenburgu. Dovedna IARA zorganizovala do začiatku roka 1948 10 prídelov.²⁷

Prvý zoznam reparačných závodov zverejnila IARA 5. apríla 1946, obsahoval 20 tovární. Továrne boli v troch zónach (americkej, francúzskej a britskej), z nich si niektoré pozerala československá misia v britskej zóne, do americkej zóny misia bez udania dôvodu nebola vpustená. Vo francúzskej okupačnej zóne boli továrne, o ktoré československá strana nejavila záujem. Do úvahy nakoniec prišlo z 20 ponúknutých tovární už spomínaných 11.

V júli 1946 dostalo Československo prvé nemecké reparačné prídeli. Išlo o celú továreň na ťažké obrábacie stroje Waldrich v Siegene, až na 5 obrábacích strojov, v súhrnnej hodnote 2,4 mil. RM; celú továreň Fritz Müller v Eslingene, až na 12 obrábacích strojov, v hodnote 2,1 mil. RM; 6 strojov z továrne Kurbellwellenwerke v Glinde v cene 134- tis. RM; 50 strojov z továrne Haniel a Lueck Düsseldorf – Flinger v súhrnnej hodnote 1,5 mil. RM.

Tento prídel vyčerpал 17 % kvóty, teda omnoho viac než v Paríži priznaných 4,3 %, navýšenie kvóty súviselo už so spomínanou neúčast'ou Československa na prídele námorných lodí. Výnimočne cenné bolo získanie továrne ťažkých obrábacích strojov Waldrich. Takýto typ výroby mal v tom období len štyroch konkurentov v Európe, a Československo sa získaním týchto strojov mohlo stať úplne sebestačné v ťažkom priemysle. Ostatné stroje mali slúžiť ako doplnok k strojom Waldrich. Následne sa rozhodlo, že celá továreň bude premiestnená do Škodových závodov v Dubnici nad Váhom. V 7 vagónoch bola naložená časť strojov Waldrich s celkovou hmotnosťou 74,7 t, ktoré prišli 17. decembra 1946 do Dubnice. Závod bol ešte poškodený a nemal hlavne zrekonštruované a vybudované výrobné haly. Preto časť strojov musela byť odvezená do závodov v Prahe, Plzni, Hradci Králové, Brne a Adamove.

Prvé odvozy pridelených zariadení sa začali začiatkom novembra 1946. Išlo o zariadenie Kurbellwellenwerke v Glinde. Do konca roka bolo privezených 10 transportov, ktoré obsahovali 145 strojov z tovární Kurbellwellenwerke v Glinde, Waldrich v Siegene a Fritz Müller v Eslingene. V januári 1947 prišlo 5 transportov so 64 strojmi, vo februári dorazilo na územie Československa 113 strojov a v marci celé dodávky uzavrelo 9 transportov. Celková hmotnosť reparačných strojov pridelených v prvom kole bola 900 t. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že prídel továrne zahŕňal aj všetok archívny materiál, výrobné postupy, dielenské výkresy strojov atď.²⁸

²⁷ SNA, f. UZSP, šk. 110, Nemecké reparácie.

²⁸ Tamže.

Pri *druhom prídele* 7. decembra 1946 IARA ponúkla zoznam 22 závodov. Z 9 z nich boli Československu dodané zariadenia, hoci československá komisia mala záujem o ďalšie 3 továrne. Tento prídel bol so zreteľom na objem financií pre Československo najvyšší, a to z Bayerische Motorenwerke č.1 – 1 952 912 RM; Bayerische Motorenwerke č. 2 – 1 549 136 RM; Kloeckner – Humboldt-Dentz 3 946 RM; Geretsried- Wolfratshausen – 27 872 RM; Haniel a Lueg – 179 369 RM; Richard Rinher Munden – 150 025 RM; H.M.A Lehre – 1 100 RM; HMA Lochstedter Lager – 1 875 RM; A.Moog – 125 RM. SÚHRNNE – 3 866 360 RM²⁹ V tomto prídele išlo, podobne ako v predchádzajúcom, predovšetkým o kovopriemyselné podniky, ale boli tu aj továrne zbrojárske, energetické a chemické. Práve časť zariadenia z chemickej továrne Geretsried – Wolfratshausen bola privezená do Československa. Prvý transport z apríla 1947 obsahoval aj 800 rôznych položiek z dvoch tovární Bayerische Motorenwerke, medzi nimi bolo množstvo cenných strojov, z ktorých veľká časť nebola vyrábaná na území Československa. Preto bol o ne veľmi veľký záujem predovšetkým v hutách, doprave a kovopriemysle. Z druhého prídelu sa nedostal na Slovensko ani jeden stroj.

Tretí prídel z 29. januára 1947 zahŕňal len dve chemické továrne. Išlo o závod Hess-Lichtenau v úhrnnej hodnote 597 753 RM, ktorý obsahoval kompletné zariadenie na výrobu kyseliny sírovej a závod Ebenhausen Ingolstadt v súhrnnej hodnote 949 026 RM, ktorý disponoval kompletným zariadením na výrobu špeciálnej nitrocelulózy potrebnej na výrobu celuloidu. Továrne prešli kompletne do podniku Československé chemické závody v Prahe. Tie dostali aj továreň v *štvrtom prídeľovaní*, v ktorom IARA ponúkla 11 závodov. Československo dostalo zariadenia len z chemického závodu Chemickwerke Harz Weser v súhrnnej hodnote 818 991 RM. Išlo o kompletné výrobné zariadenie aktívneho uhlia.

Do *piateho prídelu* zo dňa 27. februára 1947 bolo zahrnutých 13 tovární, pričom výrobné zariadenie pripadlo Československu z troch z nich. Išlo o závody H.M.A Wildflecken, Continental Metall Langenaubach, Ludvig Hansen Co. Münster. Celková čiastka za zariadenie týchto kovospracujúcich podnikov bola nízka, len 34 600 RM.

V *šiestom prídele* bola zaradená iba továreň ACA No 32 Westfälisch Anhaltische Sprengstoff, Alendorf o ktorú prejavili záujem Československé chemické závody v Prahe. Neskôr však od tohto zámeru upustili, pretože bolo oznámené, že do reparácií bude zahrnutá modernejšia chemická továreň Dynamit Krümmel. Československo preto v tomto kole nemalo žiadny prídel.

V *siedmom prídele* zo dňa 7. marca 1947 zoznam obsahoval najviac tovární, ktoré ponúkala IARA. Išlo o 27 závodov, ktoré nakoniec neboli pridelené nikomu, pretože bez udania dôvodu ich IARA stiahla z ponuky. Pre Československo to bola zlá správa, pretože malo záujem o 10 závodov, ktoré boli vhodné z hľadiska jeho koncepcie priemyselnej výroby.

V *ôsmom prídele* 27. apríla 1947 z 9 tovární dostalo Československo zariadenie zo štyroch. Išlo v prevažnej miere o chemické továrne Sprengchemie Kraiburg, Paraxolwerke Schrobenhausen, Dynamit A.G. Krümmel a Wolf & Co. Libenau. Takmer celé zariadenia závodov boli odtransportované pre Československé tukové závody v Prahe.

V *deviatom prídele* 30. mája 1947 bolo ponúknutých 10 závodov. Z nich pre Československo boli určené dva, a to Dampfsägenwerk, Murnau, v ktorom bolo strojové zariadenie za 42 881 RM a Parkettfabrik Kehlheim so zariadením v súhrnnej hodnote 77 017 RM. Boli to drevárske závody, ale celý inventár sa premiestnil na Slovensko nakoniec len z Parkett-

²⁹ SNA, f. UZSP, šk. 156. Situačná správa o stave nemeckých reparácií v Československu.

fabrik Kehlhein. Veľkú časť strojového zariadenia dostal drevársky podnik v Turanoch a Parketový a drevársky priemysel v Bratislave. Druhú fabriku (Dampfsägenwerk, Murnau) na nátlak Ministerstva priemyslu Ústredná reparačná a reštitučná komisia odmietla premiestniť na Slovensko s odôvodnením, že takýchto píl je na území viac ako 600.

V poslednom *desiatom prídele* 17. júna 1947 bolo 10 závodov. Pre Československo bol zaujímavý závod Blohm Voss Hamburg, pretože jeho strojárskym zariadením sa vybavili niektoré kovozávody v Čechách a na Slovensku lodenice v Komárne.³⁰

Okrem riadnych prídelov realizovaných rozposlaním inventárov reparačných podnikov a výberom zariadenia z nich bolo v novembri 1946 veliteľom britskej zóny ponúknuté, v záujme rýchleho uspokojenia potrieb krajín zastúpených IARA, zariadenie zo 77 zbrojných závodov v hodnote 75 mil. RM. V tomto mimoriadnom prídele bola Československu uznaná kvóta 4,7 %. Podľa návrhu veliteľa britskej zóny jednotlivé krajiny v januári 1947 predložili zoznam zariadení, ktoré hľadajú a britskí vojaci im to vyhľadali a dodali. Na tomto prídele sa zúčastnili československé zložky kovopriemyslu, chémie, výživy, remesiel a dopravy. Československo dostalo z tohto prídelu zariadenie v súhrnnej hodnote 329 451 RM. Podobne to fungovalo aj vo Francúzskej okupačnej zóne. Jediná, americká zóna, bola nepochopiteľne uzatvorená. V americkej zóne veliteľ dokonca požadoval len skupinové obhliadky tovární, čiže zástupcov všetkých krajín, ktoré o dané továrne mali záujem. Určoval si aj deň, keď obhliadky odborníci môžu absolvovať, a tak sa stalo, že vzhľadom na americké obštrukcie nebola z americkej zóny do Československa dodaná žiadna tovareň. Prevažná väčšina prídelov sa realizovala v prvej polovici roka 1947. Čiastkové dodávky však prebiehali do konca roka. Po 10 prídeloch z 59 závodov s hodnotou odhadovanou na 318 mil. RM dostalo Československo 11, 2 mil. RM, čo predstavovalo v USD približne sumu *5,4 mil.*³¹

Do februára 1948 hodnotilo Československo dovtedajšie reparačné prídele veľmi negatívne. Zo západnej okupačnej zóny bolo do 1. februára 1948 z 1 810 závodov určených na reparačné prídele poskytnutých len 767 tovární v 10 prídelových kolách. Z toho počtu bolo 84 vo francúzskom, 187 v americkom a 496 v britskom okupačnom pásme. Rozsah demontovaných priemyselných zariadení, ktoré Československo dostalo do začiatku roka 1948, nesplnil ani tie najskromnejšie očakávania. Aj v britsko-amerických plánoch z roku 1947, podľa interných odhadov, sa pre Československo črtali dodávky priemyselného vybavenia v hodnote viac ako 30 mil. USD. Do začiatku roka 1948 mali byť doručené dodávky v súhrnnej hodnote 60 mil. USD. Skutočná suma 5,4 mil. USD tak predstavovala ani nie 1/10 sľubovanej sumy. Tento fakt bol o to smutnejší, že československá strana bola z hľadiska logistiky a organizácie jednou z najlepšie pripravených krajín spomedzi všetkých protihitlerovských spojencov. Jedným zo základných dôvodov prečo sľubované priemyselné zariadenia neprišli do Československa, bol aj fakt, že USA opakovane v rokoch 1947/1948 požadovali s poukázaním na vnútropolitický vývoj v Československu a nevyriešené odškodnenie za americký majetok znárodnený na území republiky úplne pozastaviť reparačné dodávky na československý účet. Kvôli odmietavému postojú Veľkej Británie sa im túto požiadavku nepodarilo presadiť, ale aspoň výrazne spomalil a obmedzil prídele.³²

³⁰ SNA, f. UZSP, šk. 110, Nemecké reparácie.

³¹ Tamže.

³² SNA, f. UZSP, šk. 45, Americká správa o stavu reparácií; KUČERA, ref. 1, s.124-125.

Nie veľmi priaznivé boli na začiatku roku 1948 aj výsledky reštitúcií, ale z dlhodobého hľadiska tam bol pre Československo vyšší profit ako pri reparáciách. Reštitučný proces bol spustený začiatkom roku 1946, keď Československo na výzvu západných veľmoci vyslalo do západných okupačných zón – najprv do britskej a americkej, neskôr aj do francúzskej – reštitučnú misiu. Jej hlavnou úlohou bolo identifikovať a prevziať odvečený československý majetok. Podľa platných medzinárodných ustanovení musela nemecká strana odvečený majetok dopraviť na hranicu s Československom na vlastne náklady, bolo to oveľa výhodnejšie ako pri reparáciách, kde sa museli platiť vysoké tranzitné poplatky. Ministerstvo zahraničných vecí zriadilo v každom okupačnom pásme reštitučné misie. Pre americké okupačné pásmo bola čs. v Hoechste pri Frankfurte nad Mohanom. V Bad Oeynhausene bola misia pre britské okupačné pásmo. Pre francúzske okupačné pásmo bola zriadená československá reštitučná misia v meste Baden-Badene. Reštitučnú agendu v sovietskom pásme obstarávala československá misia v Berlíne. Každá reštitučná misia mala minimálne dvoch technických odborníkov, jeden bol zástupcom ministerstva priemyslu a druhý zastupoval československé priemyselné podniky. Odhadovalo sa, že až polovica odvečeného čs. majetku sa nachádza na neznámom mieste. Práve úlohou týchto pracovníkov bolo takýto majetok identifikovať a navrátiť pôvodným majiteľom v Československu. Pracovníci reštitučných misií museli byť značne mobilní, čo predpokladalo mať dobrý automobilový park, v tomto smere však tieto misie značne zaostávali za ostatnými krajinami. Bežne sa stávalo, že poľská reštitučná misia po objavení čs. majetku ho zo začiatku vydávala bez problémov, neskôr však požadovala polovicu majetku odstúpiť Poľsku. Poliaci boli oveľa lepšie vybavení predovšetkým autami a odmietali robiť zadarmo prácu za československých technikov.³³

Zakrátko však v západných okupačných zónach boli časti odvečeného majetku predovšetkým z iniciatívy americkej diplomacie vyňaté z reštitúcií, aj napriek tomu, že bol spofahľivo identifikovaný majiteľ. Išlo napríklad o textilné stroje, ktoré boli z hospodárskeho hľadiska označené ako „strategické“ pre potreby obyvateľstva v jednotlivých západných zónach, preto bolo zakázané ich vydávanie v rámci reštitúcie. Na československej strane to, samozrejme, vyvolalo vlnu nepokojnosti, pretože viac ako u 90 % textilných strojov sa bez problémov určil ich pôvod, a tak proces reštitúcie mohol prebehnúť veľmi hladko. Československo sa oprávnené cítilo byť poškodené, pretože textilný priemysel predstavoval predovšetkým pre Slovensko veľmi dôležitú položku v reštitúciách. Za takýto majetok, ktorý sa považoval za strategický, na základe rezolúcie IARA mala byť stanovená adekvátna náhrada – mnohokrát však takáto možnosť neexistovala, ako napríklad v prípade textilných strojov.³⁴ Do začiatku roka 1948 podalo Československo u okupačných úradov v Nemecku spolu 2 743 reštitučných prihlášok, z nich bolo vybavených 683 v súhrnnej hodnote 4,5 mil. USD. Asi najkritickejšia situácia bola v sovietskej okupačnej zóne, kde bolo z 581 podaných prihlášok vybavených len 9. Okrem toho bolo nájdené množstvo čs. strojov, u ktorých sa nenašiel pôvodný majiteľ alebo nejavil záujem o navrátenie majetku. Takéto stroje boli zväznané do Ústredných skladov národnej správy v Prahe, ktoré boli na tento účel zriadené, odkiaľ sa neskôr predávali živnostníkom predovšetkým na Slovensku.³⁵

³³ SNA, f. PPO, šk. 11, Restituce, vysílání expertu a opatrování aut, úhrada.

³⁴ SNA, f. UZSP, šk. 79, Korešpondencia ministerstva zahraničia.

³⁵ SNA, f. PPO, šk. 11, Restituce, vysílání expertu a opatrování aut, úhrada.

Najdôležitejšou položkou z hľadiska reštitúcií bol veľký počet zavlečených riečnych lodí. Ich cenový odhad osciloval medzi 5,5 až 6 mil. USD, čiže bola to vyššia čiastka, ako vyplatená celková suma za reštitúcie do roku 1948. Táto reštitučná položka asi najviac zaujímala Dunajplavbu, ktorá akútne v tomto období potrebovala obnoviť lodný park.³⁶ Sovietska strana bola v otázke reštitúcií veľmi zdržanlivá. Vzhľadom na rozsiahle vojnové škody na území Sovietskeho zväzu považovala za oprávnené najprv prednostne uspokojiť svoje záujmy. Začiatkom roka 1948 československá diplomacia uvažovala, čo by sa ešte dalo nájsť z odvečeného československého majetku v sovietskej okupačnej zóne. Ministerstvo zahraničia tušilo, že veľká časť tohto majetku bola odvezená sovietskou armádou ako vojnová korisť, ešte predtým než mohol byť zistený ich pôvod. Podstatná časť československého majetku bola však zo sovietskej okupačnej zóny vydaná až po roku 1948.³⁷ Okrem nemeckých okupačných pásiem, pochádzalo 286 prihlášok z Rakúska. V tomto smere sa oba štáty dohodli hneď. Vôbec ako prvé prišli na územie Československa archívne a vzácne spisy z Rakúska, ktoré tam boli zavlečené počas okupácie. Reštitúcie československého majetku, zavlečeného Nemcami do ostatných európskych štátov, sa realizovali pomocou československých diplomatických úradov – okrem Poľska, kde sa to realizovalo prostredníctvom tzv. československej revindikačnej komisie so sídlom vo Varšave, a to prostredníctvom osobitnej dohody medzi obidvoma štátmi. Nutnosť zriadenia takejto komisie podčiarkoval aj fakt, že z 296 československých reštitučných prihlášok, ktoré smerovali do ostatných európskych štátov, bolo 260 určených pre Poľsko. Osobitnou položkou bol reštitučný majetok kultúrnej povahy. Československo podalo v tejto kategórii 70 reštitučných prihlášok v hodnote, ktorá sa nedala ani približne odhadnúť, pretože išlo o unikáty a starožitnosti, ktoré nemali trhové ceny.³⁸

Na proces reštitúcií mala aj negatívny dopad polarizácia na medzinárodnej politickej scéne po roku 1948. Západné mocnosti signalizovali stále otvorenejšie, že termín podania reštitučných prihlášok by sa mal čo najskôr ukončiť, aj napriek tomu, že pôvodná dohoda počítala s časovým horizontom do konca roka 1950. Menšie štáty bývalej protihitlerovskej koalície, vrátane Československa, považovali tento nátlak za bezpredmetný a účelovo vykonštruovaný. Spoločnými silami sa im podarilo presadiť, že reštitučný proces prebiehal aj v rokoch 1949/1950. Začiatkom roka 1950 prešla reštitučná agenda na orgány oboch nových nemeckých štátov a následne sa koncom roka 1950 aj ukončila.³⁹ Komplexné vyčíslenie československých reštitučných nárokov bolo spracované až v priebehu päťdesiatych rokov a ustálilo sa na čiastke 1,4 mld. USD/ 70 mld. Kčs. Hodnota vyplatenej čiastky predstavovala sumu 77 mil. USD/ 3,8 mld. Kčs. Bol to 5,5 % podiel z požadovanej hodnoty.⁴⁰

V rámci reštitučných a reparačných dodávok materiálov, strojov a pod., získalo Československo naspäť majetok v hodnote slabých 91,4 mil. USD. Pri kurze 1:50 USD/Kčs, táto suma v korunách vychádzala na 4,57 mld. Kčs, čo predstavovalo len 0,55 % prihlásených priamych škôd. Po roku 1948 bolo ešte 12 reparačných prídellových kôl, v rokoch 1950/1951, keď podiel pre Československo výrazne poklesol. V záverečnom účtovaní v kategórii A dostalo zo sľúbených 3 % reparácií napokon len 1 %. V kategórii B sa pomer dodávok

³⁶ SNA, f. UZSP, šk. 79, Podrobná správa o reštitúciách; KUČERA, ref. 1, s. 126.

³⁷ Tamže; NA ČR, f. MF, šk. 62, Spojenecká kontrolní rada v Berlíně a sovietské restituce.

³⁸ SNA, f. UZSP, šk. 110, Reštitúcie – organizácia a štatistiky.

³⁹ SNA, f. UZSP, šk. 110, Koniec reštitučného procesu.

⁴⁰ JANČÍK, KUBŮ, ref. 1, s. 377-378.

ustálil na 4, 23 % namiesto zmluvne priznaných 4, 57%. Reparačné dodávky boli celkovo ukončené v roku 1962. Niektoré škody, dlhodobo významné, sú však ťažko vyčísliteľné, napríklad 360 000 mŕtvych v celom Československu či státisíce väzňov a osôb na nútených prácach. Ľudské straty a životné traumy sa nedajú finančne nahradiť ani vyčíslieť.⁴¹

Pozitívnejšiu bilanciu reštitúcií oproti reparáciám dokázalo vylepšiť aj navrátenie už spomínaného ulúpeného zlata. Nemeckom ukoristené menové zlato, či už nájdené v samotnom Nemecku, alebo mimo jeho hraníc, malo byť uložené do spoločného fondu. Poškodené krajiny si mali zlato rozdeliť v pomere svojich príslušných strát, ktoré im boli spôsobené, buď krádežou alebo bezprávnym zavlečením do Nemecka. Československo, ako jeden z najviac postihnutých štátov, doložil stratu 45 008 kg zlata. Predstavitelia spojeneckých komisií mu odsúhlasili v rámci kompenzácie hodnotu menového zlata s celkovou hmotnosťou 24 507 kg. Čo predstavovalo 54 % z doloženej hodnoty. Až v roku 1948 bola do Československa prvýkrát dovezená „záloha“ 6 074 kg zlata. Zdlhavý proces výdaja ulúpeného menového zlata bol zarážajúci, pretože Spojenci spolu zadržali 37 700 t. Po zdlhavých rokovaniach sa československej diplomacii podarilo, až po 34 rokoch v roku 1982, doniesť posledný kilogram prideleného menového zlata na územie Československa.⁴²

Celá otázka československých reparácií a reštitúcií a prípadne ďalších vojnových škôd bola po roku 1948 výrazne ovplyvnená postupným zaťahovaním „železnej opony,“ a predovšetkým neexistujúcou mierovou zmluvou s Nemeckom. Po roku 1948 nemalo Československo už ani teoretickú možnosť podieľať sa na utváraní reparačného mechanizmu. Na začiatku päťdesiatych rokov mocnosti rozhodli o pozastavení reparačných dodávok až do podpisu mierovej zmluvy s Nemeckom. Londýnska zmluva o nemeckom dlhu (London debt agreement) bola podpísaná 27. januára 1953, uzatvorili ju USA, Veľká Británia a Francúzsko s Nemeckou spolkovou republikou. Po tomto dátume mohlo Československo rozdeľovanie reparácií sledovať už len ako divák. Túto pozíciu determinovala príslušnosť k východnému bloku. V priebehu päťdesiatych rokov postupne ustávala aj činnosť IARA. Agentúra sa zmenila na platformu, ktorá ponúkala priestor predovšetkým kritickým hlasom – túto možnosť si československá diplomacia nenechala ujsť, to ale bolo tak asi všetko. Úrad IARA v Bruseli ukončil svoju činnosť koncom novembra 1959. Československá delegácia na záver zasadania prehlásila, že si vyhradzuje právo na odčinenie všetkých spôsobených škôd. Československo nikdy neprehlásilo, že čiastočné uhradenie škôd považuje za ukončené.⁴³

⁴¹ SNA, f. PPO, šk. 11, Záverečné zúčtovanie Ustřední reparační a restituční komise pri ministerstvu zahraničných věcí.

⁴² MICHÁLEK, ref. 16, s. 400-416; RAŠÍN, ref. 13, s. 117-118.

⁴³ KUČERA, ref. 1, s. 125; KUKLÍK, ref. 1, s. 290.

Až v roku 1962 bola spracovaná kompletná bilancia reštitúcií a reparácií pre Československo:

Československé vojnové škody na parížskej reparačnej konferencii⁴⁴

Nahlásené	11 583 456 000 USD	579 172 800 000 Kčs
Nenahlásené	4 552 446 566 USD	227 622 320 000 Kčs
Spolu	16 135 902 566 USD	806 795 120 000 Kčs

Odškodnenie poskytnuté Československu⁴⁵

Reparácie	14 573 629 USD	728 681 450 Kčs
Reštitúcie	76 809 039 USD	3 840 451 950 Kčs
SPOLU	91 382 668 USD	4 569 133 400 Kčs

Aj napriek tomu, že Československo nepatrilo k štátom, ktoré boli z materiálneho hľadiska poškodené veľkou mierou, patrilo úsilie o aspoň čiastočné nahradenie škôd spôsobeých vojnovými udalosťami vo forme reparácií a reštitúcií medzi dôležité úlohy československej diplomacie bezprostredne po druhej svetovej vojne. Očakávané nemecké reparácie a reštitúcie mali aspoň čiastočne konsolidovať povojnové hospodárstvo.

V rámci reštitúcií išlo o snahu navrátiť ulúpený majetok pôvodným vlastníkom, reparácie okrem nástroja náhrady vojnových škôd plnili úlohu eliminovania nemeckého hospodárskeho potenciálu, ktorý bol považovaný za dôležitý predpoklad novej budúcej nemeckej agresivity. Štáty protihitlerovskej koalície, medzi ktoré patrilo aj Československo, boli v reparačných a reštitučných otázkach vo vysokej miere závislé od rozhodnutí spojeneckých mocností. V novembri 1945 na reparačnej konferencii v Paríži 18 štátov dalo podnet na vznik Medzispojeneckého reparačného úradu (IARA- Inter- Allied Reparation Agency) a prerokovalo všetky reparačné a reštitučné podmienky. Každý zo spojeneckých štátov zmapoval škody na svojom území a následne mu bol pridelený percentuálny podiel na reparáciách. V niekoľkých vlnách boli prideľované predovšetkým stroje z priemyselných závodov a neskôr aj zlato. ČSR muselo riešiť predovšetkým otázky transportu. Sporné boli aj rokovania medzi poverenictvami a ministerstvami ohľadom výberu lokalít pre jednotlivé závody. Nakoniec Československo dostalo len časť z prisľúbených reparačných kvót. Reparácie a reštitúcie len čiastočne prispeli k naštartovaniu československej ekonomiky po druhej svetovej vojne.

⁴⁴ KUČERA, ref. 1, s. 128.

⁴⁵ JANČÍK, KUBŮ, ref. 1, s. 377-378.

M. SABOL: DEUTSCHE REPARATIONS- UND RESTITUTIONSZAHLUNGEN AN DIE TSCHECHOSLOWAKEI NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Die Tschechoslowakei der Nachkriegszeit gehörte zwar nicht zu den Staaten, die vergleichsweise große materielle Zerstörungen erlitten haben, jedoch das Bemühen um Ersatzleistungen für die infolge der Kriegshandlungen entstandenen Schäden in Form von Restitutions- oder Reparationen gehörte zu den wichtigsten Aufgaben der tschechoslowakischen Diplomatie unmittelbar nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs. Von den deutschen Rückzahlungen und Reparationen erhoffte man sich eine zumindest teilweise Konsolidierung der Nachkriegswirtschaft, die es mit Schwierigkeiten und Engpässen zu kämpfen hatte. Im Rahmen der Restitutionsleistungen ging es um das Bestreben, das geraubte Eigentum an die ursprünglichen Eigentümer zurückzuerstatten. Die Verlangung von Reparationen galt zum einen als Entschädigung von Kriegsschäden, und zum zweiten sollten sie als ein Instrument zur Eliminierung des deutschen wirtschaftlichen Potentials eingesetzt werden, um auf diese Weise eine der potentiellen Stützen des Wiederaufstiegs der militärischen Macht Deutschlands und der erneuten Aggressivität auszuschließen. Die Staaten der Anti-Hitler Koalition, zu denen auch die Tschechoslowakei zählte, waren in den Reparations- und Restitutionsfragen grundsätzlich abhängig von den Entscheidungen der alliierten Großmächte. Während der Reparationskonferenz in Paris im November 1945 gaben 18 Staaten den Anlass zur Gründung der Interalliierten Reparationsagentur (IARA- Inter-Allied Reparation Agency) und eröffneten die Verhandlungen betreffend jeglicher Reparations- und Restitutionsbedingungen. Jeder der alliierten Staaten fasste die erlittenen Kriegsschäden auf seinem Gebiet zusammen und anschließend wurde ihm der prozentmäßige Anteil an den Reparationen zugewiesen. Folglich wurden in mehreren Etappen vor allem Geräte und Maschinen aus wirtschaftlichen Betrieben und später auch das Gold verteilt. Die tschechoslowakischen Behörden befassten sich anschließend mit den Transportfragen. Die Verhandlungen zwischen den tschechoslowakischen Ministerien und den slowakischen Betrautenämtern (Quasi-Ministerien) bezüglich Auswahl der passenden Orte zur Errichtung, bzw. Neuausbau von Betrieben verliefen alles andere als reibungslos. Letztendlich erhielt die Tschechoslowakei nur einen Teil der verlangten und zugesprochenen Reparationsquoten zugesprochen. Nichts desto trotz leisteten die Reparationen und Restitutionsleistungen einen Beitrag zur neuerlichen Ankurbelung der tschechoslowakischen Wirtschaft nach dem Zweiten Weltkrieg.

EGYPT A IZRAEL: VOJNA NA VYČERPANIE, 1968 – 1970*

KAROL R. SORBY

SORBY, K. R. The War of Attrition, 1968 – 1970. *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 36-54, Bratislava.

After the June War of 1967 the issue at stake was the return of territories occupied by Israel. The purposely ambiguous UN Resolution 242 became a controversial issue as each party stressed another part of the resolution. As the Israelis refused the equation “land for peace“ and the withdrawal from all territories, the Arab states at Khartoum decided to adopt a unified position. The Arab states agreed to unify efforts to “eliminate the effects of aggression“ – not eliminate Israel. Although they pledged not to negotiate with Israel, they looked to the superpowers – the USA and USSR – to resolve the dispute. However the USA was all too willing to sit back and wait for the Arab states to come around. After all, the Arab states wanted their land back and all they had to do to get it back was to sign peace treaties with Israel. To re-engage the Americans, Egypt engaged Israel in the so-called War of Attrition – artillery duels and aerial dogfights across the Suez Canal. The US Department of State made an attempt to break the impasse announcing the Rogers Plan in December 1969. Egyptian president at first turned down the plan, but the Arab summit meeting held in Rabat offered him little additional military or economic aid to help Egypt to support the war efforts. The escalation of the war during the first half of 1970 and the threat of superpower involvement may have changed the situation. Jamāl ‘Abd an-Nāsir on 23 July 1970 announced Egypt’s acceptance of the Rogers Plan.

Military History. Egypt and Israel. The War of Attrition, 1968 – 1970

Prežitie egyptského revolučného režimu po drivej porážke v júni 1967 a jeho odhodlanie vzdorovať Izraelu svedčí o morálnej sile egyptského ľudu. Ľudia boli ochotní vydržať úsporné opatrenia, ktoré boli nevyhnutné vzhľadom na rozvrátené hospodárstvo. Našťastie v roku 1967 bola bohatá úroda bavlny a ryže, a boli otvorené nové ropné polia južne od Suez. Okrem toho, Saudská Arábia a Kuvajt prisľúbili Egyptu finančnú podporu, aby prezident nebol nútený pristúpiť na separátny mier s Izraelom. Egypt, naopak, stiahol svoje jednotky z Jemenu, čo preň predstavovalo ďalšie poníženie, ale zároveň zastavilo odčerpávanie skromných zdrojov štátu. V júli 1967 Džamāl ‘Abdannāsir využil príležitosť osláv 15. výročia revolúcie a predniesol na Káhirskej univerzite zásadný prejav k národu

* Štúdia bola vypracovaná v Ústave orientalistiky SAV v rámci projektu VEGA-2/0141/12.

a bol to prvý verejný prejav po tom, čo odstúpil a vrátil sa k moci.¹ Na obvinenia, že príčinou porážky bolo jeho odmietnutie zaútočiť prvý, čím poskytol túto príležitosť Izraelu, uviedol, že keby bol Egypt začal vojnu, bol by musel čeliť zásahu USA v prospech Izraela a odsúdeniu zo strany ZSSR, Francúzska a svetovej verejnosti. Porážku pripísal zmätkom vo velení armády, ktoré sa napriek jeho vážnym varovaniam sa nepripravilo náležite na očakávaný izraelský útok. Potom odmietol „vnútený mier“, ktorý znamená vzdať sa. Vyzyval Egyptanov, aby si nezúfali a neopúšťali svoje zásady a poukázal na odhodlanie Američanov po útoku na Pearl Harbor, Britov po Dunkirku a uviedol ďalšie príklady nezlomnej vôle.² Odmietol vzdať sa záväzku danému palestínskym Arabom, keď povedal, že „*napriek porážke a napriek okupácii Sinajského polostrova sa nevzdáme práv palestínskeho ľudu*“.³

V priebehu augusta 1967 sa výrazne prejavila úloha prezidenta Josipa Broza Tita, ktorý navštívil Sýriu a Egypt a vyvíjal tlak na USA a osobitne na prezidenta Lyndona Johnsona v snahe dosiahnuť v BR OSN rezolúciu vyváženú a spravodlivú aj pre Arabov. Takto participovali všetky arabské štáty, ZSSR a socialistické štáty pri politickej a vojenskej podpore Egypta a jeho armády v najkritickejších chvíľach. Bola to skutočne silná podpora pri realizácii politiky vzdoru voči Izraelu v období považovanom v najnovšej histórii Egypta za najťažšie. V tom čase nepoľavovala vôľa Egyptanov a úsilie ich prezidenta a ďalších politických predstaviteľov a vojenských veliteľov, aby čo najskôr došlo k vybudovaniu predsunutej obrannej línie pri Suezskom prieplave.⁴

* * *

Vyjasnenie sovietskej pozície hralo rozhodujúcu úlohu v rozhodnutí Džamāla ʿAbdannāsira súhlasiť so zvolaním konferencie najvyšších arabských predstaviteľov do sudánskeho Chartúmu koncom augusta 1967. Cieľom tejto schôdze bolo vypracovať spoločnú arabskú stratégiu voči Izraelu a Západu.⁵ V Chartúme sa Džamāl ʿAbdannāsir pridal na stranu umiernených, ktorí presadzovali politické riešenie arabsko-izraelského konfliktu. Táto skupina preferovala aj pokračovanie dialógu so Západom a udržiavanie toku ropy. Domnievali sa, že to je rozhodujúce pre arabské záujmy.⁶

Postup Džamāla ʿAbdannāsira bol ovplyvnený jemným a nepriamym nátlakom, ktorý naň vyvíjala sovietska strana. Uvedomoval si, že je bezbranný voči požiadavkám Kremľa, a rozhodnutie prerušiť diplomatické styky s USA a Veľkou Britániou oklieštilo jeho zahraničnopolitické alternatívy. Hlavnému veliteľovi armády Muhammadovi Fawzimu povedal,

¹ Prejav prezidenta pri príležitosti 15. výročia revolúcie, 23. júla 1967. In ʿABDANNĀSIR, Hudā Džamāl (ed.). *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chutab wa tasrīhāt ar-raʿīs Džamāl ʿAbdannāsir*. (Úplná zbierka prejavov a vyhlásení prezidenta Džamāla ʿAbdannāsira). I. diel (od 25. mája 1967 do 31. decembra 1968). Káhira : al-Maktaba al-akādīmija, 2005, s. 272-305. Džamāl ʿAbdannāsir bol prezidentom Egypta (ZAR) v rokoch 1956-1970.

² ʿABDANNĀSIR, ref. 3, s. 293.

³ Tamže.

⁴ FAWZĪ, Muhammad. *Harb at-ṭalāt sanawāt, 1967 – 1970. Muḏakkirāt al-farīq awwal Muhammad Fawzī*. (Trojročná vojna, 1967 – 1970. Spomienky generálplukovníka Muhammada Fawzīho). I. diel. Káhira : Dār al-mustaqbal al-ʿarabī, 1984, s. 196-197.

⁵ HAMRŮŠ, Ahmad. *Qissat ṭawrat 23 jūlijū*. (Príbeh revolúcie 23. júla). Vol. V. *Charīf ʿAbdannāsir*. (Jeseň ʿAbdannāsira). Káhira : Maktabat Madbūlī, 1984, s. 199.

⁶ FARĪD, ʿAbdalmaḏzīd. *Min mahādir idžtimaʿāt ʿAbdannāsir al-ʿarabīja wa ad-dawlīja*. (Z protokolov arabských a medzinárodných stretnutí ʿAbdannāsira). Bejrút, 1979, s. 52-57.

že nemá na výber, iba spolupracovať s komunistickým blokom, aby získal zbrane na prebudovanie egyptskej armády.⁷ Okamžite po vojne sa Džamāl ʿAbdannāsir urýchlene snažil ukončiť nedorozumenia, ktoré kalili arabsko-sovietske vzťahy, ale po nasledujúce tri roky sa stal mimoriadne závislým od sovietskej pomoci.

Džamāl ʿAbdannāsir verejne chválil kremeľské vedenie za jeho politickú, hospodársku a vojenskú podporu Egyptu. Informoval sovietskych činiteľov, že Egypt je pripravený podpísať akýkoľvek pakt alebo zmluvu, ktorá by organizovala a usmerňovala vzťahy medzi oboma krajinami na trvalejšom základe.⁸ Išiel ešte ďalej, a povedal Nikolajovi Podgornému,⁹ že je ochotný poskytnúť egyptské námorné zariadenia sovietskej flotile v Stredozemnom mori a zakrátko to aj urobil. Jeho stratégiou bolo vtiahnuť Sovietov hlbšie do regiónu, tak, aby sa mohli spolupodieľať na znášaní bremena znovuvyzbrojenia Egypta. Tieto opatrenia, pochopiteľne, smerovali proti jednému z jeho základných zahraničnopolitických princípov: zachovať nezávislosť Egypta a slobodu manévrovania. Čoraz širšia spolupráca ZSSR s Egyptom a Sýriou zaťahovala arabsko-izraelský konflikt hlbšie do víru súperenia superveľmoci v rámci studenej vojny. Miestni hráči sa tak dostali do siete veľkej mocenskej politiky. V tomto zmysle vojna roku 1967 predstavovala nové smerovanie v arabsko-superveľmocenských vzťahoch, ale arabský subsystém stratil takmer všetku autonómiu, ktorú získal v predošlom desaťročí.

Soviety sa odvdáčili za egyptskú lojalitu. Pustili sa do nahrádzania stratených egyptských a sýrskych zbraní prostredníctvom mohutného vzdušného mostu. Existujúci status superveľmoci nútil vodcov Kremľa, aby stáli za svojimi regionálnymi klientmi; museli si totiž zachovať imidž a povest'. Od roku 1955 Egypt slúžil ako ústredný bod ZSSR v rozvojovom svete. Džamāl ʿAbdannāsir nielen otvoril ZSSR brány do arabského sveta, ale sa aj staval proti sústredeným čínskym pokusom vylúčiť Moskvu z účasti na konferenciách nezúčastnených krajín. Pre Sovietov, Egypt napriek svojej porážke mal naďalej hrať významnú úlohu v arabskom a rozvojovom svete;¹⁰ jeho prezident mohol byť ešte stále užitočný politicky na presadzovanie sovietskych globálnych záujmov. Pre sovietsku armádu mal Egypt aj strategický význam. Jeho námorné zariadenia boli vysoko cenené veliteľmi sovietskej flotily. Podľa egyptského ministra zahraničných vecí Kremeľ už 10. júna 1967 požiadal o vojenské základne v Egypte.¹¹

V sovietskych očiach okamžité následky vojny museli byť potešiteľné. Drvivá porážka ponížila Džamāla ʿAbdannāsira, a preto sa stal vnímavejším na sovietske požiadavky. Už si nemohol dovoliť vzdorovať sovietskemu vplyvu v regióne tak ako v roku 1959, a to upokojilo Sovietov. Vojna v roku 1967 ich poučila o kritickej nutnosti uplatňovať väčšiu kontrolu nad svojimi regionálnymi spojencami a obdobie po vojne im umožnilo tak konať. Regulovaním prísunu zbraní do Egypta a Sýrie ZSSR získal väčší vplyv na ich politiku. Džamāl ʿAbdannāsir nemohol mať pochybnosti o tom, že ZSSR dáva prednosť mierovému

⁷ FAWZĪ, ref. 4, s. 189.

⁸ RIAD, Mahmoud. *The Struggle for Peace in the Middle East*. London : Quartet Books, 1981, s. 25; FAWZĪ, ref. 4, s. 189, 194-195; ʿABDANNĀSIR, ref. 3, s. 280.

⁹ Rozhovory so sovietskou delegáciou prebiehali v dňoch 21. a 22. júna 1967 v Káhire. In: EL-HUS-SINI, Mohrez Mahmoud: *Soviet-Egyptian Relations, 1945 – 85*. London: Macmillan Press 1987, s. 177.

¹⁰ GOLAN, Galia. *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbachev*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990, s. 68.

¹¹ RIAD, ref. 8, s. 41.

urovnaniu arabsko-izraelského konfliktu. Znova a znova kremel'skí vodcovia odkladali žiadosti na dodávky ofenzívnych zbraní svojim arabským priateľom a nakoniec ich aj zamietli.¹² V najbližších troch rokoch sa otázka dodávok zbraní stala jednou z najúčinnějších pák, ktoré Sovietsi používali proti Arabom.

Egyptania čakali, že Kremel' aktívnejšie zasiahne v ich prospech, ale kremel'skí realisti museli sledovať širšie horizonty. Sovietska strana plnila svoj sľub, že obnoví zničený egyptský arzenál s výnimkou ofenzívnych zbraní,¹³ to značí lietadiel, ktoré by sa vyrovnali americkým *Phantomom*. Sovietsky politický vplyv v arabskom svete značne vzrástol. Do Káhiry a Damasku bol v stále väčšom počte vysielaný sovietsky vojenský personál, aby bránil strategické a priemyselné ciele v zázemí. Poradcovia a špecialisti vysielaní zo Sovietskeho zväzu, ktorí neboli vybraní spomedzi záložných dôstojníkov, pozitívne vplývali na zlepšovanie stavu egyptských ozbrojených síl a ich počet rýchlo vzrástol na 1 200.¹⁴ Napriek pôsobivej politickej podpore medzi Arabmi prežívalo sklamanie zo správania sa ZSSR pred, počas a dokonca aj po júnovej vojne. Semená nedôvery a podozrenia zasiate do arabsko-sovietskych vzťahov za to, že Sovietsi nevstúpili do vojny na strane Arabov, sa postupne rozplývali. Keď sa však Egypt definitívne rozišiel so Západom, Sovietsky zväz zostal jeho jediným útočiskom.

* * *

Arabské revolučné režimy – Sýria, Irak, Alžírsko, OOP a Jemen – naliehavo presadzovali protiofenzívu, aby sa zarazilo ďalšie americké prenikanie do regiónu. Podľa ich názoru ukončenie diplomatických stykov s Američanmi nebolo adekvátnou odpoveďou, ktorá by USA prinútila zmeniť politiku. Sýrčania, Iračania, Alžírčania a Palestínčania požadovali úplný bojkot USA a strategické spojenectvo so ZSSR. Na regionálnej úrovni presadzovali myšlienku ľudovej vojny proti Izraelu a revolučnú križiacku výpravu proti konzervatívnym arabským režimom.¹⁵ Jednako Hawārī Būmadjan a °Abdarrahmān °Arif po návšteve Moskvy vytriezveli zo svojich nereálnych predstáv.

Džamāl °Abdannāsir potom súhlasil so zvolaním schôdze hláv arabských štátov do Chartúmu na konci augusta. Chartúmsky summit znamenal predel vo vnútorných a vonkajších vzťahoch arabského sveta; označil koniec jednej éry a začiatok ďalšej. Na miestnej úrovni význam summitu spočíval v skutočnosti, že Džamāl °Abdannāsir prijal *status quo* a vzdal sa svojej dlho presadzovanej vízie vytvoriť skupinu arabských štátov, ktoré by rozhodovali o otázkach regionálnej a medzinárodnej politiky pod jeho vedením.¹⁶ Uvedomil si ťažkosti inherentné v takom pláne v novej situácii a namiesto toho začal hovoriť o potrebe vytvoriť „nový arabský regionálny systém“ založený na spolupráci, koordinácii a spoločnom úsilí. To požadovalo posilnenie LAŠ tak, aby mohla zastávať efektívnejšiu úlohu.¹⁷

¹² FAWZĪ, ref. 4, s. 346; RIAD, ref. 8, s. 84.

¹³ HEIKAL, Mohamed. *Sphinx and Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World*. London : Collins 1978, s. 193.

¹⁴ FAWZĪ, ref. 4, s. 347.

¹⁵ DŽIRDŽIS, Fawwāz. *An-nizām al-iqlīmī al-°arabī wa al-quwā al-kubrā*. (Arabský regionálny poriadok a veľmoci). Bejrūt : Markaz dirāsāt al-wahda al-°arabīja, 1997, s. 310.

¹⁶ RIJĀD, Mahmūd. *Mudakkirāt Mahmūd Rijād, 1948 – 1978*. Vol. 3. *Amrīkā wa al-°Arab*. (Spomienky Mahmūda Rijāda. USA a Arabi). Káhira : Dār al-mustaqbal al-°arabī, 1984, s. 49; Waṭā'iq Džamāl °Abdannāsir: Chutab, ahādīf, tasrīhāt, janājir 1967 – dīsambar 1968, s. 329.

¹⁷ °ABDANNĀSIR, ref. 1, s. 299-300.

V takomto ovzduší sa uskutočnil v Chartúme od 29. augusta 1967 prvý povojnový arabský summit, na ktorom sa – s výnimkou Sýrie – zúčastnili všetky hlavy arabských štátov a ich delegácie a delegácia OOP.¹⁸ Na tejto schôdzi tábora porazených prevládla arabská solidarita, došlo k myšlienkovému zblíženiu názorov a hlavy štátov dospeli k spoločnému rozhodnutiu v arabsko-izraelskom konflikte (čím potvrdili stanovisko a novú politiku prezidenta Džamāla ʿAbdannāsira), že nátlak na Izrael, aby sa stiahol z okupovaných území, bude možné v najbližšom období vyvíjať iba diplomatickými prostriedkami.¹⁹ Rozhodnutie vymedzilo rámec pre politické riešenia, ktoré chceli Arabi presadiť, to značí nerokovať s Izraelom, neuznať ho a neuzavrieť s ním mier.²⁰ Rozhodnutie podporilo plné práva palestínskeho ľudu a poskytnutie ročnej finančnej podpory Egyptu a Jordánsku od ropných štátov: Líbye, Kuvajtu a Saudskej Arábie.²¹ Došlo k stretnutiu medzi Egyptom a Saudskou Arábiou o urovnaní jemenského problému a o návrate zvyšku egyptských vojsk z Jemenu do Egypta. Tým sa dosiahlo vyčistenie vzťahov medzi oboma krajinami.²²

V Chartúme Džamāl ʿAbdannāsir rezignoval na panarabskú revolučnú cestu, prijal zásadu priority práv jednotlivých arabských štátov bez ohľadu na záujmy ľudových mas a sľúbil, že nebude zasahovať do ich vnútorných záležitostí. Jedným škrtnutím zmenil integrálnu a dlho presadzovanú zásadu svojej arabskej politiky; snahu o arabskú jednotu. Táto snaha bola hlavnou príčinou arabskej studenej vojny, ktorá v uplynulých pätnástich rokoch viedla k polarizácii medzarabských vzťahov. Skutočnú arabskú jednotu nebolo možné vytvoriť z nesúrodých komponentov: v arabských monarchiách by boli museli prebehnúť aspoň buržoázne revolúcie. V podmienkach nezlučiteľných spoločenských formácií bola myšlienka jednoty prítlačivá hlavne pre ľudové masy, ale nie pre bohaté vládnuce elity. Tie boli navyše dostatočne ochraňované pred nebezpečenstvom revolučnej zmeny zdola najprv politikou Veľkej Británie a potom politikou USA. Arabská studená vojna bola do značnej miery výsledkom neúnavnej snahy Džamāla ʿAbdannāsira vybudovať pevné zoskupenie arabských štátov so spoločnou a jasne definovanou zahraničnou politikou. Pre tento cieľ použil ideológiu arabského nacionalizmu ako heslo proti mnohým arabským vládcam, ktorí boli pevne rozhodnutí nevzdať sa získaných pozícií a nepodriaďiť sa hegemonii Egypta.²³ Egyptský prezident bojoval márný boj, keďže jeho ciele neboli v súlade so záujmami superveľmocí. Ani USA, ani ZSSR nemali záujem na vytvorení jedného veľkého a mocného arabského štátu na Blízkom východe.

¹⁸ Zúčastnili sa: Džamāl ʿAbdannāsir (Egypt), kráľ Fajsal (Saudská Arábia), kráľ Husajn (Jordánsko), ʿAbdarrahmān ʿĀrif (Irak), emir Sabāh as-Sālim as-Sabāh (Kuvajt), Charles Hilū (Libanon), ʿAbdallāh as-Sallāl (Jemen), emir Hasan ar-Ridā (následník trónu Líbye), Ahmad aš-Šuqajrī (OOP), ʿAbdalʿazīz Būtafiqa (Alžírsko v zastúpení prezidenta Hawārīho Būmadjana), Muhammad bin Hajma (premiér Maroka v zastúpení kráľa Hasana II.), al-Bāhī al-Adġam (premiér Tuniska v zastúpení prezidenta al-Habība Bū-Ruqajbu /Burgibu/). In RIJĀD, Mahmūd. *Mudakkirāt Mahmūd Rijād, 1948 – 1978*. (Spomienky Mahmūda Rijáda). Vol. 1. Káhira : Dār al-mustaqbal al-ʿarabī, 1984, s. 130.

¹⁹ Al-HILŪ, *Ibrāhīm. Harb 5 Huzajrān*. (Vojna 5. júna). Bejrút : Dār al-kātib al-ʿarabī, b.d., s. 89-91.

²⁰ DAYAN, Moshe. *Story of My Life*. London : Sphere Books Limited, 1978, s. 447.

²¹ HAMRŮŠ, ref. 5, s. 199-203.

²² BĀDĪB, Saʿīd Muhammad. *As-Sirāʿ as-saʿūdī al-misrī hawla al-Jaman aš-šimālī, 1962 – 1970*. (Saudsko-egyptský zápas o severný Jemen). London : Dar al-Saqi, 1990, s. 137-138; HAJKAL, Muhammad Hasanajn. *Harb at-talāīna sana. Al-infidzār 1967*. (Tridsaťročná vojna. Explózia v roku 1967). Káhira : Markaz al-Ahrām 1990, s. 932.

²³ DŽIRDŽIS, ref. 15, s. 310.

Možno argumentovať, že medziarabské rozpory prispeli do značnej miery aj k chybným hodnoteniam situácie a vydláždili cestu k vypuknutiu vojny v júni 1967. Zmena zmysľania Džamāla °Abdannāsira v Chartúme bola oneskoreným prijatím vlastného neúspechu radikálne pretransformovať nezávislý arabský štátny subsystém. Odrážala tiež zúfalé materiálne podmienky, v ktorých sa Egypt po vojne nachádzal. Džamāl °Abdannāsir si nemohol dovoliť ďalší zdĺhavý ideologický zápas s konzervatívnymi silami. Potreboval ich finančnú pomoc, aby prebudoval svoju armádu a nahradil straty príjmov vzhľadom na uzavretie Suezského prielivu. Za to ponúkol ústupky kráľovi Fajsalovi. Obaja vládcovia sa stretli v dome sudánskeho premiéra Muhammada Ahmada Mahdžūba a dohodli sa na pláne stiahnutia egyptských jednotiek z Jemenu.²⁴

Džamāl °Abdannāsir prejavil pružnosť aj voči západným mocnostiam. Postavil sa proti návrhu arabských radikálov dočasne pozastaviť ťažbu ropy tvrdením, že by to viacej poškodilo arabské ekonomiky ako západné a takmer určite by zo všetkých západných štátov urobilo nepriateľa Arabov. Jeho nový realizmus sa prejavil v jeho neochote požiadať konzervatívne arabské režimy, aby prerušili diplomatické styky s vládou USA. Rozhodnutie kráľa Husajna vstúpiť do vojny na strane Egypta naň tak zapôsobilo, že informoval kráľa, že môže ísť voľne za separátne dohodnutým urovnaním – vrátane podpisu obrannej zmluvy s USA – aby získal späť Západný breh a Jeruzalem.²⁵ Správanie Džamāla °Abdannāsira smerovalo nielen k zlepšovaniu vzťahov s arabskými konzervatívami, ale aj na to, aby si nezabuchol komunikačné kanály k USA. Argumenty Sýrie, Iraku a OOP ho nepresvedčili, aby prerušil s Washingtonom všetky styky. Cez vojnu a najmä v období po nej si egyptský vodca akútne uvedomoval vplyv USA a jeho váhu v regióne. A tak požiadal kráľa Saudskej Arábie Fajsala, aby prevzal úlohu jeho komunikačného kanálu k Johnsonovej administratíve.²⁶ V otázke arabsko-izraelského konfliktu sa Džamāl °Abdannāsir dokonca rozišiel s arabskými radikálmi: ich výzva na totálnu vojnu proti židovskému štátu naň nezapôsobila. Vedel veľmi dobre, že regionálna mocenská rovnováha je v prospech Izraela, ktorý tiež získal sympatie a rešpekt svetovej verejnej mienky a rozhodujúcu prevahu v medzinárodnej diplomacii. Navyše, ZSSR a hnutie nezúčastnených informovali Arabov, že by dali prednosť mierovej ceste von z arabsko-izraelského labyrintu.²⁷

Pre všetky tieto dôvody sa v Chartúme egyptský prezident pridral na stranu umiernených síl a na podporu skôr politického ako vojenského riešenia konfliktu. Tento fakt netreba zamieňať s tromi deklaráciami summitu voči Izraelu – „*žiaden mier; žiadne rokovania, žiadne uznanie*“. Sudánsky premiér Muhammad Mahdžūb zaregistroval, že tri „nie“ boli prijaté ako kompromisný variant namiesto nekompromisného stanoviska OOP. Neskôr Džamāl °Abdannāsir, kráľ Husajn a ďalší arabskí činitelia dali jasne najavo verejne aj súkromne,

²⁴ MAHGOUB, Mohamed Ahmed. *Democracy on Trial: Reflections on Arab and African Affairs*. London : Andre Deutsch, 1974, s. 140.

²⁵ Husajn naliehal na kolektívnu arabskú stratégiu v súvislosti s otázkou mieru s Izraelom. In MAHGOUB, ref. 24, s. 141; RIJĀD, ref. 17, s. 47-48; HUSAJN. *Muhimmatī ka-malik*. (Moja úloha ako kráľa). Ammán : Mu'assasat Mistrī li-t-tawzi', 1987, s. 228; RIAD, ref. 8, s. 46-47; FARĪD, ref. 6, s. 82-92; HAMRŪŠ, ref. 5, s. 202-203.

²⁶ V novembri 1967 Džamāl °Abdannāsir verejne vyhlásil, že Egypt rokoval s USA, pretože „nemôžeme dovoliť, aby hnev riadil našu politiku“. In °ABDANNĀSIR, ref. 1, s. 334; RIAD, ref. 8, s. 56; HAMRŪŠ, ref. 5, s. 288; FARĪD, ref. 6, s. 98.

²⁷ MAHGOUB, ref. 24, s. 145.

že sú ochotní uzavrieť s Izraelom mier za úplné izraelské stiahnutie sa z arabských území, ktoré okupoval v roku 1967 a za spravodlivé vyriešenie palestínskeho problému.²⁸

Chartúmske rezolúcie boli skôr strategické ako taktické v tom, že hlásali radikálny posun vo vnútorných i vonkajších vzťahoch arabských štátov. Tento posun bol produktom zmenenej psychologickéj a politickej nálady a materiálnych podmienok v arabskom svete.²⁹ Historicky, vojny slúžili ako katalyzátor dramatických zmien vo svetovom systéme; vojna roku 1967 nebola výnimkou. Podkopala legitimitu dominantnej ideológie reprezentovanej revolučným arabským systémom. V očiach obyvateľstva heslá arabského nacionalizmu, jednoty a socializmu stratili veľa zo svojej príťažlivosti. Nové militantné elementy, ako islamský fundamentalizmus a palestínsky odboj, zdedili legitimitu a pokračovali v boji. V tomto zmysle vojna roku 1967 posilnila trend islámskej obrody.

* * *

V medzarabskej politike sa celková rovnováha síl dramaticky presunula na stranu konzervatívcov, ktorí mali v rukách mešec s peniazmi a ich hlas v Chartúme výrazne zosilnel. Džamāl ʿAbdannāsir uznal túto skutočnosť a vzdal sa svojich snáh po jednote prijatím existujúceho arabského poriadku. Zaviazal sa tiež, že sa zdrží všetkých foriem podvratnej činnosti, vrátane propagandy.³⁰ Egypt, vyčerpaný a izolovaný, sa vzdal svojej mesianistickej misie v arabských krajinách a sústredil svoju pozornosť a energiu na domáci front. Prijatie statu quo odovzdalo víťazstvo do rúk arabských konzervatívcov, ktorí veľkodušne odmenili Džamāla ʿAbdannāsira a kráľa Husajna za ich ústretové správanie sa v Chartúme štedrými ročnými finančnými subvenciami.³¹

Sýria, ktorá bojkotovala summit, nedostala žiadnu finančnú pomoc, pridala sa k OOP a ďalej hlásala myšlienku revolúcie v arabskom svete. Arabské revolučné prejavy a činy boli však zdiskreditované – najmä po ponížujúcom ústupe Egypta z poľa. Na krátky čas palestínsky odboj predstavoval jedinú nostalgickú a radikálnu výzvu pre existujúci arabský poriadok. Konzervatívne režimy boli dobre „zakopané“ a boli rozhodnuté predísť každej potenciálnej hrozbe pre ich bezpečnosť. Partizáni (fidāʾijūn) neboli súperom pre organizovanú silu a zdroje arabských konzervatívcov, ktorí prežili ťažké útoky Džamāla ʿAbdannāsira v 50. a 60. rokoch.³² Vojna v roku 1967 a obdobie po nej sa vyznačovali konečným úpadkom vplyvu panarabských nacionalistov.

²⁸ STEPHENS, Robert. *Nasser. A Political Biography*. London : Allen Lane The Penguin Press 1971, s. 523; MAHGOUB, ref. 24, s. 146; United Arab republic, No. 41, 2 January 1968, in LBJ Files, 1963 – 1969, kotúč 7 z 8; MUTĀWĪ, Samīr. *Madžmūʿat chutab al-malik Husajn. 25 ʿāmm min at-tārīḥ, 1952 – 1977*. (Zobrané prejavy kráľa Husajna. 25 rokov dejín). Vol. I. London, 1978, s. 622; RIAD, ref. 8, s. 53-56; FARĪD, ref. 6, s. 92; HAMRŮŠ, ref. 5, s. 235, 244;.

²⁹ DŽIRDŽIS, ref. 15, s. 312.

³⁰ Džamāl ʿAbdannāsir plnil svoj sľub počas troch zvyšných rokov svojej vlády. Typickým príkladom bolo, že Egypt spočiatku verejne nepodporil vojenský prevrat v Sudáne v roku 1969 z obavy, že by mohol stratiť finančnú pomoc od konzervatívnych arabských režimov. Egyptský vodca povedal bývalému kolegovi, *Slobodnému dôstojníkovi* Ahmadovi Hamrūšovi, že medzarabské politické reality ho nútli upustiť od verejnej podpory prevratu. In HAMRŮŠ, ref. 5, s. 244, 254.

³¹ RIAD, ref. 8, s. 53.

³² DŽIRDŽIS, ref. 15, s. 313.

Navyše, zničenie egyptskej regionálnej sily a jej následné vypadnutie z medziarabskej politiky, malo širšie regionálne a medzinárodné implikácie. Arabský poriadok sa otvoril pre nearabských hráčov a ideológie. Nové štáty ako Irán a Turecko začali hrať aktívnejšiu úlohu v záležitostiach arabskej arény a využívali islam ako konkurenčnú alebo alternatívnu ideológiu voči panarabizmu, aby prenikli do výlučného klubu arabských štátov.³³ V 60. rokoch jednou z problematických otázok v medziarabských vzťahoch bolo, či by mal arabský subsystem prijať nearabské, islamské štáty. Saudská Arábia viedla zápas skôr za širší ako výlučný regionálny poriadok. Rozšírenie malo vyrovnat' prevažujúci vplyv arabských nacionalistov. Rozptýlenie arabskej zóny v širšom blízkovýchodnom subsysteme predstavovalo ďalšie víťazstvo pre konzervatívne sily. Bez ohľadu na zemepisnú blízkosť a vojenskú prevahu, hlavným prostriedkom Izraela vo vzťahu k arabským štátom naďalej zostávalo použitie sily.

Na medzinárodnej úrovni rezolúcie Chartúmskej konferencie boli pozoruhodné pre svoju umiernenosť voči západným mocnostiam. Džamāl 'Abdannāsir netlačil štáty ťažiacu ropu, aby prerušili diplomatické styky s USA a Britániou. Naopak, jeho príspevok bol rozhodujúci pre zrušenie ropného embarga voči USA, Británii a západnému Nemecku.³⁴ No Lyndon Johnson ani tak nechcel mať nič spoločné s Džamālom 'Abdannāsirom a pokračoval v rozvíjaní úzkych zväzkov s Izraelom. Následkom toho sa Egypt stal ešte závislejším od vojenskej, hospodárskej a politickej podpory ZSSR. Minister zahraničných vecí Egypta Mahmūd Rijād povedal, že sa cítil zmätený nekonštruktívnou americkou politikou, ktorá hnala Arabov hlbšie do náručia Sovietov.³⁵ To, že sa Egypt a Sýria spoliehali na ZSSR, bola skôr nevyhnutnosť ako výber. Jednoducho videli, že nemajú žiadnu inú možnosť výberu vzhľadom na neústupnosť Izraela a nepriateľský postoj USA.³⁶ Výsledkom bola ďalšia polarizácia arabsko-izraelského konfliktu na línii Východ – Západ, čo ešte viac sťažovalo urovanie sporu.

Aktívne angažovanie sa supervelmocí do arabsko-izraelského sporu obmedzilo slobodu konania miestnych hráčov tým, že ich urobilo ešte závislejšími od ich globálnych ochranov. Osobitne Egypt a Sýria utrpeli ťažkú porážku a prakticky im nezostávala žiadna alternatíva. Inými slovami, vojna vydala arabských radikálov na milosť sovietskej politickej a materiálnej pomoci. Zároveň tým, že spálili mosty k západným mocnostiam, Egypt a Sýria v tomto procese stratili veľa zo svojej schopnosti manévrovať v medzinárodnej aréne. Vodcovia Kremľa začali vyvíjať oveľa väčší vplyv na zahraničnú politiku Egypta a Sýrie.³⁷ Vyvinuli značný tlak na svojich regionálnych spojencov, aby zmiernili svoje názory a prijali politické urovanie. Obľúbenou taktikou bolo zdržiavať alebo odkladať zásielky zbraní.

Po katastrofálnom debakli svojich arabských spojencov v roku 1967 chceli Sovieti svojim klientom vštepiť myšlienku, že akákoľvek vojenská alternatíva je nežiaduca a neuskutočniteľná. Májová kríza roku 1967, počas ktorej nesprávne sovietske odhady zohrali významnú úlohu, presvedčila sovietskych vodcov, že nie je vhodné vysielat' nejasné signály, ktoré si miestni spojenci môžu zle vysvetliť a uznali, že v každom požiari na Blízkom

³³ Tamže, s. 313.

³⁴ HAMRŮŠ, ref. 5, s. 203.

³⁵ RIAD, ref. 8, s. 77.

³⁶ KASS, Ilana. *Soviet Involvement in the Middle East: Policy Formulation, 1966 – 1973*. Boulder; Colorado : Westview Press, 1978, s. 45.

³⁷ DŽIRDŽIS, ref. 15, s. 314.

východe sa skrýva nebezpečenstvo. To zvyšovalo pre nich riziko priamej zrážky s USA, keď navyše, sa koncom 60. rokov vzťahy medzi USA a ZSSR podstatne zlepšili.³⁸ Arabsko-izraelský spor nemal mať možnosť narúšať svetový mier tým, že doň zaťahuje superveľmoci. Hoci USA a ZSSR vyzbrojovali svojich spojencov, neželali si, aby sa spor znova zmenil na veľkú konfrontáciu, ktorá by mohla odvieť ich pozornosť od iných regionálnych scén. ZSSR nepristúpil na egyptskú žiadosť uzavrieť takú vojenskú dohodu, aby musel prevziať zodpovednosť za protivzdušnú obranu Egypta.³⁹ Zatiaľ čo USA boli zapadnuté vo Vietname, ZSSR budoval mosty na Západ v nádeji, že získa hospodárske a politické ústupky. Eskalácia arabsko-izraelského konfliktu by bola ohrozila nový sovietsky prístup, čo vysvetľuje uplatňovanie sovietskeho tlaku na jeho arabských priateľov.

Arabskí revolucionári už viac nemohli verejne nesúhlasit' so ZSSR. Museli potichu trpieť. Preč boli dni, keď si napr. Džamāl 'Abdannāsir mohol dovoliť kritizovať Sovietov za ich zasahovanie do medziarabskej politiky; preč bol aj predošlý dôraz, aký kládol na nutnosť úplnej nezávislosti a slobody akcie v medzinárodných vzťahoch. Dlhodobu však sovietsky prístup plodil podozrenie a trpkosť v arabských radoch, najmä v Egypte, a tak to bola iba otázka času, kým sa Egypt'ania vzbúria proti tomu, čo pociťovali ako sovietsku nadvládu.

Celkove po roku 1967 medzinárodné vzťahy arabského sveta prešli závažnými zmenami. Arabsko-izraelský spor sa stal najvýraznejším jednotlivým zahraničnopolitickým problémom vo vonkajších vzťahoch arabských štátov. Preto sa hlavné ohnisko regionálnej nestability presunulo z medziarabskej politiky na arabsko-izraelské vzájomné pôsobenie. Z taktických dôvodov arabské konfrontačné štáty vytvorili užšie spojenectvo so sovietskym blokom a vypustili zo svojich politických prejavov všetky zmienky o neangažovanosti a pozitívnej neutralite.⁴⁰ To, že sa museli významne spoliehať na Moskvu, podkopalo ich nezávislosť; arabská scéna sa stala neúmerne podriadená veľmocenským zásahom. Bol to učebnicový príklad, aký účinok mal arabsko-izraelský konflikt na vzťahy arabských štátov so superveľmocami. Od druhej polovice 60. rokov mal konflikt značný vplyv na ich celkové vzťahy. Osobitne, komplikoval atmosféru medzi Arabmi a Západom a urobil Arabov ešte závislejšími od komunistického bloku.⁴¹ Vojna v roku 1967 do veľkej miery prispela k tomu, že sloboda manévrovania arabských politických činiteľov bola koncom 60. rokov výrazne obmedzená.

Iróniou bolo, že Džamāl 'Abdannāsir a jeho kolegovia strávili vyše desať rokov bojom za presadenie svojej nezávislosti vo svete ovládanom superveľmocami. Egyptský vodca hral rozhodujúcu úlohu pri formovaní hnutia nezúčastnených. Jeho odporúčanie malým štátom bolo jednoduché: držte si odstup od rivality Východ – Západ. Šokovaný katastrofou v júni 1967 Džamāl 'Abdannāsir musel pustiť zo zreteľa tento svoj základný princíp. Náhlivo navrhol podpis obrannej zmluvy s Kremľom a dovoľil sovietskej flotile používať egyptské námorné zariadenia.⁴²

³⁸ GLASSMAN, Jon D. *Arms for the Arabs: The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore and London : Johns Hopkins University Press, 1975, s. 60.

³⁹ GOLAN, ref. 10, s. 69.

⁴⁰ KIMCHE, David and BAWLY, Dan. *The Sandstorm: The Arab-Israeli War of June 1967: Prelude and Aftermath*. London : Secker and Warburg, 1968, s. 254.

⁴¹ GLASSMAN, ref. 38, s. 66-67.

⁴² EL-HUSSINI, ref. 9, s. 175.

Po roku 1967 bola stratégia Džamāla ‘Abdannāsira podmienená jednou konštantou: vrátiť egyptské a arabské územia stratené vo vojne. Všetko ostatné bolo druhoradé; bol ochotný a pripravený zmeniť kurz a prebudovať základné strategické ciele.⁴³ Nielenže prijal legitimitu existujúceho arabského poriadku, ale vytvoril užšie spojenectvo so ZSSR. Jeho správanie malo ďalekosiahle dôsledky pre budúce smerovanie arabského sveta. Označilo koniec starej a uviedlo novú éru v arabskej vnútornej i zahraničnej politike.

* * *

Prijatím rezolúcie 242⁴⁴ sa pre Egypt začala nová etapa politickej a diplomatickej činnosti zameranej na využitie všetkých prostriedkov na dosiahnutie spravodlivého a trvalého urovnania blízkovýchodného problému a vytvorenie medzinárodného ovzdušia, ktoré by bolo Arabom priaznivo naklonené. Keď minister zahraničných vecí Mahmūd Rijād 18. februára 1968 predložil správu vláde, prezident ju komentoval takto: „*Budeme spolupracovať s Gunnarom Jarringom aj keď si myslíme, že jeho misia nebude úspešná. Budeme načúvať Spojeným štátom aj keď teraz od nás chcú, aby sme vstúpili do temnej zóny rokovani o rezolúcii 242. Budeme dokonca spolupracovať so samotným diablom, jednoducho aby sme dokázali naše dobré úmysly. Od samého začiatku však vieme, že to sme my sami, kto oslobodí našu zem silou zbraní, čo je jediná reč, ktorej Izrael rozumie. Nech USA podporujú Izrael v jeho agresióch a nech sa obaja snažia odstrániť palestínsky problém, ale obaja vedia, že nemôžeme byť porazení vo vojne pokiaľ nerokujeme s Izraelom ani s ním neuzatvárame mier ani nesúhlasíme s likvidáciou palestínskej veci.*“⁴⁵

Prvé obdobie po odmietnutí porážky, nazvané etapa vzdoru (marhalat as-sumūd), trvalo od júla 1967 do marca 1968. Počas tohto obdobia sa egyptské ozbrojené sily sústredili na budovanie obranných postavení západne od Suezského prielavu, proti pokračujúcemu nebezpečenstvu, že ho izraelské jednotky prekročia. Obranný plán a nadobudol jasnejšie kontúry spolu s našou vzrastajúcou útočnou schopnosťou, keď dorazili ďalšie dodávky zbraní zo ZSSR.⁴⁶ Aj Izrael konsolidoval svoje obranné postavenia využívajúc najnižšie možné stavy jednotiek, aby sa vyhli povolávaniu záložníkov. Izraelský systém „pohyblivej obrany“ bol určený na využívanie najmenších počtov mužov a závisel od rýchlosti a mobility podľa obranných potrieb. Ukázalo sa, že doktrína izraelského velenia, ktoré neprikladalo patričný význam delostrelectvu, bola chybná.⁴⁷

S cieľom zabrániť tomu, aby vojenská situácia na fronte strnula na istom *state quo*, za situácie keď sa čiastočne obnovila útočná sila a posilnili sa obranné postavenia západne od prielavu, egyptské ozbrojené sily prešli v marci 1968 do stavu aktívnej alebo ofenzívnej obrany (marhalat al-muwādzaha).⁴⁸ Dňa 8. septembra 1968 egyptské delostrelectvo simultánne začalo paľbu – od Port Saídu na severe po Suez na juhu – na všetky izraelské pozície

⁴³ DŽIRDŽIS, ref. 15, s. 315.

⁴⁴ Kompromisná rezolúcia BR OSN č. 242 z 22. novembra 1967 sa viacerými vágnymi formuláciami následne stala zdrojom rozdielneho výkladu znepriatelených strán a tým aj nezmieriteľných rozporov, ktoré trvajú dodnes. In LALL, Arthur. *The UN and the Middle East Crisis*. New York : Columbia University Press 1968, s. 260-261.

⁴⁵ RIJĀD, ref. 18, s. 131-132.

⁴⁶ FAWZĪ, ref. 4, s. 202.

⁴⁷ HERZOG, Chaim. *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*. New York : Random House, 1982, s. 200.

⁴⁸ FAWZĪ, ref. 4, s. 202.

na línii frontu na východnej strane priepľavu. Paľba trvala niekoľko hodín a spôsobila značné straty na živej sile i materiáli. Správy naznačovali, že padlo 10 izraelských vojakov a osemnásť boli zranení. Ako odvetu Izrael ostreľoval mestá Ismā'īlija a Suez ťažkým delostrelectvom. Egyptania priznali 26 mŕtvych a 104 ranených.⁴⁹ Počas tohto obdobia aktívnej obrany popri delostreleckej paľbe dochádzalo aj k nájazdom a útokom zo zálohy.

S pokračujúcimi bojmi rástli aj straty, preto izraelské velenie muselo hľadať spôsoby, ako chrániť vlastné jednotky pozdĺž priepľavu. To viedlo k budovaniu obrannej reťaze 32 opevnení (oporných bodov), ktoré sa tiahli od Stredozemného mora až po Port Tawfiq a pred nimi bol vybudovaný vysoký pieskový val, aby chránil jednotky a kryl ich pohyby. Táto obranná línia bola pomenovaná podľa vtedajšieho NGŠ Chaima Bar-Leva.⁵⁰ Medzitým egyptské sily ukončili práce na západnom brehu Suezského zálivu a Červeného mora a podnikli viaceré útočné operácie, ktorými chceli Izraelčanov presvedčiť, že zotrúvanie na Sinaji bude draho vykúpené. Najdôležitejším cieľom egyptského velenia v tom čase bolo pozdvihnúť morálny stav jednotiek a odstrániť psychické komplexy spôsobené porážkou v júni 1967 priamymi stretmi s nepriateľom. Pokračovanie v útočnej činnosti prispievalo pozitívne na vnútropolitickú situáciu. Izraelské velenie sa v tejto etape snažilo ochromiť a rozdrobiť egyptské vojenské úsilie hĺbkovými náletmi do egyptského vnútrozemia, čo malo znížiť tlak na fronte pozdĺž priepľavu. Táto situácia pokračovala až do februára 1969, keď sa Egypt rozhodol zničiť obrannú líniu, ktorú Izrael vybuďoval na východnom brehu priepľavu a zahájil novú etapu intenzívnych zrážok, ktorá sa stala známou pod menom „vojna na vyčerpanie“.⁵¹

* * *

Vojna na vyčerpanie sa začala 8. marca 1969 a skončila sa mierovou iniciatívou ministra zahraničných vecí USA Williama Rogersa v roku 1970. Cieľom Egypta bolo spôsobiť izraelským silám na Sinaji také škody na výzbroji, materiáli a opevneniach – popri stratách na životoch – aby presvedčil Izrael, že jeho zotrúvanie na okupovaných arabských územiach bude preň znamenať veľké straty, a to nielen pre priame straty, so všetkými negatívnymi psychologickými dôsledkami na izraelskú armádu a ľud krajiny. Vážne hospodárske dôsledky na izraelskú spoločnosť malo mať aj udržiavanie vysokého stavu síl na Sinaji, ktoré bolo späté s nutnosťou trvalej mobilizácie záloh. Vojna na vyčerpanie – a jej trvanie istý čas – bol živý politický odkaz celému svetu, že Egypt a ďalšie postihnuté štáty sa nevzdajú okupovaných území a urobia všetko, aby ich oslobodili.⁵² Ak to nepôjde politickými prostriedkami, tak silou zbraní.

Nová etapa vojny sa začala 8. marca 1969 sústredenou paľbou egyptského delostrelectva na opevnenia Izraelčanov a ich postavenia na východnom brehu priepľavu. Paľba trvala asi päť hodín, počas ktorých egyptské sily zničili časť izraelských pozícií a a čiastočne ochromili izraelské delostrelectvo.⁵³ Nasledujúce ráno, 9. marca, náčelník generálneho štábu egyptskej armády, generálporučik 'Abdalmun'im Rijād odcestoval na front, aby sa obozná-

⁴⁹ DAYAN, ref. 20, s. 449; HERZOG, ref. 47, s. 200.

⁵⁰ BREGMAN, Ahron. *Israel's Wars. A History Since 1947*. London : Routledge 2003, s. 97.

⁵¹ Po anglicky „War of Attrition“, po arabsky „Harb al-istinzāf“. Slovo „istinzāf“ má význam nielen „vyčerpať sa“, ale aj „vykrvácať“. Pozn. K. S.

⁵² BROŽ, Ivan. *Arabsko-izraelské války, 1948 – 1973*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2005, s. 250.

⁵³ WANNER, Jan. *Krvavý Jom Kippur. Čtvrtá a pátá arabsko-izraelská válka ve světové politice*. Praha : Nakladatelství Libri, 2002, s. 49-50.

mil s výsledkom bojov predošlého dňa a aby svojou prítomnosťou povzbudil vojakov. Na fronte severne od mesta Ismā'īlija ho sprevádzal veliteľ 2. armády, generálmajor 'Adlī Hasan Sa'īd. Počas inšpekčnej cesty boli obaja zasiahnutí granátom izraelského delostrelectva, pričom NGŠ svojim zraneniam počas prevozu do nemocnice podľahol.⁵⁴

Smrť 'Abdalmun'ima Rijāda, ktorý bol uznávaným veliteľom a stratégom, bola pre egyptskú armádu veľkou stratou.⁵⁵ Na jeho miesto bol vymenovaný generálmajor Ahmad Ismā'īl 'Alī. Vojná na vyčerpanie sa stupňovala a menšie egyptské bojové skupiny bežne prechádzali na druhý breh priepľavu. Nájazdy a útoky zo zálohy sa množili a boli čoraz intenzívnejšie a paľba pokračovala nezmenšenou mierou. Boje, ktoré sa spočiatku obmedzovali na zónu Suezského priepľavu, sa postupne rozširovali aj na oblasť Červeného mora.⁵⁶ Vojenská situácia sa deň za dňom menila a obe strany žili v trvalom stave bojového nasadenia. Úspechy egyptských vojsk dosahované napriek tvrdým izraelským úderom a zvyšujúce sa straty prinútili Izraelčanov, aby v lete 1969 prehodnotili svoju vojenskú stratégiu.⁵⁷

Izraelské velenie na to, aby bolo schopné znova prevziať iniciatívu, muselo nájsť účinný spôsob na zastavenie stúpajúcej efektivity egyptských síl. Rozhodlo sa preto radikálne rozšíriť vojenské operácie využitím svojho letectva, čo mala byť odvetá na vyčerpanie Egypta, zasahovaním jeho vojenských aj civilných cieľov nielen v oblasti frontu, ale aj v egyptskom vnútrozemí.⁵⁸ To znamenalo posun od „obmedzeného odstrašenia“ pozemnými zbraňami k „veľkému odstrašeniu“ využívaním letectva, ktoré bolo vždy hlavnou údernou silou, a ktorá od skončenia júnovej vojny nebola využívaná. Súdiac podľa zmeny spôsobu boja sa zdá, že izraelské velenie si vytýčilo strategický cieľ rozložiť egyptskú vojenskú mašinériu a paralyzovať ju, rovnako ako vyvíjať psychologický tlak na egyptský ľud, aby sa oslabil domáci front a spôsobil jeho zrútenie.⁵⁹ Izraelské letectvo si zvolilo nálety na vybrané ciele v rozsiahlej leteckej vojne trvajúcej dlhšie obdobie. Tento spôsob vyhovoval Izraelu najlepšie, lebo vlastnil francúzske stíhacie bombardéry *Mystère* a *Mirage* a od marca 1969 začali prichádzať modernejšie americké *Skyhawk* v rámci dodávky 28 kusov. USA tiež sľúbili Izraelu, že od septembra 1969 začne s dodávkami najnovších stíhacích bombardérov *Phantom F-4* a koncom mesiaca už mali v Izraeli tucet týchto lietadiel.⁶⁰

Situácia na fronte od 20. júla 1969 sa zmenila tak, že izraelské letectvo začalo zasahovať egyptské pozície západne od priepľavu, pričom sa sústreďovali na palebné postavenia delostrelectva a protiletadlových rakiet, čomu Egyptania nedokázali zabrániť. Až do konca roku 1969 pokračovali zrážky využívajúce všetky zbrane pozemných jednotiek, ktoré boli k dispozícii s prerušovanými leteckými bitkami a stálymi vzdušnými náletmi na vojenské ciele na oboch stranách. Ozbrojené výpady sa stupňovali, pričom na presun vojakov sa využívali pozemné, vodné i letecké prostriedky. Počet mŕtvych a ranených na oboch stranách rástol každým dňom. Na úsvite 9. septembra 1969 sa na opustenom úseku západného

⁵⁴ EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani. *The October War. Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt*. Káhira : The American University in Cairo Press, 1993, s. 108.

⁵⁵ KORN, David A: *Stalemate. The War of Attrition and Great Power Diplomacy in the Middle East, 1967 – 1970*. Boulder; San Francisco : Westview Press, 1992, s. 108.

⁵⁶ DAYAN, ref. 20, s. 451-452.

⁵⁷ BREGMAN, ref. 50, s. 98-99.

⁵⁸ HERZOG, ref. 47, s. 210.

⁵⁹ HAJKAL, Muhammad Hasanajn. *At-Tariq ilā Ramadān*. (Cesta k Ramadānu). Bejrūt : Dār an-na-hār li-n-našr, 1975, s. 80.

⁶⁰ HELLEBRAND, Karel a Vladislav RADINA. *Izraelské letectvo*. Cheb : Svět křidel, 1994, s. 147.

brehu Suezského zálivu neďaleko pobrežného mestečka az-Za‘farāna vzdialeného asi 100 km južne od Suezú vyloďil izraelský výsadok v sile roty.⁶¹ Pozostával z deviatich obojživelných tankov a podpornej mechanizovanej jednotky. Izraelčania zlikvidovali päťčlennú pohraničnú hliadku a v oblasti sa voľne pohybovali šesť hodín, lebo tam sa nenachádzali žiadne egyptské jednotky, a potom sa pokojne vrátili.⁶² Prezident ZAR sa o incidente dozvedel, keď sledoval cvičenie novovytvorenej 21. obrnenej divízie spolu s ministrom obrany a NGŠ. Poveril NGŠ a jeho sovietskeho poradcu, aby sa okamžite odobrali na inkriminované miesto, prijali potrebné opatrenia a podali mu hlásenie. Potom sa prezident vrátil do úradu a minister obrany na hlavné veliteľstvo, kde našiel NGŠ, ktorý sa linkovým telefónom i vysielaczkou snažil spojiť so sovietskym poradcom, aby zistil, aká je situácia. Keď sa prezident dozvedel, že NGŠ nespĺnil jeho rozkaz a zahraničné médiá priniesli správy o izraelskom úspechu, rozhodol o jeho odvolaní z funkcie.⁶³ Na uvoľnené miesto nastúpil generálmajor Muhammad Sādiq.

S neustávajúcimi krvavými bojmi a po nasadení letectva, sa spustili medzinárodné politické snahy o riešenie blízkovýchodného problému. Bolo jasné, že postoje zaujaté Spojenými štátmi a ZSSR boli ovplyvnené vývojom na suezskom fronte. Izraelský veľvyslanec v USA Jitzhak Rabin oznamoval 19. septembra 1969 do ústredia, že ZSSR nie je ochotný robiť ústupky, aby sa dosiahla dohoda s USA o blízkovýchodnom probléme. Pokračujúce izraelské vojenské operácie vrátane náletov môžu oslabiť pozíciu prezidenta Džamāla ‘Abdannāsira a to by následne oslabilo aj sovietske postavenie v regióne. Naznačoval, že USA majú záujem na stupňovaní izraelskej vojenskej aktivity s cieľom otriasť postavením egyptského prezidenta, pričom sú pripravené poskytnúť Izraelu ďalšie zbrane.⁶⁴

Rok 1969 sa chýlil ku koncu a egyptské ozbrojené sily boli stále vystavené izraelským leteckým úderom, ktoré sa začali v júli 1969. Egypt sa stal zraniteľnejším na nálety v hĺbke vlastného územia po tom, čo boli poškodené a zničené zariadenia protileteckej obrany pri prieplave. Egyptské letectvo ešte neukončilo svoju prestavbu a nebolo vybavené takými modernými lietadlami, aké mal Izrael. ZSSR stále odmietal dodať Egyptu ofenzívne zbrane, a preto nemal žiadne stíhačky ani bombardéry, ktoré by mohli doletieť na východ Sinajského polostrova, nieto do Izraela, a Izraelčania to vedeli.⁶⁵

Večer 6. januára 1970 sa za predsedníctva Džamāla ‘Abdannāsira zišla Najvyššia rada ozbrojených síl. Minister obrany generálpukovník Muhammad Fawzī na nej predniesol správu o stave armády, ktorá mala prezidentovi poskytnúť jasný obraz o vojenskej situácii. Správa odhalila nedostatok pilotov a diaľkových bombardérov na vzdušné odstrašenie. Pokukázala tiež na značné nedostatky protileteckej obrany tak mužstva ako aj výzbroje, najmä na chýbajúce rakety SAM-3 stredného doletu.⁶⁶ K významnému posunu vo vojne na vyčerpanie došlo 7. januára 1970, keď Izrael začal bombardovať vojenské a civilné ciele v hĺbke územia. Izraelské lietadlá sa približovali k svojim cieľom v malých výškach, čím neutralizovali protilietadlové rakety. Bolo to v čase keď egyptské letectvo nedokázalo zabrániť izraelským lietadlám, aby dosiahli svoj cieľ alebo zničiť ich, keď ho už dosiahli.⁶⁷ Počas

⁶¹ BREGMAN, ref. 50, s. 99.

⁶² WANNER, ref. 53, s. 55;

⁶³ FAWZĪ, ref. 4, s. 282-284.

⁶⁴ RABIN, Yitzhak. *The Rabin Memoirs*. Berkeley, Los Angeles : University of California Press, 1996, s. 118-119.

⁶⁵ EL-GAMASY, ref. 54, s. 114.

⁶⁶ FAWZĪ, ref. 4, s. 288-290.

⁶⁷ HELLEBRAND a RADINA, ref. 60, s. 156.

troch dní (6., 7. a 10. januára) prezident počúval hlásenia veliteľov ozbrojených síl. Všetky prezentovali pripravenosť vojsk pokračovať v eskalácii vojenských operácií a hlásili vysokú bojovú morálku. Prezident dospel k záveru, že je nevyhnutné vyvinúť tlak na ZSSR, aby pomohol prekonať chronické nedostatky vo výzbroji protivzdušnej obrany, najmä rakiet, zvýšiť počet pilotov a získať modernejšie lietadlá.⁶⁸

Izraelské nálety na vojenské a civilné ciele uskutočňované americkými lietadlami *Skyhawk* a *Phantom* sa sústreďovali na vojenské ciele v okolí Káhiry a na viaceré mestá v delte Nílu. V januári 1970 prišli na rad ciele v Tall al-Kabīr, Inšās, Dahšūr a al-Ma‘ādī. Vo februári Izrael zaútočil na Abū Za‘bal, kde bolo zabitých 70 civilistov a Hulwān. V apríli izraelské lietadlá zasiahli školu v Bahr al-Baqar, kde zahynulo 30 detí.⁶⁹ Egyptské velenie si v tom čase uvedomilo, že jeho odhad očakávanej izraelskej reakcie na vojnu na vyčerpanie bol príliš optimistický. Neočakávalo, že Izrael nasadí celé svoje letectvo do vojny, a to bol krok, ktorý Izraelu rýchlo priniesol obrovskú výhodu. Jednako, v dlhodobom horizonte izraelská akcia viedla priamo k rozhodnutiu Egypta vybudovať raketovú bariéru, ktorá neskôr, v októbrovej vojne, hrala takú rozhodujúcu úlohu. Niet pochýb, že izraelské nálety spôsobili Egyptu ťažké straty na životoch i materiáli, ale napriek tomu Egypt nezastavil ani neznížil intenzitu bojov. Izraelské nálety do egyptského vnútrozemia znamenali rozhodujúci zvrat, pretože viedli Džamāl ‘Abdannāsira k tomu, aby prijal protiopatrenia, ktoré by zvládli situáciu a naliehal na užšiu spoluprácu so ZSSR.⁷⁰

Cieľom náletov bolo dostať egyptský ľud pod silný psychologický tlak, a tak oslabiť egyptské politické vedenie a prinútiť ho zastaviť vojnu na vyčerpanie. Nálety niesli skryté posolstvo, že pokiaľ egyptské ozbrojené sily nedokážu rozoznať zbytočnosť bojovať, nálety to jasne ukážu egyptskému ľudu. Ministerská predsedníčka Izraela, Golda Meirová 13. marca bez obalu povedala, že pokiaľ Džamāl ‘Abdannāsir zostane vo funkcii, nevidí možnosť na mierovú dohodu. Preto zbaviť sa najskôr treba zbaviť jeho a režimu, ktorý predstavuje.⁷¹ Izraelská armáda chcela dokázať, že egyptské sily nie sú schopné chrániť svoju krajinu a robila všetko, aby im zabránila vybudovať základne pre batérie protiletadlových rakety pozdĺž priepľavu. Pozemné vojská mali naďalej zostať vystavené neobmedzeným vzdušným útokom. Tieto vyhlásenia a akcie však ešte zvýšili odhodlanie egyptského ľudu pokračovať v boji.

* * *

Prezident Džamāl ‘Abdannāsir odletel 22. januára do Moskvy a zostal tam do 25. januára. Jeho stretnutie s Leonidom Iljičom Brežnevom malo mimoriadny význam tak na lokálnej ako aj na medzinárodnej úrovni. V egyptskej delegácii bol aj minister obrany, generál Muhammad Fawzī, ktorý vysvetľoval situáciu na fronte pozdĺž priepľavu po nasadení izraelského letectva.⁷² Egypt‘ania chceli získať sovietsky súhlas na dodávku moderného integrovaného obranného systému, aby Egypt mohol účinne čeliť vzdušnej prevahe Izraela a zastaviť nálety na vnútrozemie krajiny. To vyžadovalo moderné lietadlá, ktoré by mohli zastaviť a prenasledovať izraelské lietadlá americkej výroby. Vyžadovalo to tiež modernú

⁶⁸ EL-GAMASY, ref. 54, s. 113.

⁶⁹ RIAD, ref. 8, s. 105.

⁷⁰ HAJKAL, ref. 59, s. 81.

⁷¹ SHLAIM, Avi. *The Iron Wall. Israel and the Arab World*. London : Penguin Books, 2001, s. 293.

⁷² KORN, ref. 55, s. 189.

sieť rakiet protivzdušnej obrany, sofistikovaný radarový systém včasnej výstrahy, ktorý by zachytil nízko letiace lietadlá, a elektronické vybavenie na rušenie a sledovanie. Prezident vysvetlil, že egyptský ľud prechádza nebezpečným obdobím keď si môže vybrať: buď sa vzdáť izraelským požiadavkám alebo pokračovať v boji.⁷³ Uviedol, že súčasný protiletecký obranný systém nedokáže zastaviť izraelské nálety do vnútrozemia preto žiadal „efektívny raketový štít“, kompletne raketové komplexy *SAM-3* so sovietskymi posádkami, kompletne perute modifikovaných stíhačiek *MiG-21* so sovietskymi pilotmi a najmodernejšie radarové výstražné a sledovacie vybavenie so sovietskymi posádkami. Svoje požiadavky odôvodnil tým, že čas pracuje proti Egyptu; výcvik egyptských pilotov a posádok na nové vybavenie bude trvať príliš dlho.⁷⁴

Počas rokovaní, ktoré prebiehali 25. januára Leonid Iljič Brežnev vyhlásil, že ÚV KSSZ a Najvyšší soviety schválili požiadavky Džamála ‘Abdannāsira a dodal, že to bude po prvý raz od druhej svetovej vojny, čo sovietsky vojak opustil ZSSR, aby išiel pomôcť s priateľskej krajine. Ustanovenia sovietskeho vyhlásenia, ktoré Brežnev prečítal, možno stručne zhrnúť takto: 1. Egypt posilní úplná divízia rakiet *SAM-3* – spolu s mužstvom, výstrojom a pomocnými zbraňami – ktorá dorazí do egyptských prístavov v priebehu mesiaca a bude podliehať egyptskému veleniu pri protivzdušnej obrane egyptského vnútrozemia; 2. Egyptu budú dodané tri letecké brigády pozostávajúce z 95 modifikovaných lietadiel *MiG-21* (s novými motormi), sovietskymi veliteľmi, pilotmi, inštruktormi, technikmi a ich vybavením, výstražnými a navádzacími radarmi, technickým vybavením a vozidlami. Tie budú podliehať egyptskému veleniu a budú participovať na protivzdušnej obrane egyptského vnútrozemia. Tiež budú dodané do mesiaca. ZSSR poskytne Egyptu 50 lietadiel *Suchoj*, 10 cvičných lietadiel *MiG-21a* a 50 modifikovaných motorov *MiG-21*, ktoré budú namontované do lietadiel nachádzajúcich sa už v Egypte; 3. Egyptu budú dodané štyri radarové systémy B-15, ktoré zvýšia účinnosť v Egypte sa nachádzajúceho protivzdušného výstražného systému v sieti protivzdušnej obrany; 4. Egypt mal pripraviť stavby a zariadenia – na miestach a v priestoroch vopred vybraných velením armády – pred príchodom sovietskych posádok a výzbroje do Egypta; 5. Prítomnosť sovietskeho vojenského personálu v Egypte mala dočasný charakter, do ukončenia výcviku egyptských brigád protivzdušnej obrany a letectva. Výcvik sa bude uskutočňovať simultánne v strediskách v ZSSR a v ZAR. Po ukončení misie sa sovietsky personál vráti do vlasti. Brežnev potom znova zopakoval, že misia protivzdušnej obrany a leteckých brigád je určená na obranu egyptského vnútrozemia.⁷⁵

Rozhodnutie ZSSR vyslať jednotky do Egypta bolo významné rozhodnutie a vážna zmena v jeho politike voči USA na Blízkom východe. Generálny štáb Sovietskej armády a Hlavný štáb protivzdušnej obrany vypracovali plán operácie „Kavkaz“, ktorej hlavným obsahom bolo vytvorenie sovietskej skupiny protivzdušnej obrany v Egypte. Bolo to jednoznačné vojenské gesto politicky posilniť Egypt. Rozhodnutie Egypta požiadať o sovietske zbrane spolu so sovietskym vojenským personálom bolo tiež významným rozhodnutím a vážnym novým smerovaním. Egypt sa tým stal oveľa závislejším od ZSSR tak vojensky, ako aj politicky.⁷⁶ S príchodom sovietskych jednotiek, ktoré Egyptania nazvali

⁷³ HAJKAL, ref. 59, s. 82-83.

⁷⁴ EL-GAMASY, ref. 54, s. 114.

⁷⁵ FAWZĪ, ref. 4, s. 317-318.

⁷⁶ AL-CHATĪB, ‘Umar. *Misr wa al-harb ma‘a Isrā‘īl, 1952 – 1973*. (Egypt a vojna s Izraelom, 1952 – 1973). Bagdad : Dār al-hurrijja li-t-tibā‘a, 1977, s.152.

„priateľské sily“ ZSSR získal dôležitú prítomnosť v Egypte. Sovietski poradcovia pomáhali na všetkých úrovniach vojenskej činnosti od ministerstva obrany po bojové jednotky. „Priateľské sily“ spoločne s egyptskými raketovými jednotkami a leteckými brigádami sa zúčastňovali na protivzdušnej obrane krajiny. Sovietske lode využívali vojenské zariadenia v egyptských prístavoch, najmä v Port Saída a v Alexandrii. Niektoré sovietske lietadlá boli umiestnené na viacerých egyptských letiskách kvôli operáciám strategického prieskumu. Iné boli umiestnené hlboko v egyptskom vnútrozemí, ďaleko od frontovej zóny pri prieplave. Za celú protivzdušnú obranu však nieslo zodpovednosť egyptské velenie protivzdušnej obrany.⁷⁷

Návšteva prezidenta Džamāla ʿAbdannāsira v Moskve v januári 1970 bola nepochybne zlomovým bodom v konflikte medzi Egyptom a Izraelom. Sovietska vojenská podpora prišla v čase, keď sa Egypt ocitol v kritickej vojenskej situácii následkom izraelskej leteckej vojny. Dosiahnuť takú dohodu nebolo ľahké: pre Egypt nebolo ľahké prijať isté nové podmienky a ani pre ZSSR nebolo ľahké pristúpiť na taký krok, ak vezmeme do úvahy ich možné dopady a následky.⁷⁸ V čase, keď sa rozbiehala táto akcia, predseda Rady ministrov ZSSR Alexej Kosygin poslal 31. januára 1970 prezidentovi USA Richardovi Nixonovi ostrú nótu požadujúcu, aby Spojené štáty zastavili izraelské letecké bombardovanie Egypta. Sovietsky premiér činil Izrael a USA zodpovednými za boje pozdĺž priepľavu a nálety na egyptské vnútrozemie. Naznačil tiež, že ak Izrael bude pokračovať v hlbokých náletoch do Egypta, ZSSR môže vybaviť Egypt modernejšími zbraňami.⁷⁹

Richard Nixon v odpovedi odmietol sovietsku interpretáciu a zodpovednosť za vojenskú eskaláciu, vrhol na Egypt, ktorý porušil prímerie a rozpútal vojnu na vyčerpanie. V súvislosti s dodávkami moderných zbraní pre Egypt, *Štátny Department* informoval ministra zahraničných vecí ZSSR, Andreja Andrejeviča Gromyka, že „USA sú pripravené hľadať porozumenie vo veci obojstranného prímeria a uskutočniť rokovania so ZSSR o obmedzení pretekov v zbrojení na Blízkom východe. Avšak ak ZSSR spustí eskaláciu dodávkami ultramoderných zbraní arabským krajinám, Američania budú nútení prehodnotiť svoju zbrojnú politiku voči Izraelu“.⁸⁰ USA aj Izrael interpretovali rezolúciu BR OSN 242 len ako „zásady pre ďalšie rokovania“. Prezident Richard Nixon vo vyhlásení v januári 1970 uviedol, že mier môže prísť iba na základe dohody medzi stranami, ktorá môže vzísť iba z dvojstranných rokovaní.⁸¹ Vo veci izraelských leteckých náletov USA poslali 22. februára do Egypta správu, v ktorej vyjadrili obavy a poľutovanie nad obeťami. Odporúčali Egyptu, aby sa vrátil k prímeriu definovanému v rezolúcii 242, pričom toto prímerie sa nemusí spájať s izraelským stiahnutím sa. Ak prímerie nebude prijaté, tak izraelské nálety do egyptského vnútrozemia budú pokračovať v ešte väčšom rozsahu a zahrnú aj hospodárske ciele. To bola otvorená hrozba a nečakaný vývoj na strane americkej administratívy.⁸² Z toho vidno, že USA podporovali izraelské nálety do egyptského vnútrozemia, aby prinútili Egypt zastaviť vojnu na vyčerpanie.

⁷⁷ EL-GAMASY, ref. 54, s. 117-118.

⁷⁸ GOLAN, ref. 10, s. 73.

⁷⁹ Cit. in: PARKER, Richard B. *Politics of Miscalculation in the Middle East*. Bloomington : Indiana University Press, 1993, s. 145.

⁸⁰ KISSINGER, Henry. *White House Years*. New York : Little, Brown 1979, s. 561; RABIN, ref. 63, s. 130.

⁸¹ KORN, ref. 55, s. 191.

⁸² RIJĀD, ref. 18, s. 236-237.

Na inštaláciu nového obranného systému zo ZSSR bolo nutné vykonať zvláštne stavebné práce, ktoré museli prebiehať vo dne v noci za stálych izraelských leteckých útokov, aby sa stihol dohodnutý termín. Všetky egyptské stavebné firmy spolupracovali s jednotkami ženijného vojska, ktorým velil generálmajor Džamāl Muhammad °Alī.⁸³ Izraelčania sústredili všetku silu svojho letectva, aby zabránili Egyptanom pripraviť obranné zariadenia a postavenia pre nové rakety v oblasti priplavu, zatiaľ čo egyptská protiletecká obrana mobilizovala všetky dostupné protiletadlové delá, aby zabezpečila pokračovanie výstavby. Táto operácia si vyžiadala vysoké straty na ľudských životoch, tak vojenských ako aj civilných a bola dokončená za nesmierne ťažkých podmienok. Izraelské lietadlá útočili na stavby s cieľom zničiť ich alebo aspoň čo najviac poškodiť. No len čo sa nálety skončili, práca pokračovala vo dne v noci pod ochranou protiletadlových diel a lietadiel MiG.⁸⁴ Výstavba zariadení pre umiestnenie batérií protiletadlových rakiet sa stala v Egypte vecou národnej cti, skúšky vôle a sebaobetovania. Objem ženijných prác vykonaných v oblasti medzi Káhirou a priplavom bol obrovský, a podarilo sa ho dokončiť za 40 dní.

„Priateľské sily“ prišli v stanovenom čase a zaujali určené pozície vo vnútri krajiny. Egyptské obranné sily zaujali postavenia na západnom brehu priplavu, na ktoré izraelskí letci stále útočili. K zmene došlo 18. apríla 1970, keď izraelskí piloti zachytili rádiovú komunikáciu medzi pilotmi egyptských lietadiel letiacich nad krajinou a zistili, že v nich sedia sovietski piloti. Od toho dňa izraelské nálety prestali.⁸⁵ Ráno 30. júna 1970 izraelských pilotov prekvapila raketová paľba egyptskej protileteckej obrany, takže utrpeli neočakávané straty. Velenie letectva v záchvate hnevu vyslalo druhú vlnu lietadiel, aby prenikli a zničili obrannú líniu. Výsledkom boli ďalšie straty lietadiel typu *Phantom* a *Skyhawk* aj v nasledujúcich dňoch a zvyšovanie bojovej morálky egyptských vojakov.⁸⁶

Eskalácia vojny na vyčerpanie, zvýšená sovietska prítomnosť v Egypte a vývoj v regióne po príchode sovietskych síl vytvorili súbor faktorov, ktoré politika USA nemohla prehliadať. Egyptské rozhodnutie pokračovať v boji a odmietnutie izraelsko-amerického názoru o potrebe viesť priame rokovania, išli ruka v ruke s rastúcimi protiamerickými náladami v arabskom svete. USA došli k záveru, že treba obmedziť eskaláciu bojov presadením nejakej iniciatívy na zastavenie paľby.⁸⁷ Na stretnutí s izraelským ministrom zahraničných vecí Abba Ebanom, na ktorom sa zúčastnil aj izraelský veľvyslanec v USA Jitzhak Rabin a asistent ministra zahraničných vecí USA Joseph Sisco, prezident Richard Nixon povedal: „*Budeme vás podporovať vojensky, ale nedovolíme nekonečnú eskaláciu bojov. Musíme prijať politické riešenie.*“⁸⁸

William Rogers 25. júna 1970 vystúpil na tlačovej konferencii s mierovou iniciatívou, v ktorej obe strany vyzval na uzavretie prímeria v trvaní 90 dní a obnovenie misie Gunnara Jarringa na implementáciu rezolúcie BR OSN 242.⁸⁹ Egypt aj Izrael súhlasili, že prijmú iniciatívu. Deväťdesiatdenné prímerie malo vstúpiť do platnosti od polnoci 8. augusta 1970 izraelského času (o jednej po polnoci káhirskeho času). Dohoda ustanovila, že žiadna zo strán nezmení svoje vojenské postavenia v oblasti rozprestierajúcej sa 50 km na východ

⁸³ EL-GAMASY, ref. 54, s. 119.

⁸⁴ El-HUSSINI, ref. 43, s. 186.

⁸⁵ HERZOG, ref. 9, s. 216.

⁸⁶ HELLEBRAND a RADINA, ref. 60, s. 158; KORN, ref. 55, s. 230.

⁸⁷ KISSINGER, ref. 80, s. 567-569.

⁸⁸ RABIN, ref. 64, s. 137-138.

⁸⁹ HAJKAL, ref. 59, s. 89.

a na západ od priepľavu. Obe strany nemali ani vytvárať nové postavenia v tejto oblasti a akákoľvek činnosť mala byť obmedzená iba na údržbu existujúcich postavení alebo na výmeny a zaistenia jednotiek už tam umiestnených.⁹⁰ Egypt do stanovenej hodiny stihol dokončiť postavenia pre svoju sieť protivzdušnej obrany a ráno 8. augusta izraelskí piloti zistili, že proti nim stojí kompletná sieť raketovej protivzdušnej obrany bez porušenia podmienok prímeria.

* * *

Vojna na vyčerpanie bola najdlhšou vojnou medzi Egyptom a Izraelom, keďže trvala skoro poldruha roka, od marca 1969 do augusta 1970. V tomto období sa využívali pozemné, letecké, námorné a protiletcecké sily. Jej politickým cieľom a jej vojenská stratégia a operácie mali zvláštnu povahu. Takticky to bola jedna z viacerých etáp v ozbrojenom konflikte medzi Egyptom a Izraelom po porážke v roku 1967 a v tomto zmysle sa líšila od úplnej vojny. Vojnu na vyčerpanie odborníci väčšinou neuvádzajú alebo ju spomínajú len príležitostne. Názory na ňu sa tiež rozchádzajú: niektorí Egypťania ju kritizujú buď preto, že nič nevyriešila ani vojensky ani politicky, alebo pre obrovské straty, ktoré vyčerpávali viacej Egypt ako Izrael. Iní došli k záveru, že táto vojna odsunula vojnu v októbri 1973 o tri roky.

Stratégia „vojny na vyčerpanie“ sa uznáva vo vojenskej praxi. Za istých politických a strategických podmienok, keď jeden alebo viaceré faktory – politické alebo vojenské – odsúvajú priamu vojenskú činnosť, vtedy sa „dlhodobý konflikt“ stáva vhodnou alternatívou. Vojna na vyčerpanie proti Izraelu bola rozpútaná po dvoch iných strategických etapách: vzdore a aktívnej obrane. Pre egyptské ozbrojené sily bola životne dôležitá a bola nutnou praktickou prípravou, ktorá umožnila prijať rozhodnutie o začatí vojny v októbri 1973. Dovolila tak stratégom a bojovníkom presadiť sa za ťažkých podmienok, ktoré prevládali po porážke v roku 1967. Ukázala, že egyptská rozhodnosť a nasadenie za oslobodenie územia boli dostatočne silné, aby obnovili dôveru, potom čo ju porážka takmer zničila. Nemožno pochybovať, že vojna na vyčerpanie bola obrovským bremenom tak pre Egypt ako aj Izrael, ale v konečnom dôsledku bola prínosnejšia pre Egypt.

Z politického hľadiska, vojna pre Egypt zaistila, že blízkovýchodný problém neupadol do zabudnutia a zostal prioritou pre supervelmoci a iné mocnosti. Znamenala tiež, že Izrael, napriek svojmu veľkému víťazstvu v júni 1967, nedokázal presadiť svoju politickú vôľu Egyptu, aby prijal priame rokovania a mier podľa izraelských predstáv. Navyše, táto vojna vyslala do celého sveta mocné posolstvo, že Egypt a frontové štáty sa nevzdali svojich okupovaných území a oslobodia ich vojenskou silou ak politické prostriedky zlyhajú. Konečne, znamenala tiež, že napriek trpkkej júnovej porážke, Egypťania nestratili vôľu bojovať a že Izrael zaplatil vysokú cenu za svoju prítomnosť na Sinaji. Z vojenského hľadiska, egyptské ozbrojené sily potrebovali nielen vojnu na vyčerpanie, ale aj útočné etapy vzdoru a aktívnej obrany. Tie im poskytli zásadný praktický výcvik v skutočných bojových podmienkach s Izraelom, alebo „očkovanie“ proti drsným podmienkam vojny. Egypťskí vojaci získali novú sebadôveru, dôveru vo svoje zbrane a velenie. Egyptské ozbrojené sily vyšli z tejto vojny s užitočnými lekciami, najmä o silných a slabých miestach vo vlastných radoch i v radoch nepriateľa.

⁹⁰ HERZOG, ref. 47, s. 21.

KAROL R. SORBY: THE WAR OF ATTRITION

The period dealt with in this study extends from the end of the Six Day War to the end of the Egyptian-Israeli War of Attrition. In diplomatic terms from the adoption of UN Resolution 242 to the American initiative of the summer of 1970 that brought the fighting between Egypt and Israel to a close and opened avenues for further negotiation. However, the War of Attrition was only a side-show in a world arena where Vietnam was the main event. Yet it was a deadly serious confrontation between a defeated Egypt striving to reassert itself as a regional power and a victorious Israel which saw little need to compromise with the vanquished. It was an expensive contest, although the losses seem small on a world scale. David Korn puts Israel's casualties at 3,500, of whom 750 were killed. Egypt's casualty figures have never been released, Israelis estimated them at 10,000. Egypt's losses were proportionally lower than Israel's, but they were a serious political and military burden for both countries.

Resolution 242 had a difficult birth. It came into being as a kind of last resort, after almost six months of frustrating and exhausting debate and after efforts to produce a more specific text had failed, so none rushed to embrace the resolution. The resolution called for the appointment of a UN special representative to promote agreement to reach an Arab-Israeli settlement. For this task a Swedish diplomat, Gunnar Jarring was chosen. Over the course of 1968 and into the early months of 1969 Jarring was to struggle to reconcile diametrically opposed Israeli and Arab interpretations in regard to the Resolution 242. Each side wanted all or nothing: Egypt wanted full Israeli withdrawal, while Israel required full peace. The failure of Jarring's efforts brought both a renewal of hostilities. After rearming and rebuilding its military forces, in March 1969 Egypt opened a war of attrition against Israel (solely within its own occupied territory) along the Suez Canal line, a war the Egyptians hoped would inflict such casualties on the Israelis that they would be obliged to withdraw. Concurrently, the USA and the USSR began negotiations aimed at achieving an Arab-Israeli settlement.

This war was marked by a major miscalculation of Soviet intentions by the United States and Israel. Neither took seriously a warning from the Soviets that they would have to do something if Israel did not stop its deep penetration raids into the Egyptian heartland in early 1970. When the Soviets subsequently made a major commitment of men and equipment to defend Egypt against these raids, it came as a shock to both the Americans and the Israelis, both of whom were victims of their perceptions regarding Soviet behaviour and, at least in the case of the Israelis, their obsession with bringing down Jamāl ʿAbd an-Nāsir.

The implications of this Soviet move were far too grave for the USA to ignore. The initiative that the USA launched in June 1970 was informally dubbed the "stop shooting, start talking" proposal. Those were precisely its two components: a cease fire and an agreement to resume negotiations. In drawing up this proposal the USA went straight back to the language of Resolution 242. Washington calculated that if Egypt were to agree to a cease-fire and to resumption of negotiations, Israel could not refuse. The Egyptian-Israeli War of Attrition ended in stalemate in August 1970. This fact was poorly understood in Israel, where the war was deemed a success for Israeli arms. This minor war laid the groundwork for the Egyptian offensive in 1973, led to the first Soviet commitment of troops to the defence of a state outside the Eastern bloc, and posed a major, and eventually frustrating, challenge to the Israeli army, whose apparent military triumph had unforeseen consequences.

ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ POMOC LÍBYI V PRVEJ POLOVICI OSEMDESIATYCH ROKOV DVADSIATEHO STOROČIA*

IGOR BAKA

BAKA, I.: Military aid to Libya by Czechoslovakia in the first half of the 1980s. *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 55-81, Bratislava.

Published study follows chronologically and in content author's published work in *Military History*, 2012, no. 1, and elaborates the issue of Czechoslovak military aid to Libya in a new time period. On the background of military-political relations of Czechoslovakia and Libya, taking into account their wider international aspects, author focuses the attention primarily on the supply of Czechoslovak combat equipment and other military equipment to Libya, participation of Czechoslovak military and civilian experts in the construction of Libya's military education and training of members of the Libyan armed forces on Czechoslovak military schools. The study is based on the author's broad research in the archives of the military and civilian origin. It is unique and covers yet unexplored issue of the military history of the former Czechoslovakia.

Military History. Czechoslovakia. Military aid to Libya. First half of the 1980s.

Rok 1980 bol najvýznamnejším rokom v dovtedajšej spolupráci medzi ČSSR a Líbyou v „špeciálnej“ oblasti. Kontrakty na dodávky vojenského materiálu dosiahli výšky 7,4 miliardy Kčs.¹ Líbyjská strana pritom bola so spoluprácou s ČSSR v „špeciálnej“ oblasti² nadmieru spokojná a mala záujem o jej ďalšie prehĺbenie. Jasným signálom v tomto smere bola prvá návšteva samotného ministra národnej obrany ČSSR armádneho generála Martina Dzúra v tejto africkej krajine v dňoch 11. – 15. februára 1980. Čs. minister sa pritom stretol tak s líbyjským vodcom Muammarom Kaddáfim, ako aj s hlavným veliteľom líbyjských ozbrojených síl brigádrom³ Abú Bakr Junis Džabirom⁴. Nastúpený trend

*Príspevok je pokračovaním štúdie autora *Československá vojenská pomoc Líbyi v 70. rokoch 20. storočia*. In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 1, s. 55-76.

¹ Vojenský ústredný archív - Správni archív MO (VÚA – SA MO) Praha, f. Ministerstvo národnej obrany – Kancelária ministra (MNO – KM) – 1982, škatuľa (ďalej šk.) 3, č.j. 08211, podklady pre prijatie vedúceho ľudového úradu Líbye zo 17. 2. 1982, príloha č. 3.

² Termín „špeciálna výroba“ sa obsahovo používal aj na charakteristiku výroby v iných oblastiach, v štúdiu ho však používam len vo vzťahu k zbrojnej výrobe.

³ Najnižší generálsky hodnostný stupeň – ekvivalent brigádneho generála, resp. generálmajora.

⁴ Ide o český prepis z arabčiny používaný v dobovej tlači a dokumentoch. Priezvisko sa niekedy písalo aj s dlhým „á“: Džábir alebo Džabér.

dovtedajšej spolupráce potvrdili ďalšie požiadavky líbyjskej strany na dodávku vojenskej techniky. Tú považovali za nevyhnutnú pri obrane proti „okolitým reakčným režimom“ (Egypt, Sudán, Čad, Tunisko), ktoré „*chcú Líbyi vnútiť boj na niekoľkých frontoch*“. Líbyjský minister obrany pritom požadoval 50 – 60 kusov samohybných kanónových húfníc DANA, 600 kusov bojových vozidiel pechoty – 1 (BVP – 1), 48 kusov lietadiel Aero L – 39 (Albatros), muníciu pre 100 mm tankový kanón (100 000 kusov), pre 122mm raketomet GRAD (70 000 kusov).⁵ Minister Dzúr pritom svojho rezortného partnera ubezpečil o schopnosti čs. strany zabezpečiť tieto dodávky s výnimkou samohybných húfníc DANA, ktoré sa zatiaľ len pripravovali do výroby. Džabir tiež požadoval ďalšie prehĺbenie spolupráce pri výcviku líbyjských pilotov. V tejto súvislosti požiadaval o zabezpečenie výcviku asi 200 pilotov na bojových lietadlách MIG-21, MIG-23 a dopravných lietadlách. Vzhľadom na rozsah tejto požiadavky zaujal čs. minister zdržanlivý postoj a dopredu sa k ničomu nezaväzoval. Podobne sa staval tiež k požiadavke o prehĺbenie spolupráce pri vybudovaní líbyjského vlastného vojenského priemyslu, ktorú predložil brigádír Džabir. Tá však nemala byť viazaná na účasť tretej krajiny včítane ZSSR. Počas celého rokovania líbyjskí predstavitelia vyzdvihovali spoločné ciele oboch štátov, ktorým bol boj proti „imperializmu, reakcii a vykorisťovaniu“, pričom za najväčšiu spoločnú hrozbu označovali USA.⁶ Kaddáfí tiež vyjadril veľkú spokojnosť s dovtedajšou spoluprácou s ČSSR vo vojenskej oblasti. Ocenil kvalitu výchovy líbyjských špecialistov vo vojenských školách v ČSSR. Vyjadril tiež spokojnosť s kvalitou dodaných zbraní.

Samozrejme, rokovania o líbyjských požiadavkách ďalej pokračovali aj po skončení Dzúrovej návštevy. Tieto požiadavky sa pritom postupne modifikovali, ale aj ďalej rozširovali. Už v marci 1980 podpísal námestník ministra zahraničného obchodu František Langer v Tripolise kontrakt na dodávku požadovaných 600 kusov vozidiel BVP. Do Líbye mali byť dodané v rokoch 1980 – 1983 za 172 miliónov USD.⁷ Ďalšie kľúčové rokovania pokračovali priamo v Prahe v dňoch 26. – 31. mája 1980. Líbyjskú delegáciu počas nich viedol samotný hlavný veliteľ líbyjských ozbrojených síl brigádír Džabir.⁸ Cieľom líbyjskej strany bolo upresniť predbežne dohodnutý nákup, dohodnúť nákup ďalšieho vojenského materiálu a zároveň doriešiť otázky vyplývajúce z kontraktu na dodávku projektov viacerých investičných celkov zo septembra 1979, respektíve z jeho doplnku 1 z 12. marca 1980. Konkrétne sa v tejto oblasti mal dotiahnuť kontrakt na spracovanie projektu závodu pre generálne opravy lietadiel L-39.

Rokovania za týmto účelom viedol za líbyjskú stranu plk. Muftah Dakhil, predseda organizácie vojenského priemyslu, a za čs. stranu námestník ministra zahraničného obchodu ČSSR František Langer. Dňa 30. mája 1980 podpísali obidvaja menovaní protokol, ktorý

⁵ Líbyjský vodca Kaddáfí požadoval urýchlenú dodávku asi 135 bojových vozidiel pechoty, pretože všetky vozidlá, ktoré kúpil zo ZSSR, boli rozmiestnené na egyptskej hranici. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o súčasť požiadavky na 600 kusov BVP.

⁶ VÚA-SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 5, č.j. 050086, návšteva delegácie ČSEA v Líbyi v roku 1980.

⁷ VÚA-SA MO Praha, f. MNO – KM – 1980, šk. 31, informačná správa pre ministra NO zo 6. 11. 1980; VÚA-SA MO Praha, f. MNO – Oddelenie zahraničnej správy (OZS) – 1980, šk. 2, k č.j. 0431/14, najnovější údaje o čs. – líbyjské spolupráci ve speciální oblasti.

⁸ Počas návštevy sa Džabir okrem svojho rezortného partnera armádneho gen. Dzúra stretol (v jeho prítomnosti) aj s najvyššími predstaviteľmi ČSSR. S prezidentom republiky a generálnym tajomníkom ÚV KSČ G. Husákom rokoval na Pražskom hrade 29. 5. Obrana lidu, 30. 5. 1980, s. 1, Cestou přátelství a spolupráce.

obsahuje závery k požiadavkám líbyjskej strany a návrhy ďalšieho postupu. Obsahoval nasledujúce požiadavky na dodávky:

- 80 kusov 152 mm samohybných kanónových húfníc DANA (včítane munície). Líbyjci teda v tomto prípade rozšírili pôvodnú požiadavku na 50 – 60 kusov.
- učebné pomôcky pre 600 kontrahovaných kusov bojových vozidiel pechoty BVP – 1,
- náhradné diely pre BVP – 1 pre 600 generálnych opráv,
- riešenie generálnych opráv dodaných lietadiel L – 39 a ďalšie dodávky týchto lietadiel,
- preškolenie 30 – 40 pilotov – absolventov strednej leteckej školy v Tripolise na lietadlá MIG – 21 v ČSSR,⁹
- 100-tisíc kusov 122mm munície pre dodané raketometry GRAD. Aj v tomto prípade išlo o rozšírenie pôvodnej požiadavky predostretej počas Džúrovej návštevy.
- zaistenie modernizácie dodaných tankov T-55,
- riešenie otázok v oblasti výstavby líbyjského vojenského priemyslu.¹⁰

Ohľadne poslednej otázky s plk. Dakhilom bolo dohodnuté, že do 20. júna 1980 bude uzatvorený spomínaný kontrakt na spracovanie projektu závodu pre generálne opravy lietadiel L-39. Kontrakt bol skutočne podpísaný v Tripolise 22. júna 1980 (projekt APRO – Aeronautical Project). Rokovalo sa aj o projekte pre závod na výrobu náhradných dielov pre tank T-55, ktorý bol dohodnutý už v marci 1980. Plk. Dakhil sa v tejto súvislosti zaviazal odovzdať čs. strane stavenisko pre výstavbu závodu, keďže v predchádzajúcom období táto požiadavka nebola pre komplikácie na líbyjskej strane vyriešená.¹¹

V priebehu októbra 1980 prebehlo medziministerské pripomienkové konanie k líbyjským požiadavkám a následne 18. februára 1981 boli požiadavky v modifikovanej podobe schválené Predsedníctvom vlády ČSSR. 13. marca 1981 ich schválilo aj Predsedníctvo ÚV KSČ.¹² Pre ČSLA z tohto projektu vyplynuli nasledujúce úlohy:

- Poskytovať pomoc hlavnému dodávateľovi pri zriadení leteckej opravovne vojskového typu pre L-39 v Tripolise spracovaním opravárenskej dokumentácie, dodávkami vybraného zariadenia a zabezpečením vlastnej opravárenskej činnosti, a to vyslaním 100 odborníkov v špecializáciách nenahraditeľných civilným sektorom. Títo špecialisti mali zaistiť prevádzku opráv priamo v Líbyi dotedy, kým bude z ČSSR dodaný a do prevádzky uvedený definitívny opravárenský závod, čo sa predpokladalo v roku 1986.

- Zaistiť preškolenie 20 pilotov-absolventov strednej leteckej školy v Tripolise na lietadlá MIG-21 v roku 1981 v ČSSR a ukončiť výcvik líbyjských pilotov vo Vysokej vojenskej leteckej škole (VVLS) SNP Košice na lietadlách MIG-21 (išlo o 36 poslucháčov).

⁹ Ešte pred rokovaním delegácie líbyjská strana tiež nastolila ďalšie požiadavky na doplnenie programu štúdia líbyjských pilotov v ČSSR o výcvik na lietadlách MIG-21 a preškolenie určitého počtu líbyjských poslucháčov odboru leteckej navigácie za pilotov na lietadlá Aero L – 29 (Delfín), Aero L-39 (Albatros), prípadne MIG 21. Po odjazde delegácie líbyjská strana dodatočne požiadala o preškolenie v ČSSR 100 líbyjských pilotov -kadetov, absolventov 3-ročnej pilotnej školy v meste Sebha na lietadlá L – 39. Išlo o školu, kde ako inštruktori pôsobili talianski špecialisti.

¹⁰ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM, šk. 29, č.j. 10079/92-80, zpráva o výsledcích jednání s vojenskou delegací Libye o dalších požadavcích ve speciální oblasti.

¹¹ Tamže.

¹² Národní archiv (NA) Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1981 – 1986, zväzok 163/81, č.j. P 9843, usnesení 163. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 13. 3. 1981, zpráva o výsledcích jednání s vojenskou delegací Libye o dalších požadavcích ve speciální oblasti.

Aby sa tieto požiadavky mohli realizovať, musel byť zvýšený počet pedagogického zboru vo VVLS a Vojenskom leteckom učilišti (VLU) v Prešove o 205 osôb nad limity počtov pracovných síl federálneho ministerstva národnej obrany (F MNO). Na preškolenie líbyjských pilotov sa mal zaistiť nákup 5 kusov cvičných lietadiel MIG- 21 UM zo ZSSR, a to v rokoch 1980 – 1981. Náklady s tým spojené sa mali zhodnotiť úhradou líbyjskej strany za výcvik, navyše vo voľnej mene. Pôvodná požiadavka na 30 – 40 pilotov sa nemohla realizovať vzhľadom na nedostatok kádrových a materiálnych prostriedkov.

- Uvoľniť 1 kus 152 mm samohybnej kanónovej húfnice DANA ako vzorku k vývozu do Líbye včítane 200 kusov munície. V nasledujúcom období malo byť pre Líbyu vyčlenených 43 kusov húfnice, zvyšných 37 malo dostať Poľsko.

- Čo sa týka žiadosti na dodávku náhradných dielov pre BVP-1, tá bola záväzná na základe kontraktu z marca 1980 na dodávku 600 kusov týchto vozidiel. Náhradné diely mali byť dodané v rokoch 1981 – 1984. Z uvedeného kontraktu vyplýval aj záväzok zabezpečiť v spolupráci s federálnym ministerstvom všeobecného strojárstva výrobu vybraných učebných pomôcok pre výcvik na bojovom vozidle pechoty BVP – 1.

Aby sa mohli splniť tieto úlohy, mal sa zvýšiť celkový počet pracovníkov ČSĽA o 305 osôb nad stanovené počty.¹³

Čo sa týka požiadavky generálnych opráv dodaných lietadiel L-39, tá sa síce schválila v určitej modifikovanej podobe, doriešila sa však až v máji 1981, keď sa získal súhlas líbyjskej strany. Do Líbye za týmto účelom vycestovala delegácia, ktorá dohodla, že generálne opravy prvých štyroch drakov (pôvodne boli schválené dve) lietadiel budú prevedené v ČS-SR. Ďalšie opravy drakov sa mali prevádzkať v Líbyi až do skončenia výstavby definitívnej leteckej opravovne podľa čs. ponuky v roku 1986. Na prevádzanie generálnych opráv mali Líbyjci poskytnúť priestory, ktoré boli na odporúčenie čs. strany dozariaďované pre typ L-39. Generálne opravy prístrojov a agregátov sa mali zatiaľ prevádzkať v ČSSR. Generálne opravy motorov mala mať na starosti čs. strana a previesť ich mala u sovietskeho výrobcu, neskôr v čs. opravovniach. Čs. strana mala zaistiť v ČSSR vyškolenie dohodnutého počtu líbyjských odborníkov pre prevedenie generálnych opráv L-39. Činnosť provizórnej opravovne v Líbyi sa mala začať najneskôr 1. januára 1982. Overovacia generálna oprava jedného lietadla mala prebehnúť už 1. júla 1981.

Na realizáciu tejto úlohy federálne ministerstvo zahraničného obchodu (F MZO) určilo Letecké opravovne Trenčín, ktoré mali byť nositeľom technológie a gestorom prevádzania generálnych opráv. Mali zaistiť spracovanie technologického projektu, spracovanie a dodávku opravárenskej, technickej a technologickej dokumentácie v anglickom jazyku, zabezpečiť výrobu a dodávku špeciálneho zariadenia, vytvoriť podmienky pre urýchlenie generálnych opráv motorov a vyslať požadovaných špecialistov do Líbye a vyškoliť 30 líbyjských príslušníkov v ČSSR.¹⁴ Prví líbyjskí leteckí opravári boli v Trenčíne vyškolení už v roku 1981.

V auguste 1980 bol uzavretý kontrakt na dodávku 48 lietadiel L-39, ktoré líbyjská strana požadovala počas Džúrovej návštevy vo februári. Hodnota kontraktu bola vyčíslená na

¹³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM - 1980, šk. 31, informačná správa pre ministra NO zo 6. 11. 1980 s podkladmi o technickej pomoci a dodávkach vojenskej techniky do Líbye; šk. 29, č.j. 010079/92-80, zpráva o výsledcích jednání s vojenskou delegací Libie o dalších požadavcích ve speciální oblasti.

¹⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM, šk. 29, č.j. 10079/92-80., zpráva o výsledcích jednání s vojenskou delegací Libie o dalších požadavcích ve speciální oblasti.

približne 55 miliónov USD. Čs. strana oficiálne súhlasila s týmto kontraktom aj na základe dobrých výcvikových výsledkov, ktoré boli dosiahnuté na týchto lietadlách za pomoci čs. vojenského pilotného a technického personálu. Počet lietadiel tohto typu kontrahovaných pre Líbyu od roku 1978 tak stúpol už na číslo 120.¹⁵ V septembri 1980 pri príležitosti návštevy čs. delegácie v Tripolise, vedenej podpredsedom vlády J. Šimonom, na oslavách 11. výročia líbyjskej revolúcie¹⁶, predložila líbyjská strana požiadavku na ďalších 60 kusov lietadiel L-39 v hodnote 151 miliónov nemeckých mariek a súvisiacu technickú pomoc. Tá predstavovala vyslanie 270 čs. vojenských leteckých odborníkov, z toho 43 pilotov – inštruktorov. Minister národnej obrany s touto požiadavkou súhlasil 29. septembra 1980 a odsúhlasilo ju aj Predsedníctvo ÚV KSČ. Kontrakt bol nakoniec podpísaný dňa 30. októbra 1980 na rokovaní námestníka ministra zahraničného obchodu ČSSR F. Langera v Líbyi. Lietadlá mali byť dodané v rokoch 1981 – 1983. Hodnota kontraktu predstavovala 1,2 miliardy Kčs. Rozloženie dodávok lietadiel malo umožniť i postupné vysielanie čs. leteckých odborníkov. Prvá skupina mala do Líbye vycestovať v júni 1981 – 12 pilotov a 70 technikov, ďalšia s rovnakým počtom a zložením v októbri 1981 a posledná v roku 1982 – 19 pilotov, 87 technikov. Vzhľadom na nedostatok odborníkov mohli byť medzi uchádzačmi aj príslušníci čs. vojenského letectva so zrušeným členstvom v KSČ. Pozemní špecialisti letectva mohli byť získaní z radov vojakov v základnej službe i v zálohe.¹⁷

Čo sa týka žiadosti líbyjskej strany ohľadne 122 mm munície pre raketomet GRAD, tá predpokladala najskôr naplánovanie zvýšenia jej výroby aspoň o 50-tisíc kusov ročne. Až potom bolo možné prihliadnuť na líbyjské požiadavky. Čo sa týka čs. účasti na modernizácii tanku T-55, ktorých bolo do mája 1980 do Líbye dodaných už 1 515 kusov, líbyjská strana už počas májovej návštevy vyjadrila ochotu podieľať sa finančne na tomto projekte. Obidve strany sa vtedy dohodli na zvolaní spoločnej skupiny čs. a líbyjských odborníkov do konca roka 1980, ktorá by modifikovala možnosti spolupráce. Vývoj predpokladaných modernizačných prvkov tanku však nebol v tom čase dokončený, a preto čs. strana nemohla prijať žiadne záväzky vyplývajúce zo vzájomnej spolupráce.¹⁸

Uvedený kontrakt bol pre ČSSR významný ako z hľadiska politického, tak najmä z hľadiska ekonomického, keďže predstavoval prínos približne 250 miliónov USD platených v hotovosti vo voľne zmeniteľnej mene za výhodných cien.

Nie všetky líbyjské požiadavky sa teda hneď realizovali. Na druhej strane v dostupných materiáloch sa nikde nespomínajú líbyjské požiadavky na dodávku plastickej priemyselnej trhaviny Semtex čs. výroby. Avšak podľa oficiálnych dokumentov čs. strany z roku 1989, ktoré boli vypracované v súvislosti s vyšetrovaním havárie lietadla Pan Am nad škótskym mestečkom Lockerbie (a obvinením Líbye z podpory tohto teroristického útoku), dostala

¹⁵ V rokoch 1978 – 79 bolo do Líbye za relatívne výhodných platobných podmienok dodaných 72 lietadiel typu L-39 v hodnote približne 65 miliónov USD.

¹⁶ V rámci osláv bolo vyradených prvých 520 líbyjských absolventov trojročnej leteckej školy v Tripolise vedenej čs. odborníkmi. Z uvedeného počtu bolo vyradených 113 pilotov L-39, 13 leteckých dispečerov a 394 príslušníkov inžinierskej leteckej služby. V strednej leteckej škole sa ďalej pripravovalo 873 líbyjských leteckých odborníkov, z toho 284 pilotov lietadiel L-39.

¹⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM, šk. 31, podklady k informačnej správe pre ministra Džúra zo 6. 11. 1980.

¹⁸ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1981 – 1986, zväzok P 163/81, č.j. 010346/81, zpráva o výsledcích jednání s vojenskou delegací Líbye o dalších požadavcích ve speciální oblasti.

Líbya práve v roku 1980 200 ton. Išlo pritom o druhú a zároveň poslednú dodávku tejto trhavy (prvú Líbya dostala v roku 1977 v objeme 100 t).¹⁹

17. januára 1980 bola v Tripolise uzavretá Dohoda medzi ČSSR a Líbyou o poskytovaní technickej pomoci. Na jej základe požiadala v júni 1981 Správa vojenských nákupov líbyjských ozbrojených síl čs. stranu o pomoc pri dobudovaní Vojenskej technickej strednej školy (pozemných druhov vojsk) v Tripolise. Na základe dohody medzi ministrom zahraničného obchodu Bohumilom Urbanom a ministrom národnej obrany armádnym generálom Dzúrom z júla 1981 bola na vyjasnenie tejto požiadavky v auguste 1981 do Líbye vyslaná pracovná skupina odborníkov ČSĽA a FMZO – Hlavnej technickej správy (HTS).²⁰ Počas rokovaní boli líbyjské požiadavky konkretizované a ich rozsah upresnený.²¹

Čs. strana bola oboznámená s charakterom školy, ktorá bola trojročná a určená pre technický výcvik líbyjských poddôstojníkov pozemných druhov vojsk. Od čs. strany sa očakávalo prevzatie výučby všeobecnotechnických predmetov, výučby 12 špecializácií v 2. ročníku školy, počínajúc školským rokom 1981/1982 v rozsahu 1 000 hodín, tiež výučby v odboroch technických a vojenských sekcií 3. ročníka školy, počínajúc školským rokom 1982/1983 v rozsahu 1 000 hodín v každom odbore. Rovnako ako v prípade Strednej leteckej školy v Tripolise, mala čs. strana prevziať tiež organizáciu, riadenie a zabezpečenie výučby v 2. a 3. ročníku školy. Rovnako zodpovednosť za zabezpečenie úplnej plánovacej dokumentácie, učebných textov v angličtine vo všetkých technických predmetoch a špecializáciách oboch uvedených odboroch, zabezpečenie učebných pomôcok a učební pre výučbu vo vojenských špecializáciách v 3. ročníku. Na zabezpečenie výučby v 2. ročníku školy v školskom roku 1981/1982 sa mala pripraviť skupina 85 čs. odborníkov (17 učiteľov, 49 majstrov odborného výcviku a inštruktorov a 19 tlmočníkov z angličtiny). Ďalších 37 osôb malo byť vyslaných na riadenie školy a zabezpečenie pracovných podmienok. Spolu teda bolo treba do Líbye vyslať 122 čs. odborníkov, z toho 60 z rezortu obrany.²² Výučbu všeobecne technických predmetov mala zabezpečiť civilná sféra. Na zabezpečenie výučby v školskom roku 1982/1983 (približne 1 000 kadetov v 2. ročníku a 500 kadetov v 3. ročníku) malo podľa dohody na škole pôsobiť spolu 365 čs. odborníkov, z toho 213 z rezortu FMNO. Plné kapacity mala škola dosiahnuť v školskom roku 1983/1984, keď na zabezpečenie výučby približne 2 000 kadetov malo v nej pôsobiť spolu 539 čs. peda-

¹⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – Správa zahraničných vzťahov (SZV) – 1989, šk. 2 (taj.), č.j. 002418, cesta NGŠ ČSĽA – I. ZMNO do Líbye. Kontrakt bol uzavretý 25. 1. 1980 v Prahe. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1980, šk. 2, k č.j. 0431/14, najnovější údaje o čs.-líbyjské spolupráci ve speciální oblasti.

²⁰ V liste Urbanovi z 22. 7. 1981 Dzúr navrhoval do Líbye vyslať 2 – 3 vojenských špecialistov, ktorí by boli zaradení do pracovnej skupiny HTS ku konzultáciám a spracovaniu podkladu pre rozhodnutie, či a v akom rozsahu je možná čs. účasť pri dobudovaní a rozbehnutí školy. Nakoniec boli do nej zaradené tri osoby. V Líbyi táto skupina rokovala v dňoch 6.-19. 8. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1981, šk. 30, č.j. 062218-84, list Dzúra Urbanovi z 22. 7. 1981; č.j. 062610-84, list Dzúra Urbanovi z 8. 9. 1981.

²¹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1981, šk. 27, č.j. 62821/84, informačná správa pre ministra Dzúra z 5. 10. 1981; f. MNO 1981, šk. 30, č.j. 62610-84, list Dzúra Urbanovi zo 7. 7. 1981.

²² Z toho malo ísť o 17 učiteľov (6 z ČSĽA), 49 inštruktorov (17 z ČSĽA) a 19 tlmočníkov (6 z ČSĽA), z funkcionárov malo ísť o 5 poradcov pri velení školy (4 z ČSĽA), 6 príslušníkov školskej skupiny (4 z ČSĽA), 7 členov skupiny pre modernizáciu a materiálno-technické zabezpečenie výučby (z toho 5 z ČSĽA), 11 príslušníkov tylovej zabezpečovacej zložky (všetci z ČSĽA), 8 tlmočníkov (7 z ČSĽA).

gogických a technických odborníkov (včítane tlmočníkov), z toho z rezortu FMNO 331 osôb (118 učiteľov teoretickej výučby, 130 inštruktorov – majstrov odborného výcviku, 45 tlmočníkov a 38 odborníkov na zabezpečenie chodu školy). Čs. odborníci mali byť na pôsobenie na škole vysielaní najmenej na obdobie dvoch rokov. Na uchádzačov mali byť okrem vlastnej odbornosti kladené požiadavky v zmysle ich „politologickej vyspelosti“, ale aj fyzickej zdatnosti, keďže prácu mali vykonávať za klimaticky problematických podmienok. Na druhej strane čs. odborníkom malo byť v zmysle Dohody o poskytnutí technickej pomoci z roku 1980 zaistené zodpovedajúce ubytovanie a umožnený i dlhodobý pobyt rodinných príslušníkov.²³

O výsledkoch rokovania v Líbyi bol minister národnej obrany informovaný 2. septembra 1981, pričom súhlasil s účasťou pracovníkov ČSĽA na príprave materiálu pre Predsedníctvo vlády ČSSR.²⁴ Dzur zároveň súhlasil s predbežným výberom vhodných príslušníkov ČSĽA v počte približne 60 osôb na zabezpečenie organizácie a výučby v školskom roku 1981/1982.²⁵ Líbyjské požiadavky boli následne urýchlene zhrnuté v správe F MZO, ktorú v septembri 1981 prerokovali na jednotlivých ministerstvách a následne mala byť pripravená na rokovanie Predsedníctva vlády ČSSR. Podľa tohto návrhu samotné riadenie celej akcie malo prevziať F MNO. Zapojené do nej mali byť F MZO, všeobecného strojárstva, hutníctva a ťažkého strojárstva a elektrotechnického priemyslu, ako aj podpredsedovia vlády ČSSR J. Korčák a P. Colotka. Minister obrany mal predovšetkým na starosti zabezpečenie výberu odborníkov z ČSĽA na organizáciu výučby na škole, ale tiež sa mal postarať o vysielanie čs. odborníkov vybraných v civilnom sektore. O materiálne zabezpečenie výučby sa mala postarať Zbrojovka Brno. Generálnym projektantom celej akcie mal byť podľa pôvodného návrhu Vojenský projektový ústav Praha.

Rokovanie o pripomienkach k návrhu prebehlo 29. septembra. Negatívne sa k nemu postavilo len Federálne Ministerstvo všeobecného strojárstva (F MVS), ktoré nechcelo prevziať funkciu generálneho dodávateľa tak pre výber a prípravu odborníkov z civilných rezortov, ako aj pre dodávky učebných pomôcok. Ministerstvo pritom navrhlo, aby akciu v plnom rozsahu zabezpečovalo F MNO, ktoré to však odmietlo, keďže výber a prípravu civilných odborníkov chceli prenechať civilnému rezortu. Uvoľnenie vojenských odborníkov, naopak, podmienili zvýšením pracovníkov ČSĽA do 400 osôb. Materiálne zabezpečenie výučby vo vojenských špecializáciách zástupcovia F MNO podmienili spolupracou s F MVS, ktoré malo byť hlavným dodávateľom.²⁶ Pripomienky svojho rezortu minister Dzur zaslal ministrovi zahraničného obchodu 8. októbra 1981.²⁷

Väčšina pripomienok F MNO bola akceptovaná. Čo sa týka výberu odborníkov a činnosti s tým spojených, táto úloha zostala v kompetencii F MVS a Zbrojovky Brno (organizačné zabezpečenie ich vyslania do Líbye, pracovno-právnu a platovú agendu s tým spätú však malo mať na starosti F MNO).

²³ VÚA – SA MO Praha, MNO – KM – 1981, šk. 27, príloha k č.j. 15536, zpráva k požadavku libyjských ozbrojených síl o poskytnutí technickej pomoci při zabezpečení výuky na Vojenské technické střední škole v Tripolise.

²⁴ Tamže, č.j. 62821/84, informačná správa pre ministra Dzúra z 5. 10. 1981.

²⁵ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1981, šk. 30, č.j. 62610-84, kancelária ministra pre náč. gen. štábu ČSĽA z 8. 9. 1981.

²⁶ Tamže.

²⁷ Tamže, č.j. 62962-84, list Dzurá Urbanovi z 8. 10. 1981 aj s pripomienkami.

Akceptovaná bola aj požiadavka MNO ohľadne spôsobu materiálneho zabezpečenia výučby vo vojenských špecializáciách, tiež požiadavka na zvýšenie počtu pracovníkov ČSLA. Vzhľadom na rozsah celej akcie však MNO bolo poverené jej celkovým riadením. Súhrnné náklady za činnosť čs. odborníkov v uvedenej škole, ktoré mala líbyjská strana čs. partnerovi uhradiť, boli nasledujúce:

- V školskom roku 1981/1982 pri počte 122 osôb – 2 milióny 100-tisíc USD.
 - V školskom roku 1982/1983 pri počte 365 osôb – 7 miliónov 800-tisíc USD.
 - V školskom roku 1983/1984 pri počte 539 osôb – 11 miliónov 600-tisíc USD.
- Dovedna išlo o sumu 280 miliónov Kčs.²⁸

Účasť na zabezpečovaní výučby na technickej škole v Líbyi napokon Predsedníctvo vlády prerokovalo na svojom zasadnutí dňa 10. decembra 1981 a schválilo uznesením č. 210/1981. Nasledujúci deň jeho rozhodnutie odobrilo aj Predsedníctvo ÚV KSČ. V stanovisku k materiálom z 9. decembra, ktoré Predsedníctvo ÚV KSČ dostalo na stôl, sa pritom konštatovalo, že zaistenie výcviku nie je len pomocou pre Líbyu, ale je pre ČSSR tiež ekonomicky výhodnou záležitosťou. Na plnení úloh sa mali podieľať tak F MNO, ako aj civilné rezorty. Hlavným dodávateľom sa stala Zbrojovka Brno – Zetor Brno. Riadiacu a koordináčnu činnosť, ako i materiálne zabezpečenie všetkých expertov, malo na starosti F MNO. Celý projekt sa však skomplikoval, keďže sa nedohodlo s líbyjskou stranou na realizácii materiálových dodávok pre vybudovanie učebne výcvikovej základne školy. Z toho dôvodu sa nemohla začať výučba vo vojenskej časti v predpokladanom rozsahu. To ovplyvnilo aj potrebu čs. odborníkov. V priebehu roka 1982 na škole pôsobilo 262 čs. odborníkov, ktorí zabezpečovali výučbu 779 poslucháčov. Postupne mali prevziať aj výučbu ďalších 205 poslucháčov, ktorých dovtedy v 2. ročníku školila líbyjská strana. Zložitou otázkou naďalej zostávalo zabezpečenie ubytovania pre rodiny čs. odborníkov.²⁹

V predmetnom období pokračovala tiež technická pomoc formou výučby a výcviku v Strednej leteckej škole v Tripolise, ktorá sa realizovala už od roku 1978. Škola bola organizovaná na teoretickú časť a dva letecké školské pluky. Plnenie úloh zabezpečovalo 618 čs. leteckých odborníkov. Pretože úroveň leteckého výcviku na lietadlách L-39 najvyšší líbyjskí predstavitelia hodnotili vysoko, bol v roku 1981 podpísaný nový kontrakt na pokračovanie čs. technickej pomoci v leteckej oblasti počas ďalších troch rokov (1981 – 1984) s rozšírením výcviku o tretí letecký školský pluk. Líbyjská strana predpokladala vycvičiť, počínajúc rokom 1981, každoročne 90 – 120 pilotov a 240 – 280 leteckých technikov na lietadlách L-39. S rozširovaním výcviku mal rásť podľa dohodnutého kontraktu i počet čs. odborníkov až na 925 osôb. Líbyjskej strane sa však nepodaril dosiahnuť plánovaný počet poslucháčov, požiadala preto v roku 1983 o úpravu počtu čs. odborníkov na 822 osôb.³⁰ Dovedna v roku 1981 pôsobilo v Líbyi podľa oficiálnych čs. štatistík 760 čs. vojenských odborníkov a o rok neskôr už 889. Ich riadením bola naďalej poverená skupina pre koordi-

²⁸ NA Praha, f. KSČ-Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1981 – 1986, svazok 27/81, č.j. 013396/81, zpráva k požadavku líbyjských ozbrojených síl o poskytnutí technické pomoci při zabezpečení výuky na Vojenské technické střední škole v Tripolisu a při jejím dobudování formou vyslání čs. odborníků.

²⁹ VÚA-SAMO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 011/15, spolupráca ČSSR s Líbyou v špeciálnej oblasti.

³⁰ VÚA-SAMO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 0800, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 9.

náciu a zabezpečenie činnosti čs. odborníkov, ktorá pôsobila priamo v Líbyi. Od decembra 1979 do októbra 1981 stál na jej čele genmjr. Andrej Faglic.³¹

Okrem vlastného školstva mala líbyjská strana stále väčšie požiadavky aj na školenie vlastných príslušníkov ozbrojených síl vo vojenských školách v ČSSR. Počas vyššie spomínanej návštevy námestníka F MZO F. Langeru v Tripolise koncom októbra 1980, odovzdala líbyjská strana prostredníctvom neho čs. strane ďalšiu požiadavku na školenie 683 vlastných príslušníkov na vysokých, na stredných technických školách v ČSSR. Požiadavka obsahovala školenie 120 pilotov, 300 študentov tankovej špecializácie, 173 poslucháčov delostreleckých odborností, 40 v tylových špecializáciách a 50 vo vojenskej administratíve.³² Svoju pôvodnú žiadosť líbyjská strana neskôr ešte spresnila. Celou záležitosťou sa zaoberalo F MZO, ktoré vypracovalo vlastnú predstavu zaslanú dňa 10. júna 1981 na posúdenie ministrovi národnej obrany. V tejto súvislosti sa už kalkulovalo s prijatím približne 500 študentov na úplné vysokoškolské štúdium na čs. vojenských školách (z toho 150 pilotov) postupne v jednotlivých rokoch 1981 – 1985, zároveň s prijatím približne 240 dôstojníkov a 40 poddôstojníkov na špeciálny výcvik na čs. vojenských školách v 9 odbornostiach pozemných vojsk, s nástupom v rokoch 1981 a 1982.³³ Minister národnej obrany armádny generál Martin Dzúr vo svojej odpovedi z 22. júla 1981 svojho rezortného kolegu na F MZO Bohumila Urbana informoval, že väčšinu uvedených požiadaviek možno realizovať postupným prijímaním poslucháčov na štúdium vo Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého (VAAZ) v Brne. Táto vysoká škola mohla postupne pripraviť dovedna 530 príslušníkov líbyjskej armády. Dzúr v tejto súvislosti navrhol zabezpečiť cestou F MZO 60 rodinných bytov pre líbyjských dôstojníkov v druhom štvrtroku 1982 v Brne a okrem toho zabezpečiť ubytovanie a stravovanie pre 300 líbyjských poslucháčov, ktoré nie je možné zabezpečiť z prostriedkov F MNO. Tiež bolo treba realizovať niektoré rekonštrukčné práce na Zahraničnej fakulte VAAZ v Brne. Na VVĽŠ SNP v Košiciach vedel Dzúr garantovať iba výcvik pre 25 líbyjských pilotov, a to jednorazovo s nástupom do kurzu jazykovej prípravy v januári 1982 a začatím výcviku v januári 1983.³⁴

Pokračovala tiež pomoc vo forme dodávok špeciálneho materiálu do Líbye. Tá sa dovtedy realizovala prevažne z čs. priemyslu. V roku 1981 Líbya požiadala o dodávku 100 kusov 122 mm raketometov GRAD. Vo februári 1983 bol podpísaný kontrakt na dodávku 50 kusov, ktoré mali byť dodané ešte v tom roku. Zvyšných 50 kusov sa predpokladalo dodať v roku 1984, aj keď líbyjská strana uvažovala o tom, že v rokoch 1985 – 1989 by prijala dodávky po 10 kusoch ročne. F MZO uvažovalo v prípade tohto líbyjského stanoviska ponúknuť 50 raketometov do Sýrie. V rokoch 1970 – 1982 predstavovali dodávky špeciálneho materiálu do Líbye spolu 1 mld. 116 miliónov US dolárov (14, 8 mld. Kčs).³⁵

³¹ VÚA-SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 011/15, č. j. 0066, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii; ŠTAIGL, J. a kol. *Generáli – slovenská vojenská generalita 1918 – 2009*. Bratislava 2009, s. 45; MASKALÍK, A. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*, v tlači.

³² VÚA- SA MO Praha, f. MNO – KM, šk. 31, podklady k informačnej správe pre ministra Dzúra zo 6. 11. 1980.

³³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1981, šk. 30, č.j. 061877-84, informačná správa pre ministra Dzúra zo 16. 7. 1981.

³⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1981, šk. 30, č.j. 062218-84, list Dzúra Urbanovi z 22. 7. 1981.

³⁵ Tamže, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 1, 3.

Rastúci rozvoj hospodárskej a, najmä, vojenskej spolupráce sa začiatkom 80. rokov prejavil aj v diplomatickej a politickej rovine. Je známe, že v 70. rokoch panovala v čs. vládných kruhoch voči Kaddáfího režimu pomerne veľká nedôvera. Líbyjská zahraničná politika bola považovaná za rizikóvu, najmä pre vyhotený radikalizmus líbyjských predstaviteľov v názoroch na riešenie krízy na Blízkom východe, podporu terorizmu a pod. Ilúzie si čs. politici nerobili ani o „všelidovom charaktere moci“ v Líbyi, nehovoriac o ideologických rozdieloch medzi Líbyou a krajinami sovietskeho bloku. Napríklad v analýze vnútro politickej situácie Kaddáfího režimu z mája 1980 8. teritoriálny odbor FMZO konštatoval, že „*represivní opatření libyjských složek proti opozičním elementům se nezastavují ani před státními hranicemi jiných států. V poslední době vypukla celá vlna teroristických akcí libyjců v zahraničí, zejména v USA a západní Evropě.*“ Zároveň sa tu otvorene konštatovalo, že „*plk. Kaddáfí využívá velkých finančních prostředků plynoucích z vývozu ropy k podpoře různých zahraničních odbojových a teroristických organizací*“.³⁶

Napriek uvedenému sa vzájomné vzťahy oboch krajín stále prehlbovali. V apríli 1981 sa dokonca líbyjská delegácia na čele s členom revolučného vedenia Abdasom Salámom Džalúdom zúčastnila XVI. zjazdu KSC. Naopak, od roku 1976 sa čs. vládna delegácia vedená podpredsedom vlády každoročne zúčastňovala osláv líbyjského štátneho sviatku – výročia revolúcie 1. septembra. Rozvíjali sa tiež styky medzi spoločenskými organizáciami.³⁷ Samozrejme, krajiny sovietskeho bloku naďalej nazerali na Kaddáfího režim a, najmä, na jeho zahraničnú politiku s výhradami, vnímali ho však čoraz viac ako dôležitého partnera a spojencu v otázke riešenia problémov na Blízkom východe (ekonomické hľadisko vzájomných vzťahov nevynímajúc). Potvrdením tejto charakteristiky bola aj Kaddáfího návšteva v ZSSR v apríli 1981. Dôkazom prehlbovania čs.-líbyjských vzťahov v zahraničnopolitickej, hospodárskej a špeciálnej oblasti bola aj bilaterálna výmena návštev na najvyššej úrovni. Generálny tajomník ÚV KSC a prezident ČSSR G. Husák navštívil Tripolis v dňoch 7. – 10. septembra 1981. Sprevádzali ho viacerí členovia vlády, ako aj náčelník generálneho štábu genplk. Miloslav Blahník. Návšteva sa pritom odohrala len krátko po americko-líbyjskom vzdušnom konflikte v auguste 1981. Husákovu návštevu pritom Kaddáfí v tejto súvislosti propagandisticky využil, keď ju interpretoval ako prejav solidarity v čase, keď je Líbya vystavená „*ozbrojené agresi ze strany amerického imperialismu*“.³⁸ Súčasťou rokovania boli, samozrejme, aj otázky ďalšej vojenskej pomoci Líbyi. Jej predstavitelia pritom zdôrazňovali, že ČSSR malo v tejto sfére zaujímať druhé miesto hneď po ZSSR. Predstavitelia líbyjských ozbrojených síl pritom prejavili opätovný záujem o najmodernejšiu vojenskú techniku. Záujem Tripolisu síce čs. stranu z ekonomických dôvodov, pochopiteľne, potešil, jej výrobné, ako aj školiace kapacity však nezodpovedali rozsahu líbyjských požiadaviek.³⁹

³⁶ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1980, šk. 2, k č.j. 4390/17, informácie 8. teritoriálneho odboru FMZO k 20. 5. 1980.

³⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 011/15, č. j. 0066, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

³⁸ Bližšie pozri ZÍDEK, P. – SIEBER, K. *Československo a Blízky východ v letech 1948 – 1989*. Praha 2009, s. 211-212.

³⁹ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, zväzok P 18/81, bod schůzde 1, zpráva o návštěve generálního tajemníka ÚV KSC a prezidenta ČSSR súdruha G. Husáka v Líbyi...

Ďalšiemu prehĺbeniu vzájomnej spolupráce, a to aj v špeciálnej oblasti, mala prispieť v poradí už druhá oficiálna návšteva M. Kaddáfího v Prahe, ktorá sa uskutočnila v dňoch 8. – 9. septembra 1982. Podľa čs. strany boli bezprostredným dôvodom návštevy líbyjského vodcu a jeho početného sprievodu v krajinách socialistického bloku (okrem ČSSR navštívil aj Poľsko, neúspešne však už skôr usiloval aj o návštevu ZSSR⁴⁰) jeho obavy zo zahraničnopolitického vývoja na Blízkom východe. Znepokojovala ho najmä zosilnená aktivita Izraela podporovaného USA, ktorý v tomto roku vojensky intervenoval v nepokojmi sa zmietajúcom Libanone, tiež tlak USA na Líbyu, ale aj neschopnosť získať na svoju stranu potrebný počet afrických krajín. Kaddáfího cieľom bolo získať podporu v radoch štátov socialistického bloku, ktorá podľa neho v súvislosti s vývojom v Libanone nebola dostačujúca. Sovietsky blok totiž nereflektoval na jeho výzvy na prijatie konkrétnych vojenských opatrení proti „izraelskej agresii“. Hlavná náplň jeho pobytu v ČSSR spočívala v intenzívnych rokovaníach, ktoré prebiehali jednak v pléne za účasti oboch delegácií a expertov, jednak v oddelených rozhovoroch G. Husáka s Kaddáfím a v troch špecializovaných skupinách – politickej, hospodárskej a vojenskej. V tejto súvislosti chcel dohodnúť nové zmluvy na dodávky čo najväčšieho množstva zbraní, ktoré však nepotreboval len pre vlastnú potrebu, ale aj pre podporu ďalších arabských štátov, pričom sa nijako netajil vojenskou podporou Sýrie.

Líbyjský vodca už počas plenárneho zasadnutia v prvý deň návštevy označil intervenciu Izraela do Libanonu ako „imperialistický vlak smrti“. Podobný vývoj ako v Libanone predpovedal aj Sýrii a Jordánsku. S rozhorčením tiež poukázal na nejednotnosť arabského sveta, časť ktorého dokonca podporovala USA (Maroko, Sudán, Egypt), poskytnutím vojenských základní na svojom území. So znepokojením sledoval tiež vývoj v Iraku, Somálsku, Čade. Líbyjský vodca, naopak, označil aj krajiny, kde imperialistickému útoku odolali. Taktto schematicky vnímal vývoj vo vojne zmiatanom Afganistane, kde podporoval sovietsku inváziu, ale aj v Poľsku, po nástupe gen. Jaruzelského a zákaze Solidarity. Na druhej strane ani tu sa nevyhol kritike ZSSR, ktorý podľa neho nevyužil všetky možnosti v súvislosti s vývojom v Libanone a poukázal aj na spochybňovanie pomoci socialistických krajín v boji proti imperializmu. Nepriamo tak na čs. stranu vyvíjal nátlak, aby zaujala jasné stanovisko a zaviazala sa na ďalší spoločný postup, a to aj v prípade ďalšej vojnovnej konfrontácie, ktorú v dôsledku vývoja na Blízkom východe predpokladal. Seba pritom chápal ako bojovníka za oslobodenie a zjednotenie arabského národa.⁴¹

Spoločné stanovisko malo byť zakotvené v zmluve o priateľstve a spolupráci medzi obidvoma krajinami. Zmluva podľa pôvodnej Kaddáfího predstavy mala byť prejavom povýšenia vzťahov medzi obidvoma krajinami „až na úroveň tesného strategického spojenectví“.⁴² Odzrkadľovala to v plnej miere snaha líbyjskej strany vložiť do zmluvy články

⁴⁰ Pôvodne mal Kaddáfí navštíviť aj Bulharskú ľudovú republiku, čo mu však nebolo umožnené, keďže jeho pobyt v tomto štáte by kolidoval s návštevou nigérijskej delegácie.

⁴¹ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, svazok P 48/82, bod schůzde 7, záznam z oficiálnych rokovaní generálneho tajomníka ÚV KSC a prezidenta G. Husáka s Kaddáfím z 8. 9. 1982 počas plenárneho zasadnutia, s. 1-6.

⁴² VÚA – SA MO Praha, MNO – 1982 – KM, šk. 2, č.j. 070066, zpráva o návštěvě vůdce libyjské revoluce Al-Fátih plukovníka M. Kaddáfího v Československé socialistické republice; NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, svazok P 48/82, bod schůzde 7, záznam z rokovaní ministra zahraničních věcí ČSSR s. Bohuslava Chňouпка s tajomníkom v byre pre zahraničné styky Abdal Atí Obejdím z 8. 9. 1982, s. 2.

„*týkajúce sa vojenskej spolupráce a záväzku vzájomnej pomoci v prípade agresie proti jednej zo strán*“. Čs. predstavitelia si, samozrejme, od podobných emotívnych vyhlásení líbyjského vodcu a príslušníkov jeho delegácie držali diplomaticky odstup. Minister zahraničných vecí ČSSR Bohuslav Chňoupek v tejto súvislosti v rozhovore s tajomníkom v byre pre zahraničné styky Líbye Abdal Atí Obejdím uviedol, že podobné záväzky vojenského charakteru ČSSR nemôže uzatvárať bez konzultácií krajín socialistického spoločenstva a nepovažoval to za vhodné ani z hľadiska medzinárodnopolitického. Túto ponuku, samozrejme, čs. predstavitelia nemohli v podmienkach studenej vojny a jadrového nebezpečenstva v žiadnom prípade akceptovať. Nehovoriac o tom, že čs. politici mali skúsenosti s nevyspytateľnosťou líbyjského vodcu, na ktorého vyhrotený radikalizmus v názoroch na riešenie krízy na Blízkom východe nazerali (podobne ako predstavitelia ostatných štátov socialistického bloku) s patričným nadhľadom.⁴³ Vzhľadom na ekonomickú a ideologickú prospešnosť bilaterálnej spolupráce, však líbyjskú požiadavku nemohli otvorene odmietnuť. Svojim partnerom preto dali aspoň neurčitý prislúbiť stanovisko spojencov ČSSR vo Varšavskej zmluve.⁴⁴ Možno pritom postrehnúť, že čs. štátnici nazerali na schopnosť svojich partnerov formulovať v širších súvislostiach vyvážené politické postoje s určitým skrytým dešpektom. Odzrkadľuje sa to už v samotnej odpovedi G. Husáka počas plenárneho zasadnutia, ktorý sa Kaddáfimu opatrne snažil vysvetliť širšie súvislosti spojené s krízou na Blízkom východe. Poukázal pritom na význam, ktorý ČSSR prikladala rastúcemu mierovému hnutiu, ktoré podľa neho získavalo čoraz väčšiu podporu aj v USA a na Západe, a to v súvislosti s neprestávajúcim nebezpečím hroziacim z možnosti vypuknutia jadrového konfliktu. Husák pritom zdôraznil, že v súvislosti s odsúdením Izraela za inváziu do Libanonu „*socialistické krajiny až na krajinú možnosť priameho zásahu urobili, čo bolo v ich silách*“.⁴⁵

Zmluvu nakoniec podpísali najvyšší predstavitelia štátu, za čs. stranu prezident G. Husák, za líbyjskú M. Kaddáfí na záver rokovaní na Pražskom hrade 9. septembra. Keďže táto zmluva mala byť bezprostrednou reakciou na intervenciu Izraela v Libanone a „prirodzeným“ prejavom vzájomnej solidarity v boji „proti imperializmu, kolonializmu, neokolonializmu, sionizmu a rasizmu,“ dostalo sa jej aj veľkej mediálnej publicity. Na rozdiel od interných obchodných rokovaní, o ktorých sa bežný občan nemal ako dozvedieť.

Obidve strany sa v nej zaviazali upevňovať vzájomné priateľské vzťahy a všestrannú spoluprácu, ktorá mala vychádzať z rešpektovania zvrchovanosti, politickej nezávislosti a územnej nedotknuteľnosti. ČSSR v nej ocenila politiku Líbye zameranú na „*boj proti imperialismu, za osvobození národů, za upevnění míru a spolupráci mezi státy*“. Naopak,

⁴³ V podkladoch pre ministra národnej obrany v súvislosti s Kaddáfího návštevou sa píše: „Přes určité výhrady především k občasným nepromyšleným voluntaristickým krokům Libye, vyhocenému radikalismu v názorech na řešení krize na blízkem východě a nedomyšlenému úsilí o revizi charty OSN, pokládají socialistické státy Libyi za důležitého partnera a spojence v této části světa.“ VÚA – SA MO Praha, MNO – 1982 – KM, šk. 2, č.j. 0066, spolupráce ve speciální oblasti – zahraničná politika.

⁴⁴ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, zvázok P 48/82, bod schůdže 7, záznam z rokování ministra zahraničních vecí ČSSR s. Bohuslava Chňoupka s tajomníkom v byre pre zahraničné styky Abdal Atí Obejdím z 8. 9. 1982, s. 2, 3.

⁴⁵ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, zvázok P 48/82, bod schůdže 7, záznam z oficiálních rokování generálního tajomníka ÚV KSC a prezidenta G. Husáka s Kaddáfím z 8. 9. 1982 počas plenárneho zasadnutia, s. 2-3.

líbyjská strana vyzdvihovala zahraničnú politiku ČSSR „jako významný príspevek k zabezpečeniu míru“. Obidve zmluvné strany sa zaviazali vynaložiť všetko úsilie na zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, na upevňovanie a rozvoj procesu uvoľňovania napätia, na ukončenie pretekov v zbrojení. Vyjadrili si tiež podporu v boji proti „agresívnej politike svetového imperialismu, za definitívni odstránení kolonializmu, sionizmu a rasizmu“. V článku 8 sa obidve strany zaviazali, že nevstúpia do vojenských, alebo iných zväzkov a nezúčastnia sa žiadneho zoskupenia štátov ani žiadnych vojenských akcií namierených proti druhej strane. Zmluva sa uzatvárala na 10 rokov a jej platnosť mala byť automaticky predĺžovaná vždy o ďalších 10 rokov, pokiaľ nebude jednou zo strán vypovedaná v lehote 12 mesiacov pred uplynutím daného obdobia. Zmluva vstupovala do platnosti dňom výmeny ratifikačných listín, ktorá sa mala uskutočniť v Tripolise.⁴⁶

Zmluva mala teda deklaratívny a propagandistický charakter a obsahovala množstvo zaužívaných fráz o boji proti imperialismu. Možno konštatovať, že v uvedenom období dosiahli čs. líbyjské vzťahy svoj vrchol. Cieľom čs. strany pri rokovaní bolo upevnenie vzájomných vzťahov, najmä v hospodárskej oblasti a podpora „pokrokovej protiimperialistickej politiky“ Líbye. Spolupráca medzi ČSSR a Líbyou teda naďalej úspešne napredovala nielen v ekonomickej, ale aj v ideologickej rovine. Kaddáfího nekompromisný „antiimperializmus“ totiž bolo možné využiť v propagandistickej rovine pri proklamovaní oficiálnych stanovísk k vývoju na zahraničnopolitickej scéne (v zhode s postojom celého východného bloku), najmä na kritiku blízkovýchodnej politiky USA a Izraela.

Čo sa týka vzájomných rokovaní, sústredím sa, vzhľadom na predmet štúdie, len na rokovanie vojenských skupín. Rokovania o spolupráci vo vojenskej oblasti pritom boli pre líbyjskú stranu kľúčovou otázkou. M. Kaddáfí to jasne vyjadril už v rozhovore s G. Husákom. Kaddáfí teda požadoval ďalšie výrazné prehĺbenie čs. vojenskej pomoci Líbyi. Tú postavil pateticky na úroveň štátu, ktorý vedie vojnu. Čs. prezident Husák mu v tejto súvislosti prisľúbil ochotu splniť v najväčšej možnej miere jeho požiadavky a informoval ho, že čs. vláda už prijala rozhodnutie zvýšiť počet svojich špecialistov v Líbyi. V otázkach výzbroje však upozornil, že čs. strana musí plniť svoje záväzky voči svojim partnerom vo Varšavskej zmluve.⁴⁷ Napriek svojej dôležitosti (a paradoxne práve preto) zostali rokovania o vojenskej spolupráci, ako už bolo v totalitnom čs. režime zvykom, pred verejnosťou utajené. Líbyjskú stranu pri rokovaní zastupovala 6-členná delegácia vojenských odborníkov na čele s plk. Muftahom Dakhilom (predseda organizácie vojenského priemyslu). Na čele čs. strany bol podľa očakávania František Langer – námestník ministra zahraničného obchodu. MNO zastupoval gen. Vojtech Srovnal – námestník náčelníka generálneho štábu ČSLA. V čs. skupine boli okrem toho aj štyria zástupcovia Omnipolu.

Líbyjská strana predložila vtedy rozsiahle požiadavky ohľadne dodávok vojenskej techniky, vysielania čs. špecialistov do Líbye a zvýšenia počtu líbyjských poslucháčov v zariadeniach ČSLA.⁴⁸ Tieto požiadavky sa v nasledujúcich mesiacoch ďalej spresňovali. Prispeli k tomu rokovania s hlavným veliteľom líbyjských ozbrojených síl brigadirom abú Bakrom Júnisom Džabirom 18. – 21. októbra 1982 v Prahe, kam pricestoval na pozvanie čs. ministra národnej obrany M. Dzúra. Toho pritom líbyjský hosť ubezpečil, že „čs. strane dávajú prednosť pri spolupráci ve speciální oblasti před ostatními státy Varšavské smlouvy“.⁴⁹

⁴⁶ Obrana lidu, 11. 9. 1982, s. 1, 2, „Pro upevnění vzájemných vztahů“.

⁴⁷ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, zväzok P 48/82, bod schôdze 7, záznam zo stretnutia Husák Kaddáfí 9. 9. 1982 na Pražskom hrade.

⁴⁸ NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – předsednictvo 1981 – 1986, zväzok P 48/82, bod schôdze 7, memorandum o rokovaní vojenskej časti líbyjskej delegácie.

⁴⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1982, šk. 4, č.j. 09150/26, záznam o pobyte delegace ozbrojených síl Líbye v ČSSR z 22. 10. 1982.

Výsledkom tak Kaddáfího, ako aj Džabirovej návštevy, ale aj ďalších rokovaní zo začiatku roku 1983, boli najmä ďalšie líbyjské požiadavky na dodávku vojenskej techniky. V tejto oblasti Líbyjci požadovali:

- ďalších 124 kusov 152 mm samohybných kanónových húfníc DANA – Líbyjci pôvodne ešte v roku 1980 žiadali 80 kusov, kontrakt bol urýchlene uzavretý počas návštevy brigádira Džabira v Prahe v októbri 1982.⁵⁰ Následne bolo vo februári 1983 kontrahovaných prvých 32 kusov, ktoré mali byť dodané v priebehu tohto roku. V priebehu ďalších rokovaní v roku 1982 bola pôvodná požiadavka zvýšená najskôr o ďalších 80 ks počas Kaddáfího návštevy, neskôr o ďalších 44 – spolu 124 ks. Dovedna teda líbyjská strana požadovala 204 ks. Čs. strana uvažovala o realizácii tejto požiadavky na roky 1985 – 1989 (spolu bez už kontrahovaných kusov 172).⁵¹
- 100 000 ks nábojov pre raketomet GRAD – išlo o pôvodnú požiadavku z roku 1980, opäť pertraktovanú počas Kaddáfího návštevy (Líbyjci dovtedy nerozhodli o uzavretí kontraktu), ktorej realizácia bola podmienená zvýšením výroby, aby sa uspokojili vlastné čs. potreby. Vo februári 1983 bol podpísaný kontrakt na dodávku 36-tisíc ks raketometnej munície. Na žiadosť líbyjskej strany bol kontrakt zmenený a bola dohodnutá dodávka „iba“ na 24-tisíc ks munície v roku 1983. Zostávajúcich 12-tisíc kusov bola čs. strana schopná dodať v roku 1984. Čo sa týka ďalších 64-tisíc ks, ich dodávky sa predpokladali na roky 1985 – 1989 (v počte 12 800 ks ročne).⁵²
- 600 ks tankov T-72 – pôvodne líbyjská strana počas Kaddáfího návštevy žiadala 400 ks, túto požiadavku však neskôr zvýšila s tým, že tanky budú dodané od roku 1985 v počte 120 ks ročne. Líbya požadovala buď priame dodávky, alebo pomoc pri zavedení ich výroby v Líbyi však čs. strana nemala súhlas majiteľa licencie, teda ZSSR. Vyžiadať si ho mala samotná líbyjská strana.⁵³
- 1 000 ks tankov T-55 – čs. strana túto požiadavku predloženú už počas Kaddáfího návštevy úplne vypustila, keďže sa ich výroba už skončila.⁵⁴
- 1 000 ks BVP – 1 – čs. strana nebola schopná realizovať túto požiadavku v plnom rozsahu, pričom v prvom polroku 1983 skončili dodávky týchto vozidiel podľa vyššie spomínaného kontraktu z roku 1980. Počas návštevy Džabira v Prahe v októbri 1982 bola čs. strana ochotná dodať „len“ 300 kusov do roku 1985.⁵⁵ Rokovania pokračovali v marci 1983 počas návštevy ministra národnej obrany armádneho ge-

⁵⁰ Tamže, s. 2.

⁵¹ VÚA SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhírie v ČSSR, s. 2; NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – predsedníctvo 1981 – 1986, zväzok P 48/82, bod schôdze 7, memorandum o rokovaní vojenskej časti líbyjskej delegácie, s. 3.

⁵² VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhírie v ČSSR, s. 3; NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – predsedníctvo 1981 – 1986, zväzok P 48/82, bod schôdze 7, memorandum o rokovaní vojenskej časti líbyjskej delegácie, s. 3.

⁵³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhírie v ČSSR, s. 3; NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945-1989 – predsedníctvo 1981 – 1986, zväzok P 48/82, bod schôdze 7, memorandum o rokovaní vojenskej časti líbyjskej delegácie, s. 3, 4.

⁵⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii; NA Praha, f. KSC – Ústřední výbor 1945 – 1989 – predsedníctvo 1981 – 1986, zväzok P 48/82, bod schôdze 7, memorandum o rokovaní vojenskej časti líbyjskej delegácie, s. 4.

⁵⁵ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1982, šk. 4, č.j. 09150/26, záznam o pobytu delegace ozbrojených síl Líbye v ČSSR z 22. 10. 1982.

nerála Dzúra v Tripolise. Líbya požiadala o dodanie ďalších 300 ks, s perspektívou dodania v rokoch 1985 – 1990. Začiatkom októbra 1983 Líbya požiadala o urýchlené dodanie 200 ks BVP – 1. MNO s touto požiadavkou súhlasilo. Uvoľnené mali byť zo zásob ČSLA.⁵⁶ Vzhľadom na ďalší vývoj čs.-líbyjských vzťahov však boli tieto požiadavky realizované len v zredukovanej podobe (porovnaj s tabuľkou č. 1).

- zvýšený počet lietadiel L-39 – MNO bolo ochotné uvoľniť 43 ks lietadiel L-39 z vlastných zásob, ešte na základe vyššie uvedeného kontraktu z októbra 1980. Do konca roku 1983 tak bolo do Líbye dodaných všetkých 180 lietadiel, kontrahovaných od roku 1978.⁵⁷
- 10 ks lietadiel L-410 (už kontrahované) – kontrakt bol podpísaný v decembri 1982, a to so zodpovedajúcim zariadením a pozemným vybavením. Líbyjské požiadavky boli uspokojené ešte v roku 1983.⁵⁸
- systém riadenia palby tanku T-55 KLADIVO – v protokole uzavretom 21. októbra 1982 súhlasila čs. strana s modernizáciou 1 500 tankov T-55 dodaných do Líbye. V marci 1983 bol podpísaný kontrakt na dodávky 10 súprav systému KLADIVO. Pri tejto príležitosti zvýšila Líbya svoje požiadavky na 1 900 súprav a požadovala ich dodávky od roku 1985 v počte 380 ks ročne. Napriek ukážke celého systému, realizovaný v septembri 1983 v Líbyi, nebola líbyjská strana spokojná s dosiahnutou úrovňou modernizácie a nebolo preto isté, či kontrakt v uvedenom rozsahu podpíše. Svoje výhrady voči modernizácii systému vyjadril v otvorenom liste z 24. októbra 1983 pre ministra Dzúra samotný brigádír Džabir a osobne ich predniesol aj o niekoľko dní neskôr počas svojej návštevy ČSSR.⁵⁹ Pôvodná požiadavka na dodanie 1 900 súprav sa nakoniec objavila v dohode z 26. novembra 1984.⁶⁰ Jej realizácia však pre pretrvávajúcu nespokojnosť líbyjskej strany, ale aj pre jej rastúce zadlženie voči ČSSR a prehlbujúcu sa neschopnosť plniť svoje finančné záväzky, zostávala otáznou. Dohodnutých desať súprav Líbya prevzala v roku 1984.⁶¹

Okrem uvedeného materiálu sa v predmetnom období do Líbye realizovali dodávky učebných pomôcok a učební pre Strednú technickú školu v Tripolise v hodnote 44, 2 miliónov Kčs. Okrem toho boli pripravované kontrakty na dodávky učebných pomôcok pre Strednú technickú školu a Vojenskú akadémiu v Tripolise. Hodnota týchto dodávok, ktoré mali byť realizované najmä z ČSLA, predstavovala 77, 3 miliónov Kčs.⁶²

⁵⁶ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 3, 4; f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁵⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁵⁸ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 5; Podľa iného materiálu čs. strana plánovala uvoľniť až 23 ks lietadiel tohto typu. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁵⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1983, šk. 5, č.j. 01042, informačná správa pre Dzúra s prílohou z 25. 10. 1983; informačná správa pre Dzúra z 31. 10. 1983 s prílohami.

⁶⁰ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 4, 5.

⁶¹ Tamže, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbií ve speciální oblasti, s. 3, příloha č. 1.

⁶² Tamže, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 5.

Tabuľka č. 1⁶³

Vybrané položky vojenskej techniky dodané do Líbye v rokoch 1970 – 1986		
122 mm raketomet GRAD	268 ks	1977 – 1986
152 mm ShKH ⁶⁴ DANA	72 ks	1983 – 1986
7, 62 mm samopal vz. 58	20 000 ks	1981
122 mm náboj JROF pre raketomet GRAD	112 000 ks	1979 – 1986
obrný transportér OT – 62 TOPAS	100 ks	1970 – 1971
BVP – 1	666 ks	1980 – 1986
tank T – 55 vrátane aplikácií	1 435 ks	1971 – 1981
tankový motor V – 55	150 ks	1981 – 1984
motor UTD – 20 (pre BVP – 1)	95 ks	1981 – 1986
system KLADIVO	10 súprav	1983 – 1984
lietadlo L-39 ZO	180 ks	1978 – 1983
lietadlo L – 410 UVP	19 ks	1983 – 1986
cvičná kabína TL-39	4 ks	1970 – 1980
trenažér NKTL 29/39	2 ks	1979

Líbyjská strana sa počas obidvoch návštev v ČSSR intenzívne opakovane zaujímalala o pomoc pri výstavbe investičných celkov, pričom požadovala:

- vybudovanie formou na „kľúč“ 2 stredných leteckých škôl, 1 preškoľovacej leteckej základne a 1 leteckej akadémie a následnú technickú pomoc na zaistenie ich chodu. Čs. strana sa rozhodla pre Líbyjcov spracovať iba ideové štúdie.
- pokračovanie v projekčnej činnosti na výstavbu letiska pre závod na generálne opravy lietadiel L-39 (projekt APRO). Tento projekt Líbyjci požadovali doplniť o výstavbu leteckej strednej technickej školy a závodu na výrobu lietadiel L-410 a L-39 v priestore Temenhint, respektíve výrobu tých dielov oboch lietadiel, ktoré boli čs. výroby. Čs. strana mala pomôcť uzavrieť dohody s majiteľmi licencie ďalších dielov na ich výrobu v Líbyi. Čs. strana sa zaviazala vypracovať predbežné štúdie k týmto predmetom a následne uzavrieť kontrakty na projekty a dodávku a montáž zariadenia.⁶⁵ Čo sa týka pôvodnej opravovne lietadiel L-39, ktorej výstavba bola dohodnutá už v roku 1980, jej dočasná činnosť v provizórnych podmienkach sa začala v roku 1983.⁶⁶
- Projekciu a prevádzku opravovne 152 mm samohybných kanónových húfnic Dana. V prípade novej výstavby mal úlohu generálneho projektanta plniť opäť VPÚ.⁶⁷ Kontrakt však bol podpísaný až v roku 1986.⁶⁸

⁶³ Tamže, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbií ve speciální oblasti, s. 1-3.

⁶⁴ Samohybná kanónová húfnica

⁶⁵ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii; NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945-1989 – předsednictvo 1981 – 1986, svazok P 48/82, bod schůdže 7, memorandum o rokovani vojenskej časti líbyjskej delegácie, s. 4, 5.

⁶⁶ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1984, šk. 30, údaje o dosud poskytnuté pomoci ve speciální oblasti.

⁶⁷ Tamže, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii; NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945-1989 – předsednictvo 1981 – 1986, svazok P 48/82, bod schůdže 7, memorandum o rokovani vojenskej časti líbyjskej delegácie, s. 4, 5.

⁶⁸ Tamže, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbií ve speciální oblasti, s. 7.

Libyjská strana mala požiadavky aj v otázkach technickej pomoci v oblasti skvalitnenia výcviku. Išlo najmä o požiadavky ohľadne leteckého výcviku, čo predpokladalo uzavretie kontraktov ohľadne vyslania ďalších čs. leteckých inštruktorov do Líbye. Situáciu komplikoval fakt, že viaceré libyjské požiadavky boli podmienené súhlasom sovietskej strany (napr. preškolenie pilotov z vrtuľníkov Mi-2 na vrtuľníky Mi-8 a Mi-24, prepádový výcvik 20 – 30 pilotov na lietadlách MIG-21 MF a MIG-23). Líbyjci mali nové požiadavky tiež ohľadne poskytnutia ďalšej technickej pomoci v ČSSR. V tejto súvislosti, okrem iného, požadovali tiež výrazné zvýšenie počtu poslucháčov formou kurzov a vysokoškolského štúdia. Táto otázka sa doriešila v roku 1983.⁶⁹

V priebehu roka 1983 sa niektoré libyjské požiadavky ohľadne výstavby investičných celkov modifikovali. Libyjská strana napokon žiadala postaviť len jednu strednú leteckú školu. Ostatné požiadavky, naopak, rozšírila. Požadovala tiež rekonštrukciu alebo výstavbu objektov na opravy 122 mm raketomet GRAD a výstavbu chemickovýbušného komplexu, výstavbu opravovne poľských vrtuľníkov Mi-2, závodu na výrobu protitankovej riadenej strely Maljutka a samostatnej strelnice pre túto zbraň, ktorú mali pôvodne budovať Poliáci. K uvedeným požiadavkám bolo prijaté uznesenie Predsedníctva vlády ČSSR č. 166 z 18. augusta 1983, v ktorom sa MNO uložilo zabezpečiť spracovanie projektových štúdií a prípravu učebnej dokumentácie.⁷⁰ V predmetnom období však žiadny kontrakt na projektovanie uvedených investičných celkov uzavretý nebol.

Začiatkom roka 1983 pôsobilo v Líbyi 1 218 čs. vojenských odborníkov, ktorí zaistovali výučbu na Strednej leteckej škole, Vojenskej strednej technickej škole pozemného vojska, ale aj prevádzku a opravy tankovej a raketometnej techniky. Išlo pritom o pomerne veľký nárast, oproti predchádzajúcemu roku, keď tam pôsobilo 889 odborníkov.⁷¹ Opravy, ale aj úlohy spojené s údržbou, konzerváciou, uskladňovaním tankov a obrnených transportérov vykonávalo v tom čase 171 čs. tankových odborníkov v 4 lokalitách (Tadžura, Sirta, Benghází a Tobruk). K ich úlohám patrilo aj odborné školenie nižších libyjských špecialistov v krátkodobých kurzoch. V delostreleckých špecializáciách pracovalo v tom čase 15 čs. odborníkov v troch lokalitách (Tadžura, Sirta, Sebha). Zabezpečovali pritom výcvik obslúh raketometov, prevádzanie údržby a opráv delostreleckej techniky.⁷²

V rovnakom čase pôsobilo v Líbyi 770 čs. leteckých odborníkov v troch lokalitách:

- 1., Tripolis (Majtiga): štáb školy, teoretická časť a 1. letecký školský pluk
- 2., Sirta: 2. letecký školský pluk
- 3., El Watia (Okba): 3. letecký školský pluk. Činnosť tohto pluku nebola ešte rozvinutá podľa predpokladov, pretože libyjská strana nebola schopná zabezpečiť leteckú prevádzku, pracovné a životné podmienky čs. odborníkov.⁷³

⁶⁹ Tamže, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁷⁰ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Libyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhírie v ČSSR, s. 15.

⁷¹ Tamže, f. MNO – KM – 1982, sign. 011/15, šk. 2, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁷² Tamže, f. MNO – KM – 1982, šk. 3, č.j. 08211, podklady pre prijatie vedúceho Ľudového úradu Líbye zo 17. 2. 1982, príloha č. 3; f. MNO – KM – 1982, sign. 011/15, šk. 2, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁷³ Išlo o dočasné umiestnenie, pretože libyjská strana plánovala jeho preloženie na leteckú základňu v meste Brak, čo sa realizovalo ešte v ten rok. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, sign. 011/15, šk. 2, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

Inštruktorský kurz sa realizoval čiastočne v Tripolise (Majtiga). Letecký výcvik už v tomto čase nadobudol značný rozsah. Len v školskom roku 1981/1982 bolo pre 1 931 poslucháčov troch ročníkov a kurzov odučených 52 648 vyučovacích hodín. Na 84 lietadlách sa realizovalo 45 050 letov s náletom 22 110 hodín. Podľa spomienok leteckých inštruktorov samotný výcvik líbyjského personálu bol veľmi náročný. Čs. špecialisti sa museli predovšetkým vyrovnat' s tamojšími špecifikami, kde sa ešte bežne používali telesné tresty v armáde. V nejednom prípade to ovplyvnilo samotný výcvik. Veľkým problémom v tomto smere bol veľmi nízky vekový priemer líbyjských študentov. Jeden z bývalých čs. inštruktorov k tomu po rokoch poznamenal: „*Většine důstojníku a instruktorů bylo okolo 21 let, zatímco kadety se stávali 16-18 letí mladíci, později také několik stejně starých dívek. V naprosté většině šlo o zcela nevzdělané lidi, z nichž mnozí nikdy nebyli ve městě a nyní měli pilotovat proudová letadla.*“⁷⁴ Samozrejme, tieto skutočnosti sa odrazili pri výcviku, počas ktorého niektorí líbyjskí kadeti (údajne aj niektorí čs. inštruktori) zahynuli.⁷⁵ „*Vrásoky na čele*“ čs. inštruktorom spôsoboval tiež prístup technického personálu pri kontrole technického stavu lietadiel a ich údržby.⁷⁶

Na druhej strane výučba na Vojenskej strednej technickej škole sa rozbiehala pomalšie. Vzhľadom na to, že nedošlo k dohode s líbyjskou stranou o realizácii materiálových dodávok na vybudovanie učebnovýcvikovej základne školy, nemohla sa začať výučba vo vojenskej časti v predpokladanom rozsahu. To ovplyvnilo i potrebu čs. odborníkov. V sledovanom období pôsobilo na škole 262 čs. odborníkov, ktorí zabezpečovali výučbu 779 poslucháčov.⁷⁷

V dôsledku realizácie výučby na Vojenskej strednej technickej škole, ako aj jej rozširovania na Strednej leteckej škole v roku 1983, narástol počet čs. odborníkov v Líbyi až na 1 329 osôb. Ich vedúcim bol v tomto čase genmjr. Zdeněk Kác. Do tejto funkcie nastúpil v októbri 1981 a vykonával ju do septembra 1984.⁷⁸ Zložitou otázkou však naďalej zostávalo zabezpečenie ubytovania pre rodiny čs. príslušníkov.⁷⁹ Pritom k 26. októbru 1983 pôsobilo v Líbyi 1 329 čs. vojenských odborníkov⁸⁰ a 971 ich rodinných príslušníkov (spolu

⁷⁴ SOUŠEK, T. – ZÍDEK, P. – ŠÁMAL, Z. *Žoldáci tábora míru*. In Týden, 11. 12. 2000.

⁷⁵ Tamže.

⁷⁶ Tamže.

⁷⁷ Okrem toho mali postupne prevziať i výučbu ďalších 205 poslucháčov, ktorých zatiaľ školila v 2. ročníku líbyjská strana. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, sign. 011/15, šk. 2, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁷⁸ MASKALÍK, A. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*, v tlači.

⁷⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR.

⁸⁰ Vo vojenskej technickej strednej škole pozemného vojska v Tripolise 246 čs. odborníkov, 178 odborníkov zabezpečovalo ošetrovanie, opravy, materiálno-technické zabezpečenie a ukladanie tankov a obrnených transportérov (Tripolis – Tadžura, Bengahází, Tobruk, Sirta), 15 špecialistov zabezpečovalo výcvik, opravy a servis dodaných 122 mm raketometov GRAD. V leteckej oblasti v Líbyi k tomuto dni pôsobilo 877 čs. odborníkov. Výučbu a výcvik na lietadlách L-39 na Strednej leteckej škole a v troch leteckých školských plukoch (1. – Tripolis, 2. – Sirta, 3. Brak) zabezpečovalo 798 čs. odborníkov. Preškoloňovací kurz na lietadlách L-410 v Misurate zaistovalo 31 čs. odborníkov. Pri prevádzkaní stredných opráv lietadiel L-39 v Tripolise pôsobilo 48 čs. odborníkov. Koordináciu a zabezpečenie činností jednotlivých čs. skupín mala na starosti riadiaca skupina v počte 13 osôb so sídlom v Tripolise. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 13, 14.

2 300 osôb). Život pritom pre týchto ľudí nebol jednoduchý. Problémy mnohým spôsobovali komplikácie s ubytovaním a hygienou (problémy s pitnou vodou). Na druhej strane viacerí špecialisti (bez rodinných príslušníkov) dostali ubytovanie v hoteloch rôznych kategórií. Jeden z pamätníkov k tomu dodáva: „*Velká část našich lidí zde však měla své manželky nebo dokonce celé rodiny. Ty bydlely ve vesničkách z montovaných domků. Vznikala zde však řada problémů, neboť soužití ve stísněném prostoru (často musely žít dvě rodiny spolu) nebylo nijak jednoduché.*“⁸¹ Čs. predstavitelia v tejto súvislosti vyvinuli úsilie pre skvalitnenie životných a kultúrnych podmietok čs. expertov a ich rodinných príslušníkov. Svedčí o tom fakt, že o týchto otázkach sa po predchádzajúcich skúsenostiach s líbyjskou stranou rokovalo na najvyššej úrovni. Keďže v roku 1983 sa predpokladalo zvýšenie počtu čs. expertov až na 2 500 osôb, rokoval minister národnej obrany Džúr počas návštevy Tripolisu v marci toho roku, okrem iného, aj o umiestnení a výstavbe nového ubytovacieho areálu.⁸² Vzhľadom na to, že v nasledujúcom období počet expertov začal klesať, možno predpokladať, že sa projekt už nestihol realizovať.

Problémy však prinášal aj každodenný život a jeho špecifiká. Dochádzalo k útokom a napádaniu čs. občanov. Pomerne časté boli krádeže v ubikáciách.⁸³ Každodenný život bol pritom stereotypný, a to najmä v odľahlých púštnych lokalitách.⁸⁴ V tejto súvislosti bola veľmi problematická konzumácia alkoholu, ktorý bol v tejto arabskej krajine zakázaný, čo však niektorí odvážlivci obchádzali a alkohol si sami vyrábali, a to aj napriek hroziacim trestom. Zo známych archívnych dokumentov sa, zatiaľ, nedá potvrdiť, či v predmetnom období došlo aj ku konkrétnym prípadom zadržania a potrestania čs. vojenských odborníkov za výrobu a konzumáciu alkoholu. V lete 1983 bol čs. orgánmi v tejto súvislosti oslovený samotný vedúci čs. odborníkov gen. Kác, ktorý však nevedel potvrdiť ani jeden konkrétny prípad. Prešetrovanie prípadov nastalo v súvislosti so zatknutím 4 civilných pracovníkov podniku Doprastav Olomouc, ktorých líbyjské orgány odsúdili za konzumáciu alkoholu. Po krátkom čase však boli pravdepodobne po urgencii čs. strany prepustení.⁸⁵ Na druhej strane pobyt v Líbyi mal aj svoje pozitívne stránky. Napríklad v miestnych supermarketoch bežne bolo dostať rôzne druhy potravín, o ktorých v ČSSR ani nechyrovali. Výhodou bolo tiež organizovanie výletov k morským plážam či návštevy rímskych pamiatok.⁸⁶ Každopádne aj v tomto období bola hlavnou motiváciou na zvládnutie špecifických podmienok služby v Líbyi možnosť nadštandardného zárobku.

Prítomnosť čs. vojenských špecialistov v Líbyi, samozrejme, nezostala bez záujmu čs. vojenskej rozviedky. Tá sa ich snažila využiť pri budovaní vlastnej agentúrnej siete a vytvorení informačného systému v Líbyi. Touto úlohou bol poverený čs. vojenský a letecký pridelenec v Líbyi, ktorý bol zároveň rezidentom vojenskej rozviedky v Tripolise pod krytím veľvyslaneckého radcu čs. zastupiteľského úradu v Líbyi. Túto funkciu od konca októbra 1982 až do roku 1986 vykonával plk. Václav Hataš, ktorý vystriedal plk. Františka

⁸¹ SOUŠEK, T. – ZÍDEK, P. – ŠÁMAL, Z. *Žoldáci tábora míru*. In Týden, 11. 12. 2000.

⁸² VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1982, šk. 3, č.j. 08420/19, správa Džúra pre Husáka.

⁸³ Údaje o týchto skutočnostiach mám len za rok 1987, možno však predpokladať, že k podobným incidentom dochádzalo aj v predchádzajúcom období. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, zhodnocení morálneho politického stavu čs. kolonie v Líbyi za 3. čtvrt. 1987.

⁸⁴ JANCURA, V. *Kaddáfí bol veľmi čudný súdruh*, s. 3, 28. 3. 2011, [http://spravy.pravda.sk./](http://spravy.pravda.sk/)

⁸⁵ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1983, šk. 5, č.j. 01042, zpráva o 4 zadržaných čs. občanov v Líbyi.

⁸⁶ NIESNER, J. *Nebe není ráj aneb starý pilot vypravuje*. Cheb 2007, s. 175-195.

Sýkoru. Jeho úlohou bolo sledovať a vyhodnocovať strategické úmysly a konkrétne opatrenia zo strany USA a NATO proti Líbyi, ale aj ďalším arabským krajinám v oblasti Blízkeho východu. S pomocou agentúrnej siete v radoch čs. špecialistov (s využitím vedomých aj nevedomých informátorov) mal tiež okrem iného za úlohu vyhodnocovať úroveň vyzbrojovania Líbye vojenskou technikou západných štátov, zároveň získavať vzorky modernej bojovej techniky západného typu. Špionážna činnosť sa mala organizovať v prísnom utajení, prípadná dekonšpirácia by pritom mohla mať negatívny vplyv na ďalšie čs. -líbyjské vzťahy. Vďaka takejto agentúrnej činnosti získali čs. spravodajské orgány informácie aj o líbyjskej podpore rôznych teroristických hnutí. Možno konštatovať, že dobré politické vzťahy s Líbyou sa čs. strana snažila využiť (podobne ako aj iné štáty sovietskeho bloku) aj pre svoj mocenský prospech.⁸⁷ Ilúzie si však, čo sa týka špionáže, nemožno robiť ani o západných štátoch, ktoré mali v Líbyi tiež vlastných vojenských expertov.

V zariadeniach ČSĽA sa začiatkom roku 1982 pripravovalo 366 Líbyjcov, z toho 241 vo VAAZ Brno, 87 vo VVLŠ Košice (piloti), 20 vo Vojenskom lekárskom výskumnom a doškoloňovacom ústave Jana Evangelistu Purkyně (VLVDÚ JEP) Hradec Králové (lekári – ich štúdium sa začalo v roku 1980) a 18 v Leteckých opravárňach Trenčín. K týmto školiacim pracoviskám malo čoskoro pribudnúť ďalšie, a to Vojenské letecké učilište v Prešove. Predmetom ich prípravy bolo vysokoškolské štúdium a odborné kurzy k dodanej technike. V kurzoch sa vyučovalo v angličtine a vysokoškolské štúdium (po predbežnej ročnej jazykovej príprave) prebiehalo v češtine. Od roku 1983 sa na základe líbyjskej žiadosti niektoré kurzy vyučovali aj v arabčine, čo brigádír Džabir zdôvodnil tým, že dovtedajšie kurzy v angličtine priniesli len slabý, alebo žiadny účinok. Na vine boli nedostatočné znalosti tohto jazyka u poslucháčov. V roku 1983 bolo z tohto dôvodu zrušených viacero kurzov.⁸⁸

Uvedené čísla ešte neodzrkadľovali požadovaný nárast počtu líbyjských poslucháčov z predchádzajúceho roku. Realizáciu uvedených požiadaviek naďalej komplikovali technické problémy – potreba rozšírenia učebných, ubytovacích, stravovacích kapacít. Predpokladala sa tiež výstavba internátu, ale aj zvýšenie počtu pedagogických, technických pracovníkov, obslužného personálu a tlmočníkov atď. Líbyjská strana sa pritom neuspokojila s vyššie uvedenými dohodami. Ďalšie požiadavky, ktoré Líbyjci pri každej príležitosti predkladali, však „*přesahují nejen současné, ale i vytvářené kapacity*“.⁸⁹

Počet absolventov čs. vojenských škôl napriek tomu pomerne rýchlo narastal. K 26. októbru 1983 študovalo na čs. vojenských školách 213 líbyjských poslucháčov, z toho na VAAZ Brno 162, VVLŠ SNP Košice 13, VLVDÚ JEP Hradec Králové 18, Vojenské letecké učilište Prešov 20 poslucháčov. Podľa druhu štúdia bolo 53 poslucháčov v kurzoch a 160 na vysokoškolskom štúdiu.⁹⁰ Do konca roku 1983 bolo vo vojenských školách v ČS-

⁸⁷ ŽÁČEK, P. Vojenské zpravodajství z Libye a terorismus. Rezidentura „Ropa“ v materiálech Hlavní správy vojenské kontrarozvědky. In *Paměť a dejiny. Revue pro studium totalitních režimů*, 2011, č. 3, s. 74-86.

⁸⁸ Požiadavka na výučbu v arabštine bola vyjadrená v liste brigádyra Džabira z 21. 6. 1983. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhiriye v ČSSR, s. 12, 13.

⁸⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1982, šk. 3, č.j. 08211, podklady pre prijatie vedúceho Ľudového úradu Líbye zo 17. 2. 1982, príloha č. 3. V tomto materiáli sa nachádzajú zaujímavé štatistiky. Podľa nich sa v zariadeniach ČSĽA v rokoch 1970 – 1981 školilo spolu približne 1 100 líbyjských vojenských poslucháčov v pozemných a leteckých špecializáciách. Celková technická pomoc v oblasti vzdelávania (včítane poskytovania čs. odborníkov priamo v Líbyi) predstavovala za obdobie 1977 až 1981 približne 100 miliónov US dolárov, teda 1, 8 miliardy Kčs.

⁹⁰ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhiriye v ČSSR, s. 10.

SR vyškolených už 470 líbyjských odborníkov, z toho 147 s vysokoškolským vzdelaním (piloti, letovodi, inžiniersko-letecká služba) a 323 absolventov veliteľských a technických kurzov (tankových, delostreleckých, spojovacích a tylových špecializácií).⁹¹ Líbyjcov pritom v zariadeniach ČSLA študovalo najviac zo všetkých zahraničných poslucháčov. Spolu tam bolo v roku 1983 školených 801 zahraničných poslucháčov, z toho 305 Líbyjcov. Až za nimi boli študenti z Iraku (156) a Sýrie (130). Tento trend sa začal už v roku 1978.⁹² Čo sa týka disciplíny a študijnej morálky, zahraniční študenti, líbyjských nevynímajúc, nepatrili zďaleka k bezproblémovým. Podľa M. Vyhlídala, ktorý preskúmal historické dokumenty VAAZ, uložené v Štátnom archíve Armády Českej republiky v Olomouci, k najzávažnejším nedostatkom v správaní líbyjských študentov patrilo niekoľko smrteľných automobilových nehôd. Vyprovokovali tiež viacero krčmových bitiek, ktoré sa nezaobišli bez asistencie Verejnej bezpečnosti. Množili sa tiež sťažnosti na nadmernú konzumáciu alkoholu. Vrcholom bol vzájomný konflikt s irackými študentmi.⁹³

Ďalšia spolupráca s Líbyou na roky 1983 – 1986 v oblasti školenia líbyjských poslucháčov v ČSSR bola zakotvená v medzivládnej Dohode podpísanej 22. februára 1983. Podľa nej malo byť v uvedených rokoch na čs. vojenských školách vyškolených 766 líbyjských príslušníkov, z toho 297 na vysokoškolskom štúdiu, 349 vo veliteľských a technických kurzoch a 120 v technickom školení na BVP. Líbyjská strana si pri podpise dohody vyhradila právo, že konečná špecifikácia výcvikových kurzov, študijnej skupiny a počty poslucháčov sa spresnia do 15. marca 1983. V dôsledku toho dňa 11. marca 1983 podpísal námestník ministra zahraničného obchodu ČSSR F. Langer zmenový protokol k pôvodnej dohode, v ktorom líbyjská strana odsúhlasila štúdium „iba“ 517 poslucháčov v ČSSR, z toho 162 na vysokoškolskom štúdiu, 235 vo veliteľských a technických kurzoch a 120 v technickom školení na BVP.⁹⁴

V predmetnom období sa zvyšovala tiež spolupráca v oblasti vývozu špeciálneho materiálu do Líbye. Umožňovali to predovšetkým obrovské príjmy Líbye z exportu ropy.⁹⁵ Podľa štatistiky z roku 1983 vzrástol vývoz špeciálneho materiálu, investičných celkov a poskytovanie technickej pomoci do nesocialistických krajín od roku 1981 do roku 1982 o 424 miliónov Kčs, to znamená o 10,2 %. Hlavného partnera pritom predstavovala Líbya (46,7 %), nasledovala Sýria (29,3 %), Irak (13 %), India (4 %). Z uvedeného vyplýva dominantné postavenie Líbye pri vývoze čs. špeciálu do nesocialistických krajín.⁹⁶

Napriek uvedeným číslam, možno už v roku 1982 spozorovať problémy spojené s otázkou líbyjských garancií pri platbách za dodaný tovar a služby. Už v tom čase sa začínal

⁹¹ Tamže, f. MNO – KM – 1984, šk. 30, údaje o dosud poskytnutých pomoci ve speciální oblasti – Líbya.

⁹² V roku 1981 študovalo v zariadeniach ČSLA dovedna 767 zahraničných poslucháčov, z toho z Líbye 469, v roku 1982 bolo z 816 z Líbye 366. VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1984, šk. 30, technická pomoc poskytovaná vybraným rozvojovým zemím v zariadeniach ČSLA od roku 1971 do súčasnosti, s. 1.

⁹³ VYHLÍDAL, M. *Československá pomoc při výstavbě vojenského školství v arabském světě v letech 1948 – 1989*. (Magisterská diplomová práce), Brno 2010, s. 87-88.

⁹⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 0800, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhírie v ČSSR, s. 12.

⁹⁵ Tamže, f. MNO – KM – 1982, šk. 2, sign. 11/15, návšteva ministra národnej obrany ČSSR s doprovodom v Mozambickej ľudovej republike, Angolskej ľudovej republike a socialistickej Etiópii.

⁹⁶ Tamže, f. MNO – KM – 1983, šk. 34, č.j. 0060099/18-30, informačná správa pre ministra Džúra z 19. 4. 1983.

proces premeny Líbye z pohľadu čs. zahraničného obchodu na ďalšieho nespoľahlivého dlžníka. Pod tieto okolnosti sa podpísal vplyv embarga USA na dodávky líbyjskej ropy a export potrebnej technológie do Líbye, ako aj zhoršená ekonomická situácia v krajine. V dôsledku nátlaku USA a sčasti i vinou existujúceho nadbytku ropy na svetových trhoch sa zhoršila finančná situácia Líbye. V čs.-líbyjských vzťahoch sa tieto skutočnosti začali prejavovať omeškávaním platieb za tovar. Vzhľadom na tieto ekonomické problémy Líbya požiadala vo februári 1982, aby dodávky čs. špeciálneho materiálu boli hradené priamo dodávkami ropy.

Neskôr od tejto požiadavky ustúpila a už počas návštevy ministra národnej obrany Dzúra v Tripolise v marci 1983 navrhla, aby všetky ďalšie dodávky špeciálneho materiálu a investičných celkov boli zrealizované v rámci dlhodobej úverovej dohody. Dovtedajší spôsob platenia akreditívom chcela nahradiť systémom pravidelných štvrtročných splátok. Za tým účelom líbyjská strana požadovala uzatvoriť dlhodobú dohodu o dodávkach techniky, investičných celkov a technickej pomoci na roky 1984 – 1990. Splátky by sa pritom uskutočňovali až do roku 1992. Spolu malo ísť pôvodne o dodávky v hodnote približne 3 miliardy USD.⁹⁷ Týchto rokovaní, ktoré potvrdzovali intenzitu a „strategickú“ úroveň čs.-líbyjských vzťahov, sa osobne zúčastnil aj M. Kaddáfí, ktorý pre stretnutie s ministrom Dzúrom (uskutočnilo sa 10. marca) prerušil prípravu na návštevu ZSSR a priletel do Tripolisu.⁹⁸

Líbyjskou požiadavkou sa 18. augusta 1983 zaoberalo Predsedníctvo vlády ČSSR, ktoré prijalo uznesenie, na základe ktorého sa mal:

a. dovtedajší systém platenia zmeniť podľa líbyjskej požiadavky, s výnimkou platieb za technickú pomoc, ktoré sa mali naďalej realizovať na základe akreditívu. Včasné prevádzanie platieb sa malo dosiahnuť depozitom u Československej obchodnej banky do 10 % hodnoty medzivládnej dohody a uzavretím medzibankovej dohody.

b. v prípade nemožnosti dosiahnuť medzivládna dohoda podľa uvedených podmienok podľa bodu a, sa mala uzavrieť dohoda s tým, že garantom platenia bude líbyjská vláda. V tomto prípade sa mali dodávky materiálu, investičných celkov a technická pomoc realizovať len v nevyhnutnom rozsahu.

Možno konštatovať, že z politických a ekonomických dôvodov si čs. strana nové platobné podmienky nedovolila odmietnuť, na druhej strane sa však usilovala o získanie čo najširších záruk. V opačnom prípade sa rozsah spolupráce mal obmedziť len na oblasti, ktoré bez značných finančných strát a politických dopadov nie je možné realizovať do iných krajín.

V súlade s vyššie uvedenými zásadami spracovala Hlavná technická správa/FMZO návrh dohody o dodávkach špeciálneho materiálu a investičných celkov v rokoch 1984 – 1989. V návrhu dohody sa uvažovalo o 3 variantoch platobných podmienok vychádzajúc z princípov vyššie uvedeného uznesenia Predsedníctva vlády. Cieľom bolo vytvoriť záruky na zabezpečenie dohodnutej pravidelnosti a výšky platieb z líbyjskej strany prostredníctvom akreditívu vo výške 10 % celkového objemu dodávok a pravidelne doplňovaného depozitu centrálnej banky Líbye u ČSOB tiež vo výške 10 % objemu dodávok za celé obdobie. Návrh dohody odovzdala líbyjskej strane delegácia HTS FMZO začiatkom októbra 1983. Líbyjská strana však trvala na svojom pôvodnom návrhu, teda na systéme platieb dopredu dohodnutými štvrtročnými splátkami (bez akejkoľvek úrokovej sadzby !!!), bez ich zaistenia formou akreditívu alebo depozitu v ČSOB.⁹⁹ Dodávky pritom mali byť realizované za ceny

⁹⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1982, šk. 3, č.j. 08420/19, správa Dzúra pre Husáka.

⁹⁸ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1982, šk. 3, č.j. 044349, telegram z Tripolisu z 11. 3. 1983.

⁹⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1983, šk. 6, č.j. 080072, oficiálna priateľská návšteva hlavného veliteľa ozbrojených síl Líbyjskej arabskej ľudovej socialistickej džamáhirie v ČSSR, s. 6-8.

z rokov 1982 – 1983, ktoré mali byť konštantné až do roku 1987. Rokovania v tejto otázke sa nepohli dopredu ani počas ďalšej návštevy veliteľa líbyjských ozbrojených síl brigádira Džabira v ČSSR druhej polovici októbra 1983,¹⁰⁰ ale ani počas oficiálnej návštevy čs. predsedu vlády Lubomíra Štrougala v Tripolise v máji 1984.¹⁰¹ Po zložitých rokovaníach trvajúcej vyše roka bola dňa 26. novembra 1984 podpísaná medzivládna Dohoda o spolupráci v špeciálnej oblasti, ktorá predpokladala dodávky čs. techniky a výstavbu investičných celkov včítane technickej pomoci v celkovej hodnote 1, 84 mld. USD (pozri Tabuľku č. 2).¹⁰² Dohoda bola následne schválená uznesením Predsedníctva vlády ČSSR č. 38 z 21. februára 1985. Tieto dodávky sa mali v prevažnej miere realizovať v rokoch 1985 – 1989 a platby za ne v rokoch 1985 – 1994. Líbyjská strana túto dohodu ratifikovala v marci 1985. V ten istý mesiac uistil hlavný veliteľ líbyjských ozbrojených síl brigádir Džabir podpredsedu čs. vlády Ladislava Gerleho, že líbyjská strana splní svoje záväzky vyplývajúce z dohody, to znamená, uhradí prvú splátku vo výške 48 mil. USD do 31. marca 1985 a zloží u ČSOB bankové záruky vo výške 200 mil. USD. Tento sľub však líbyjská strana nedodržala. Dňa 14. augusta 1985 predložila delegácia líbyjskej armády čs. ministromi národnej obrany genplk. Milánovi Václavíkovi požiadavku na zmenu dohody. V odovzdanom liste sa požadovalo oddialiť, znížiť alebo zrušiť niektoré dohodnuté dodávky a tiež sa požadovala technická pomoc, čím by sa finančný objem Dohody znížil o 1, 09 mld. USD (to znamená o 59,2%) na 750 mil. USD. Okrem toho líbyjská strana požiadala oddialiť splátky o 1 rok a znížiť ich štvrtročnú výšku z pôvodných 37 – 50 mil. USD na 18, 7 – 20, 7 mil. USD. Požiadavka bola zdôvodnená zhoršením medzinárodných vzťahov a vnútornej ekonomickej situácie. Líbyjské požiadavky boli následne odovzdané do pôsobnosti FMZO. Jeho vedenie si veľmi dobre uvedomovalo, že zníženie rozsahu dodávok by malo negatívny dopad na čs. priemysel. Preto FMZO vyvinulo úsilie, aby v dohode bola aspoň sčasti ponechaná technika pre dodávky do Líbye, ktorá už bola vyrobená alebo vo výrobe pripravovaná. Dňa 24. novembra 1985 bola nakoniec podpísaná Zmena č. 1 k tejto dohode, podľa ktorej sa upravil rozsah spolupráce, jej finančný objem a režim platieb na obdobie 1985 – 1995. Celkový finančný objem dodávok sa tak výrazne znížil z 1, 8 mld. na 840 mil. USD. Túto čiastku mala líbyjská strana uhrádzať podľa dohodnutého plánu v rokoch 1985 – 1995 pravidelnými štvrtročnými splátkami vo výške 64–88 mil. USD. Za poskytnutý úver bol stanovený úrok vo výške 2,5 % ročne a platby mali byť garantované líbyjským depozitom v ČSOB vo výške 200 mil. USD, ktorá mala byť vystavená do 10. decembra 1985. Zároveň do 18. decembra 1985 mala byť do ČSSR poukázaná platba 40 miliónov USD. Do konca tohto roku sa však čs. strana peňazí nedočkala.¹⁰³

¹⁰⁰ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – OZS – 1983, šk. 5, č.j. 01042/32-19, správa ministra národnej obrany Džúra pre prezidenta Husáka o pobyte Džabira v ČSSR.

¹⁰¹ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989 – predsedníctvo 1981 – 1986, zväzok P 104/84, bod schôdze 7.

¹⁰² VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbyi ve speciální oblasti, s. 1-3, príloha č. 1; f. MNO – SZV – 1989, šk. 2, č.j. 002418, Informace o vztazích ve speciální oblasti s Líbyi /stav k 1. 6. 1989/, s. 3.

¹⁰³ Tamže.

Tabuľka č. 2¹⁰⁴

predmet dodávky	dohoda z 26. 11. 1984			zmena č. 1 z 24. 11. 1985		
	počet	termín dodávky	spolu USD	počet	termín dodávky	spolu USD
152 mm ShKH ¹⁰⁵ Dana	172	1986 – 89	140, 868.000	40	1986	32, 750.000
122 mm RM ¹⁰⁶ GRAD	50	1985 – 86	10, 710.000	50	1985 – 86	10, 710.000
122 mm náboj JROF	76 000	1985 – 90	111, 842.000	25 600	1985 – 86	37, 683.200
BVP-1	700	1985 – 88	201, 390.000	50	1986	14, 385.000
systém riadenia paľby KLADIVO	1 900	1985 – 87	136, 800.000	1 900	1986 – 89	136, 800.000
tank T-72	300	1986 – 89	435, 000.000	200	1986 – 89	290, 000.000
lietadlo L-410	6	1985 – 86	9, 462.000	6	1985 – 86	9, 462.000
učebné pomôcky, zariadenie		1985 – 94	250, 000.000		1985 – 95	143, 199.800
GO RM GRAD a ShKH DANA		1985 – 87	15, 000.000		1986 – 89	15, 000.000
letecká škola MIZDAH		1985 – 88	150, 000.000			
výstavba učilíšť		1985 – 87	9, 000.000			
výcvik a technická pomoc		1985 – 91	60, 000.000			
montážny závod pre BVP a ShKH		1985 – 89	310, 000.000		1986 – 90	150, 000.000
pomôcky, technická pomoc						
Spolu			1,840.102.000			840, 000.000

Celkový prínos pre čs. ekonomiku za materiálne dodávky a technickú pomoc pre Líbyu do konca roku 1985 predstavoval viac než 1 mld. US dolárov (približne 16 mld. Kčs) vyplatených v hotovosti.¹⁰⁷

Rastúca insolventnosť líbyjskej strany mala, samozrejme, dopad aj na ďalšie oblasti čs.-líbyjskej spolupráce. Prejavila sa aj na postupnom znižovaní počtu čs. špecialistov pôsobiacich v tejto krajine. Možno konštatovať, že najväčší počet čs. odborníkov v Líbyi bol dosiahnutý v roku 1983, keď ich tam pôsobilo vyše 1 300. Následne na základe rozhodnutia líbyjského vedenia bol k 31. marcu 1984 počet všetkých zahraničných expertov znížený o približne 50 %. U čs. odborníkov sa počet znížil asi o 600 osôb. Podľa oficiálnych údajov bolo v roku 1984 v Líbyi len niečo cez 700 čs. expertov.¹⁰⁸ V nasledujúcom období mal

¹⁰⁴ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbií ve speciální oblasti, s. 1-3, příloha č. 1.

¹⁰⁵ Samohybná kanónová húfnica.

¹⁰⁶ Raketomet.

¹⁰⁷ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbií ve speciální oblasti, s. 1-3.

¹⁰⁸ Oficiálne údaje sa rozchádzajú. V správe z roku 1987 je uvedený počet 756 osôb. VÚA Praha, f. MNO – KM – 1987, šk. 7, č.j. 030080, spolupráce s Líbií ve speciální oblasti, s. 8.

počet vysielaných čs. odborníkov naďalej zostupnú tendenciu. Podpísalo sa pod to ďalšie rozhodnutie líbyjskej strany, na základe ktorého sa počty čs. expertov znížili k 1. októbru 1985 o približne 26 %. K 31. decembru 1985 tak pôsobilo v Líbyi už iba 523 čs. vojenských expertov (spolu s nimi sa v Líbyi vystriedalo aj 518 ich rodinných príslušníkov). K nim ešte treba pripočítať 9 pracovníkov riadiacej skupiny pre koordináciu a zabezpečenie činnosti čs. vojenských odborníkov. Na ich čele stál od septembra 1984 do októbra 1986 genmjr. Štefan Lichvár. Ich počet teda v priebehu dvoch rokov klesol takmer na jednu tretinu. Do budúcnosti sa pritom predpokladalo ďalšie znižovanie. Podpísať sa pod to mala jednak úsporná politika líbyjskej strany a jednak fakt, že hlavné úlohy výcviku líbyjských ozbrojených síl boli alebo v blízkej dobe mali byť splnené.¹⁰⁹

Platové a finančné ohodnotenie čs. špecialistov v Líbyi sa však zatiaľ podarilo zachovať. Priemerný zahraničný plat čs. vojenského odborníka pritom v roku 1985 predstavoval 5 031 Kčs, čo po prepočítaní platným kurzom predstavovalo 10 053 devízových (tuzexových) korún.¹¹⁰ V roku 1985 pritom bol kurz amerického doláru ku Kčs pri obchodovaní s Líbyou stanovený veľmi výhodne – 1 USD za 9,49 Kčs. Príjem, ktorý čs. špecialisti ušetrili, im bol posielaný na devízový účet do Živnostenskej banky v Prahe, čo bol bežný postup aj v civilnom sektore pri vyplácaní mzdy čs. zamestnancom v zahraničí. Pritom v prospech československého národného hospodárstva bolo prevedené formou úspor jednotlivých pracovníkov cestou zahraničných bánk na ich kontá v Živnostenskej banke Praha približne 4 mil. britských libier (spolu 73,496.400 devízových Kčs). Výška úspor pritom bola len o 8 % nižšia ako v roku 1984. Aj tento údaj svedčí o udržaní dobrého finančného a platového zabezpečenia čs. vojenských odborníkov.¹¹¹ Okrem toho napriek znižovaniu počtu čs. odborníkov, bola ich prítomnosť v Líbyi stále obrovská v porovnaní s rozsahom technickej pomoci v tejto oblasti poskytovanej ostatným rozvojovým krajinám (pozri *tabuľku č. 3*).¹¹²

Krajiny	Počet čs. vojenských odborníkov				
	1981	1982	1983	1984	1985
Sýria	38	32	37	43	6
Irak	27	26	37	32	12
Irán	-	2	2	2	-
Afganistan	6	6	6	6	-
Spolu	71	66	82	83	18

Vyššie uvedené skutočnosti sa premietli tiež do líbyjských požiadaviek na vyškolenie vlastných špecialistov na čs. školách. Už v priebehu roka 1983 sa prehodnotila vyššie spomínaná dohoda z 11. marca, ktorá predpokladala do roku 1986 vyškoliť vyše päťsto líbyjských poslucháčov. Táto požiadavka sa znížila na 171 poslucháčov, prevažne vysokoškolského štúdia. Len 36 poslucháčov sa malo podľa líbyjskej požiadavky vyškoliť v kurzoch vedených v arabskom jazyku. Zmeny, ktoré v tejto oblasti nastali, odzrkadľuje tabuľka č. 4, na základe ktorej už začiatkom roku 1984 Líbya stratila svoje dominantné postavenie, čo

¹⁰⁹ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – SZV - 1991, šk. 5, obyčajné, č.j. 003690, zpráva o prevedení rozboru hospodárení s finančnými a devízovými prostriedkami v oblasti zahraničných styků a vojenského zpravodajství Československé lidové armády za rok 1985, s. 46-47.

¹¹⁰ Devízová koruna – tzv. tuzexová koruna (bon), resp. odborný poukaz, za ktorý bolo možné nakupovať zahraničný, alebo exportný luxusný tovar v sieti podnikov zahraničného obchodu TUZEX.

¹¹¹ Tamže, s. 47, 54, 55.

¹¹² Tamže, s. 51, 55.

sa týka počtu poslucháčov v zariadeniach ČSĽA. Názorne to dokumentuje aj nasledujúca tabuľka č. 4.¹¹³

Krajina	VAAZ	VVLŠ	VLVDÚ	Spolu
Líbya	152	-	18	170
Vietnamská socialistická republika	78	-	-	78
Afganistan	40	-	-	40
Irak	181	-	-	181
Sýria	91	-	-	91
Jemenská ľudová demokratická republika	-	12	-	12
Laos	12	-	-	12
Kambodža	11	-	-	11
Spolu	565	12	18	595

Na druhej strane F MNO ešte aj na konci roku 1985 v súvislosti s vyhodnocovaním ekonomickej efektívnosti školenia líbyjských poslucháčov konštatovalo, že „z komplexného dlhodobého hľadiska je treba hodnotiť spoluprácu s Líbyi, jako nejdůležitější a vůbec nejefektivnější, jak pro resort FMNO, tak i pro celé čs. národní hospodářství“.

O ekonomickej efektívnosti takejto činnosti svedčí fakt, že za obdobie rokov 1979 – 1985 predstavoval čistý zisk za všetkých líbyjských poslucháčov 188,128.558 Kčs.¹¹⁴

Možno konštatovať, že spolupráca medzi ČSSR a Líbyou v „špeciálnej“ oblasti dosiahla v predmetnom období svoj vrchol. Jej ďalšie prehlbovanie však od roku 1983 podkopávali rastúce ekonomické problémy Líbye, čo malo z jej pohľadu tak zahranično-politické (americké embargo, nízke ceny ropy na svetových trhoch), ako aj vnútropolitické súvislosti. Tieto faktory sa začali v praktickej rovine prejavovať od roku 1984, a to vo všetkých sférach vzájomnej spolupráce. Napriek týmto skutočnostiam bola ekonomická efektívnosť vojenskej pomoci Líbyi pre čs. národné hospodárstvo ešte aj v polovici 80. rokov obrovská. Ekonomické faktory tejto pomoci pritom podľa môjho názoru vysoko prevyšovali dôvody politické. Sympatie, ktoré Kaddáfího režim získal v predchádzajúcom období v socialistickom tábore, sa totiž postupne vytrácali, okrem iného, pre jeho nevyspytateľnosť, často nereálny postoj k hlavným medzinárodným problémom, podporu, kontakty a solidaritu s teroristickými organizáciami (baskická organizácia ETA, Írska republikánska armáda a pod). Niektorými svojimi extrémistickými postojmi a avantúrami sa líbyjské vedenie postupne vzdalo od politických záujmov krajín sovietskeho bloku, pričom tak len vytváralo podmienky na stupňovanie napätia na Blízkom východe a komplikovalo dialóg so Západom.¹¹⁵ Pod postupné znižovanie dynamiky vzájomného politického dialógu (aj medzi Líbyou a soc. blokom ako takým), sa podpísalo aj postupné „oteplovanie vzťahov medzi východom a západom, nepochopenie začínajúcich vnútropolitických zmien v krajinách socialistického bloku zo strany Kaddáfího režimu“. Tento proces sa začal práve v polovici 80. rokov.

¹¹³ VÚA – SA MO Praha, f. MNO – KM – 1984, šk. 30, technická pomoc poskytovaná vybraným rozvojovým zemím v zariadeniach ČSĽA od roku 1971 do súčasnosti, s. 2.

¹¹⁴ Tamže, f. MNO – SZV – 1991, šk. 5, obyčajné, č.j. 003690, zpráva o prevedení rozboru hospodárení s finančnými a devizovými prostriedky v oblasti zahraničných styků a vojenského zpravodajství Československé lidové armády za rok 1985, s. 62.

¹¹⁵ ZÍDEK, P. – SIEBER, K. *Československo a Blízký východ v letech 1948-1989*. Praha 2009, s. 214.

I. BAKA: TSCHECHOSLOWAKISCHE MILITÄRHILFE AN LIBYEN IN DER ERSTEN HÄLFTE DER 1980-ER JAHRE

Eines der äußeren Merkmale des Kalten Krieges, der sowohl die eine, als auch die andere Seite der rivalisierenden Lager gekennzeichnet hat, war das Bestreben nach der Erlangung des entscheidenden Einflusses in den Entwicklungsländern. Zu den Begleiterscheinungen dieses Bestrebens gehörte u. a. der Waffenexport, Gewährleistung von Militärausübung und Entsendung von Militärexperten in diese Länder. Die Zusammenarbeit zwischen Libyen und der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik (ČSSR) im sog. „Spezialbereich“ begann schon im Jahre 1970, also unmittelbar nach dem Militärsturz, organisiert und durchgeführt am 1. September 1969 von jungen libyschen Offizieren mit Muammar Gaddafi an der Spitze. Die Zusammenarbeit mit Libyen im militärischen Bereich hatte für die ČSSR selbstverständlich eine große ökonomische Bedeutung (aufgrund der hohen Einnahmen Libyens aus den Erdölexport), jedoch die politische Hinsicht spielte ebenfalls eine wichtige Rolle. Trotz der Tatsache, dass Libyen nach außen hin mehrmals ihre Abneigung dem Kommunismus gegenüber und ihr Missvertrauen bezüglich der Sowjetunion deklarierte. Im Endeffekt war für dieses nordafrikanische Land aus der ideologischen Sicht der „Weltimperialismus“ das größte Gespenst. Das Jahr 1980 war das bedeutendste Jahr in der bisherigen Zusammenarbeit zwischen der ČSSR und Libyen im „Spezialbereich“. Verträge auf die Lieferungen vom Militärmaterial erreichten die Höhe von 7,4 Milliarden Tschechoslowakischer Kronen. Deshalb ist es keine Überraschung, dass die Kooperation zwischen den beiden Ländern im „Spezialbereich“ in dieser Zeit ihren Höhepunkt erreichte. Zum Verhängnis einer weiteren Vertiefung der gegenseitigen Zusammenarbeit wurden seit 1983 die zunehmenden ökonomischen Schwierigkeiten Libyens, die sowohl außenpolitische (das amerikanische Embargo und die tiefen Erdölpreise auf den Weltmärkten) als auch innenpolitische Konsequenzen nach sich gezogen haben. Diese Faktoren kamen ab 1984 immer stärker zum Vorschein auf der praktischen Ebene und widerspiegelten sich in allen Bereichen der Zusammenarbeit mit der ČSSR. Trotz der negativen Erscheinungen hatte die ökonomische Effektivität der militärischen Hilfe an Libyen für die tschechoslowakische Volkswirtschaft noch Mitte der 1980er Jahre eine große Bedeutung. Der Autor des Beitrags stellt die These, dass die ökonomischen Faktoren der Zusammenarbeit einen größeren Stellenwert als die politischen Faktoren hatten. Die vom Gaddafi-Regime in den Ländern des sozialistischen Lagers errungenen Sympathien erhielten nämlich einen starken Rückschlag, unter anderem auch wegen der Unberechenbarkeit der libyschen Führers und seiner unverständlichen und unrealistischen Haltungen zu den wichtigen Fragen der internationalen Politik, der von ihm geleisteten Hilfe an die internationalen Terrororganisationen (die baskische ETA, Irisch-Republikanische Armee usw.). Durch die extremistischen Haltungen und politischen Abenteuer der Gaddafi-Führung vertiefte sich zunehmend die Kluft zwischen Libyen und den politischen Interessen der Sowjetblocks, darüber hinaus komplizierte es den politischen Dialog mit dem Westen und verschärfte die politische Lage im Nahen Osten. Die Dynamik im politischen Dialog (dies galt explizit auch für Libyen und die Länder des Ostblocks) erhielt einen Dämpfer infolge des „Taufwetters“ in den gegenseitigen Beziehungen zwischen dem Osten und dem Westen, und nicht zuletzt deshalb, weil die innenpolitischen Umwälzungsprozesse in den Ländern des Sowjetblocks vom Gaddafi-Regime falsch eingeschätzt worden sind. Der Anfang dieses Prozesses liegt gerade in der Hälfte der 1980er Jahre.

OCHRANA ŠTÁTNEJ HRANICE SLOVENSKA V ROKOCH 1968 – 1992¹

JAN ŠTAIGL – PAVEL VANĚK

ŠTAIGL, J. – VANĚK, P.: Protecting the border of Slovakia in years 1969 – 1992. *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 82-120, Bratislava.

The study follows chronologically and in content the work J. Štaigl published in *Military History*, 4, 2000, no. 1 and no. 3-4. Unlike the previous works, however, the issue of protection of border is understood in larger sense, as a system of measures to secure not only the land border line, but also the airspace. By monitoring the development of the protection of land borders and issues connected with the activities of the Border Guard it also focuses on the activities of other border authorities. When analyzing the protection of land sections of the border, the authors of the study focused primarily on the 11th Border Guard Brigade with headquarters in Bratislava, its organizational and dislocation development, equipment and material support, ways and means of protection of the border, intelligence and cooperation with local people, army and other security forces. Attention is paid to issues of engineer and technical protection of the border. Organizational and dislocation development of other units of the border protection is analyzed in details. In connection with political and social changes in the late 1990, the gradual formation of a new model for border protection which culminated in the abolition of Border Guards on 31st December 1990 and transforming of its components to Border Police is mapped.

Military History. Czechoslovakia. Protecting the border. 1969 – 1992.

Problematika ochrany štátnej hranice Slovenska z obsahového hľadiska predstavuje niekoľko samostatných, súčasne však vzájomne úzko prepojených problémov. Vyplyva to, okrem iného, zo samotného poňatia štátnej hranice ako pomyselnej čiary oddeľujúcej „na povrchu zeme a zvislou plochou nad aj pod zemou“ územie, vzdušný priestor a teritórium jedného štátu od druhého.² Moderná vojenská technika a zbraňové systémy, a to tak útočného ako obranného charakteru, pritom dávajú otázke zabezpečenia štátnej hranice ďalší rozmer. Dá sa povedať, že ju v istom zmysle rozširujú na celé teritórium štátu.

Ak chceme ukázať, ako sa v dvoch desaťročiach, ktoré predchádzali vzniku samostatnej Slovenskej republiky, v týchto rovinách riešila otázka pozemného a vzdušného zabez-

¹ Štúdia je upravenou a rozšírenou verziou referátu J. Štaigla na medzinárodnej vedeckej konferencii *Roky premien. Vojenstvo na Slovensku 1969 – 1992*, ktorá sa uskutočnila v dňoch 9. – 10. 6. 2010 v Akadémii ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

² Pozri napr. Služobný predpis OSH-I-5 (zprav.) „*Ochrana štátnich hraníc Československé socialistické republiky (oddelení pasové kontroly)*.“ Praha : Ministerstvo vnitra ČSSR, 1976, s. 7.

pečenia slovenského územia, považujeme za potrebné zdôrazniť niekoľko skutočností. Predovšetkým, že išlo o ochranu štátnej hranice a teritória Slovenska v rámci spoločného česko-slovenského štátu, ktorý patril do vojenskopolitického bloku krajín Varšavskej zmluvy a ktorý súčasne nezanedbateľným spôsobom „kryl“ časť západnej hranice vtedajšieho Sovietskeho zväzu. S ohľadom na geografickú polohu patrilo Slovensko v podstate do „vnútrozemia“ sovietskeho bloku. Z celkovej dĺžky 1 502,2 km „slovenskej“ štátnej hranice tvorilo 1 374, 5 km hranicu so spojeneckými štátmi – Maďarskom (679 km), Poľskom (597,5 km) a ZSSR (98 km) – a 127,7 km s Rakúskom ako súčasťou „západného“ sveta. Z rakúskeho priestoru, ktorým horizontálne prechádzal jeden z hlavných vojenskostrategických smerov Európy, sa predpokladalo aj v podstate jediné priame vojenské ohrozenie Slovenska, a to na operačných smeroch pozdĺž slovensko-moravského pomedzia a cez Západoslovenskú nížinu na stredné Slovensko.³

Súčasne treba podčiarknuť, že špecifiká síl a prostriedkov, ktoré zabezpečujú ochranu pozemných úsekov hranice a jej – podľa názvu známeho československého filmu z roku 1973 „vysokej modrej zdi, podstatne modifikujú prístupy k ich skúmaniu a vedeckému spracovaniu. V tomto zmysle má aj naša štúdia charakter dvoch celkov, respektíve častí, ktoré sa odlišujú štýlom textu, ako aj formou uvádzaných faktografických informácií.

Model ochrany pozemnej štátnej hranice Slovenska ako východnej časti komunistického Československa sa formoval postupne a v niekoľkých etapách.⁴ Podobu, ktorú mal na začiatku nami sledovaného obdobia, dostal v druhej polovici 60. rokov, v rámci prevedenia Pohraničnej stráže z pôsobnosti ministerstva vnútra do kompetencie ministerstva národnej obrany k 1. januáru 1966⁵ a nasledujúcimi organizačnými zmenami k 1. aprílu toho roka a v rokoch 1967 – 1969.⁶ Vo všeobecnej rovine zahŕňal: 1) vojskovú ochranu úseku

³ ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M. *Vojenské dejiny Slovenska, VI. zväzok 1945-1968*. Bratislava : Magnet-Press 2007, s. 223.

⁴ Bližšie pozri ŠTAIGL, J. Ochrana štátnej hranice Slovenska po druhej svetovej vojne (1945-1950). In *Vojenská história*, 4, 2000, č. 1, s. 53-78 a ŠTAIGL, J. Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1950-1965. In *Vojenská história*, 4, 2000, č. 3-4, s. 53-78.

⁵ Presunutie Pohraničnej stráže do pôsobnosti MNO súviselo najmä s vtedajšou koncepciou jednotných ozbrojených síl, ktorá mala, okrem iného, javovo zvýšiť ich počet a bojovú silu. Išlo o jeden z hlavných protiargumentov voči požiadavke sovietskeho generálneho štábu na rozmiestnenie sovietskych vojsk na území Československa zdôvodňovanej najmä údajnou neschopnosťou čs. armády splniť úlohy plánované pre čs. front Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy.

⁶ V rámci reorganizácie Pohraničnej stráže a systému ochrany hranice zabezpečovanej jej jednotkami k 1. 4. 1966 boli zrušené veliteľstvá pohraničných práporov, namiesto troch typov pohraničných rôt boli zavedené dva s počtom 71 alebo 95 osôb a reorganizované zabezpečovacie jednotky pohraničných brigád. Z úsekov štátnej hranice s kapitalistickými štátmi bola odstránená časť žienjino-technických opatrení, a elektrifikovaná drôtová zátarasa sa nahrádzala signálnymi stenami. V roku 1967 bola organizačná štruktúra brigád Pohraničnej stráže rozšírená o výcvikové práporov. V septembri 1969 bol obnovený systém troch typov pohraničných rôt s počtom 55, 66 a 89 osôb, uskutočnila sa opätovná reorganizácia zabezpečovacích jednotiek pohraničných brigád. Dĺžka vojenskej základnej služby u Pohraničnej stráže sa skrátila z dovtedajších 26 na 24 mesiacov a namiesto jedného nástupového termínu boli stanovené dva. Zmeny prebiehali aj v systéme prípravy veliteľských kádrov a špecialistov Pohraničnej stráže. Po zrušení Učilišťa vojsk ministerstva vnútra v Bruntále v roku 1966 prevzali prípravu veliteľského zboru PS učilištia ČSLA. V roku 1967 bola zriadená Vojenská stredná odborná

s Rakúskom zabezpečovanú jednotkami Pohraničnej stráže (PS) v pôsobnosti ministerstva národnej obrany a 2) dohľad nad dodržiavaním hraničného režimu v úsekoch hranice so susednými krajinami – členmi Varšavskej zmluvy, ktorý vykonávali pohraničné oddelenia Verejnej bezpečnosti (VB) ako ozbrojenej zložky v kompetencii ministerstva vnútra.

Ochranu slovensko-rakúskej hranice od sútoku riek Moravy a Dyje pri Moravskom Jáne po Bratislavu a príľahlej časti slovensko-maďarskej hranice od Bratislavy po obec Chľabu zabezpečovali jednotky 11. brigády PS s veliteľstvom v Bratislave.⁷ Brigáda bola priamo podriadená Veliteľstvu PS v Prahe. Úlohy hraničného dohľadu na slovenskej časti hranice s Maďarskom a Poľskom a na hranici so Sovietskym zväzom plnilo 83 pohraničných oddelení VB (pozri tabuľku č. 1). Na slovensko-maďarskej hranici išlo o 34 oddelení, na slovensko-poľskej o 40 a na hranici so ZSSR o 9 oddelení so súhrnným plánovaným počtom okolo 500 osôb. Oddelenia patrili do pôsobnosti správ ochrany štátnych hraníc pri krajských správach Zboru národnej bezpečnosti.

Úsek 11. brigády PS bol dlhý spolu 280,1 km. Na západe bol ohraničený sútokom Dyje a Moravy a na východe sútokom Ipľa a Dunaja. Jeho časť na hranici s Rakúskom merala 132, 56 km, z toho bolo 98, 42 km na riekach Morava a Dunaj (tzv. mokrá hranica) a 34,14 km tvorila tzv. suchá hranica.⁸ Dĺžka stráženej časti slovensko-maďarskej hranice bola 150,9 km, z toho 142,1 km na Dunaji. Ochranu hranice s Rakúskom brigáda zabezpečovala v súčinnosti so 4. brigádou PS s veliteľstvom v Znojme a časti hranice s Maďarskom s jednotkou maďarskej Pohraničnej stráže (Határórség) s veliteľstvom v Csorne. Na základe československo-maďarského dohovoru z roku 1958 maďarskí pohraničníci zodpovedali za ochranu „suchej“ hranice a 11. brigáda za stráženie dunajského toku.⁹ Základnú organizačnú štruktúru 11. brigády tvorilo, okrem veliteľstva a zabezpečovacích jednotiek (veliteľská rota, spojovacia rota, ženijná rota a rota tylového zabezpečenia), 13 pohraničných rôt, dva poriečne oddiely a výcvikový prápor (pozri tabuľku č. 2). V novembri 1970 mala brigáda plánovaných spolu 2 019 vojenských osôb, z toho 189 dôstojníkov, 127 práporčikov, 19 absolventov VKVŠ a ŠDZ, 333 poddôstojníkov a 1 351 príslušníkov mužstva. Skutočné počty brigády v tom čase tvorilo 2 493 vojenských osôb, z toho 170 dôstojníkov, 106 práporčikov, 40 absolventov VKVŠ a ŠDZ, 208 poddôstojníkov a 1 969 príslušníkov mužstva.¹⁰

škola strojná a chemická pri Ženijne technickom učilišti (ŽTU) v Bratislave, ktorej súčasťou bol aj štvorročný veliteľský smer Pohraničnej stráže zakončený maturitou. Pri ŽTU vznikla aj desaťmesačná Škola práporčikov pre príslušníkov Pohraničnej stráže. V roku 1968 sa obe zariadenia premiestnili do Valašského Meziříčí a v nasledujúcom roku do Holešova.

⁷ Vo funkcii veliteľa brigády sa v sledovanom časovom období vystriedali: pplk. (plk.) Ondrej Šedivý (od r. 1962 do 12. 7. 1970), pplk. Anton Nemeč (29. 12. 1970 – 14. 6. 1973), plk. RSDr. Bohuslav Pelán (15. 6. 1973 – 31. 10. 1985), plk. Ing. Viktor Gallo (výkonom funkcie poverený dňom 1. 11. 1985, ustanovený 1. 7. 1986), pplk. RSDr. Ján Hudák (od 27.12. 1989) a pplk. Ondrej Petergáč (od 10. 4. 1990).

⁸ MORBACHER, Eubomír. *11. brigáda Pohraničnej stráže, slovensko-rakúska časť hranice a zákroky voči civilným osobám (1948-1989)*. Dizertačná práca. Bratislava : HÚ SAV 2010, s. 73.

⁹ Išlo o predovšetkým o sprevádzanie a stráženie lodí kapitalistických krajín pri ich plavbe a pobyte v prístavoch. Úlohou hliadok bolo nedovoliť posádkam týchto lodí „nepovolene“ narušovať územia ČSSR a MLR alebo zabrániť im v činnosti namierenej proti obom štátom. Okrem toho mali chrániť „mokrú“ hranicu pred pokusmi o jej ilegálne prekročenie.

¹⁰ Archív Ústavu pamäti národa (AÚPN) Bratislava, f. 2346, S/4, inv. č. 589, *Zápis o prevzatí a odozdaní funkcie veliteľa 11. brigády PS z 27. 11. 1970*.

Tabuľka č. 1

Pohraničné oddelenia Verejnej bezpečnosti v roku 1970¹¹

Okres	Dislokácia	Hraničný dohľad na hranici so štátom
Levice	Ipeľský Sokolec, Pastovce, Šahy, Vyškovce nad Ipľom	MLR
Nové Zámky	Salka, Chľaba	MLR
Čadca	Nová Bystrica, Oščadnica, Skalité, Vychylovka	PLR
Dolný Kubín	Novoť, Oravská Lesná, Oravské Veselé, Oravská Polhora, Oravice, Rabčice, Suchá Hora, Trstená, Zuberec, Zubrohľava	PLR
Liptovský Mikuláš	Pribylina	PLR
Lučenec	Balog nad Ipľom, Bušince, Čakanovce, Čeláry, Ipeľské Predmostie, Kalonda, Mučín, Selešťaňany, Slovenské Ďarmoty, Šiataroš, Veľká nad Ipľom, Veľká Čajomija	MLR
Bardejov	Becherov, Dlhoňa, Frička, Kurov, Malcov, Nižná Polianka, Vyšný Komárnik	PLR
Humenné	Čertižné, Nová Sedlica, Palota, Ruské, Ubla, Ulič, Vyrava, Vyšná Jablonka	PLR, ZSSR
Košice-vidiek	Turnianske Podhradie, Buzica, Hraničná pri Tornáde, Janík, Skaroš	MLR
Michalovce	Petrovce, Podhorod', Vyšné Nemecké	ZSSR
Poprad	Červený Kláštor, Javorina, Litmanová, Mníšek nad Popradom, Osturňa, Podspády, Podbanské, Spišská Stará Ves, Straňany, Štrbské Pleso, Veľká Franková	PLR
Prešov	Čirč, Legnava, Malý Lipník	PLR
Rožňava	Dlhá Ves, Jablonov nad Turňou, Silica, Silicka Jablonica	MLR
Trebišov	Čerhov, Kazimír, Maťovské Vojkovce, Pribeník, Slanská Huta, Slovenské Nové Mesto, Strážne, Veľký Kamenec, Veľké Slemence, Veľké Trakany	MLR, ZSSR

Do organizácie roty patrilo veliteľstvo, hospodárske družstvo, technické družstvo, strelecká čata, družstvo psovodov a čata tarasnic alebo bezzáklzových kanónov. Podľa určeného typu mali rotý 89, 66 alebo 55 osôb. V tabuľkách počtov poriečneho oddielu bolo plánovaných 78 osôb, z toho 4 dôstojníci, 11 práporčíkov, 29 poddôstojníkov a 34 vojaci základnej služby.¹² Na železničných, cestných a iných hraničných prechodoch v úseku

¹¹ ŽÁČEK, Pavol. *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990*. Bratislava : Ústav pamäti národa 2005, s. 296-349.

¹² ŠOLC, Josef. *Pohraničníci na Dunaji. Nástin historického vývoje organizační struktury, sil a prostředků Dunajské pohraniční stráže*. knihovnicka.cz 2010, s. 39.

brigády sa nachádzalo šesť oddelení pasovej kontroly (OPK), ktoré patrili do pôsobnosti Krajskej správy ZNB v Bratislave. Na štyroch OPK, a to Devínska Nová Ves, Bratislava – Petržalka, Komárno a Štúrovo¹³ však okrem colníkov vykonávali službu aj pohraničníci – vojaci základnej služby. Hliadkovali pri hraničnej závore a strážili colnice.

Hlavnou úlohou príslušníkov PS bolo zabrániť ilegálnym prechodom cez hranicu, a to v oboch smeroch, predovšetkým ale z československého územia do kapitalistických štátov. Najdôležitejšiu časť tzv. železnej opony na hranici s Rakúskom tvorila dvojstenná drôtová zátarasa v dĺžke 85,5 km.¹⁴ Skladala sa z vnútorného kontrolného pásu, signálnej steny so zariadením RSP U-60 (na úsekoch 10., 11. a 12. roty sa používalo zariadenie H-3 na bezdrôtovú signalizáciu, neskôr sa zavádzalo technicky dokonalejšie zariadenie bezdrôtovej signalizácie Fénix), vonkajšieho kontrolného pásu a vonkajšej drôtovej steny. Zátarasu dopĺňal systém pozorovacích veží a nástražných osvetlení doplnený mechanicky ovládanými svetlometmi. Na konci roka 1970 sa v úseku brigády nachádzalo 75 km kontrolného pásu, 87,5 km signálnej steny a 94 pozorovacích veží.¹⁵ Cesty pred kontrolnými pásmi prehradzovali betónové ihlany s oceľovými lanami a protitankovými zátarasami. Ženijné zabezpečenie bolo aj na hraničných prechodoch. Išlo predovšetkým o zosilnenie závor na cestnom prechode Petržalka – Berg a inštalovanie špeciálneho vykoľajovacieho zariadenia na železničnom prechode Devínska Nová Ves – Marchegg.¹⁶

Tabuľka č. 2

Základná organizácia a dislokácia 11. brigády Pohraničnej stráže k 1. 1. 1970

Jednotka	Dislokácia
11. brigáda – veliteľstvo a zab. jednotky	Bratislava
1. pohraničná rota	Moravský Ján
2. pohraničná rota	Malé Leváre
3. pohraničná rota	Gajary
4. pohraničná rota	Suchohrad
5. pohraničná rota	Záhorská Ves
6. pohraničná rota	Vysoká pri Morave
7. pohraničná rota	Devínske Jazero
8. pohraničná rota	Devínska Nová Ves
9. pohraničná rota	Karlova Ves (Devín)
10. pohraničná rota	Petržalka – Kapitulský Dvor
11. pohraničná rota	Petržalka – Kopčany
12. pohraničná rota	Jarovce
13. pohraničná rota	Rusovce
1. poriečny oddiel	Bratislava
2. poriečny oddiel	Komárno
výcvikový prápor	Malacky

¹³ Zostávajúce OPK boli v Bratislave (letisko a prístav) a v Šahách.

¹⁴ Dvojstenná zátarasa mala pôvodne dĺžku vyše 90 km. V roku 1968 bola jej druhá, tzn. vonkajšia stena v priestoroch Devín, Karlova Ves, Vysoká pri Morave, Záhorská Ves a Suchohrad, odstránená.

¹⁵ Ref. 11.

¹⁶ AÚPN Bratislava, f. 2346, S/6, inv. č. 297, *Opatrenia na zabezpečenie hraničných prechodov*.

Vybudovaný systém linkového spojenia s celkovou dĺžkou 600 km umožňoval telefontické spojenie s každou pohraničnou hliadkou na pevnom stanovišti aj – prostredníctvom skrytých „stykových“ bodov – v teréne. Na spojenie sa používali aj rádiostanice R-105, VXW 100 a VXW 010. Na pozorovanie terénu v noci slúžili infraprístroje PPN-2 (vo všetkých rotách) a APN 3-5 (v 8., 10. a 11.rote). Poriečne oddiely mali k dispozícii riečne rádiolokátory RR3.¹⁷

Systém stráženia „suchej“ hranice sa členil na prvý a druhý sled. Priestor pohraničných rôt prvého sledu bol vymedzený hraničnou čiarou a tylovou hranicou rôt, ktorú určil veliteľ brigády. Od tylovej hranice rôt k tylovej hranici brigády sa organizoval systém druhého sledu, ktorý tvorili záložné jednotky brigády. Pohraničné hliadky boli pohyblivé alebo nepohyblivé. Medzi pohyblivé patrili: a) stráž hranice (stráženie určeného úseku), b) dozor (kontrola neporušenosti žienjino-technických prostriedkov), c) poriadková hliadka (kontrola dodržiavania pohraničného režimu v tyle rôt, kontrola autobusových a železničných staníc, pomoc VB pri udržiavaní poriadku v hraničnom pásme), d) previerka (kontrola výkonu služby ostatných hliadok), e) pátracia skupina (pátranie po narušiteľovi alebo inej osobe), f) eskorta, g) poplachová hliadka (na signál od inej hliadky na objasnenie a riešenie situácie) a h) technická hliadka (kontrola a údržba žienjinných prostriedkov). Nepohyblivé hliadky sa členili na: a) skrytá hliadka, b) pasca, c) clona (na prehradenie pravdepodobného smeru postupu narušiteľa alebo uzavretie priestoru, v ktorom sa hľadaná osoba nachádzala), d) pozorovacia hliadka, e) hliadka pri objekte a f) hliadka pri závore na ceste do hraničného pásma. Pri zistení neznámych osôb v hraničnom pásme sa organizovala tzv. pohraničná operácia. Do clony a pohraničnej operácie mohli byť podľa potreby zapojené aj jednotky Ľudových milícií alebo hotovostné jednotky z 8. motostreleckého pluku v Bratislave, 3. delostreleckého pluku v Senici a 6. pluku Civilnej obrany v Malackách.¹⁸ Za hlavné smery pravdepodobného postupu narušiteľov hranice sa považovali: Bratislava – Kittsee, Bratislava – Rajka, Lamač – Heinburg, Stupava – Marchegg a Moravský Ján – Hohenau.¹⁹

Na rieke Dunaj, v úseku od Bratislavy po Chľabu, zabezpečovali ochranu hranice spomenuté poriečne oddiely. Ich hlavnou úlohou bolo sprevádzanie lodí kapitalistických štátov a Juhoslávie počas ich plavby a stráženie pri zakotvení v prístavoch. Plavebné hliadky nemali pripustiť, aby posádky týchto lodí „nedovolené“ narušili územia ČSSR a Maďarska alebo vykonávali inú činnosť proti obom štátom. Súčasne bránili pokusom o ilegálne prekročenie „mokrej“ časti slovensko-rakúskej hranice. Poriečne oddiely mali k dispozícii dovedna 28 motorových člnov, z toho 7 typu Oceanic, 10 typu Marina, 9 typu Reiherd II a dva ťažné člny MO-11 (Močál).²⁰

Pri strážení a ochrane hranice pohraničníkom „vypomáhali“ služobní psi. Podľa spôsobu použitia sa rozlišovali na: 1) hliadkových (stráž hranice, dozor, eskorta a pod.), 2) pátracích (stopovanie, prenasledovanie narušiteľov), 3) preverovacích (kontrola dopravných

¹⁷ AÚPN Bratislava, f. 2346, S/4, inv. č. 512, *Rozbor používaných signálnych prostriedkov pri OŠH v úseku 11. pohraničnej brigády* a ŠOLC, Josef. *Pohraničníci na Dunaji. Nástin historického vývoje organizační struktury, sil a prostředků Dunajské pohraniční stráže*. knihovnicka.cz 2010, s. 39.

¹⁸ Tzv. bojová podpora vojsk Pohraničnej stráže jednotkami ČSLA bola zavedená v roku 1954. V atmosfére „pražskej jari“ bola dňom 15. 7. 1968 zrušená (VHA Bratislava, f. 4. VO, šk. 32, inv. Č. 107, sig. 4/1-1, *Zrušení bojové podpory PS*). V roku 1969 Predsedníctvo ÚV KSČ rozhodlo o jej opätovnom zavedení.

¹⁹ AÚPN Bratislava, f. 2346, S/4, inv. č. 502, *Plán základných opatrení 11. brigády PS na rok 1970*.

²⁰ Ref. 9, s. 74.

prostriedkov na železničných a cestných hraničných prechodoch) a 4) strážnych (ochrana muničných skladov a podobných objektov). V roku 1971 mala 11. brigáda v služobnom nasadení a vo výcviku 255 psov, z toho 100 hliadkových, 21 pátracích a 2 preverovacích v pohraničných rotách a 36 chovných, 5 nevycvičených a 91 šteniat v chovnej stanici v Malackách.²¹ V skúšobnej prevádzke na hraničnej čiare, respektíve na vonkajšej strane drôtovej zátarasy, bol koterec s automatickým vypúšťaním služobného psa na tzv. voľný útok na narušiteľa.²²

Veľký význam sa prisudzoval činnosti spravodajských orgánov, ktorých organizáciu od roku 1966 tvorili agentúrooperatívne oddelenia na veliteľstve brigády v Bratislave a Malackách. Organizovali tzv. ofenzívne spravodajstvo na územie Rakúska do hĺbky 60 km od hranice (len oddelenie na veliteľstve brigády) a vnútorné spravodajstvo v pohraničnom pásme.²³ V úzkej spolupráci s Krajskou správou ministerstva vnútra v Bratislave a 2. odborom (boja proti vnútornému nepriateľovi) správy Štátnej bezpečnosti v Bratislave²⁴ sa zameriavali najmä na: 1) odhaľovanie a znemožňovanie príprav a pokusov o ilegálne prechody hranice, 2) uskutočňovanie opatrení na zadržanie osôb, ktoré prenikli na územie ČSSR a odhaľovanie medzi nimi agentov zahraničných spravodajských služieb, 3) riadenie činnosti, organizovanie a uskutočňovanie „kontrarozviednych“ opatrení na hraničných prechodoch, 4) vyhľadávanie v pohraničnom území signálov o inej trestnej činnosti so zameraním na občanov z kapitalistických štátov a 5) organizovanie „preventívne výchovných“ opatrení medzi obyvateľmi pohraničia s cieľom predchádzať trestnej činnosti a zapojiť čo najširší okruh osôb do systému ochrany hranice.

Dôležitým zdrojom informácií pre spravodajské orgány boli najmä pomocníci Pohraničnej stráže (PPS), a to napriek skutočnosti, že ich napojenie na pohraničníkov nebolo konšpiratívne, ale celkom otvorené. Išlo o občanov, ktorí dobrovoľne spolupracovali s miestnymi pohraničnými rotami. Po zložení sľubu obdržali preukaz PPS a vonkajšie označenie v podobe pásky zelenej farby na rukáve s nápisom „Pomocník PS“ a okrúhlu pečiatku útvaru PS alebo ZNB. Svojimi informáciami mali pomáhať odhaľovať osoby podozrivé z pokusu o narušenie hraničného režimu. Podieľali sa tiež na hraničných operáciách a v neposlednom rade aj na ochrane štátneho a družstevného majetku. Podľa miesta bydliska boli organizovaní do družstiev (3 – 10 osôb), čiat (pri počte nad 10 osôb a najmenej dve družstvá) a rôt (najmenej dve čaty). Pri výkone svojej činnosti mali postavenie verejného činiteľa.²⁵ V rámci pionierskej organizácie Socialistického zväzu mládeže pod vedením príslušníkov pohraničných rôt aktívne pracovali aj oddiely a krúžky Mladých strážcov hranice (MSH).

²¹ Ref. 9, s. 75 a Psi na státní hranici I. In: www.pajovo.estranky.cz/clanky/sluzebni-kynologie-u-pohranicni-straze.html.

²² Ref. 17.

²³ Bližšie PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek na státních hranicích. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945-1989*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2006, s. 72-92, PALKO, Vladimír. *Hranica pod drobnohľadom. Spravodajské oddelenie 11. brigády Pohraničnej stráže 1973-1989*. In *Pamäť národa*, V, 2009, č. 4, s. 20-29 a *Spravodajské oddelenie 11. bratislavskej brigády Pohraničnej stráže*. In: www.upn.gov.sk/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/11-brigada/vyvin-oddeleni-a-skupin.php.

²⁴ AÚPN Bratislava, f. 2346, S/5, inv. č. 44, *Zápisnica o súčinnosti medzi KS MV a 11. brigádou PS z 11. 5. 1971*.

²⁵ Bližšie PULEC, ref. 23, s. 79-81.

V roku 1971 bolo v sieti dobrovoľných spolupracovníkov 11. brigády evidovaných 1 100 pomocníkov PS, ktorí boli organizovaní v jedenástich rotách a 31 čatách, a v 22 od-
dieloch MSH pôsobil 400 detí.²⁶

Z hľadiska možnosti vonkajšieho ohrozenia štátu boli jednotky PS v čs. operačných plánoch ponímané ako záchytné, s úlohou spomaliť prípadný útok nepriateľa a vytvoriť časový priestor pre nasadenie prihraničných vojenských útvarov.²⁷ V prípade 11. brigády išlo o útvary 3. motostreleckej divízie s veliteľstvom v Kroměříži a 13. tankovej divízie s veliteľstvom v Topoľčanoch.²⁸ Na plnenie tejto úlohy brigáda disponovala dostatočným počtom zbraní vrátane protitankových. Vo výzbroji mala, okrem iného, plánovaných 3 561 samopalov, 177 guľometov, 30 pancieroviek RPG-7, 36 tarasnic vz. 21 a 3 ks 82 mm bezzáklzových kanónov vz. 59. Na úsekoch rôt bol vybudovaný systém okopov a palebných krytov, ktoré mali slúžiť na zaujatie kruhovej obrany. Na využitie bolo pripravených aj 31 objektov stáleho ľahkého opevnenia a jeden objekt ťažkého opevnenia v priestore Draždiak v Petržalke z druhej polovice 30. rokov.²⁹ Vozový park brigády tvorili 4 obrnené transportéry OT-64 (plán 4), 2 obrnené transportéry OT-810 (neplánované), 99 osobných automobilov (plán 99), 58 nákladných automobilov (56), 17 špeciálnych automobilov (17), 9 traktorov (8), 32 motocyklov (24) a 42 iných technických pohyblivých prostriedkov (44).³⁰

Existujúci model ochrany pozemnej štátnej hranice nepovažovali ústredné orgány zodpovedné za jeho riadenie na MNO a Federálnom ministerstve vnútra za optimálny. Poukazovali predovšetkým na politickú podmienenosť záverečnej etapy jeho formovania. V priamej nadväznosti na novú vojenskobebezpečnostnú situáciu po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 a nastupujúci proces tzv. normalizácie začalo o otázky zabezpečenia hranice prejavovať záujem aj nové vedenie KSČ. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSČ v máji 1969 poverilo ministra vnútra, aby v spolupráci s ministrom národnej obrany vypracoval hodnotiacu analýzu podriadenosti Pohraničnej stráže MNO. V pozadí tohto rozhodnutia bola snaha čo najrýchlejšie minimalizovať počet úspešných pokusov o nedovolené opustenie republiky, ktorý sa po auguste 1968 radikálne zvýšil.

Príprava správy sa stala východiskom širokej diskusie o perspektívach PS a spôsobe stráženia štátnej hranice. V jej priebehu, poznačenom rivalitou, obhajobou vlastných záujmov a účelovou argumentáciou oboch rezortov, napokon vykryštalizovali základné vecné problémy, ktoré treba riešiť, a to predovšetkým rozpor medzi úlohami a možnosťami PS, zaťaženosť jej jednotiek a ich hmotné zabezpečenie a technické vybavenie. Rezort vnútra kritizoval MNO, že v jeho pôsobnosti bola PS redukovaná na obyčajný druh vojska a narušila sa jej štruktúra a riadenie. Navrhoval zbaviť PS bojových úloh stanovených Generálnym štáбом ČSĽA, zvýšiť jej početné stavy, obnoviť prápornú štruktúru, prehodnotiť otázky vyzbrojenia jednotiek, ženíjnotechnického zabezpečenia hranice a ďalšie opatrenia.

²⁶ Ref. 9, s. 76.

²⁷ Úlohy Pohraničnej stráže pre obdobie brannej pohotovosti štátu vymedzilo uznesenie Vojenskej komisie obrany ÚV KSČ z 2. 2. 1967.

²⁸ AÚPN Bratislava, S/6, inv. č. 207, *Dohovor a súčinnosti medzi 3. delostreleckým plukom a 11. brigádou PS z 26. 8. 1977* a inv. č. 206, *Doplňok k súčinnosti medzi 8. msp a 11. brigádou PS z 2. 8. 1978*.

²⁹ AÚPN Bratislava, f. 2346, S/5, inv. č. 357, *Dohovor o súčinnosti medzi 11. bratislavskou pohraničnou brigádou a 5. msp Mikulov o zabezpečení obranných objektov ťažkého opevnenia z 26. 6. 1969*.

³⁰ Ref. 11.

Činnosť PS mala byť orientovaná na plnenie hlavnej úlohy, tzn. na ochranu hranice, proti jej narušovaniu a ilegálnym prechodom. Rezort mal záujem na opätovnom zaradení PS do svojej kompetencie, pričom okrem vyššie uvedených problémov argumentoval aj zhoršenou súčinnosťou tejto zložky s orgánmi Verejnej bezpečnosti, oddeleniami pasových kontrol a svojimi spravodajskými službami. Skrytý dôvod potom tvorila snaha mať vlastné vojskové zálohy pre riešenie tzv. vnútropolitických bezpečnostných úloh.³¹

Po období analýz a rokovaní na úrovni Vojenskej rady Veliteľstva PS, kolégií oboch ministrov, medzirezortnej komisie, Rady obrany štátu a Predsedníctva ÚV KSČ bolo prijaté rozhodnutie previesť PS do pôsobnosti Federálneho ministerstva vnútra. Návrh spolu s dôvodovou správou, ktorú spracovala spoločná komisia zástupcov oboch ministerstiev, dňa 27. septembra 1971 odsúhlasila Rada obrany štátu a 15. decembra 1971 ho schválilo Predsedníctvo ÚV KSČ. Uznesenie tohto orgánu pritom stanovilo rad zásad a opatrení, ktoré mali realizáciu tejto organizačnej zmeny sprevádzať. Išlo predovšetkým o úlohu ministerstva vnútra vypracovať a zaviesť do praxe jednotný systém riadenia ochrany celej štátnej hranice. Podčiarklo pritom význam ochrany hranice s kapitalistickými štátmi z hľadiska spojeneckých záväzkov ČSSR, ktorý spomenutá dôvodová správa charakterizovala takto: „Zabezpečovaní mierové ochrany štátnych hraníc ČSSR s kapitalistickými štátmi presahuje rámec štátnych zájmov republiky a dotýka sa také štátobezpečnostných zájmov susedných socialistických štátov. Preto také spoľahlivá ochrana vyžaduje jednotný a koordinovaný postup všetkých zainteresovaných socialistických štátov“.³² Vzťahovalo sa to predovšetkým na PS, ktorej podľa uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ mali byť ponechané existujúce úlohy plánované pre obdobie brannej pohotovosti štátu. Naďalej mala platiť zásada, že „vyhlásením bojového poplachu v súlade so zvláštnymi plánmi sa podriazuje Pohraniční stráž ministru národnej obrany ČSSR a plní úlohy podľa predurčení“.³³ Začlenenie PS do pôsobnosti ministerstva vnútra definitívne odobrilo 22. decembra 1971 Federálne zhromaždenie ČSSR.³⁴

Dňom 1. januára 1972, keď organizačné zmeny nadobudli účinnosť, sa tak v pôsobnosti ministerstva vnútra ČSSR vytvorili podmienky na centrálné riadenie PS, pohraničných oddelení VB a oddelení pasovej kontroly. V praxi však istá dvojkoľajnosť v riadení týchto zložiek ďalej pretrvávala. Pohraničné brigády zostali v priamej podriadenosti Veliteľstva PS a pohraničné oddelenia VB a OPK riadili naďalej správy ochrany štátnych hraníc pri krajských správach ZNB. Skutočná centralizácia riadenia nastala až 15. marca 1973, keď na ministerstve vnútra ČSSR vznikla Hlavná správa ochrany štátnej hranice (HS OŠH), do ktorej bolo začlenené Veliteľstvo PS a súčasne jej boli podriadené pohraničné oddelenia VB a OPK. Prostredníctvom Veliteľstva PS prešla do podriadenosti HS OŠH aj 11. brigáda v nezmenenej organizačnej štruktúre a dislokačnej zostave.

³¹ Bližšie VANĚK, Pavel. Vojenská rada Pohraniční stráže a její práce na přehodnocení úkolů Pohraniční stráže počátkem 70. let. In *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*. Praha : Archiv bezpečnostních složek 2003, č. 1, s. 54-63.

³² Národní archiv (NA) Praha, f. 1261/0/6 Předsednictvo ÚV KSČ 1971 – 1976, zv. 24, a. j. 25, b. 8 *Převedení Pohraniční stráže z podřízenosti ministra národní obrany do podřízenosti ministra vnitra ČSSR – Důvodová zpráva k usnesení Předsednictva ÚV KSČ*.

³³ Tamže – *Usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 15. 12. 1971*.

³⁴ *Zákonné opatření Předsednictva Federálního shromáždění ČSSR č. 145/1971 Sb. z 22. 12. 1971*. In: www.zakon.sk.

Akt oficiálneho prevzatia PS do pôsobnosti ministerstva vnútra sa uskutočnil 27. decembra 1971 a bol potvrdený písomným zápisom. Jeho doplnkom bol záväzok MNO o zabezpečovaní PS výstrojom, technikou a vojenským materiálom, ako aj o umožnení výcviku a školenia pohraničníkov v armádnych zariadeniach, pokiaľ podobné nebudú zriadené v rezorte vnútra.³⁵ V rozkaze ministra vnútra z 28. februára 1972 boli následne „recipročne“ vymenované oblasti, v ktorých MNO naďalej uplatňovalo vplyv na vývoj a činnosť PS alebo si plnilo voči nej isté povinnosti, respektíve v ktorých táto zložka mala zabezpečovať súčinnosťné úlohy s armádou. Išlo, okrem iného, o možnosť účasti funkcionárov na kontrole jej bojovej pohotovosti, spoluprácu jednotiek PS a armády pri ochrane hranice a pokusoch o jej narušenie, o riešenie otázok personálneho dopĺňovania a vojsovej prípravy PS, spojenia, materiálo-technického zabezpečenia a o povinnosti PS pri strážení vojenských objektov umiestnených v hraničnom pásme, v pohotovostnom systéme protivzdušnej obrany štátu a v oblasti vševojskového prieskumu a spravodajskej činnosti. Osobitne významné bolo ustanovenie, ktoré potvrdzovalo platnosť existujúcich úloh PS za brannej pohotovosti štátu.³⁶ Znamenalo to, že PS bola ďalej považovaná za faktickú súčasť síl obrany teritória, v rámci ktorých mala plniť predurčené taktické úlohy.

Rozkazom ministra vnútra ČSSR z 13. júna 1973 bola HS OŠH s účinnosťou od 15. júna toho roku premenovaná na Hlavnú správu Pohraničnej stráže a ochrany štátnej hranice (HS PS OŠH) a bol jej pridelený krycí názov „PS útvar 9600“. Veliteľstvo PS bolo zrušené a v 11. brigáde, podobne ako v iných zväzkoch PS, sa obnovil práporový systém riadenia. Bolo vytvorené veliteľstvo 1. pohraničného práporu v Malackách, do ktorého podriadenosti prešla 1. – 7. pohraničná rota, veliteľstvo 2. pohraničného práporu v Bratislave – Petržalke s podriadenou 8. – 13. pohraničnou rotou a veliteľstvo 3. poriečného práporu PS v Komárne, ktoré malo v podriadenosti 1. poriečny oddiel v Bratislave, novozriadený 2. poriečny oddiel v Medveďove a 3. poriečny oddiel v Komárne (pozri prílohy č. 1 a 2).³⁷

Reorganizácia systému ochrany hranice pokračovala rozkazom ministra vnútra ČSSR z 10. júla 1973, ktorým boli sa so spätnou platnosťou od 15. júna t. r. pohraničné oddelenia VB premenované na oddelenia ochrany štátnej hranice (O OŠH) a začlenené, spolu s niektorými OPK, do podriadenosti krajských odborov OŠH (KO OŠH) ako výkonných orgánov krajských správ ZNB. Ďalšie OPK prešli do priamej podriadenosti veliteľstva 11. brigády (pozri tabuľku č. 3). Veliteľ brigády a náčelníci krajských správ ZNB boli súčasne poverení funkciami hraničných zmocnencov HS VB OŠH pre oblasť ich teritoriálnej pôsobnosti.³⁸

³⁵ SLAVÍKOVÁ, Anděla – VANĚK, Pavel. *Prozatímní inventář k archivnímu fondu 21342 5. brigáda PS Cheb 1951 – 1992*. Praha : Archiv bezpečnostních složek 2008, s. 19. In: www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar-2342.pdf.

³⁶ *Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 10 z 28. 2. 1972*. In: www.abscr.cz/cs/seznam-utvar-pohranicni-straze.

³⁷ Pre 3. poriečny prápor Pohraničnej stráže bolo plánovaných 329 osôb, z toho 20 dôstojníkov, 39 práporčíkov a 270 poddôstojníkov a vojakov základnej služby. Veliteľom práporu sa stal mjr. Jozef Macz. 1. a 2. poriečny oddiel mali rovnakú organizáciu s plánovaným počtom 96 osôb, 3. poriečny oddiel mal plánovaných len 86 osôb. ŠOLC, ref. 12, s. 42-43.

³⁸ *Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 35 z 10.7. 1973*. In: www.abscr.cz/cs/seznam-utvar-pohranicni-straze.

Tabuľka č. 3

**Dislokácia a podriadenosť oddelení ochrany štátnej hranice
a oddelení pasovej kontroly od 15. 6. 1973³⁹**

V podriadenosti	Oddelenie ochrany štátnej hranice	OPK
KO OŠH Banská Bystrica	Pribylina, Zuberec, Oravice, Suchá Hora, Trstená, Zubrohlava, Rabčice, Oravská Polhora, Oravské Veselé, Novot', Oravská Lesná, Vychylovka, Vrbovka, Bušince, Kalonda, Čakanovce, Šiatoroš, Nová Bašta, Petrovce, Drňa, Janice, Vlkyňa, Kráľ, Starňa, Oščadnica, Skalité, Ipeľské Predmostie, Veľká Čalomija, Slovenské Ďarmoty, Selišťany, Chľaba, Pastovce, Salka, Ipeľský Sokolec, Vyškovce nad Ipľom, Šahy	Fil'akovo, Slovenské Ďarmoty, Trstená
KO OŠH Košice	Dlhá Ves, Silica, Silická Jablonica, Host'ovce, Janík, Buzica, Hraničná pri Hornáde, Skároš, Slanská Huta, Kazimír, Čerhov, Slovenské Nové Mesto, Veľký Kamenec, Strážne, Pribeník, Veľké Trekany, Veľké Slemence, Maťovské Vojkovce, Vyšné Nemecké, Petrovce, Baňatina, Ubl'a, Ulič, Zboj, Ruské, Vyšná Jablonka, Výrava, Palota, Čertižné, Vyšný Komárnik, Dlhoňa, Nižná Polianka, Becherov, Frička, Kurov, Malcov, Čirč, Malý Lipník, Mníšek nad Popradom, Litmanová, Stráňany, Červený Kláštor, Spišská Stará Ves, Veľká Franková, Osturňa, Podspády, Javorina, Štrbské Pleso, Podbanské	Hraničná pri Hornáde, Slovenské Nové Mesto, Čierna nad Tisou, Vyšné Nemecké, Mníšek nad Popradom, Javorina
11. brigáda PS		Devínska Nová Ves, Bratislava-Petržalka, Bratislava – prístav a letisko, Rusovce, Komárno, Štúrovo, Šahy

Ako príloha k predmetnému rozkazu boli vydané zásady súčinnosti HS PS OŠH s ďalšími bezpečnostnými zložkami pri zabezpečovaní ochrany štátnej hranice. Išlo o I., II. a III. správu ministerstva vnútra (I. – hlavná správa rozviedky, II. – správa kontrarozviedky pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi a III. – hlavná správa vojenskej kontrarozviedky), federálnu správu VB, hlavnú správu vyšetrovania Štátnej bezpečnosti a hlavné veliteľstvá VB

³⁹ Ref. 38.

v oboch republikách. Súčinnosť sa týkala najmä týchto oblastí: 1) získavanie správ smerujúcich k odhaleniu príprav a napomáhania k pokusom o ilegálny prechod hranice, respektíve iných príznakov ohrozujúcich ich bezpečnosť, 2) vzájomnej výmeny informácií o vnútornej bezpečnostnej situácii, predovšetkým z pohľadu ochrany hranice, 3) odovzdávania poznatkov z prípravného konania so zadržanými osobami, 4) výmena informácií o operatívnej situácii na pohraničnom území Rakúska a NSR a o organizovaní nepriateľskej činnosti namierenej proti ČSSR a jej spojencom, 5) spolupráca silami a prostriedkami pri pátracích akciách a pohraničných operáciách a koordinácia postupu pri mimoriadnych bezpečnostných opatreniach. Súčinnosť sa mala organizovať: 1) na stupni brigáda PS a KO OŠH – s príslušnými útvarmi krajskej správy ZNB, 2) na stupni prápor PS a O OŠH – s príslušnými okresnými oddeleniami VB a oddeleniami ŠtB a 3) na stupni rota PS – s príslušným obvodným oddelením VB.⁴⁰

Vytvorená organizačná štruktúra jednotného systému riadenia ochrany štátnej hranice platila dva roky. Nové črty do nej vniesol rozkaz ministra vnútra ČSSR z 28. novembra 1975. Ich cieľom bolo: 1) posilniť systém ochrany a bezpečnosti hranice, prehĺbiť jeho kompaktnosť a efektívnosť využitia síl a prostriedkov, 2) zdokonaliť riadenie systému a vytvoriť užšie väzby medzi opatreniami na hraničných úsekoch s kapitalistickými štátmi a úsekoch so socialistickými štátmi, 3) prehĺbiť spravodajské formy ochrany štátnej hranice s kapitalistickými štátmi a 4) zvýrazniť úlohu spravodajskej ochrany úsekov so socialistickými krajinami.⁴¹

V rámci organizačných zmien, ktorých účinnosť rozkaz stanovil od 1. januára 1976, bol do zostavy oddelení OŠH začlenený nový riadiaci prvok – úsekové oddelenia OŠH (ÚO OŠH). Boli podriadené KO OŠH a riadili činnosť O OŠH. V súvislosti s tým sa zmenila aj podriadenosť jednotlivých O OŠH a OPK (pozri tabuľka č. 4). Príslušníci ZNB, ktorí pôsobili na plánovaných funkciách oddelení OŠH a OPK, ako aj v ich riadiacich orgánoch, boli „povolani“ na plnenie úloh PS, čo v podstate znamenalo ich začlenenie do tejto zložky.⁴² Na OPK súčasne vznikla nová funkcia „mladší kontrolór“ určená pre vybraných príslušníkov PS základnej služby – poddôstojníkov, ktorí sa takto začali priamo podieľať na kontrole osôb a tovaru. V organizačnej štruktúre 11. brigády boli sústredení v rote OPK Petržalka a čate OPK Devínska Nová Ves, ktoré patrili do podriadenosti veliteľstva 2. práporu a ďalej v čate OPK Komárno patriacej do organizácie poriečneho práporu.⁴³

⁴⁰ Tamže, príloha *Zásady součinnosti HS PS OSH s I., II., III. správou, FS VB, HS V StB, HV VB MV ČSR a HV VB SSR při zabezpečování ochrany státních hranic ČSSR*.

⁴¹ *Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 52 z 28. 11. 1975*. In: www.abscr.cz/cs/seznam-utvar-pohranicni-straze.

⁴² Tento presun sa odzrkadlil aj v zmenách na rovnošatách príslušníkov ZNB – ich doterajšie náplecníky červenej farby nahradili náplecníky vo farbe rovnošaty, na hroty límcov blúz bolo umiestnené označenie príslušníkov Pohraničnej stráže, tzn. hlava psa a namiesto čiapok k rovnošate ZNB sa zaviedli čiapky Pohraničnej stráže.

⁴³ Archiv bezpečnostních složek (ABS) Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, přírastok 161/2007, šk. 48, č. j. OSH-001029-1990 z 10. 7. 1990.

Tabuľka č. 4

**Dislokácia a podriadenosť oddelení OŠH
a oddelení pasovej kontroly od 1. 1. 1976⁴⁴**

V podriadenosti KO OŠH	Útvary OŠH	
	ÚO OŠH	
Banská Bystrica	Trstená	O OŠH: Pribylina, Zuberec, Suchá Hora, Trstená, Zubrohľava, Rabčice, Oravská Polhora, Novot'
	Skalité	O OŠH: Oščadnica, Vychylovka, Skalité
	Slovenské Ďarmoty	O OŠH: Ipeľské Predmostie, Veľká Čajomija, Slovenské Ďarmoty, Vrbovka, Bušince, Kalonda, Šiatoroš
	Kráľ	O OŠH: Nová Bašta, Petrovce, Drňa, Vlkyňa, Kráľ, Starňa
	OPK: Fiľakovo, Slovenské Ďarmoty, Trstená	
Košice	Host'ovce	O OŠH: Dlhá Ves, Silická Jablonica, Host'ovce, Buzica, Hraničná pri Hornáde, Skároš, Slanská Huta
	Slovenské Nové Mesto	O OŠH: Kazimír, Čerhov, Slovenské Nové Mesto, Strážne, Veľké Trakany
	Vyšné Nemecké	O OŠH: Veľké Slemence, Maťovské Vojkovice, Vyšné Nemecké, Petrovce, Benatina, Ubl'a, Ulič, Zboj, Ruské
	Čertižné	O OŠH: Vyšná Jablonka, Výrava, Palota, Čertižné
	Kurov	O OŠH: Vyšný Komárnik, Dľhoňa, Nižná Polianka, Becherov, Frička, Kurov
	Spišská Stará Ves	O OŠH: Čirč, Malý Lipník, Mníšek pod Popradom, Litmanová, Červený Kláštor, Spišská Stará Ves, Osturňa
	Javorina	O OŠH: Javorina, Štrbské Pleso, Podbanské
	OPK: Hraničná pri Hornáde, Slovenské Nové Mesto, Čierna nad Tisou, Vyšné Nemecké, Vyšný Komárnik, Plaveč, Mníšek nad Popradom, Javorina	
11. brigáda PS	O OŠH: Chľaba, Salka, Ipeľský Sokolec, Vyškovce nad Ipľom, Šahy OPK: Devínska Nová Ves, Bratislava – Petržalka, Bratislava – prístav a letisko, Rusovce, Komárno, Štúrovo, Šahy	

⁴⁴ Ref. 41.

Poznámka: V nasledujúcich rokoch sa v organizácii a dislokácii uvedených útvarov OŠH uskutočnili niektoré zmeny – k 1. 8. 1978 bolo zrušené O OŠH Vychylovka a zriadené O OŠH Nová Bystrica (v podriadenosti ÚO OŠH Skalité); k 1. 10. 1978 bolo zrušené O OŠH Kalonda a zriadené O OŠH Mučín; k 1. 6. 1979 bolo zrušené O OŠH Silická Jablonica a zriadené O OŠH Jablonov nad Turou;

Oddelení OŠH a OPK sa týkal tiež spomenutý akcent na prehĺbenie spravodajskej ochrany štátnej hranice. Okrem iného išlo o rozšírenie existujúcej organizačnej štruktúry spravodajských orgánov 11. brigády PS, ktorá sa vytvorila k 1. augustu 1973 a zahŕňala spravodajské oddelenie veliteľstva brigády a spravodajské skupiny s číslami – 1. v Malackách, 2. v Bratislave a 3. v Komárne.⁴⁵ Na spravodajskom oddelení brigády boli zriadené samostatné skupiny pre riadenie činnosti na OPK. Posledné zmeny v dislokačnej zostave oddelení OŠH a OPK a systéme ich riadenia sa uskutočnili k 1. januáru 1988 (pozri tabuľku č. 5).

k 1. 1. 1980 realizovali tieto zmeny: v zostave KO OŠH Banská bystrica – zrušené O OŠH Rabčice, Petrovce a Veľká Čalomyja a zriadené OPK Kalonda a Lenartovce, v zostave KO OŠH Košice – zriadené OPK Domica a Hostovce a v zostave 11. bPS zriadené OPK Medveďov a pri OPK Štúrovo zriadené odlúčené pracovisko Štúrovo – kompa; k 1. 7. 1982 v zostave KO OŠH Košice zrušené O OŠH Frička, zriadené O OŠH Malcov a názov OPK Lenartovce sa zmenil na OPK Kráľ; k 1. 1. 1983 sa Krajské odbory OŠH Banská Bystrica a Košice premenovali na Správy OŠH (S OŠH) Banská Bystrica a Košice, súčasne bolo zriadené ÚO OŠH Ipeľský Sokolec, do ktorého pôsobnosti z dovtedajšej podriadenosti veliteľstva 11. bPS prešli O OŠH Chľaba, Salka, Ipeľský Sokolec, Vyškovce nad Ipľom a Šahy; dňom 1. 3. 1985 bolo zrušené ÚO OŠH Slovenské Ďarmoty v podriadenosti S OŠH Banská Bystrica, namiesto ktorého vzniklo ÚO OŠH Bušince; k 1. 3. 1986 zaniklo O OŠH Ruské v pôsobnosti S OŠH Košice, ktoré nahradilo O OŠH Stakčín; k 1. 4. 1987 bolo zrušené ÚO OŠH Hostovce v pôsobnosti S OŠH Košice a zriadené ÚO OŠH Moldava nad Bodvou (či sa táto zmena realizovala, nie je známe, k 1. 1. 1988 bolo v zostave opäť ÚO OŠH Hostovce). Pozri rozkazy ministra vnútra ČSSR z rokov 1978 – 1988 na www.abscr.cz/cs/seznam-utvar-pohranicni-straze.

⁴⁵ Od 1. 11. 1979 sa počet spravodajských skupín v brigáde zvýšil a zmenilo sa aj ich číslovanie: 1. Malacký, 2. Petržalka, 3. Bratislava a 4. Komárno.

Tabuľka č. 5

**Dislokácia a podriadenosť oddelení ochrany štátnej hranice
a oddelení pasovej kontroly od 1. 1. 1988⁴⁶**

V podriadenosti Správa OŠH	Útvary OŠH	
	ÚO OŠH	
Banská Bystrica	Trstená	O OŠH: Pribylina, Zuberec, Suchá Hora, Trstená, Zubrohľava, Oravská Polhora, Novot'
	Skalité	O OŠH: Oščadnica, Nová Bystrica, Skalité
	Bušince	O OŠH: Ipeľské Predmostie, Slovenské Ďarmoty, Vrbovka, Bušince, Mučín, Šiatoroš
	Kráľ	O OŠH: Nová Bašta, Drňa, Vlkyňa, Kráľ, Starňa
	OPK: Kráľ, Fil'akovo, Slovenské Ďarmoty, Trstená, Suchá Hora	
Košice	Host'ovce	O OŠH: Dlhá Ves, Jablonov nad Turou, Host'ovce, Buzica, Hraničná pri Hornáde, Skároš, Slanská Huta
	Slovenské Nové Mesto	O OŠH: Kazimír, Čerhov, Slovenské Nové Mesto, Strážne, Veľké Trakany
	Vyšné Nemecké	O OŠH: Veľké Slemence, Maťovské Vojkovice, Vyšné Nemecké, Petrovce, Benatina, Ubl'a, Ulič, Zboj, Stakčín
	Čertižné	O OŠH: Vyšná Jablonka, Výrava, Palota, Čertižné
	Kurov	O OŠH: Vyšný Komárnik, Dľhoňa, Nižná Polianka, Becherov, Malcov, Kurov
	Spišská Stará Ves	O OŠH: Čirč, Malý Lipník, Mníšek pod Popradom, Litmanová, Červený Kláštor, Spišská Stará Ves, Osturňa
	Javorina	O OŠH: Javorina, Štrbské Pleso, Podbanské
	OPK: Hraničná pri Hornáde, Host'ovce, Dmica, Slovenské Nové Mesto, Čierna nad Tisou, Vyšné Nemecké, Vyšný Komárnik, Plaveč, Mníšek nad Popradom, Javorina	
11. brigáda PS	Ipeľský Sokolec,	O OŠH: Chľaba, Salka, Ipeľský Sokolec, Vyškovce nad Ipľom, Šahy
	OPK: Devínska Nová Ves, Bratislava – Petržalka, Bratislava – prístav a letisko, Rusovce, Komárno, Štúrovo, Štúrovo – kompa, Šahy, Medveďov	

Aj novovytvorená organizačná štruktúra 11. brigády sa v nasledujúcich rokoch menila už len čiastočne. V roku 1977 boli spresnené počty osôb v 3. poriečnom prápore⁴⁷ a súčasne

⁴⁶ Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 19 z 9. 10. 1987. In: www.abscr.cz/cs/seznam-utvar-pohranicni-straze.

⁴⁷ Plánované počty pre 1. a 2. poriečny oddiel sa znížili na 84 osôb (skutočne činili 90, resp. 78 osôb) a pre 3. poriečny oddiel na 76 osôb (71). ŠOLC, ref. 12, s. 44.

sa uskutočnili isté zmeny v zabezpečení ochrany hranice na Dunaji v súvislosti s výstavbou vodného diela Gabčíkovo. O dva roky neskôr, v septembri 1979, bola stanovená nová typizácia pohraničných rôt s počtom 91, 82 a 68 osôb (pozri tabuľku č. 6). V dôsledku týchto a ďalších zmien boli upravené aj celkové plánované počty brigády. V roku 1981 mala brigáda plánovaných spolu 2 503 osôb, z toho 291 dôstojníkov, 43 absolventov ŠDZ a VKVŠ, 271 práporčikov a 1 898 poddôstojníkov a vojakov základnej služby. V porovnaní s rokom 1970 sa plánované počty brigády zvýšili o 415 osôb.⁴⁸

Tabuľka č. 6

**Typový systém pohraničných rôt 11. brigády, počty ich osôb
a dĺžka stráženého úseku od 1. 9. 1979⁴⁹**

Rota	Typ (počet osôb)	Dĺžka úseku stráženej hranice (v km)
1. rota PS Moravský Ján	82	8,90
2. rota Malé Leváre	82	8,75
3. rota Gajary	70	9,05
4. rota Suchohrad	70	8,05
5. rota Záhorská Ves	82	9,50
6. rota Vysoká pri Morave	82	10,10
7. rota Devínske Jazero	82	7,80
8. rota Devínska Nová Ves	82	6,25
9. rota Devín	82	8,60
10. rota Petržalka – Kapitulský Dvor	91	4,75
11. rota Kopčany	70	3,80
12. rota Jarovce	82	11,90
13. rota Rusovce	82	15,50
DOVEDNA	1 039	112,95

Okrem spresňovania organizačnej štruktúry útvarov ochrany štátnej hranice sa pozornosť sústredila aj na zdokonaľovanie spôsobov ich činnosti a materiálneho zabezpečenia. Taktická hĺbka úseku 11. brigády PS na hranici s Rakúskom tvorená silami pohraničných rôt prvého sledu sa v polovici 70. rokov rozčlenila do troch pásiem. Prvé pásmo, smerom z vnútrozemia k hranici, tvorilo tzv. pásmo prístupov, ktoré končilo na hranici pohraničného pásma. Pozdĺž signálnej steny prebiehalo pásmo signálov a posledné, tretie pásmo – tzv. pásmo prekrytia – končilo štátnou hranicou. Dôraz sa kládol na nadväznosť a vzájomné prepojenie jednotlivých článkov systému a na zvládnutie časovo reálnych variantov zásahových síl, najmä na vytipovaných smeroch pravdepodobného postupu narušiteľov.

⁴⁸ *Dislokace Pohraniční stráže. Srovnání skutečných počtů příslušníků Pohraniční stráže po jednotlivých brigádách v roce 1970 a 1981.* In: www.klub-pohranici.cz/ps_soubory/ps_dislokace.pdf.

⁴⁹ PULEC, ref. 23, s. 166, príloha 56 a *Dislokace jednotek prvního sledu Pohraniční stráže v 80. letech.* In: www.klub-pohranici.cz/ps_soubory/ps_80roky.pdf.

Sústavu nepohyblivých hliadok doplnila tzv. skupina prikrytia a v roku 1977 hliadka – pátrač. V druhom prípade išlo o pohraničníkov základnej služby, ktorí v civilnom obleku hliadkovali na prístupoch do hraničného pásma a v hraničnom pásme.⁵⁰ Vyhláškou federálneho ministerstva vnútra č. 59/1976 Zb. o pomocníkoch Pohraničnej stráže a nasledujúcim vykonávacím rozkazom ministra vnútra ČSSR z 20. júna 1976 sa súčasne s účinnosťou od 1. januára 1977 posilnila spoluúčasť obyvateľstva pohraničných obcí na ochrane hranice (pozri tabuľku č. 7).⁵¹ Zákonom o ZNB č. 40/1974 Zb. sa zvýšil aj podiel spoluzodpovednosti príslušníkov tejto zložky.⁵²

Tabuľka č. 7

Počet pomocníkov Pohraničnej stráže v 11. brigáde v rokoch 1977 – 1979⁵³

Rok	Počet			
	osôb	družstiev	čiat	rôt
1977	1 413	121	16	2
1978	1 691	140	41	6
1979	1 605	122	40	1

Čiastkové spresnenie taktických postupov pri zabezpečovaní ochrany hranice s Rakúskom nastalo na začiatku 80. rokov, keď pohraničné roty prestali posielat' hliadky na vonkajšiu stranu drôtovej zátarasy, pikety a predsunuté stanovištia. Následne, v polovici 80. rokov, sa činnosť pohraničných hliadok sústredila predovšetkým do pásma prístupov a pásma signálov. Nové varianty zásahov skupín prekrytia pripúšťali akcie na zadržanie narušiteľov medzi signálnou stenou a štátnou hranicou len výnimočne.⁵⁴ V 3. poriečnom prápore, respektíve v jeho 1. poriečnom oddiele, sa riešil systém ochrany hranice v súvislosti so stavbou diaľnice, dunajskej ochranej hrádze, premostenia ramena Dunaja a mosta Lafranconi.

So zmenami v taktickej činnosti jednotiek brigády sa úzko spájali aj opatrenia v oblasti ženijnotechnického zabezpečenia hranice. Dôraz sa kládol najmä na modernizáciu signálnych prostriedkov a na zdokonaľovanie systému kontrolných a zásahových komunikácií. Upravovala a dopĺňovala sa sieť peších ciest a cestičiek pri zátarase, kontrolnom páse a na spojnicach rôť s tyľami práporov, ako aj komunikácií umožňujúcich rýchle presuny automobilovou technikou. Terén mimo ciest sa zabezpečoval rôznymi nepriechodnými prekážkami. Na hraničnom prechode Rusovce – Berg sa budoval nový systém závor, ktorý mal vytvoriť dostatočný operačný priestor pre činnosť zásahových síl v prípade pokusu o jeho násilný prejazd. Súčasne sa modernizoval a dopĺňal vozový park brigády a jej jednotiek. Na konci 80. rokov mali pohraničné roty k dispozícii štyri osobné terénne automobily (10. rota päť automobilov), dva nákladné automobily PV3S, dva motocykle Jawa 350, jeden automobil UAZ ako ťahač bezzáklzového kanóna a dva obrnené transportéry OT-64.⁵⁵

⁵⁰ *Železná opona 1951-1990*. In: www.zeleznaopona.com a PULEC, ref. 23, s. 58 - 64.

⁵¹ Pozri *Vyhláška Federálneho ministerstva vnútra o pomocníkoch Pohraničnej stráže č. 59/1976 Zb.* In: www.zakon.sk a *Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 25 z 20. 7. 1976*. In: www.abscr.cz/cs/seznam-utvar-pohranicni-straze.

⁵² Pozri *Zákon o Zbore národnej bezpečnosti č. 70/1974 Zb.* In: www.zakon.sk.

⁵³ PULEC, ref. 23, s. 159, príloha 53.

⁵⁴ Tamže, s. 65.

⁵⁵ Tamže, s. 101.

V 3. poriečnom prápore dochádzalo najmä k obmene člnov. Namiesto zastaraných typov „Reihard II“, „BMB Marine“ a „Oceanic“ prichádzali nové typy GSB 066 M1 nazývané „Volvo Penta“ a GSB 075.5 z produkcie NDR. Na konci roku 1985 mal prápor spolu 30 člnov „Volvo Penta“, 24 člnov typu GSB 075.5, jeden čln „Oceanic“ a jeden čln typu S-150.⁵⁶

Sprešňovali sa aj plány súčinnosti 11. brigády s vyčlenenými útvarmi Východného vojenského okruhu a Civilnej obrany. Ich podkladom pre mierovú ochranu hranice boli Smernice pre súčinnosť pohraničných zväzkov (útvarov) ČSLA s brigádami Pohraničnej stráže pri poskytovaní podpory v čase mieru (Všeob-sm-8), vydané v júli 1976 a novelizované v apríli 1989.⁵⁷ V kontexte úprav plánov obrany teritória sa súčasne novovymedzovali aj úlohy pohraničných jednotiek pre čas brannej pohotovosti štátu. Hlavnou úlohou 11. brigády po jej mobilizačnom doplnení a bojovom stmelení bolo brániť štátnu hranicu vo vymedzenom hraničnom pásme. Vybudované oporné body rôť mali umožniť aktívne brániť zverený úsek, odrážať protivníka a nedovoliť mu preniknúť do hĺbky územia. Po odrazení agresie a prenesení bojovej činnosti na územie Rakúska mali brigádne jednotky opäť prejsť k ochrane hranice a súčasne plniť špecifické úlohy spojené s obranou teritória a tyla bojujúcich armád v súčinnosti s teritoriálnymi bezpečnostnými silami vrátane Verejnej bezpečnosti a Ludových milícií.⁵⁸

Do 11. brigády PS, podobne ako do ďalších jednotiek tejto zložky, boli vybraní orgánmi Štátnej bezpečnosti a vojenskej kontrarozvedky preverení branci a vojaci z povolania. Väčšina z nich plnila povinnosti pri ochrane štátnej hranice veľmi dôsledne, čo prispievalo k značnej úspešnosti zásahov proti pokusom o narušenie hranice.⁵⁹ Niektorí príslušníci brigády, vojaci základnej služby a, výnimočne, aj vojaci z povolania, však svoju informovanosť o ochrane hranice využili, a to najmä v začiatkoch procesu tzv. normalizácie, na ilegálne prekročenie hranice, respektíve zbehnutie do Rakúska.

Prípravu poddôstojníkov a špecialistov brigády od jej začlenenia do pôsobnosti MNO zabezpečoval výcvikový prápor v Malackách. Od 15. júla 1973 bola v rámci celej PS táto príprava prenesená, včítane prípravy absolventov ŠDZ, do 12. školskej brigády s veliteľstvom v Chodovej Planej.⁶⁰ Noví príslušníci práporčického a dôstojníckeho zboru sa na začiatku 70. rokov pripravovali vo vojenských školách v Holešove, ktoré sa k 1. septembru 1972

⁵⁶ ŠOLC, ref. 12, s. 47-48.

⁵⁷ VÚA-VHA Praha, *Rozkaz ministra vnútra ČSSR a ministra národnej obrany ČSSR č. 007 z 24. 5. 1989*.

⁵⁸ Išlo predovšetkým o tieto úlohy: 1) viesť boj proti taktickým a diverzným výsadbom nepriateľa v priestore svojej činnosti, 2) plniť úlohy poriadkovej služby, 3) spolu s orgánmi Verejnej bezpečnosti sa podieľať na plnení mimoriadnych bezpečnostných úloh na udržanie pokoja a poriadku, 4) spolu s jednotkami Civilnej obrany a ďalšími zložkami teritoriálneho vojska sa podieľať na likvidovaní následkov napadnutia teritória zbraňami hromadného ničenia 5) plniť iné úlohy, ako napr. sprevádzanie vojnových zajatcov, stráženie zajateckých táborov a pod. Bližšie *Pohraniční stráž ČSSR za branné pohotovosti štátu*. In.: <http://pohranicnik.bloguje.cz/838743-ps-a-branna-pohotovost.php>.

⁵⁹ Dokumentujú to aj nasledujúce údaje: v rokoch 1981 – 1987 príslušníci 11. brigády PS alebo PPS pri pokuse o ilegálny prechod hranice alebo pre podozrenie z takéhoto pokusu zadržali 962 osôb a 16 osobám sa preryv hranice podaril. Ref. 51.

⁶⁰ Organizáciu 12. brigády PS tvorili štyri školské prápory – 1. prápor (Škola dôstojníkov v zálohe) v Chodovej Planej, 2. prápor (velitelia streleckých družstiev a družstiev bezzáklzových kanónov) v Zadnom Chodove, 3. prápor (spojovací špecialisti) v Tisovej a 4. prápor (automobiloví špecialisti) vo Volaroch – a Výcvikové stredisko posvodov v Libějoviciach.

sústredili do Dôstojníckej školy.⁶¹ Táto dňom 1. apríla 1973 prešla do pôsobnosti Federálneho ministerstva vnútra. V septembri 1980 vznikla v Holešove jednotná Dôstojnícka škola Pohraničnej stráže a vojsk ministerstva vnútra, ktorá sa v septembri 1986 reorganizovala na Dôstojnícku a práporčičku školu ZNB, Pohraničnej stráže a vojsk ministerstva vnútra. Do jej vnútornej štruktúry patrili Dôstojnícka škola ZNB, Dôstojnícka škola Pohraničnej stráže a vojsk ministerstva vnútra, Práporčička škola Pohraničnej stráže a vojska ministerstva vnútra a Stredná odborná škola Pohraničnej stráže a vojsk ministerstva vnútra.

Vysokoškolskú prípravu dôstojníkov PS do roku 1972 zabezpečovala Vojenská akadémia v Brne so samostatnými fakultami vo Vyškove na Morave (1. fakulta) a Bratislave (Vojensko-politická fakulta). V lete 1972 z týchto fakúlt vznikla Vysoká vojenská škola pozemného vojska a Vojenská politická akadémia. V septembri 1973 bola v Holešove zriadená Vysoká škola Pohraničnej stráže, ktorá sa v auguste nasledujúceho roka reorganizovala a premenovala na Fakultu ochrany štátnych hraníc (FOŠH) novovytvorenej Vysokej školy ZNB v Bratislave. Vo februári 1986 sa FOŠH premiestnila do Bratislavy.⁶²

Skončenie studenej vojny, agónia a kolaps komunistických režimov v Československu a okolitých štátoch vytvorili pre ochranu úsekov čs. štátnej hranice na Slovensku celkom novú situáciu. Postupne sa rúcali bariéry medzi krajinami vojensko-politických koalícií NATO a Varšavskej zmluvy, Európa sa prestala deliť na kapitalistické a socialistické štáty a otvoril sa priestor pre slobodu pohybu čs. občanov, najmä pre ich slobodné prekračovanie doteraz uzavretej a prísne stráženej „železnej opony“.

Zmeny v systéme vojskového strázenia štátnej hranice sa začali realizovať už na konci roka 1989. V polovici decembra bol rozkazom vtedajšieho náčelníka HS PS OSH genmjr. PhDr. Antona Nemca zrušené stranické funkcie v politickom aparáte PS a organizácie KSČ prešli do pôsobnosti územných stranických orgánov. Mimoriadne významné potom bolo ďalšie opatrenie náčelníka HS PS OSH, ktorým s účinnosťou od 23. decembra 1989 upravil podmienky na použitie zbrane pri výkone služby. S odvolaním sa na zmenu spoločenskej situácie nariadil, že pohraničníci môžu použiť zbraň len na obranu vlastnej osoby alebo iného príslušníka PS, respektíve pri prenasledovaní nebezpečných páchatel'ov trestných činov, nie však na zamedzenie úteku zatknutých osôb.⁶³ Táto úprava stále ešte platného nariadenia ministra národnej bezpečnosti č. 70/1951 Zb., ako aj článku 192 služobného predpisu OSH-I-1, predstavovala jednu z najzásadnejších zmien systému vojskového strázenia štátnej hranice od roku 1951. Vypúšťala, lepšie povedané rušila, to, čo spomenuté nariadenie č. 70 pokladalo za ťažiskové, tzn. právo použiť zbraň „proti osobám, ktoré na území republiky neoprávnené prešli alebo se po po území republiky neoprávnené pokoušejú prejsť štátni hranice a na výstrahu nezastavi“.⁶⁴

⁶¹ V rámci Ženíjno-technického učilišťa tu pôsobila Vojenská stredná odborná škola, ktorá mala aj štvorročný veliteľský smer pre príslušníkov PS a ďalej desaťmesačná Práporčička škola PS. V septembri 1971 bola zriadená tiež Dvojročná dôstojnícka škola a Ročná dôstojnícka škola so študijnými smermi PS. Dôstojnícka škola, ktorá vznikla v septembri 1972, nadviazala na činnosť zrušeného ŽTU a jej organizačnú štruktúru tvorili Vojenská stredná odborná škola, Dvojročná dôstojnícka škola a Práporčička škola.

⁶² PULEC, ref. 23, s. 37, *Výcviková zařízení Pohraniční stráže. Historie 1948 – 1991*. In <http://pohraničník.bloguje.cz/644976-vycvikova-zarizeni-pohranicni-straze.php> a Československé vojenství. Vaše dotazy. Odpověď na dotaz č. 795. In: www.vojenství.cz.

⁶³ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 30, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 16 z 21.12.1989*.

⁶⁴ *Služební předpis Ochrana státních hranic Československé socialistické republiky (Pohraniční hlídka, bojová skupina) OSH-I-1, část V, hlava 2, čl. 192*. Praha 1974.

Do konca svojho účinkovania vo funkcii náčelníka HS PS OŠH genmjr. A. Nemeč⁶⁵ vydal ešte dva dôležité rozkazy. Prvý sa týkal rehabilitácie pohraničníkov – vojakov z povolania, ktorí boli v rokoch 1969 –1973 z politických dôvodov prepustení do zálohy.⁶⁶ Druhý znamenal v podstate demontáž doterajšieho spôsobu služby na hranici s Nemeckou spolkovou republikou a Rakúskom. Predovšetkým potvrdzoval nariadené obmedzenie použitia zbrane na prostriedok krajného riešenia a súčasne podstatne zužoval možnosti použitia služobného psa. Ten mohol byť naďalej používaný len na vôdzke a s náhubkom. Použitie bez náhubku sa pripúšťalo len pri práci s pachom. Závažné bolo tiež nariadenie, aby hliadky PS občanov, ktorí vstúpili na naše územie z Rakúska alebo NSR do hĺbky 150 – 200 m, len upozornili a „taktým“ spôsobom vykázali späť. Zadokumentovanie takýchto prípadov sa malo uskutočňovať len pri preniknutí do väčšej vzdialenosti od hraničnej čiary, pričom zadržané osoby mali byť „krátkou cestou“ vrátené do svojej krajiny. Rozkaz náčelníka HS PS OŠH okrem toho rušil druh pohraničnej hliadky pátrač. Súviselo to s pokynom, aby Pohraničná stráž žiadnym spôsobom neobmedzovala obyvateľstvo v oblastiach pri hraničnom pásme.⁶⁷ Možno predpokladať, že tento rozkaz viac-menej kodifikoval prax, ktorá sa v predchádzajúcich týždňoch na štátnej hranici už vytvárala.⁶⁸

Ďalšie opatrenia, nariadené už rozkazmi nového náčelníka HS PS OŠH genmjr. Stanislava Pokorného, nadväzovali na rozhodnutia prijaté na vládnej úrovni. Dňa 1. decembra 1989 vláda ČSSR rozhodla o zrušení ženíjno-technických záatarás na hranici s Rakúskom. Ich odstraňovanie v pásme 11. brigády PS sa začalo 8. decembra príslušníkmi 8. – 13. pohraničnej roty za emotívnej podpory obyvateľstva a s jeho pomocou.⁶⁹ Do konca decembra odstránili drôty zo signálnej steny v úseku dlhom 32, 2 km.⁷⁰ Druhú etapu likvidácie záatarás otvoril 7. apríla 1990 osobne vtedajší minister vnútra ČSSR v úseku práporu Malacky.⁷¹ Rozkaz náčelníka HS PS OŠH č. 03 z 15. februára 1990 vnášal do týchto prác istý systém. Stanovil, aby boli pripravené miesta pre dočasné skládky materiálu a poradie likvidovania jednotlivých druhov záatarás. Ako prvé sa mali odstraňovať tylové signálne steny, čo zodpovedalo aj postupu prác na konci roka 1989 a ďalej svetelné bariéry a tzv. nízkoklopýtné prekážky. V súčinnosti s oddeleniami pasových kontrol sa mala riešiť aj likvidácia „neodôvodnených“ prekážok pri hraničných prechodoch. V ďalšej etape sa počítalo s odstraňovaním prekážok na cezhraničných cestách a s demontážou pozorovateľní. Spolu s likvidovaním ženíjno-technického zabezpečenia sa zmenila aj hliadkova služba na hranici, do ktorej sa

⁶⁵ Plukovník a neskôr generálmajor PhDr. Anton Nemeč vykonával funkciu náčelníka HS PS OŠH od 1. 1. 1982 do 31. 1. 1990.

⁶⁶ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 1 z 15.1.1990.*

⁶⁷ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 02 z 30.1.1990.* Spôsob služby ďalej konkretizovala *Operační směrnice náčelníka HS PS OSH k provádění ochrany státních hranic s SRN a Rakouskou republikou ze 14.3.1990.* Tamže, šk. 47.

⁶⁸ Pozri *Zápis o odevzdání a převzetí funkce náčelníka štábu HS PS OSH medzi plk. Ing. Janem Muzikářem a plk. Karlem Ryšavým z 8. 2. 1990.* ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 70.

⁶⁹ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 42, *Zápis o odovzdaní a převzati funkcie velitele 11. b PS Bratislava z 27. 12. 1989.*

⁷⁰ Ref. 67.

⁷¹ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 42, č. j. OSH-0191/1990 z 10. 4. 1990.

určovali dvojčlenné pešie alebo motorizované hliadky.⁷² V nadväznosti na tieto opatrenia bolo k 1. máju 1990 zrušené hraničné pásmo.⁷³ Ešte predtým, spoločným rozkazom ministra vnútra ČSSR a ministra národnej obrany ČSSR z marca 1990, boli zrušené smernice pre poskytovanie podpory brigádám Pohraničnej stráže vojskami ČSLA v čase mieru.⁷⁴

Rozkazom ministra vnútra ČSSR č. 16 z 31. januára 1990 boli existujúce OPK dňom 15. februára 1990 vyňaté z pôsobnosti HS PS OŠH a nasledujúcim dňom bol na Federálnom ministerstve vnútra zriadený Úrad pre pasovú službu a cudzineckú agendu (ÚPSCA). Na základe ďalšieho rozkazu ministra vnútra č. 17 sa OPK na začiatku apríla 1990 premenili na referáty pasovej kontroly (RPK) podriadené krajským ÚPSCA. Demontáž doterajšieho systému stráženia hranice spojená s procesom demokratizačných zmien pokračovala zrušením politického aparátu Pohraničnej stráže rozkazom ministra vnútra ČSSR č. 24/1990⁷⁵, prevedením služby správ OŠH z pôsobnosti II. odboru Spravodajskej správy HS PS OŠH do podriadenosti operačného odboru pohraničných brigád⁷⁶ a zrušením jednotiek pomocníkov PS dňom 1. apríla 1990 rozkazom ministra vnútra ČSSR č. 43 z 23. marca 1990. S istou formou účasti obyvateľstva na ochrane hranice sa však naďalej počítalo.⁷⁷ Vo veliteľskom zbore PS súčasne prebiehali previerky spôsobilosti jeho členov na ďalšiu službu. Činnosť preverovacích komisíí sa skončila v apríli 1990.⁷⁸

Organizačná štruktúra a dislokačná zostava útvarov PS OŠH, ktorá sa vytvorila v priebehu 70. rokov a prvej polovice 80. rokov zostala zachovaná až do roku 1990, a to včítane plánovaných počtov osôb. V júli 1990 bolo v tabuľkách 11. brigády plánovaných 2 189 vojakov a 27 občianskych zamestnancov, v tabuľkách útvarov Správy OŠH Banská Bystrica 156 osôb a v tabuľkách Správy OŠH Košice 247 osôb.⁷⁹

V tom čase sa začali uskutočňovať dočasné presuny časti príslušníkov Pohraničnej stráže k správam OŠH. Toto opatrenie vychádzalo predovšetkým zo skutočnosti, že doterajšia dislokácia 83 percent síl a prostriedkov PS a OŠH na západnej a južnej hranici ČSSR už nebola potrebná. Ďalším dôvodom bolo zistenie, že slabšiu ochranu hranice využívali skupiny osôb inej štátnej príslušnosti na tranzit cez čs. územie na západ.⁸⁰ Na priamu žiadosť

⁷² Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 03 z 15. 2. 1990.*

⁷³ Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 47, č. j. OSH-001087-15/1990 zo 17. 7. 1990.

⁷⁴ VÚA-VHA Praha, *Rozkaz ministra vnútra ČSSR a ministra národnej obrany ČSSR č. 04 z 8. marca 1990.*

⁷⁵ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 41, *Vnitřní rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 017 z 27. 2. 1990.*

⁷⁶ Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 61/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OŠH č. 020 z 22. 5. 1990.*

⁷⁷ Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 08 z 29.3.1990.* Formy pokračujúcej účasti obyvateľstva na ochrane štátnej hranice spresňoval dokument s názvom „*Zásady rozvoje účasti místního obyvatelstva na OSH a ich řízení orgány PS a OSH*“, ktorý vydal náčelník HS PS OŠH 1. apríla 1990.

⁷⁸ Komisie boli zriadené vnútorným rozkazom náčelníka HS PS OŠH č. 014 z 15. 2. 1990. Závery komisíí vyzneli priaznivo pre 86 % príslušníkov PS a OŠH z povolania. Pre zostávajúcu časť príslušníkov veliteľského zboru PS boli pripravené návrhy na preradenie na inú funkciu, odchod do dôchodku alebo prepustenie do zálohy pre neschopnosť, či nezáujem o službu. ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 015 z 15. 5. 1990.*

⁷⁹ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 48, č. j. OSH-001029-30/1990.

⁸⁰ Od apríla 1990 sa to týkalo najmä Turkov a neskôr aj Vietnamcov. ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkazy náčelníka HS PS OSH č. 018 z 18. 5. 1990 a č. 037 z 10. 8. 1990.*

náčelníka Správy OŠH Košice preto bola na obdobie od 10. júla do 31. augusta posilnená ochrana hranice východného Slovenska o 79 vojakov PS od 4. brigády s veliteľstvom v Znojme. V auguste boli posilnené aj úseky v pôsobnosti Správy OŠH Banská Bystrica, na ktoré prišlo 130 pohraničníkov z 5. brigády PS Cheb, 15. brigády České Budějovice a tiež 11. brigády z Bratislavy, ktorá však poskytla hlavne vozidlá.⁸¹

V krátkom čase nasledovala ďalšia vlna posil pre Správu OŠH Košice. Tvorilo ju 400 pohraničníkov, a to predovšetkým z jednotiek na hranici s NSR. Bol z nich sformovaný samostatný prápor so štyrmi rotami dislokovanými v Kežmarku, Humennom, Michalovciach a Trebišove. Do podriadenosti veliteľov rôť boli zaradení aj pohraničníci, ktorí na východné Slovensko prišli v júli 1990.⁸²

Iné skupiny vojakov základnej služby jednotiek Pohraničnej stráže posilňovali vnútrozemské oddelenia Verejnej bezpečnosti (VB). Stávalo sa tak na základe zákonného opatrenia Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 207 z 29. mája 1990 o vyčleňovaní príslušníkov Pohraničnej stráže a vojsk ministerstva vnútra na plnenie úloh VB. Na obdobie od 1. novembra 1990 do 31. marca 1991 prešlo do pôsobnosti Správy VB Východoslovenského kraja 330 pohraničníkov od 15. brigády, Správy VB Stredoslovenského kraja 400 pohraničníkov, z toho 115 od bratislavskej a 285 od znojemskej brigády a Správy VB Západoslovenského kraja 400 a Mestskej správy VB Bratislava 285 príslušníkov 11. brigády.⁸³ Bratislavská brigáda PS tak premiestnila k správam VB na Slovensku dovedna 800 pohraničníkov – vojakov základnej služby, čo sa približovalo polovici ich počtov v jednotke.⁸⁴

Hlavnú orientáciu novej koncepcie ochrany štátnej hranice prvýkrát verejne prezentovalo programové vyhlásenie vlády ČSSR, ktoré jej predseda Marián Čalfa predniesol 3. júla 1990 vo Federálnom zhromaždení. Uvádza sa v ňom: „*Koncepcia bezpečnostnej politiky vlády ČSSR predpokladá, že až do konca roka 1992 bude ochranu štátnych hraníc zabezpečovať Pohraničná stráž, ktorú potom nahradí profesionálna Pohraničná polícia.*“⁸⁵ Predpokladalo sa, že Pohraničná stráž ako ozbrojená zložka bude v krátkom čase zrušená a nahradená hraničnou políciou, ktorej príslušníkmi už nebudú vojaci základnej služby.

Prvý krok na realizáciu tohto zámeru predstavovalo postupné zavádzanie poloprofesionálnej ochrany hranice v úsekoch 11. brigády a niektorých ďalších jednotiek PS od konca júna 1990.⁸⁶ Na základe rozkazu náčelníka HS PS OŠH č. 0059 z 26. novembra 1990 potom mala byť bratislavská brigáda spolu s ďalšími brigádami transformovaná na správy a útvary

⁸¹ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkazy náčelníka HS PS OSH č. 028 z 3. 7. 1990 a č. 034 z 26. 7. 1990.*

⁸² Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 053 z 5. 11. 1990.*

⁸³ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz náčelníka HS PS OSH č. 041 z 25. 10. 1990.*

⁸⁴ K 10. 4. 1990 bolo v 11. brigáde 1695 vojakov základnej služby a 17 absolventov VKVŠ. ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 42, č. j. OSH-0191/1990 z 10. 4. 1990.

⁸⁵ www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/002schuz/s002226.htm.

⁸⁶ V júni 1990 sa poloprofesionálna ochrana hranice okrem úseku 11. brigády začala vykonávať aj v chebskej 5. brigáde PS a od októbra 1990 v znojemskej 4. brigáde PS. ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkazy náčelníka HS PS OSH č. 026 z 26. 6. 1990 a č. 047 z 15. 10. 1990.*

OŠH. Z veliteľstva brigády mala vzniknúť Správa OŠH Bratislava, pohraničné roty PS sa mali reorganizovať na O OŠH a vytvoril sa mal aj medzistupeň ÚO OŠH (pozri tabuľku č. 8). Záložný a výcvikový prápor v Malackách mal zostať v existujúcej podobe a zabezpečovať príjem a výcvik nových pohraničníkov. Transformácia brigády sa mala začať 1. januára 1991 a skončiť v marci toho roku.⁸⁷ Podstatnú zmenu predstavovalo aj nové rozdelenie teritoriálnej pôsobnosti správ OŠH. Zodpovednosť za ochranu časti štátnej hranice s Rakúskom a hranice s Maďarskom zostala len na Správe OŠH Bratislava a Správe OŠH Košice, ktorá okrem toho zabezpečovala aj ochranu hranice so Sovietskym zväzom. Nová pôsobnosť Správy OŠH Banská Bystrica sa vzťahovala výlučne na ochranu hranice s Poľskom.

Prakticky súbežne so zrušením brigád a útvarov Pohraničnej stráže k 31. decembru 1990 zanikali aj školy pre prípravu veliteľského zboru tejto zložky. Na základe zákona č. 181 z 3. mája 1990 o zrušení Vysokej školy ZNB k 31. júlu tohto roka skončila činnosť aj jej Fakulta ochrany štátnej hranice v Bratislave. Dňom 15. septembra 1991 bola zrušená Dôstojnícka a praporčícka škola ZNB, Pohraničnej stráže a vojsk ministerstva vnútra v Holešove, z ktorej vznikla Stredná odborná škola Federálneho Policajného zboru.⁸⁸

Transformujúce sa útvary Pohraničnej stráže, lepšie povedané zvyšky ich príslušníkov, pokračovali v odstraňovaní toho, čo zostalo z objektov vojskového stráženia štátnej hranice. Išlo najmä o strelnice a ďalšie výcvikové zariadenia jednotiek. Objekty poľnej ochrany sa odovzdávali armáde, nepotrebný materiál mal byť odvezený do výkupní zberných surovín a priestor bývalého hraničného pásma zbavený čiernych skládok.⁸⁹

⁸⁷ Tento vývoj neprebíhal na celej štátnej hranici ČSSR, respektíve ČSFR, rovnako a nie každé veliteľstvo brigády Pohraničnej stráže sa transformovalo na Správu OŠH. Napríklad Správy OŠH Domažlice a České Budějovice mali v tomto čase v svojej podriadenosti „utlmované“ brigády PS Cheb, Sušice a Znojmo.

ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, *Rozkaz velitele PS a OŠH č. 0059 z 26. 11. 1990.*

⁸⁸ *Historie Vyšší policejní školy a Střední policejní školy ministerstva vnitra v Holešově.*

In: www.spshol.cz/informace_o-skole/Historie/historie_skoly.htm.

⁸⁹ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 50, *Rozkaz velitele PS a OSH č. 57 z 13. 8. 1991.*

Tabuľka č. 8

**Predpokladaná organizácia a dislokačná zostava útvarov OŠH na Slovensku
od 1. 4. 1991⁹⁰**

S OŠH	ÚO OŠH	O OŠH
Bratislava	Nebolo zriadené, oddelenia OŠH riadila priamo Správa OŠH.	Malé Leváre, Gajary, Záhorská Ves, Vysoká pri Morave, Devínske Jazero, Devínska Nová Ves, Devín, Bratislava-Dvory, Bratislava-Kopčany, Jarovce, Rusovce
	Komárno	Bratislava, Gabčíkovo (nové), Medveďov, Komárno, Štúrovo (nové)
	Ipeľský Sokolec	Chľaba, Balka, Ipeľský Sokolec, Vyškovce, Šahy
	Bušince	Ipeľské Predmostie, Slovenské Ďarmoty, Vrbovka, Bušince, Nučín, Šiatoroš
Košice	Nebolo zriadené, oddelenia OŠH riadila priamo Správa OŠH.	Zboj-Runina, Ulič, Ubl'a, Beňatina
	Vyšné Nemecké	Vyšné Nemecké, Maťovské Vojkovce, Veľké Slemence, Veľké Trakany, Strážne
	Slovenské Nové Mesto	Čerhov, Kazimír, Slánska Huta, Skároš, Hraničná, Buzica, Host'ovce, Jabložov, Dlhá Ves, Starňa
	Kráľ	Kráľ, Vlkyňa, Drňa, Petrovce, Nová Bašta
Banská Bystrica	Skalité	Skalité, Oščadnica, Nová Bystrica, Novot', Oravská Polhora, Zubrohlava
	Trstená	Trstená, Suchá Hora, Zuberec, Pribylina, Podbanské, Štrbské Pleso, Javorina, Osturňa
	Spišská Stará Ves	Spišská Stará Ves, Červený Kláštor, Mníšek, Malý Lipník, Čirč, Malcov
	Kurov	Kurov, Becherov, Nižná Polianka, Dlhoňa, Vyšný Komárnik
	Čertižné	Čertižné, Palota, Výrava, Vyšná Jablonka, Stakčín

Proces formovania a realizácie novej koncepcie ochrany hranice zavŕšilo prijatie zákona č. 333 z 10. júla 1991 o zriadení hraničnej a cudzineckej polície federálneho policajného zboru (FPZ). Nadobudnutím jeho účinnosti dňom 27. augusta 1991 sa všetci príslušníci Pohraničnej stráže v služobnom pomere vojaka z povolania stali (ak sa do 30 dní od uvedenej dátumu nerozhodli inak) policajtmi, príslušníkmi Pohraničnej polície FPZ.⁹¹ Podobne

⁹⁰ Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 40, nariadenie náčelníka HS PS OŠH č. 0059 z 26. novembra 1990, príloha č. 6.

⁹¹ Zriadeniu Federálneho policajného zboru predchádzal vznik Policajného zboru Slovenskej republiky a Policajného zboru Českej republiky. Policajný zbor SR bol zriadený zákonným opatrením Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 57/1991 Zb. Z 25. 1. 1991, ktoré následne rozvádzal zákon

zákon stanovil, že vojaci základnej služby, ktorí ku dňu účinnosti tohto zákona vykonávajú základnú službu v útvaroch a jednotkách PS, ju dokončia v útvaroch služby Cudzineckej a Pohraničnej polície FPZ. Služba v týchto útvaroch sa považovala za službu vykonávanú v ozbrojených silách Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Podľa zákona mal Federálny policajný zbor zabezpečovať „ochranu štátnych hraníc vo vymedzenom rozsahu“. Tento pojem vymedzovalo ustanovenie § 26 zákona, že „Pri zaistovaní ochrany štátnych hraníc je policajt zaradený v službe cudzineckej a pohraničnej polície oprávnený vykonávať kontrolu cestovných dokladov osôb prekračujúcich štátne hranice a v prípade dôvodného podozrenia z páchania trestného činu alebo priestupku súvisiaceho s prekračovaním štátnych hraníc vykonať i prehliadku osoby, batožiny a dopravných prostriedkov.“⁹²

Príslušníci zrušených útvarov PS zostali po prevedení k novým orgánom OŠH vystrojení pôvodnými rovnošatami, na ktorých zostalo aj golierové označenie PS (hlava psa na zelenom podklade). Zrušené bolo len rukávové označenie. U niektorých útvarov Pohraničnej polície sa súčasne začala skúšať maskovacia rovnošata vz. 90.⁹³

Základnú štruktúru a dislokačnú zostavu útvarov Pohraničnej polície určovali jej organizačné tabuľky vydané 1. septembra 1991 a schválené ministrom vnútra ČSFR Jánom Langošom. Zo Správy OŠH Bratislava, útvaru OŠH Banská Bystrica a útvaru OŠH Košice vznikli tri veliteľstvá Pohraničnej polície. Veliteľstvo Pohraničnej polície Bratislava malo v podriadenosti 25 staníc Pohraničnej polície, poriadkový prápor a záložný a výcvikový prápor, Veliteľstvo Pohraničnej polície Banská Bystrica 33 staníc Pohraničnej polície a posilový prápor a Veliteľstvo Pohraničnej polície Košice 29 staníc Pohraničnej polície a posilový prápor (pozri tabuľku č. 9).

Organizačné zmeny nastali aj na úseku pasovej služby. Po zrušení krajského administratívneho zriadenia na základe zákona Slovenskej národnej rady č. 517 z 22. novembra 1990 boli vytvorené tri expozitúry cudzineckej polície a pasovej služby s označením Západ, Stred a Východ. Riadili priamy výkon pasovej služby na teritóriách bývalého Západoslovenského, Stredoslovenského a Východoslovenského kraja.⁹⁴

Od 1. januára 1992 začali platiť nové tabuľky Pohraničnej polície, ktoré organizáciu a dislokačnú zostavu jej útvarov čiastočne upravili. Ako nový prvok pritom vznikli referáty Pohraničnej polície predstavujúce stredné články velenia. Do pôsobnosti Veliteľstva Pohraničnej polície Bratislava bolo zaradených 29 staníc Pohraničnej polície, ktorých dislokačná zostava sa začínala stanicou Malé Leváre na hranici s Rakúskom a končila stanicou Šiatorská Bukovina na hranici s Maďarskom v okrese Lučenec (hraničný medzník XI/6 až hraničný medzník VIII/18). Časť staníc tohto rozsiahleho úseku radilo priamo Veliteľstvo Pohraničnej polície v Bratislave, časť patrila do pôsobnosti Referátu Pohraničnej polície v Komárne a ďalšia Veliteľstva úseku Pohraničnej polície Bušince. Na bratislavský úsek

Slovenskej národnej rady č. 204/1991 Zb. z 29. 4. 1991. Tieto legislatívne dokumenty sa však nevzťahovali na príslušníkov Pohraničnej stráže a ďalších útvarov OŠH.

⁹² Zákon o Federálnom policajnom zbore a Zbore hradnej polície č. 333/1991 Zb. In: www.zakon.sk.

⁹³ Maskovacia rovnošata vz. 90 svojím strihom vychádzala z maskovacej rovnošaty vz. 85, mala však viac vreciek a nohavice boli zvnútra do výšky kolien pogumované. Farebný vzor tvorili nepravidelné zelené a hnedé škvrny tmavého a svetlého odtieňa, ktoré boli „posiaté“ čiernymi ihličkami. Medzi týmito škvrnami bola biela plocha s malými čiernymi „flakmi“. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky bola rovnošata vz. 90 z výstroja Pohraničnej polície vyňatá.

⁹⁴ PÁNIS, Juraj. *Ústavná úprava a ochrana hraníc SR a úlohy Policajného zboru pri jej realizácii* (diplomová práca). Bratislava : Akadémia Policajného zboru 2002, s. 41.

Tabuľka č. 9

Štruktúra a dislokačná zostava útvarov Pohraničnej polície od 1. 9. 1991⁹⁵

Veliteľstvo Pohraničnej polície	Stanica Pohraničnej polície
Bratislava	Malé Leváre, Gajary, Záhorská Ves, Vysoká pri Morave, Devínska Nová Ves, Devín, Petržalka, Jarovce, Rusovce, Bratislava, Medved'ovo, Komárno, Gabčíkovo, Štúrovo, Chľaba, Salka, Ipeľský Sokolec, Vyškovce nad Ipľom, Šahy, Ipeľské Predmostie, Slovenské Ďarmoty, Vrbovka, Bušince, Rapovce, Šiatoroš
Košice	Nová Bašta, Petrovce, Drňa, Vlkyňa, Kráľ, Starňa, Dlhá Ves, Silická Jablonica, Jablonov nad Turnou, Host'ovce, Janík, Buzica, Hraničná pri Hornáde, Skároš, Slanská Huta, Kazimír, Čerhov, Slovenské Nové Mesto, Pribeník, Strážne, Veľké Trakany, Veľké Slemence, Maťovské Vojkovce, Vyšné Nemecké, Petrovce, Beňatina, Ubla, Ulič, Zboj-Runina
Banská Bystrica	Stakčín, Vyšná Jablonka, Výrava, Palota, Čertižné, Vyšný Komárnik, Dlhoňa, Nižná Polianka, Becherov, Kurov, Malcov, Čirč, Malý Lipník, Mníšek nad Popradom, Litmanová, Stráňany, Červený Kláštor, Spišská Stará Ves, Osturňa, Javorina, Štrbské Pleso, Podbanské, Pribylina, Zuberec, Suchá Hora, Trstená, Zubrohľava, Rabčice, Oravská Polhora, Novot', Nová Bystrica, Oščadnica

nadväzoval úsek Veliteľstva Pohraničnej polície Košice, a to od stanice Nová Bašta na hranici s Maďarskom po stanicu Zboj na hranici s Ukrajinou ako samostatným štátom po rozpade ZSSR v roku 1991. Časť staníc opäť riadilo priamo Veliteľstvo Pohraničnej polície Košice a zostávajúce boli podriadené veliteľstvám úsekov Kráľ a Vyšné Nemecké. Veliteľstvo Pohraničnej polície Banská Bystrica malo pridelený úsek od stanice Topoľa po stanicu Skalité (hraničný medzník I až III/201), kde prostredníctvom Referátu Pohraničnej polície Čertižné a Veliteľstiev úsekov Trstená a Skalité riadilo 35 staníc Pohraničnej polície.⁹⁶ Počet príslušníkov staníc bol v závislosti od dĺžky a terénnej členitosti stráženého úseku, miestnej komunikačnej siete a prístupov k štátnej hranici stanovený na 8 – 20 osôb.⁹⁷ Dôležité miesto v zostave Pohraničnej polície aj naďalej patrilo chovnej stanici služobných psov v podriadenosti veliteľstva v Bratislave.⁹⁸

⁹⁵ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 108

⁹⁶ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 50, *Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 080 z 18. 12. 1991.*

⁹⁷ MIKLUŠIČÁK, Karol. *Genéza vývoja organizačnej štruktúry Útvaru vojsk hraničnej polície a jej smerovanie* (diplomová práca). Bratislava : Akadémia policajného zboru 1997, s. 10.

⁹⁸ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 50, *Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 25 z 8. 10. 1991*

Reorganizačné a redislokačné zmeny v Pohraničnej polícii na konci roka 1991 a začiatku roka 1992 sprevádzalo pokračujúce odveľovanie jej príslušníkov na posilnenie vnútrozemských útvarov Policajného zboru. Geografické väzby medzi posilujúcimi a posilovanými útvarmi pritom zostávali v podstate rovnaké ako v závere roka 1990. Podľa rozkazu riaditeľa Pohraničnej polície FPS č. 67 z 8. októbra. 1991 malo v tomto čase policajné útvary na východnom Slovensku posilniť 201 policajtov a vojakov základnej služby od Veliteľstva Pohraničnej polície České Budějovice, policajné útvary na strednom Slovensku 94 policajtov a vojakov základnej služby od útvaru Pohraničnej polície v Znojme a policajné útvary na západnom Slovensku 271 policajtov a vojakov základnej služby od Veliteľstva Pohraničnej polície Bratislava.⁹⁹ Pôsobili tu do apríla 1992, keď sa väčšina z nich vrátila do pôvodných útvarov. Časť zostala a posilnila ochranu hranice, ako napríklad 161 vojakov základnej služby pridelených Veliteľstvu Pohraničnej polície Bratislava na doplnenie počtov pohraničných staníc na hranici s Maďarskom.¹⁰⁰

Po parlamentných voľbách v lete 1992 sa výrazne prehĺbila rozdielnosť stanovísk slovenskej a českej politickej reprezentácie v otázkach ďalšieho štátoprávneho smerovania Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Výsledkom bola politická dohoda o rozdelení federácie na dva samostatné a zvrchované štátne subjekty. V rámci dohovorených postupov delenia sa začala pripravovať aj delimitácia Pohraničnej polície Federálneho policajného zboru na budúce republikové pohraničné polície.

K 1. decembru 1992 bola organizačná štruktúra Prezídia Policajného zboru Ministerstva vnútra Slovenskej republiky rozšírená o Odbor Hraničnej polície a Odbor Cudzineckej polície a pasovej služby. Ich riaditelia mali zabezpečiť delimitáciu osôb a majetku v OŠH na hraniciach Slovenska do štruktúry PZ SR a súčasne pripraviť novú organizáciu orgánov v svojej pôsobnosti. Pri zachovaní troch úsekov hraníc v podobe stanovenej v decembri 1991¹⁰¹ sa počítalo s rozšírením právomoci okresných veliteľstiev PZ v tejto oblasti a premenovaním existujúcich pohraničných staníc na pohraničné oddelenia PZ. Počas delimitačných prác bolo existujúcim veliteľstvám Pohraničnej polície dočasne ponechaných v podriadenosti 150 vojakov základnej služby.¹⁰²

Dňom 1. januára 1993 plnú zodpovednosť za ochranu štátnej hranice Slovenskej republiky prevzalo Ministerstvo vnútra (MV) SR. Súčasne nastali niektoré zmeny v dovtedajšom modeli OŠH. Odbor Hraničnej polície Prezídia MV SR sa stal orgánom metodického riadenia výkonných útvarov tejto zložky, ktoré boli priamo podriadené okresným a mestským veliteľstvám PZ. Odboru Cudzineckej polície a pasovej služby kompetencie vo vzťahu k podriadeným expozitúram zostali.¹⁰³

⁹⁹ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 50, *Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 67 z 19. 4. 1992.*

¹⁰⁰ Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 52, *Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 18 z 30. 3. 1992.*

¹⁰¹ Tamže, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 52, *Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 46 z 16. 11. 1992.*

¹⁰² Od 1. 1. 1993 sa stali príslušníkmi Armády Slovenskej republiky. Do zálohy boli prepustení k 30. 3. 1993. Ref. 94, s. 10-11.

¹⁰³ PÁNIS, Juraj. *Ústavná úprava a ochrana hraníc SR a úlohy Policajného zboru pri jej realizácii* (diplomová práca). Bratislava : Akadémia Policajného zboru 2002, s. 41.

Počas existencie Pohraničnej stráže medzi základné povinnosti príslušníkov pohraničných hliadok patrilo aj sledovanie vzdušného priestoru a hlásiť všetky zistené lietadlá alebo iné prostriedky vzdušného napadnutia v blízkosti hranice. Okrem toho boli v úseku 11. brigády od sútoku Dyje a Moravy po Bratislavu umiestnené vidové hlásky rádiotechnického vojska protivzdušnej obrany štátu (PVOŠ). Išlo o doplnkový prostriedok prieskumu vzdušnej situácie zabezpečovaný odlúčenými príslušníkmi 63. rádiotechnického práporu s veliteľstvom v Trnave, od septembra 1977 v Hlohovci, ktorí boli väčšinou ubytovaní priamo v objektoch pohraničných rôt.¹⁰⁴ Základnú organizáciu práporu tvorili rádiotechnické uzly a hlásky (neskôr roty) v Bratislave, Šuranoch, Hlohovci a Starom Hrozenkove. Na sledovanie vzdušného priestoru nad južnou hranicou Slovenska sa podieľal aj 64. rádiotechnický prápor s veliteľstvom vo Zvolene a rádiotechnickými hláskami (neskôr rotami) v Cerove, Ožďanoch, Michalovciach, vo Veľkej Ide a v lokalite Močiar. V roku 1977 k nim pribudol 65. rádiotechnický prápor s veliteľstvom v Mierove a rádiotechnickými rotami v Mierove, Moravskej Novej Vsi, Zohore a Rusovciach. Ťažisko vzdušného prieskumu bolo sústredené na predpokladaný náletový smer vojenského letectva NATO po osi Viedeň – Krakov – Varšava. Na strážení severnej časti tohto smeru sa podieľala rádiotechnická rota v Skalitom, ktorá patrila do organizačnej štruktúry 62. rádiotechnického práporu s veliteľstvom v Starej Vsi na Morave. Hlavnými technickými prostriedkami jednotiek boli rádiolokátory P-30, P-15, P-12, P-20 a P-35 a rádiolokačné výškomery PRV-10 a PRV-11. V druhej polovici 80. rokov začali do výzbroje niektorých rôt prichádzať rádiolokátory O-14, K-66 a P-18 s výškomerom PRV-17.

Podstatné zmeny v organizácii a dislokácii rádiotechnického vojska na Slovensku sa uskutočnili po skončení studenej vojny na začiatku 90. rokov. V rámci rozsiahlej reorganizácie a redislokácie čs. armády, ktorej cieľom bolo dosiahnuť rovnomerné rozmiestnenie vojsk na celom území ČSFR, bolo dňom 1. decembra 1991 zriadené veliteľstvo 1. divízie PVO vo Zvolene (veliteľ plk. Ing. Ján Ďurovie). Následne, dňom 1. marca 1992, mu bolo podriadené veliteľstvo 1. rádiotechnickej brigády (veliteľ pplk. Ing. Jozef Černák), ktoré vzniklo v rovnakej posádke. Do organizácie brigády prešli rádiotechnické prápory dislokované na Slovensku, ktoré sa súčasne reorganizovali a premenovali na skupiny rádiolokačného prieskumu a uvedomovania (skrlpsu). Išlo o 63. (novovytvorenú), 64. a 65. skrlpsu s veliteľstvami v Košiciach, Zvolene a Mierove. Každá skupina mala v podriadenosti niekoľko stredísk rádiolokačného prieskumu a uvedomovania (strrlpsu – pozri prílohu č. 3). Pri sledovaní vzdušného priestoru naďalej úzko spolupracovali s príslušnými veliteľstvami Pohraničnej polície. Tie zodpovedali za pozemný prieskum „modrej zdi“ v nasledujúcich úsekoch: Veliteľstvo Pohraničnej polície Bratislava od sútoku Moravy a Dyje po osadu Šiatorská Bukovina, Veliteľstvo Pohraničnej polície od tejto osady po trojmedzie Poľsko – ZSSR – ČSFR a Veliteľstvo Pohraničnej polície Banská Bystrica od tohto bodu po Skalité.¹⁰⁵

¹⁰⁴ AÚPN Bratislava, f. 2346, S/5, inv. č. 140, *Dohovor o súčinnosti medzi 11. brigádou PS a 63. rádiotechnickým práporom z 18. novembra 1970.*

¹⁰⁵ ABS Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, prírastok 161/2007, šk. 52, *Rozkaz ředitele pohraniční policie FPS č. 017 z 13. 3. 1992.*

Ako už bolo uvedené, československá PVOŠ bola súčasťou integrovaného systému PVOŠ štátov Varšavskej zmluvy. Do vzdušného priestoru nad územím Slovenska zasahovali aj rádiolokačné polia prostriedkov jednotiek rádiotechnického vojska PVOŠ Maďarska, Poľska a Sovietskeho zväzu (pozri prílohu č. 4). Z južnej strany išlo predovšetkým o polia vytvorené technikou 1. práporu 54. rádiotechnickej brigády maďarskej PVOŠ (1. Honi Rádiótechnikai Zászlóalj 54. Rádiótechnikai Dandár Légvédelmi állam), ktorý mal veliteľstvo v Pápe.¹⁰⁶ Prápor sa podieľal na sledovaní vzdušného priestoru nad juhozápadným Slovenskom po čiaru Nové Mesto nad Váhom – Topoľčany – Kozárovce – Štúrovo. Severozápadnú časť Slovenska po čiaru Žilina – Považská Bystrica – Trenčín pokrývali rádiolokačné polia 3. rádiotechnickej brigády poľskej PVOŠ (3 Brygada Radiotechniczna Obrony Powietrznej Kraju) s veliteľstvom vo Wroclawi.¹⁰⁷ Vzdušný priestor severného a stredného Slovenska po čiaru Kežmarok – Jelšava sledovali jednotky 16. rádiotechnickej brigády 60. zboru protivzdušnej obrany Sovietskej armády s veliteľstvom v Kyjeve.¹⁰⁸ V 70. rokoch bolo územie Slovenska začlenené aj do sovietskeho systému kontroly kozmickej situácie a varovania pred raketo-kozmickými údermi. Od augusta 1976 sa celý slovenský vzdušný priestor stal súčasťou sektoru monitorovaného rádiolokačným systémom typu „Dnestr“ (od októbra 1976 modernejším typom „Dnepr“) umiestneným pri Rige a v januári 1979 začal ďalší rádiolokačný systém typu „Dnepr“, ktorý bol uvedený do bojovej pohotovosti pri Mukačeve, kontrolovať územie na juh od čiar Veľké Kapušany – Košice – Martin.¹⁰⁹

Aktívnu časť ochrany vzdušnej hranice a vzdušného priestoru Slovenska tvorili prostriedky raketového vojska PVOŠ (pozri prílohu č. 5). Až do 90. rokov mala čs. armáda na slovenskom území dislokovaný len jeden útvar, a to 186. protiletadlový raketový pluk, od roku 1978 brigádu, s veliteľstvom v Pezinku.¹¹⁰ Jeho hlavnou úlohou bolo zabezpečiť obranu Bratislavy a súčasne kryť spomenutý náletový smer letectva NATO pozdĺž slovensko-moravského pomedzia. Zo začiatku mal útvar štyri palebné oddiely vyzbrojené protiletadlovými raketovými kompletmi SA-75M DVINA a technický oddiel. Po reorganizácii a prezbrojení časti oddielov na protiletadlové raketové komplety S-125 NEVA v 70. rokoch sa počet palebných oddielov zvýšil na osem. V polovici 80. rokov boli štyri oddiely prezbrojené kompletmi S-75M VOLCHOV. Brigáda mala palebné oddiely rozmiestnené kruhovým spôsobom okolo Bratislavy (pozri tabuľku č. 8).

¹⁰⁶ KÁLLAI, Tibor. *Vár állott, most kőhalom*. In: www.motorostura.hu/build.asp?Module=news&ActiveModule=news&ActiveMode=DisplayArticle&ArticleID=452.

¹⁰⁷ *Wojska Obrony Powietrznej Kraju*. In: http://pl.wikipedia.org/wiki/Wojska_Obrony_Powietrznej_Kraju.

¹⁰⁸ ФЕСЬКОВ, В. И.-КАЛАШНИКОВ, К. А.-ГОЛИКОВ, В. И. *Советская Армия в годы „холодной войны“ (1945-1991)*. Томск: Изд-во Том. ун-ма 2004, s. 151.

¹⁰⁹ *История создания РЛС дальнего обнаружения баллистических ракет и космических объектов – перспективы сотрудничества*. In: www.arms-expo.ru/site.../055057052124049056048054.html a *РЛС „Днепр“*. In: <http://flot2017.com/ru/file/12042>.

¹¹⁰ Vo funkcii veliteľa pluku (brigády) sa v sledovanom období vystriedali: pplk. Ing. Kadeřábek (1966 – 1968), pplk. Ing. Milan Obuch (1968 – 1969), pplk. Ing. Chudý (1969 – 1974), pplk. Ing. František Váňa (1974 – 1978), pplk. Ing. Pitoňák (1978 – 1982), pplk. Ing. Jiří Nekvasil (1982 – 1984), pplk. Ing. Havelka (1984 – 1988), pplk. Ing. Kolečányi (1988 – 1991) a pplk. Ing. Bodor (1991 – 1992).

Tabuľka č. 8

Dislokácia a výzbroj oddielov 186. protiletadlovej raketovej brigády v roku 1988

Oddiel	Dislokácia	Výzbroj
1. palebný oddiel	Lozorno	S-75M VOLCHOV
2. palebný oddiel	Senec	S-75M VOLCHOV
3. palebný oddiel	Rohovce	S-75M VOLCHOV
4. palebný oddiel	Dunajská Lužná (Kalinkovo)	S-75M VOLCHOV
5. palebný oddiel	Stupava	S-125 NEVA
6. palebný oddiel	Devínska Kobyla	S-125 NEVA
7. palebný oddiel	Rusovce	S-125 NEVA
8. palebný oddiel	Most pri Bratislave	S-125 NEVA
technický oddiel	Viničné	

Od 1. apríla 1989 západná časť Slovenska po čiaru Liptovský Mikuláš – Brezno – Lučenec súčasne patrila do priestoru účinnej pôsobnosti skupiny protiletadlových raketových kompletov S-200 VEGA z Rosíc u Brna, ktorá tvorila súčasť organizačnej štruktúry 76. protiletadlovej raketovej brigády s veliteľstvom v Brne.¹¹¹ Na začiatku 90. rokov boli na Slovensko redislokované tri protiletadlové útvary z Čiech, a to 11. protiletadlový pluk zo Stříbra do Nitry (premiestnený 1. 6. 1991, dňom 30. 11. 1991 reorganizovaný a prečíslovaný na 13. protiletadlový raketový pluk) a 14. (predtým 2.) protiletadlový raketový pluk z Janovic nad Úhlavou (premiestnený k 30. 11. 1991) so 171. protiletadlovým raketovým plukom z Jihlavy (premiestnený v januári 1992) do Rožňavy. Išlo o bývalé divízne útvary vojskovej PVO vyzbrojené mobilnými protiletadlovými raketovými kompletmi 2K12KUB.¹¹² V posádke Pezinok okrem toho dňom 31. októbra 1992 vznikol 185. protiletadlový raketový pluk s výzbrojou prevzatou od dovtedajšej 185. protiletadlovej raketovej brigády v Kraloviciach. Do organizácie pluku boli začlenené aj dva protiletadlové raketové komplety S-300 PMU presunuté na Slovensko v rámci delenia čs. federálnej armády.¹¹³ V podriadenosti veliteľstva 2. divízie PVOŠ útvary začali od mája 1991 postupne plniť úlohy v pohotovostnom systéme protivzdušnej obrany ČSFR a od decembra toho roka sa stali súčasťou organizačnej štruktúry 1. divízie PVO s veliteľstvom vo Zvolene.

Protiletadlové raketové komplety S-200 boli aj vo výzbroji východonemeckej, poľskej, maďarskej a bulharskej armády. Spolu s kompletmi Sovietskej armády rozmiestnenými na Ukrajine, ako aj už spomenutou ďalšou protiletadlovou raketovou technikou, vytvárali nad strednou Európou protiletadlový raketový obranný val štátov Varšavskej zmluvy, akýsi „dáždnik“, ktorý prikrýval tiež celé územie Slovenska (pozri prílohu č. 6)¹¹⁴

¹¹¹ Skupinu tvorili dva palebné oddiely - 9. a 10. protiletadlový raketový oddiel – a technický oddiel.

¹¹² MINAŘÍK, Pavel. Výstavba vojsk PVOS na Slovensku v letech 1945 až 1992. In *Vojenské obzory*, 2, 1996, č. 3, príloha T, s. 130-136 a *Chronologie výstavby poválečné čs. armády. Protivzdušná obrana státu*. In www.vojenstvi.cz.

¹¹³ ŽIAK, Jozef. Divízia na zelenej lúke (rozhovor s genmjr. v. v. Jánom Ďuroviev). In *Obrana*, XVI, 2008, č. 6, s. 18-19. Išlo o techniku 20. protiletadlového raketového oddielu z Kačíc pri Kladne. Oddiel patril do organizačnej štruktúry 71. protiletadlovej raketovej brigády, ktorá zabezpečovala protivzdušnú obranu Prahy.

¹¹⁴ Pozri *Protivzdušná obrana státu a vojsk*. In <http://forum.fortifikace.net/viewtopic.php?t=66>.

Aktívnu časť systému PVOŠ však netvorilo len protiletadlové vojsko, ale aj stíhacie letectvo. Od roku 1967, po zrušení 7. stíhacieho leteckého pluku v Piešťanoch, až do začiatku 90. rokov však nebol na Slovensku dislokovaný žiadny bojový letecký útvar. Nad slovenským územím sa do zrušenia súčinnostných plánov PVO Varšavskej zmluvy v roku 1990 prekrývali priestory operačného dosahu útvarov stíhacieho letectva PVOŠ v Čechách a PVOŠ susedných socialistických krajín. Z priestoru Čiech to bol 11. stíhací letecký pluk v Žatci, 1. stíhací letecký pluk v Českých Budějoviciach a 8. stíhací letecký pluk v Mošnově, od prelomu rokov 1983/1984 v Brne a od marca 1990 v Náměšti nad Oslavou.¹¹⁵ Z letectva PVOŠ okolitých štátov Varšavskej zmluvy nad Slovensko zasahovali priestory operačného dosahu poľského 11. stíhacieho leteckého pluku (11 Brandenburski Pułk Lotnictwa Myśliwskiego) z Wrocławia¹¹⁶, maďarského 47. a 59. stíhacieho leteckého pluku (47. a 59. Harcászati Repülözred) na letiskách Pápa a Kecskemét¹¹⁷ a sovietskeho 179. stíhacieho leteckého pluku z letiska Stryj.¹¹⁸ Vo vzdušnom priestore Slovenska však mohli operovať aj lietadlá 114. stíhacieho leteckého pluku Strednej skupiny sovietskych vojsk v Československu z letiska Milovice a útvarov 11. stíhacej divízie 36. leteckej armády Južnej skupiny sovietskych vojsk v Maďarsku, z ktorých časť bola takisto zaradovaná do hotovostného systému PVOŠ štátov Varšavskej zmluvy. Išlo o 5. stíhací pluk na letisku Sármelekk, 14. stíhací pluk v Kiskunlacháze a 515. stíhací pluk na letisku Budapest-Tököl. Výzbroj útvarov tvorili lietadlá MiG-23 a MiG-29.¹¹⁹

Na Slovensku sa bojový letecký útvar znovu objavil až v máji 1991 v podobe 81. samostatnej stíhacej letky na letisku Sliač (veliteľ pplk. Ing. Jozef Krakovský). Vo výzbroji mala lietadlá MiG-21¹²⁰ a do pohotovostného systému PVOŠ bola zaradená 30. augusta 1991 v podriadenosti 2. divízie PVOŠ, od 1. októbra toho roka 2. divízie PVO v Brne. V decembri 1991 prešla do podriadenosti novovytvoreného veliteľstva 1. divízie PVO vo Zvolene.

¹¹⁵ Po reorganizácii zborov PVOŠ na divízie PVOŠ k 1. 9. 1969 boli 11. stíhací pluk v Žatci a 1. stíhací letecký pluk v Českých Budějoviciach podriadené veliteľstvu 3. divízie PVOŠ v Žatci a 8. stíhací letecký pluk daný do podriadenosti veliteľstva 2. divízie PVOŠ v Brne. Od polovice 60. rokov útvary mali vo výzbroji väčšinou lietadlá MiG-21, pričom 1. stíhací letecký pluk bol od apríla 1989 prezbrojovaný na MiG-29.

¹¹⁶ Útvar patril do organizačnej štruktúry 3. zboru (Korpusu) PVO (Wojska Obrony Powietrznej Kraju), ktorého veliteľstvo bolo tiež vo Wrocławu. Výzbroj útvaru tvorili lietadlá MiG-21. Ref. 68.

¹¹⁷ Útvary mali vo výzbroji lietadlá MiG-21. Pozri 47. *Pápa Harcászati Repülözred - Pápa*. In: <http://mm.iit.uni-miskolc.hu/data/Winx/units/papa.html> a 59. *Szentgyörgyi Dezső Repülóbázis*. In: <http://www.mh59.hu/rovatok/hu/bazis/tortenelem/?print>.

¹¹⁸ Ref. 24.

¹¹⁹ Ref. 24, s. 144 a *Sovětské letectvo v Maďarsku*. In: www.modely.cz/airshow/vvshu.htm.

¹²⁰ 81. samostatná stíhacia letka vznikla, spolu s 82. samostatnou stíhacou letkou, z 8. stíhacieho leteckého pluku v Náměšti po jeho zrušení k 30. 4. 1991. Po premiestnení na letisko Sliač (prvé lietadlá preleteli 7. mája – LORENC, Miroslav – ROGL, Stanislav. *Zrušená křídla. Poznámky k československému a českému vojenskému letectvu v letech 1989 až 1994*. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA 2000, s. 29) mala vo výzbroji 14 lietadiel typu MiG-21, z toho 12 bojových. Na začiatku roka 1992, v rámci príprav delenia čs. federálnej armády, preletelo zo Žatca do Trenčína päť lietadiel MiG-29 a ďalších päť lietadiel tohto typu pristálo na Sliači na jeseň 1992. Na Sliač boli potom premiestnené aj lietadlá z Trenčína.

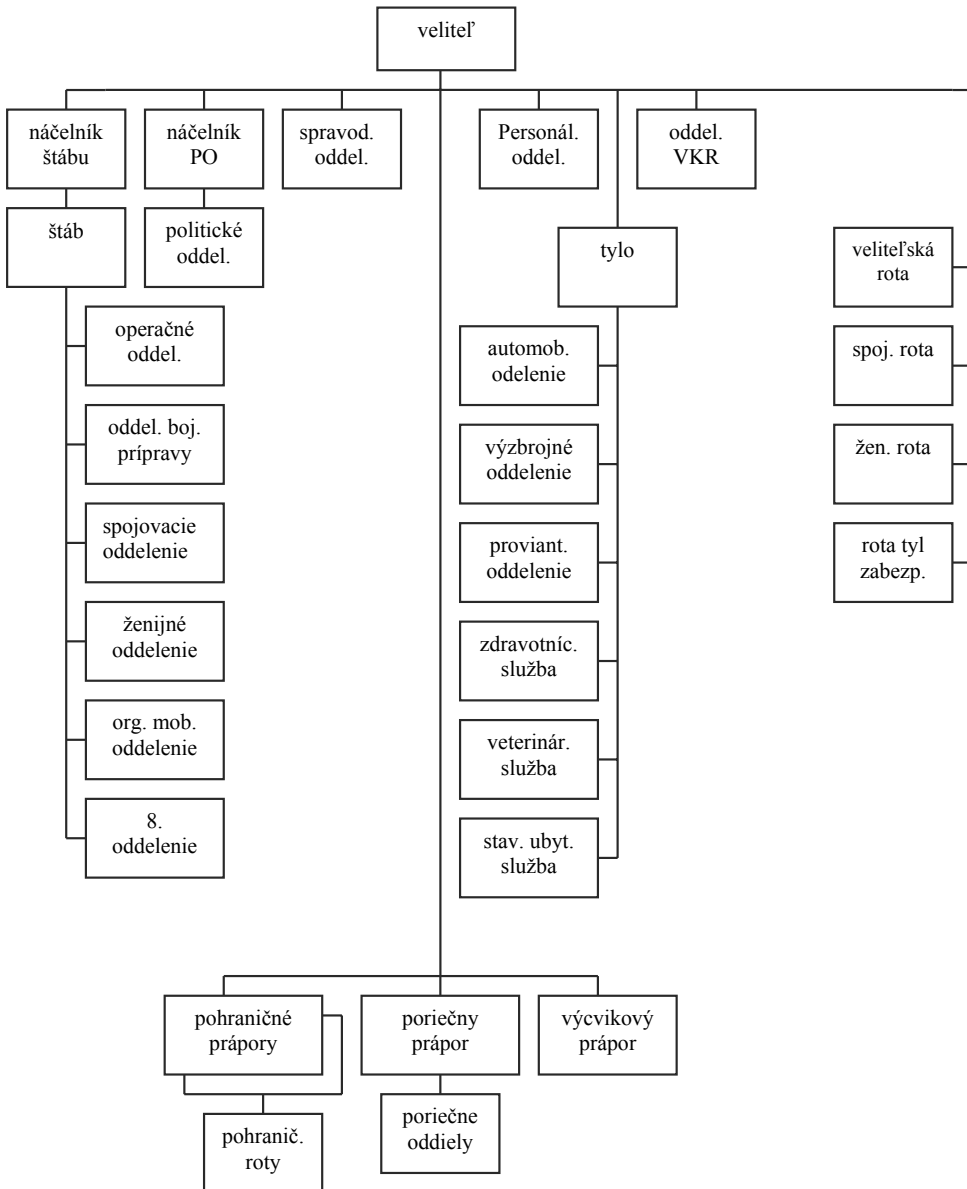
Spolu s rozmiestnením spomenutých protiletadlových raketových útvarov a útvarov rádiotechnického vojska sa tak na Slovensku vytváral relatívne samostatný systém PVO, schopný zabezpečiť vzdušnú ochranu jeho teritória v kontexte novovytvorenej vojensko-politickej situácie po skončení bipolárneho delenia Európy. Zámery Generálneho štábu čs. armády na konci roka 1991 predpokladali, že v rámci integrovaného systému PVO ČSFR¹²¹ bude v mieri dislokovaných na území Slovenska 33 % útvarov rádiotechnického vojska, 28 % útvarov protiletadlového raketového vojska a 20 % stíhacieho letectva PVO.¹²² Dňom 1. marca 1992 útvary 1. rádiotechnickej brigády, protiletadlového raketového vojska a 81. samostatnej stíhacej letky 1. divízie PVO prevzali plnú zodpovednosť za ochranu vzdušného priestoru Slovenska.¹²³ Od 1. januára 1993 sa stali organizačným jadrom PVO armády samostatnej Slovenskej republiky.

¹²¹ Integrovaný systém ČSFR vznikol v novembri 1991 a boli doňho začlenené rozhodujúce vzdušné a pozemné prostriedky protivzdušnej obrany ČSFR. Jeho hlavnou úlohou bolo „zabezpečiť nedotknuteľnosť vzdušného priestoru České a Slovenské Federatívni Republiky s dôrazem na protivzdušnou obranu vojsk a dôležitých objektů na teritoriu republiky před vzdušnými údery vedenými z kteréhokoli směru.“ V nadväznosti na vznik Integrovaného systému bola zriadená aj vojsková protivzdušná obrana s úlohou priamej protivzdušnej obrany „útvary, jednotiek a objektů pozemního vojska při vedení všech druhů bojové činnosti“. VÚA-VHA Praha, Rozkaz ministra obrany ČSFR č. 010 z 15. 11. 1991.

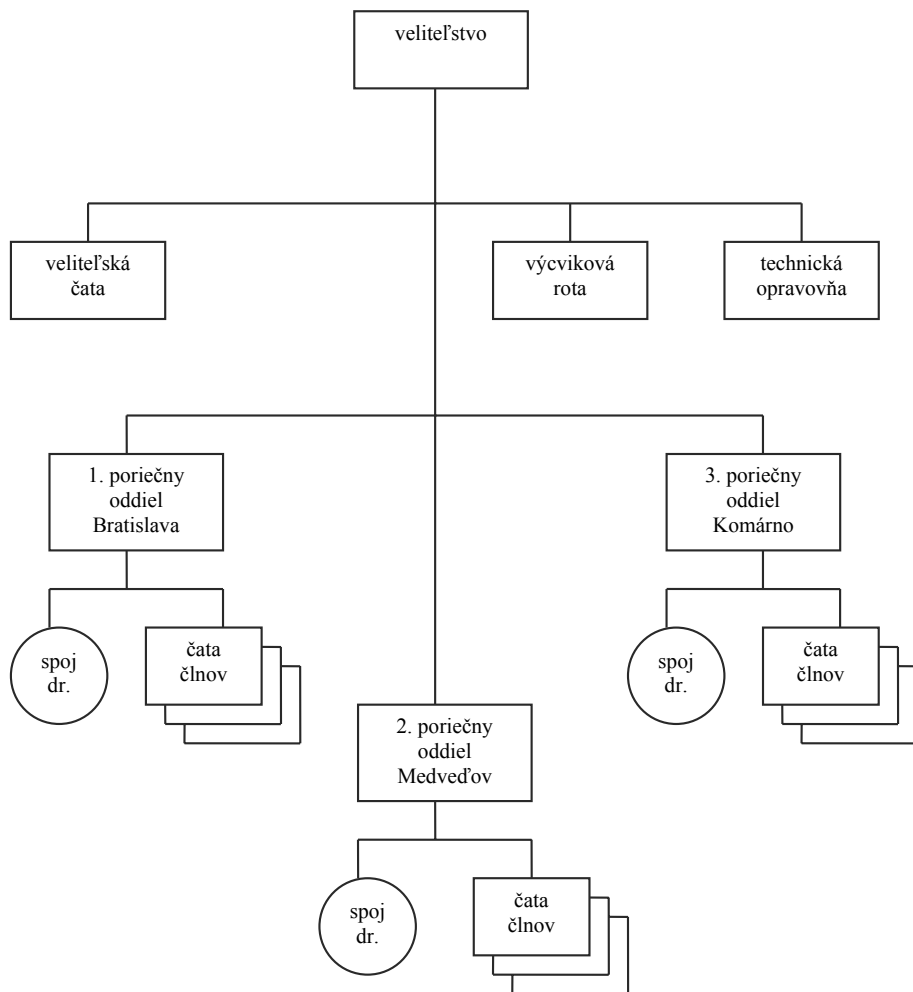
¹²² Pozri písomnú odpoveď ministra obrany ČSFR L. Dobrovského na interpeláciu poslanca Snemovne národov Federálneho zhromaždenia ČSFR Jána Syča z 28. 11. 1991. In: <http://forum.presscont.eu/forum/viewtopic.php?f=40&t=294>.

¹²³ Ref. 75.

Organizácia 11. brigády Pohraničnej stráže v 80. rokoch

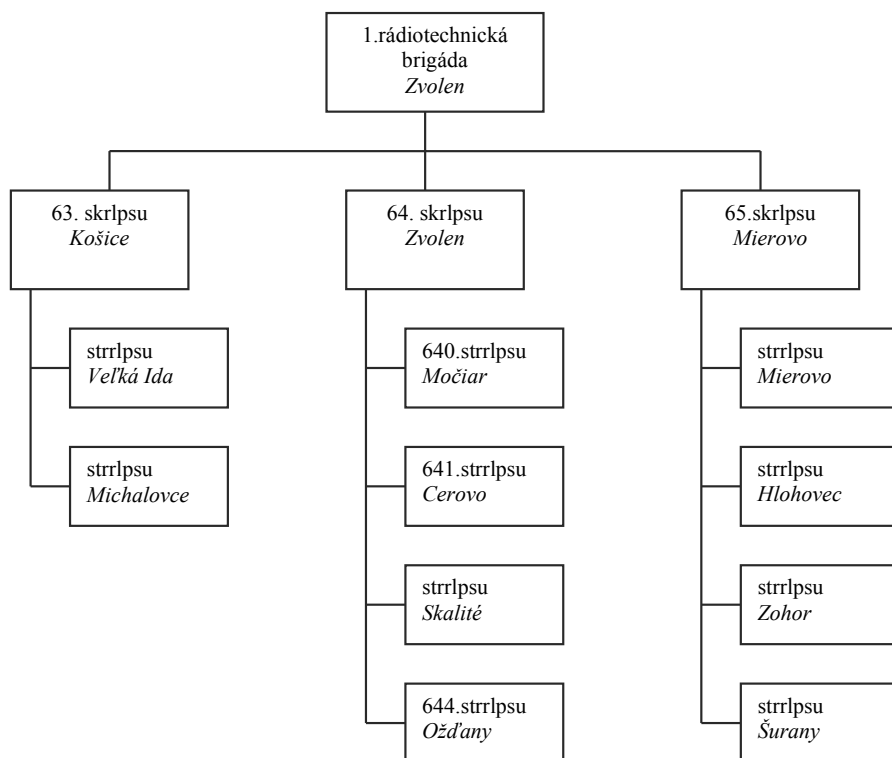

Organizácia 3. poriečného práporu Pohraničnej stráže v 80. rokoch

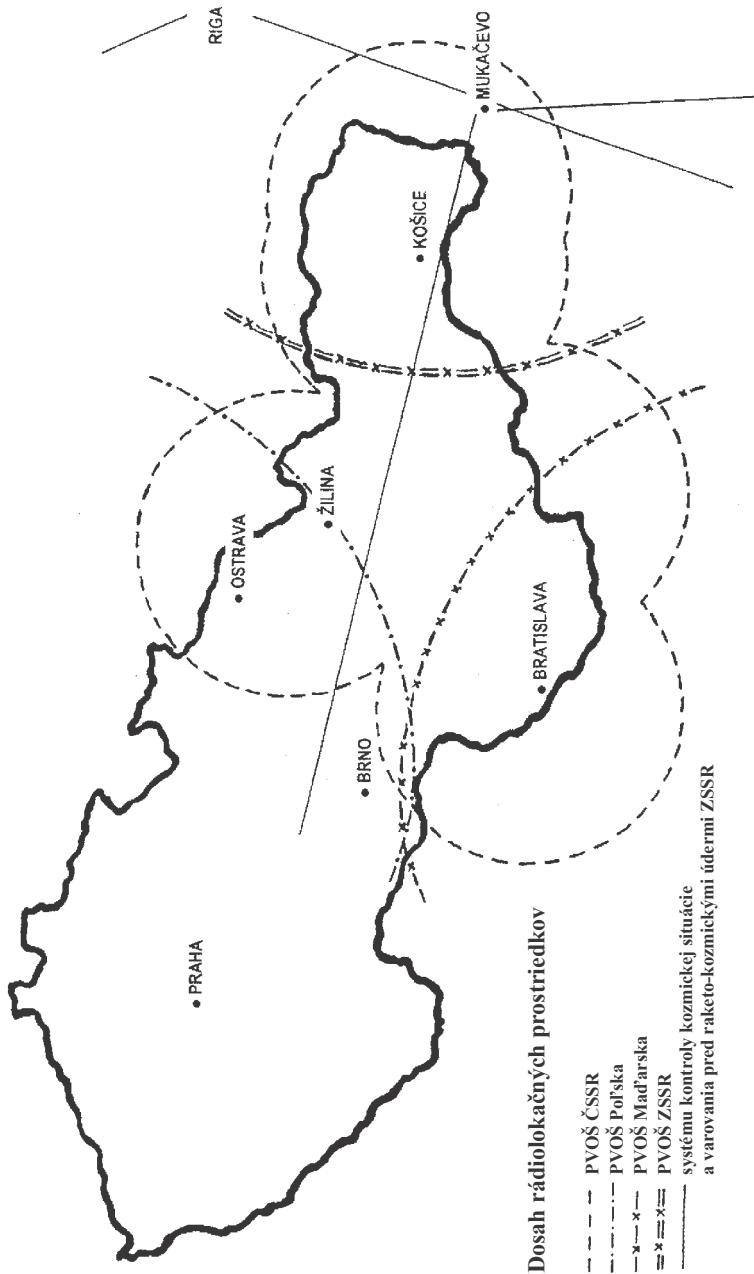

Zdroj: ŠOLC, Josef. *Pohraničníci na Dunaji. Nástin historického vývoja organizační struktury, sil a prostředků Dunajské pohraniční stráže.* knihovnicka.cz 2010

Organizácia a dislokácia jednotiek rádiotechnického vojska na Slovensku od 1. 3. 1992

Pokrytie územia Slovenska rádiolokačnými prostriedkami PVOŠ štátov Varšavskej zmluvy v 80. rokoch

**Priestory chránené protiletadlovými raketovými prostriedkami
čs. PVOŠ od roku 1989**

Priestory účinnej pôsobnosti pl. raketových kompletov:

••••• S-125 NEVA a S-75 VOLCHOV
■ S-200 VEGA

Protiletadlový obranný „dáždnik“ rakiet S- 300 štátov Varšavskej zmluvy
(okrem Bulharska)

Zdroj: <http://forum.fortifikace.net>

J. ŠTAIGL – P. VANĚK: GRENZSCHUTZ AN DEN STAATSGRENZEN DER SLOWAKEI IN DEN JAHREN 1969 – 1992

Der vorliegende Beitrag schließt chronologisch und inhaltsmäßig an die Texte von Jan Štaigl, die in „Vojenská história“ Nr. 1 und Nr. 3 – 4 im Jahre 2000 publiziert wurden. Im Gegensatz dazu wird jedoch die Problematik des Grenzschutzes auf breiteren Grundlagen erfasst, und zwar als ein System von Maßnahmen zur Sicherstellung nicht nur der Grenze im ländlichen Raum, sondern auch des Luftraumes. Bei der Schilderung der Entwicklung des Grenzschutzes im ländlichen Raum und den hiermit verbundenen Fragen wird das Augenmerk nicht ausschließlich auf die Grenzwa­che (Pohraničná stráž), sondern auch auf die weiteren Organe des Grenzschutzes gerichtet. Im Zusammenhang mit dem Schutz der Grenzabschnitte im ländlichen Raum ist die Analyse hauptsächlich auf die Einheiten der 11. Brigade der Grenzwa­che mit Kommando in Bratislava fokussiert, insbesondere auf ihre Entwicklung aus der Sicht der Organisation und Dislozierung, Ausrüstung und Versorgung mit materiellen Mitteln, der nachrichtendienstlichen Tätigkeit und der Zusammenarbeit mit der lokalen Bevölkerung, Armee und anderen Abteilungen des Sicherheitsdienstes. Nicht außer Acht gelassen werden auch die Fragen der pionier-technischen Sicherstellung der Staatsgrenze. Eingehend analysiert werden auch die Entwicklung der Organisation und Dislozierung anderer Abteilungen des Grenzschutzes. Angesichts der politischen und gesellschaftlichen Umbruchsprozesse Ende der 1990er Jahre wird auch die schrittweise Formierung eines neuen Modells des Grenzschutzes geschildert, die durch die Auflösung der Grenzwa­che zum 31. Dezember 1990 und der Transformation ihrer Einheiten in Verbände der Grenzpolizei ihren Höhepunkt erreichte. Im weitem Abschnitt des Beitrags, der dem Schutz des Luftraumes der Slowakei gewidmet ist, wird zunächst die Überwachung des Luftraumes durch radiotechnische Einheiten der tschechoslowakischen Armee und – im Rahmen des integrierten Systems der Flugabwehr der Staaten des Warschauer Paktes – der Armeen der sozialistischen Nachbarstaaten dargestellt. Wie die Autoren dokumentieren, wurde das Gebiet der Slowakei in den 1970er Jahren in das sowjetische System der Kontrolle der kosmischen Lage und der Warnung vor Raketenangriffen eingegliedert. Des Weiteren wird auf die Fragen der Luftraumschutzes und des Luftraumes der Slowakei durch die Raketenabwehrtruppen und die Jagdflieger, und zwar im Kontext der Zusammenarbeit der tschechoslowakischen Armee mit anderen Armeen des Warschauer Paktes. Es werden konkrete Angaben angeführt betreffend Abteilungen, die an diesen Aufgaben beteiligt waren. Darüber hinaus beinhaltet der Beitrag viele faktographische Angaben und wird durch mehrere Beilagen, die anhand konkreter Beispiele den gesamten Inhalt bereichern, vervollständigt.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ČESKOSLOVENSKÁ VOJENSKÁ SYMBOLIKA V ROKOCH 1918 – 1939

IMRICH PURDEK

PURDEK, I.: Czechoslovak military symbolism in the years 1918 – 1939. *Vojská história*, 3, 16, 2012, pp 121-158, Bratislava. The study focuses on the interwar period of Czechoslovakia which is inter alia specific with returning Czechoslovak legions from Russia, France and Italy. Military symbolism of Czechoslovak troops abroad became the basis for further development of the emerging military symbolism of the Czechoslovak Army in the interwar period. The study's main attention is drawn to the further development of the military symbolism of Czechoslovak legions and its use in creating new symbols after the year 1918, when the Czechoslovak Republic was formed. The study describes and characterizes in detail various types of military symbolism in terms of the rules of heraldics, heraldry and vexillology. *Military History. Czechoslovakia. Interwar period. Military symbolism. 1918 – 1939.*

Úvod

Začiatok čs. vojenskej symboliky v období rokov 1914 – 1918 bol úzko spätý s čs. národnoslobodzovacím hnutím v prvej svetovej vojne a vznikom samostatnej Československej republiky v roku 1918. Symbolika bola zjednocujúcim a mobilizujúcim faktorom pri formovaní odbojového hnutia a vytvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov. Po dosiahnutí vlastnej štátnosti sa kontinuálne dotvárala a rozvíjala vojenská symbolika čs. légii, ktoré sa stali jednou z hlavných súčastí vznikajúcej československej armády ako subjektu suverénneho štátu spojeného so zabezpečením obrany a bezpečnosti štátu. No-

vokoncipovaná československá vojenská symbolika, medzi ktorú na základe historického poznania zaraďujeme zástavy,¹ vojenské rovnošaty (uniformy),² vojenské vyznamenania,³ označovanie vojenských hodností (dištinkcie)⁴ a funkčného zaradenia,⁵ označovanie druhov zbraní, vojsk a služieb,⁶ rukávové znaky,⁷ odznaky a ďalšie symboly dotvárajú celkový pohľad na vojenský organizmus.

¹ *Zástava* (fr. enseigne, nem. Fahne, angl. banner) plátená alebo hodvábná látka, pomaľovaný list, určitými farbami (niekedy so znakmi) pevne pripevnená k hornému koncu žrde, opatrená ozdobným špicom. Zástava bývala menšia ako koruhva a používala sa na bežné účely. Pomer jej strán zástavy však nie je, na rozdiel od vlajky, záväzne stanovený, čo znamená, že zástava môže byť aj dlhšia. Pozri: BUBEN, M. *Encyklopedie heraldiky*. Praha : Nakladatelství Libri, 2003, s. 370-371.

² *Vojenská rovnošata, vojenská uniforma* – oba pojmy sú významovo rovnaké, vyjadrujú jednotný odev stanovený spravidla predpismi pre všetkých príslušníkov pravidelných armád. Pojem vojenská rovnošata je na Slovensku vo vojenskej terminológii pojmom odborným. Slovo *uniforma* pochádza z francúzskeho slova „uniforme“, ktoré sa spravidla prekladá vo význame ako „jednotvárný“ a slovo *mundúr* je odvodené od latinského slova „mundus“, v preklade znamená „odev“, „šaty“. *Vojenská rovnošata, vojenská uniforma* sú súčasťou širšieho pojmu vojenský odev, ktorý kompletne zahŕňa všetky odevy vojakov.

Aj podľa ods. 1 § 177 zákona č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov je charakterizovaná *Vojenská rovnošata* ako vojenský odev, ktorý má špecifické znaky vyjadrujúce príslušnosť profesionálneho vojaka k ozbrojeným silám. PURDEK, I. – ZELIŽŇÁK, P. a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2006.

³ *Vyznamenanie* vo faleristickom ponímaní (to znamená nositeľné a neprenosné druhy vyznamenani na ocenenie zásluh, ktoré patria do sféry záujmu pomocnej historickej vedy faleristiky) sa rozdeľujú na dve základné skupiny – na *radu* a na *dekorácie*.

Rady – spoločensko-politicky najprestížnejšie a umelecko-remeselne najhodnotnejšie vyznamenania. Pre svoju vysokú morálnu hodnotu zvyčajne patria do kategórie štátnych vyznamenani.

Dekoračie – v porovnaní s radmi sú spoločensky menej hodnotné vyznamenania, ktoré nie sú súčasťou štruktúry radov, ale predstavujú samotné vyznamenania. Tento odborný termín sa používa na pomenúvanie veľkej skupiny vyznamenani.

Dekoračie – podľa charakteru – pamätne a záslužné, podľa tvaru – medaily, križe a odznaky. Pozri: GRAUS, I. Vznik a vývoj vyznamenani. Minulosť oceňovania zásluh. In *História*. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 10, č. 5-6, 2010, s. 2-3.

⁴ *Označovanie vojenskej hodnosti, dištinkcie* – vojenská hodnosť je „vojenský titul“ určený príslušníkovi armády, resp. ozbrojených síl, ktorým je zaradený na pozíciu jednotlivca v hierarchii a vymedzuje jeho oprávnenia a povinnosti. Označenie vojenskej hodnosti je systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených (vyšíte, napichované) na vojenskej rovnošate (náplecník, golier, čiapka, rukáv) a usporiadaných do predpísaného tvaru, ktorý vizuálne označuje vojenskú hodnosť.

⁵ *Označovanie funkčného zaradenia* – ustanovený systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených na vojenskej rovnošate (golier, rukáv), ktorý vizuálne označuje funkčné zaradenie príslušníka.

⁶ *Označovanie druhov zbraní, vojsk a služieb* – ustanovený systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených na vojenskej rovnošate (golier, náplecník, rukáv), ktorý vizuálne označuje zaradenie k druhu zbraní, druhu vojska, ako aj príslušnosť k službe.

⁷ *Rukávový znak* – v štíte zobrazené trvalé znamenie vytvorené podľa ustálených heraldických pravidiel (vyšíte, resp. namaľované na textile), ktoré určuje príslušnosť k danej jednotke a umiestňuje sa nad lakeť na rukáve.

1. Zástavy a znaky

Po vzniku Československa 28. októbra 1918 prvým oficiálnym vojenským symbolom československej armády bola zástava *Vojenskej akademie v Hraniciach*, ktorú jej 28. augusta 1920 venoval prezident republiky T. G. Masaryk. Zástava sa pre príslušníkov akademie stala neoddeliteľnou súčasťou ich prípravy na službu v armáde a od jej venovania až do roku 1951 prisahali na tento významný vojenský symbol všetci československí dôstojníci, absolventi akademie. Na líčnej strane zástavy v červenom poli bol vyšitý symbol z malého štátneho znaku – strieborný český lev so štítom neskorogotického tvaru na prsiach so symbolom Slovenska (strieborný dvojramenný kríž s modrým trojvrším), na rube boli zlaté ratolesti so zlatým mečom, štyrmi zlatými hviezdikami a v strede boli zlaté iniciály „ČSR“ a číslice roka „1920“ v zlatej farbe. V hornej časti text „VOJENSKÉ AKADEMII“, ako aj v dolnej časti „V HRANICÍCH“ a zároveň vyšitý podpis T. G. MASARYK, všetko v zlatej farbe. Na líčnej a rubovej strane zástavy po obvode bol súvislý lem zložený z československých vlajok. (Pozri v prílohe obr. 1 a, 1 b.)

Vojenské útvary domáceho vojska nemali svoje vlastné zástavy, ale boli im venované zástavy z obdobia oslobodzovania pohraničia. Tak napríklad Liberecký Sokol venoval zástavu „*Pojazdnému pluku*“, ktorú používal aj ako *peší pluk 44* až do 7. marca 1926. Aj napriek tomu velitelia útvarov naďalej prejavovali úsilie o získanie vojenských zástav.

Pluky, ktoré sa priamo hlásili k legionárskym tradíciám, mohli používať pôvodné legionárske zástavy. V snahe zachovať historické pamiatky a kultúrne dedičstvo slovenského a českého národa boli tieto z plukov stiahnuté a uložené v múzeu. Zároveň boli vyrobené kópie zástav jednotlivých útvarov a jednotiek československých légii v Rusku, Francúzsku a Taliansku⁸ a odovzdané tým útvarom, ktoré svoj pôvod odvodzovali od útvarov a jednotiek légii a pokračovali v rozvíjaní ich historických tradícií. Tak napríklad vojenská zástava *1. úderného československého práporu* sa stala zástavou *hraničiarskeho práporu 6 „Sibírskeho úderníkov“* dislokovaného v Domažliciach, zástava *Českej družiny* bola udelená *pešiemu pluku 1 „Majstra Jana Husa“* rozmiestneného v posádke České Budějovice, zástavu *21. streleckého pluku francúzskych légii* používal *peší pluk 21 „Maršala Foche“* so sídlom v Čáslavi a zástavu *39. streleckého pluku „Výzvedného“* používal *peší pluk 39 „Výzvedný“* so sídlom v Bratislave až do roku 1939.

V roku 1925 ministerstvo národnej obrany prijalo rozhodnutie a vydalo nariadenie o jednotnom vzore plukovních zástav peších plukov Československej armády.⁹ Podľa uvedeného nariadenia boli postupne udeľované zástavy tým peším plukom, ktoré ich doteraz nevlastnili.

Obsah a forma jednotného vzoru plukovních zástav peších plukov, stanovené ministerstvom národnej obrany, vychádzali najmä zo štátnej symboliky, pretože sa stala vo vojenskej symbolike určujúcou a rozhodujúcou zložkou jej tvorby a rozvoja. Medzi schválené štátne symboly, ktoré sa používali pri jej tvorbe, patrili: Štátna vlajka, Veľký znak, Stredný znak a Malý znak.¹⁰ Zároveň sa používali aj štátne farby: biela, červená a modrá, stanovené Ústavnou listinou z 29. februára 1920,¹¹ ako aj ďalšie tzv. doplňujúce symboly sprevádza-

⁸ Kópie vojenských zástav plukov a jednotiek československých légii neboli maľované, ako originály zástav légii v Taliansku a vo Francúzsku (ručne maľovaná zástava sa bežným používaním opotrebovala, najmä blednutím farieb), ale vyšívané, aby sýtosť farieb dlhšie vydržala.

⁹ VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VIII., ze dne 28. února 1925, část 12. Výnosy věcné, č. 127. Plukovní praporek pěších pluků, rok 1925.

¹⁰ Zákon č. 252/1920 Sb. ze dne 30. března 1920, kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti. Příloha č. 2.

¹¹ Ústavný zákon č. 121/1920 Zb. zo dňa 29. februára o Ústavnej listine Československej republiky.

júce slovenský a český národ po stáročiach v boji proti národnému útlaku za získanie slobody. K takýmto symbolom možno zaradiť erby miest a obcí, krajanské znaky, lipové listy, ratolesti, husitské palcáty (budzogáne), kalichy, vojenské symboly druhov zbraní a vojsk, ako aj rôzne iné vojenské symboly či predmety.

Vojenské zástavy sa udeľovali od roku 1927 aj iným útvarom a jednotkám, ktorých tvary a veľkosť boli rozdielne. Diferencovalo sa podľa toho, či išlo o zástavu pre delostrelectvo, jazdeckto, vozatajstvo, letectvo alebo o iné druhy vojsk. Všeobecný vzor zástavy, i keď jednotne stanovený len pre pešie pluky, mal spravidla na lícnej strane v červenom liste modrobéžovú bordúru s rastlinnými motívami, z ktorého vyrastali zlatobéžové lístky, v strede symbol z malého štátneho znaku¹² – strieborného dvojchvostého českého leva so zlatou členkou (korunkou), nesúceho na prsiach červený štítok (neskorogotický, podľa zákona o štátnych symboloch mal byť renesančný tvar) s tromi modrými vrchmi, z ktorých na prostrednom najvyššom je vztyčený strieborný dvojramenný kríž a doplneným nápisom. V hornej časti (v hlave) modrého okraja bol text „PRO VÍTĚZSTVÍ ZA“ a v dolnej časti (v päte) modrého okraja „PRAPOREM KU PŘEDU“. Na rube šedej farby s modročervenou bordúrou s rastlinnými motívami, z ktorých vyrastajú zlatočervené lístky s modrým prepásaním. V strede béžového listu sa ako dominantný prvok vždy umiestňovalo štýlové číslo pluku väčších rozmerov, doplnené striebornou aplikáciou s vyšívanými rastlinnými motívami, meno a znak, erb mesta, ktoré zástavu venovalo, a pri hraničných práporoch symbol hlavy psa. Spravidla meno a text mesta boli rozdelené na dve časti; prvá umiestnená pri hornom červenom okraji (v hlave) (napr.: PEŠIEMU PLUKU), druhá pri dolnom červenom okraji (v päte) (MESTO PRAHA).¹³ K zástave pluku sa pripievňovali najmenej tri stuhy v štátnych farbách (biela, modrá a červená). Na lícnej strane stuhy sa označoval darca, ktorý stuhu daroval. Na rubovej strane stuhy boli vyobrazené krajové motívy a heslá.¹⁴

Ministerstvo národnej obrany v októbri 1929 taktiež vydalo nariadenie¹⁵, ktorým stanovilo záväzný a jednotný vzor zástavy – práporca¹⁶ pre hraničné prápory. Líčna a rubová strana práporca boli rovnaké ako zástavy peších plukov, rozdiel bol len v okrajových motívoch, ktoré boli aplikované v červenej farbe. Táto aplikácia bola zvýraznená červenou a bielou šnúrou, písmo bolo vyšíte hladkým bielym hodvábom. K práporcu sa pripievňovali najmenej tri stuhy v štátnych farbách (biela, modrá a červená). Na lícnej strane stuhy sa označoval darca, ktorý stuhu daroval. Na rubovej strane stuhy boli vyobrazené krajové motívy a heslá.

Podľa jednotného vzoru a popísaného obsahu zástavy a práporce týchto typov po roku 1927 a 1929 udelilo Ministerstvo národnej obrany takmer všetkým peším, horským, ženijným plukom a hraničným práporom. Darovali ich mestá alebo obce, v ktorých boli útvary dislokované, respektíve združenia majúce k nim blízky, tzv. profesijný alebo spoločenský vzťah. Zo štúdiá, porovnaní a popisovania niekoľkých desiatok zástav a práporcov uvádzaných typov sme dospeli k záveru, že pri ich vyhotovovaní sa dodržiavali stanovené pravidlá s jednotným vzorom, ale s určitými odlišnosťami.¹⁷ Tieto jednotné vzory vojenských

¹²Zákon č. 252/1920 Sb. ze dne 30. března 1920, kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti. Příloha č. 2.

¹³PURDEK, ZELIŽŇÁK, ref. 2, s. 38-39.

¹⁴VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VIII., ze dne 28. února 1925, část 12. Výnosy věcné, č. 127. Plukovní prápory pěších pluků, rok 1925.

¹⁵Tamže, roč. XIII., ze dne 5. října 1929, č. 693. Praporce hraničářských praporů, rok 1929.

¹⁶Práporce (český dobový názov „praporec“) je typ vexily, zástava menších rozmerov, pričom jeden rozmer neprevyšuje 1 m.

¹⁷Tamže.

zástav a praporcov boli v období rokov 1927 – 1939 za aktívnej účasti miest a obcí, ako aj občianskych združení, udelené MNO niekoľkým desiatkam peších, horských, ženijných plukov, hraničným práporom a jednotkám podobného charakteru československej armády. V súlade s uvedeným záverom sme vybrali určitú názornú vzorku daného typu zástav a praporcov plukov a praporov, ktorým tieto boli udelené. Okrem ďalších bola zástava udeľená *pešiemu pluku 41 „Dr. Edvarda Beneša“*, ktorú darovalo mesto Žilina, zástava *pešiemu pluku 42*, ktorú darovali občania mesta Louny, *práporcovi hraničnému práporu 4* darovalo mesto Vimperk, *práporcovi hraničnému práporu 1* venovalo mesto Děčín-Podmokly, zástavu *horskému pluku 2* darovalo mesto Ružomberok a *ženijnému pluku 4* zástavu darovalo mesto Bratislava.

Texty, respektíve nápisy na vojenských zástavách udeľované v 20. a 30. rokoch vojenským útvarom československej armády dislokovaným na území Slovenska, boli v slovenskom jazyku. (Pozri v prílohe obr. 2, 3, 4 a, 4 b, 5 a, 5 b, 6 a, 6 b, 7 a, 7 b.)

Podobné, ale o niečo menších rozmerov boli aj zástavy leteckých plukov, ktorých líca, ako aj rubová strana zodpovedali všeobecnému vzoru. Určitý rozdiel však bol v tom, že niektoré časti strieborného dvojchvostého českého leva so zlatou členkou (korunkou) boli zvýraznené modrou farbou, pričom texty na zástavách plukov dislokovaných na území Slovenska boli v slovenskom jazyku.

Lícne strany zástav leteckých plukov boli rovnaké. List červenej farby s modrobéžovou bordúrou s rastlinnými motívmi a vyrastajúcimi štylizovanými listami. V hornej (v hlave) a dolnej časti (v päte) boli texty béžovej farby. Na lícnej strane zástavy *Leteckého pluku 1 „T. G. Masaryka“* bol text v hornej časti modrého okraja „LETEM ZA“ a nápis v dolnej časti modrého okraja „VÍTĚZSTVÍM VPŘED“, a *Leteckého pluku 3 „Generála letca Milana Rastislava Štefánika“*, nápis v hornej časti modrého okraja „LETOM ZA“ a v dolnej časti modrého okraja „VÍTAZSTVOM VPŘED“.

Rubové strany béžovej farby lemované červenomodrou bordúrou s rastlinnými motívmi s vyrastajúcimi modročervenými štylizovanými lístkami, v hornej časti (v hlave) a spodnej časti (v päte) listov v červenej bordúre boli vyšité nápisy. Farby listov boli z hľadiska formy a rozmiestnenia jednotlivých prvkov rovnaké, líšili sa len symbolmi. Keď v strede listu zástavy *leteckého pluku 1* bol odznak poľného pilota-letca striebornozlatej farby s malým štátnym znakom ČSR, v dolnej časti sa prekrýval číslicou 1, po oboch stranách text „T – G – MASARYKA“, na začiatku ktorého sú dva lipové lístky a pod ním znak Československej obce Sokolskej, potom v liste zástavy *leteckého pluku 3* bol odznak prekrytý číslicou 3 a pod textom „GENERÁLA LETCA M. R. ŠTEFÁNIKA“ v dvoch riadkoch (číslice 1 a 3 zdobené rastlinnými motívmi v zlatej, modrej a striebornej farbe). Rovnaký bol aj text v hornej časti červeného okraja „LETECKÉMU PLOUKU“, a v dolnej časti červeného okraja boli rozdielne texty (kto zástavu venoval) „ČESKOSLOVENSKÁ OBEC SOKOLSKÁ“ alebo „OKRES PIEŠŤANSKÝ A OBEC PIEŠŤANY“.

Prvá letecká zástava bola odovzdaná *leteckému pluku 1 „T. G. MASARYKA“* 28. mája 1928 ako dar mesta Praha a slávnostne odovzdaná o deň neskôr na Staromestskom námestí.¹⁸ (Pozri v prílohe obr. 8, 9 a, 9 b.)

Ministerstvo národnej obrany svojím nariadením z júna 1929 stanovilo záväzný jednotný vzor štandardy delostreleckých útvarov, ktoré sa im odovzdávali už v uvedenom roku.¹⁹

¹⁸ SVOBODA, Z. *Československá státní a vojenská symbolika*. Praha : Federální Ministerstvo obrany, 1991, s. 63.

¹⁹ VHA Bratislava, Věcník věstník MNO, roč. XII., ze dne 1. června 1929, č. 398. Dělostřelecké standardy, rok 1929.

Štandarda bola menšia vystužená zástava, ktorá sa tvarovo podobala husitskému vzoru. Štandarda delostreleckých plukov mala tvar vypnutého listu, ktorej po diagonále vzdialenejší horný cíp bol zaoblený a v dolnej časti zakončený ozdobnou šnúrou a na jej konci tzv. modrým žaludom s červenými strapcami. Obdobne ako pri jednotnom vzore zástavy pre strelecké, pešie, letecké pluky bola líčna strana červenej farby s bielym lemom, ktorý bol zakončený úzkym ripsovým prúžkom. V červenom poli bol symbol z malého štátneho znaku²⁰ – strieborný dvojchvostý český lev so zlatou čelenkou (korunkou) nesúci na prsiach červený štítok (renesančný alebo neskorogotický, podľa zákona o štátnych symboloch mal byť renesančný tvar) s tromi modrými vrchmi, z ktorých na prostrednom najvyššom bol vztýčený strieborný dvojramenný kríž. V hornej časti (v hlave) lemu bol v tvare oblúka text modrej farby, pričom spravidla prvé a posledné písmeno bolo biele v modrom terči, v českom jazyku pre pluky dislokované na území Čiech a Moravy, a v slovenskom jazyku dislokované na území Slovenska (napríklad: *delostrelecký pluk 1* „NÁM TVRZ – NEPRÁTELŮM HRÁZ“; *delostrelecký pluk 110* – „NÁM TVRDZOU – NEPRIATEĽOM HRÁDZOU“). Rubová strana štandardy bola sčasti rovnaká, ale v niektorých detailoch rozdielna, najmä v umiestnení jednotlivých symbolov alebo textu. Na liste béžovej farby, s červeným a modrým ripsovým lemom v strede, bol erb (znak) mesta alebo obce (inokedy symboly z erbu) a nad ním do oblúka text (v českom jazyku pre pluky dislokované na území Čiech a Moravy a v slovenskom jazyku pluky dislokované na území Slovenska) názov mesta alebo obce, ktoré štandardu venovalo (napríklad: *delostrelecký pluk 1* – erb mesta Prahy, text „HLAVNÍ MĚSTO PRAHA“; *delostrelecký pluk 110* – v štylizovanom znaku tvorenom štyrmi oblúkmi do tvaru kríža posiateho zlatými štvorlístkami (uprostred so zlatým flitrom) v zlatistých štvorcokoch umiestnených na koso. Cez damaškovanie bola položená z erbu Nitry strieborná obrnená pravá ruka držiaca červený praporec so strieborným krížom, ktorý bol pripevnený na striebornú žrd, nápis „MESTO NITRA“). Pod erbom mesta nápis (*delostrelecký pluk 1* – „DĚLOSTRELECKÉMU PĽUKU 1“; *delostrelecký pluk 110* – „DELOSTRELECKÉMU PĽUKU 110“).

K štandarde pluku sa pripevňovali najmenej tri stuhy v štátnych farbách (biela, modrá a červená). Na lícnej strane stuhy sa označoval darca, ktorý stuhu daroval. Na rubovej strane stuhy boli vyobrazené krajové motívy a heslá.²¹ (Pozri v prílohe obr. 10, 11 a, 11 b.)

Aj štandarda *Pluku útočnej vozby 1* dislokovaného v Miloviciach a tiež štandarda *Pluku útočnej vozby 3* dislokovaného v Turčianskom svätom Martine zodpovedali jednotným predpisom Ministerstva národnej obrany. Tvar a jej líčna strana boli rovnaké. Na rubovej strane béžovej farby s červeným a modrým ripsovým lemom, v strede bola časť stromu lipy s konármi a listami prerastajúca a prekryvajúca znak útočnej vozby. Nad ním do oblúka názov inštitúcie, mesta (obec) (v českom jazyku pre pluky dislokované na území Čiech a Moravy a v slovenskom jazyku dislokované na území Slovenska), ktoré štandardu venovalo. Tak napr: *Pluk útočnej vozby 1* text: „NÁRODNÍ RADA ČESKOSLOVENSKÁ V PRAZE“, *Pluk útočnej vozby 3* text: „OKRES TURČIANSKY SVÄTÝ MARTIN“. V dolnej časti pod symbolom bol text: „PLUKU ÚTOČNÉ VOZBY“ alebo „PLUKU ÚTOČNEJ VOZBY 3“ (číslica modrej farby v hnedom kruhu) v dvoch riadkoch. Štandardu *Pluku*

²⁰Zákon č. 252/1920 Sb. ze dne 30. března 1920, kterým se vydávají ustanovení o státní vlajce, státních znacích a státní pečeti. Příloha č. 2.

²¹VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VIII., ze dne 28. února 1925, část 12. Výnosy věcné, č. 127. Plukovní prápory pěších pluků, rok 1925.

útočnej vozby 1 venovala Československá národná rada a bola odovzdaná za prítomnosti ministra národnej obrany 27. mája 1934 na námestí v Českom Brode²², štandardu *Pluku útočnej vozby č. 3* venovali občania okresu Turčianskeho svätého Martina a používala sa až do marca 1939. (Pozri v prílohe obr. 12 a, 12 b.)

V septembri 1929 vydalo Ministerstvo národnej obrany nariadenie,²³ ktorým stanovilo záväzný jednotný vzor štandard jazdeckých plukov, ktoré sa im odovzdávali od uvedeného roka. Štandardy boli vlastne typu koruhvy, ktoré síce boli rovnako pripevnené na žrd', ale v hornej časti mali pevné kolmé rameno slúžiace na vypnutie jej listu. Práve tento spôsob upevnenia bol pre ne charakteristický. Lícna strana sa líšila od štandardy delostreleckých plukov len tým, že symbol z malého štátneho znaku bol umiestnený v celom jej červenom poli s béžovým lemom po obvodě zaobleného okraja s textom v českom jazyku pre pluky dislokované na území Čiech a Moravy a v slovenskom jazyku dislokované na území Slovenska (napríklad: *jezdecký pluk č. 4* – „PRO ČEST A VLAST VÍTEŽNE VPŘED“; *jazdecký pluk 3* – „PRE ČEŠŤ I VLASTĚ VÍTAŽNE VPŘED“; *jazdecký pluk 5* – „PRE ČEŠŤ I VLASTĚ VÍTAŽNE VPŘED“). Rubová strana koruhvy bola odlišná, kde na liste béžovej farby s červeným lemom, medzi béžovou a červenou plochou z pravého horného rohu vedie úzky modrý ripsový prúžok. V béžovom poli bol v hornej časti do oblúka vsadený zlatý nápis v českom jazyku pre pluky dislokované na území Čiech a Moravy a v slovenskom jazyku pre pluky dislokované na území Slovenska – „JEZDECKÉMU PLUKU“ (*jezdecký pluk 4*), „JAZDECKÉMU PLUKU“ (*jazdeckému pluku 3*), „JAZDECKÝ PLUK“ (*jazdecký pluk 5*) v strede číslo pluku, erb (znak) mesta alebo obce a pod ním názov mesta alebo obce, ktoré koruhvu venovalo (*jezdecký pluk 4*) – „MĚSTO KLATOVY“; (*jazdecký pluk 3*) – „MESTO NOVÉ ZÁMKY“; (*jazdecký pluk 5*) – „MESTO KOŠICE“).²⁴

K štandarde (koruhvy) jazdeckých plukov sa pripevňovali najmenej tri stuhy v štátnych farbách (biela, modrá a červená). Na lícnej strane stuhy sa označoval darca stuhy. Na rubovej strane stuhy boli vyobrazené krajové motívy a heslá. (Pozri v prílohe obr. 13, 14 a, 14 b, 15 a, 15 b.)

Tak ako pri peších a horských plukoch, ženíjnych plukoch a hraničných práporoch, podobne sme postupovali pri štúdiu, porovnávaní a popisovaní zástav typu štandard, práporcov a koruhví udelených delostreleckým plukom a oddielom, jazdeckým plukom a plukom útočnej vozby. Bolo naštudovaných, posúdených, respektíve porovnaných a popísaných niekoľko desiatok uvedených typov zástav, štandard a koruhiev, ktoré sú z hľadiska formy a obsahu rovnaké. Odlišnosti boli minimálne, súviseli najmä s použitím niektorých špecifických symbolov, znakov alebo iných prvkov na zástavách, ktoré boli charakteristické len pre jednotlivé regióny.²⁵ Uvedené typy štandard, práporcov a koruhiev v období rokov 1927 – 1939 udelilo MNO za aktívnej účasti miest a obcí, ako aj občianskych združení, niekoľ-

²² Štandarda bola odovzdaná pri príležitosti osláv 500. výročia bitky pri Lipanoch.

²³VHA Bratislava, Věstník věstník MNO, roč. XII., ze dne 7. září 1929, č. 630. Štandardy pro jezdecké pluky, rok 1929.

²⁴Mesto Jelšava 28. októbra 1935, pri oslavách štátneho sviatku vzniku republiky, vychádzalo z nariadenia ministerstva národnej obrany z roku 1925. Na základe tohto nariadenia mali postupne všetky pešie pluky dostať bojové zástavy nového typu. Súčasťou slávnostného odovzdávania bojovej zástavy bola aj ceremónia pribíjania zástavy na žrd'. Prvý klinec zatíkol zástupca Ministerstva národnej obrany v mene Československej republiky, druhý v mene prezidenta a tretí v mene brannej moci. Veliteľ pluku pribil klinec v mene pluku.

²⁵Bližšie na s. 17-20.

kým desiatkam delostreleckým plukom a oddielom, jazdeckým plukom a plukom útočnej vozby, ako aj ďalším jednotkám podobného charakteru československej armády. V súlade s uvedeným záverom sme vybrali určitú názornú vzorku štandard, práporcov a koruhiev, ako aj plukov a oddielov, ktorým tieto boli udelené.

2. Rovnošaty a označenia

Po vzniku Československa domáce vojsko v rokoch 1918 – 1919 donášalo bývalé rakúsko-uhorské uniformy s čiapkami, ktoré boli prispôsobené tak, že v prednej časti bol umiestnený štátny symbol pozostávajúci z lipového listu s písmenami „RČS“ (Republika Československá), farebnými vodorovnými páskami na podklade obsahujúcim označenie hodnosti a druh vojska (poddôstojníci z látky farby rovnošaty a dôstojníci v striebornom vyhotovení). Rovnaké pásky sa našivali zvisle aj na výložky umiestnené na golieri blúzy a plášťa. Na tomto podklade sa inokedy umiestňovalo aj číslo útvaru. Tento prechodný spôsob označovania hodností na stojacom alebo na preloženom golieri bol v roku 1919 zrušený. Táto improvizácia v danom období bola nahradená iným systémom označovania vojenských hodností na manžetách, ako aj novou, moderne riešenou vojenskou rovnošatou. Zavádzanie takého druhu a strihu vojenskej rovnošaty bolo pod vplyvom nielen spojencov (vzor a strih anglických a francúzskych uniforiem), ale aj pod určitým vplyvom legionárskych rovnošiat, predovšetkým rovnošiat francúzskych légii.²⁶ S účinnosťou od 1. augusta 1919 bol vydaný prvý rovnošatový predpis,²⁷ ktorým sa zavádzala nová vojenská rovnošata zhotovená z jemného súkna kaki farby so strihom blúzy s možnosťou nosenia buď s otvoreným golierom (nosenie ma vychádzky) alebo zavretým, tzn. zapnutou na všetkých gombíkoch (na nosenie v službe alebo zaradenie v jednotke). Rovnošata mala všetky výstrojné súčiastky vrátane čiapky – brigádirky²⁸ na čele so symbolom s ovenčenými lipovými iniciálami písmen „RČS“, a označenie pre vojenskú hodnosť na oboch rukávoch vo forme dištinkcií (rôzne pásky). Do služby bola pre obe skupiny zavedená jednotná pokrývka hlavy – baretka, podľa vzoru francúzskych légii. Odznak na čiapku pre generálov bol na farebnej (podľa druhu vojska) kruhovej podložke, s dvoma zlatými lipovými ratolestami ovenčenými zlatými iniciálami písmen „RČS“, ako aj na okolku čiapky na purpurovočervenej podložke bola zlatom vyšíta široká stuha s lipovými lístkami s kvetmi. (Pozri v prílohe obr. 16.)

Vojenská rovnošata (na blúze a plášti) mala na každom konci goliera prišité dlhé farebné výložky podľa druhu vojska s rôznymi odznakmi jednotlivých odborností. Výložky boli vyrobené zo súkna a ich farba bola stanovená pre jednotlivé kategórie a druh vojska, ako aj služby nasledovne: purpurová červená – pre generála, generála justičného, lekárskeho, inžinierskeho a intendantného zboru; červená zamatová – dôstojníkov generálneho (hlavného) štábu, duchovných, dôstojníkov justičného, lekárskeho, inžinierskeho, intendantného a zverolekárskeho zboru; modrá – pechotu, cyklistov a zdravotnícke mužstvo; zelená – jágrov (hraničiarov); okrovožltá – jazdeckvo a šarlátovočervená pre delostrelectvo.²⁹ (Pozri v prílohe obr. 16 a.)

²⁶NOLČ, J. *Československá armáda za první republiky*. Brno : Computer Press, a.s., 2007, vydání první, s. 16.

²⁷VÚA-VHA Praha, *Předpisy stejnokrojové pro Československou brannou moc, A–28*. Československé Ministerstvo národní obrany, f. *Předpisy Československé branné moci*.

²⁸Brigádirka – okrúhla čiapka do štítok (so strieškou).

²⁹VÚA-VHA Praha, f. *Předpisy stejnokrojové pro Československou brannou moc, A–28*. Československé Ministerstvo národní obrany, f. *Předpisy Československé branné moci*, s. 26.

Odznamy pre generálov boli zlaté, vyšívane, pre dôstojníkov generálneho (hlavného) štábu, justície, lekárskeho, inžinierskeho, intendačného a zverolekárskeho zboru, vojenských hospodárskych úradníkov a vojenských lesných úradníkov strieborné, taktiež vyšívane a umiestnené na výložkách. Výložky pre generálov mali po celom obvode okolo okraja zlatú, dôstojníci generálneho štábu striebornú 2mm širokú ozdobnú pásku a na jej ploche položený lípový list s plodmi. Spoločným symbolom, respektíve časťou znamenia odznakov, okrem vojenských hospodárskych a vojenských lesných úradníkov, bol lípový list s plodmi, respektíve lípovou ratolesťou s plodmi, na ktorých boli položené alebo ktoré obopínali znaky jednotlivých odborností. Charakteristický symbol odznaku pre vojenských hospodárskych úradníkov predstavoval na výložke šikmo položený klas a pre vojenských lesných úradníkov šikmo položený dubový list s plodom.³⁰ (Pozri v prílohe obr. 16 b.)

Dôstojníci, práporčíci a gážisti bez hodnostnej triedy mali odznaky strieborné, vyšívane na podložke vo farbe kaki, ostatní príslušníci mali označenia z bieleho moreného plechu umiestnené v hornej časti na ľavom rukáve blúzy a plášt'a.³¹

Na výložkách boli umiestnené aj čísla vojenských útvarov, v ktorých konali službu. Dôstojníci mali strieborné vyšívane čísla, ostatní príslušníci z bieleho kovu a mužstvo biele plechové čísla. V horských brigádach v organizačnej štruktúre vo zväze nosili príslušníci čísla útvarov na výložkách, ktoré boli vyrazené v bielom plechovom trojuholníku.

Hodnostné označenie bolo umiestnené na oboch vrchných rukávoch blúzy a plášt'a vo forme dištinkcií³². Tmavomodrej farby – od slobodníka až po čatára vrátane gážistov bez hodnostnej triedy; postriebrené – práporčík až do hodnosti plukovníka; generáli – z pozláteného niklového drôtu.³³ Jednotlivé hodnosti sa dali odlišiť podľa tvaru a počtu pásičkov. Od hodnosti slobodníka až po práporčíka boli pásičky umiestnené do pravého uhla smerujúceho nahor k plecu a pri ostatných hodnostiach len vodorovné pásičky. Na označenie hodností na rukávoch blúzy a plášt'a bolo presné vymedzenie, a síce: mužstvo (bez pásičkov), pre slobodníka po gážistu bez hodnostnej triedy – pásičky hodvábne modré: – slobodník – 1 úzky pásičok (do uhla prišitý); – desiatnik – 2 úzke pásičky (do uhla prišité); – čatár – 3 úzke pásičky (do uhla prišité); šikovatelia: – štábný šikovateľ – 1 široký pásičok (do uhla prišitý); – dôstojnícky zástupca – 1 široký a 1 úzky pásičok (do uhla prišité); – gážista bez hodnostnej triedy – 1 široký a 2 úzke pásičky; dôstojníci (pásičky strieborné): – práporčík – 1 úzky pásičok (do uhla prišitý); – poručík – úzky pásičok (vodorovne prišitý); – nadporučík – 2 úzke pásičky; – stotník – 3 úzke pásičky; – major – 1 široký a 1 úzky pásičok; – podplukovník – 1 široký a 2 úzke pásičky; – plukovník – 1 široký a 3 úzke pásičky; generáli (pásičky zlaté): – generálmajor – 1 široký pásičok; – poľný podmaršal – 2 široké pásičky; – zbrojmajster 3 široké pásičky.³⁴

Zavedená uniforma v roku 1919 mala množstvo nedostatkov, pričom v československej armáde sa nosila viac ako rok. Koncom roka 1920 sa postupne podarilo zlúčiť legionárske, dobrovoľnícke a domáce vojsko a vytvoriť jednotnú armádu, čo si vyžadovalo zaviesť aj rovnakú vojenskú rovnosť, ako aj ďalšie vojenské symboly. V novembri 1920 sa rozhodlo zaviesť novú uniformu, ktorá by lepšie vyhovovala denným potrebám armádneho

³⁰ Tamže, s. 18-20.

³¹ Tamže, s. 21-24.

³² *Dištinkcie* – rôzne farebné textilné (hodvábne, vyšité), kovové alebo iné znaky a odznaky hodností (symboly) určené na zobrazenie určenej hodnosti.

³³ VÚA-VHA Praha, f. Předpisy stejnokrojové pro Československou brannou moc, A-28. Československé Ministerstvo národní obrany, f. Předpisy Československé branné moci, s. 17.

³⁴ Tamže, s. 15.

organizmu a súčasne svojím strihom i farbou by lepšie prezentovala spolunáležitosť so sponeckými armádami.³⁵ Vydaním nového armádneho predpisu Ho-1³⁶ bola zavedená nová vojenská rovnošata vzor 21, ktorá mala iný strih, ako aj diametrálne odlišné umiestnenie hodnostných dištinkcií. Vo väčšej miere sa zmeny v rovnošate uplatnili v roku 1922, keď bola opäť vo farbe kaki, blúza a plášť mali uzavretý golier pre všetky stavovské skupiny československej armády, pre gážistov, tzn. ďalej slúžiacich, rotmajstrov a dôstojníkov, bola stanovená jemnejšia látka v olivovom sfarbení. Nová vychádzková okrúhla čiapka so štítkom pre vojakov z povolania – brigádírka bola vyrobená podľa anglického vzoru.³⁷ V roku 1922 bola zrušená jednotná pokrývka hlavy baretka, pričom pre mužstvo bola určená lodička, pre rotmajstrov a dôstojníkov bola zavedená brigádírka s vystuženým dienkom³⁸ a okolkom, s hnedým koženým podbradníkom a lemoukou vo farbe zbrane alebo služby na hornej časti okolka. Na čiapkach, brigádírkach, spredu na jej okolku bol umiestnený malý kovový odznak v štylizovanom štvorci postavenom na uhle s malým štátnym znakom a po stranách boli umiestnené zmenšené dištinkcie. Mužstvo nosilo na boku ľavej strany lodičky plechový odznak s malým štátnym znakom.

Vojenské rovnošaty československých legionárov v Rusku, Francúzsku a Taliansku po vzniku československej armády nosila hradná stráž prezidenta československej republiky ako trvalú a originálnu pamiatku až do roku 1939. V decembri 1925 boli na vychádzkových rovnošatách rotmajstrov a gážistov hradnej stráže doplnené ramenné pásiky zo súkna ako výložky, na ktorých boli našité čerešňovočervené hodvábné stuhy s vtkanou štylizovanou matnou ratolesťou (u rotmajstrov so strieborným lemom), po obrube náplecníka strieborná šnúra.³⁹

V roku 1921 boli položené základy zavedenia československého hodnostného označenia moderného typu. Podstatne sa zmenil spôsob označovania, najmä jeho umiestnenie na náplecníkoch v podobe rôznych tvarovaných kovových pologulatých gombíkov a mnoho-uholníkov, s trojuholníkovými farebnými výložkami podľa druhu vojska, zbraní a služieb. Pre generálske označenia bola zavedená pozlátená päťcípá hviezda, pre vyšších dôstojníkov štvorčeky z postriebreného plechu, pre nižších dôstojníkov strieborné obdĺžniky, pre vojenských gážistov (rotmajstrov) väčšie pologulaté kovové gombíky a pre poddôstojníkov menšie pologulaté kovové gombíky.⁴⁰

Aj napriek podstatným zmenám v spôsobe umiestňovania nových symbolov hodnostného označenia na náplecníkoch v porovnaní s pôvodným označovaním boli v podstate zachované hodnostné zbory, ako aj ustanovené hodnosti v stupňoch od jej najnižšej po najvyššiu. Taktiež počty jednotlivých prvkov označujúce novú hodnosť s pôvodnými dištinkciami sa pri niektorých hodnostiach takmer zhodovali. V jednotlivých hodnostných zboroch boli ustanovené nasledujúce hodnosti v stupňoch s týmto označením:⁴¹

³⁵NOLČ, ref. 26, s. 16.

³⁶VÚA-VHA Praha, Predpisy stejnokrojové pro Československou brannou moc, Ho-1. Československé Ministerstvo národní obrany, f. Predpisy Československé branné moci.

³⁷PURDEK, ZELIŽŇÁK a kol., ref. 2, s. 53.

³⁸Dienko – gulatá, vystužená z impregnovanej nepremokavej látky vrchná časť brigádírky.

³⁹VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VIII., ze dne 31. prosince 1925, č. 743. Doplnky stejnokroje hradní stráže. Výnosy věčné, rok 1925.

⁴⁰NOLČ, ref. 26, 17.

⁴¹VÚA-VHA Praha, Predpisy stejnokrojové pro Československou brannou moc, Ho-1. Československé Ministerstvo národní obrany, f. Predpisy Československé branné moci.

Mužstvo a poddôstojníci:

- vojak
- slobodník 1 menší pologuľatý gombík
- desiatnik 2 menšie vedľa seba pologuľaté gombíky
- čatár 3 menšie vedľa seba pologuľaté gombíky
- rotný 4 menšie vedľa seba pologuľaté gombíky
- rotmajster 1 väčší pologuľatý gombík (na náplecníkoch sa umiestňovali aj menšie za sebou pologuľaté gombíky, ktoré vyjadrovali dĺžku služby; 1 gombík 6 rokov)
- rotmajster s 12-ročnou 1 väčší a 2 malé za sebou pologuľaté gombíky službou (do roka 1924 bola jednotná hodnosť, následne boli ustanovené tri)

Od roka 1925:

- rotmajster 1 väčší pologuľatý gombík
- štábny rotmajster 2 väčšie za sebou pologuľaté gombíky
- práporčík 3 väčšie do trojuholníka umiestnené pologuľaté gombíky

Dôstojníci:

- podporučík 1 strieborný obdĺžnik
- poručík 2 vedľa seba strieborné obdĺžniky
- nadporučík 3 vedľa seba strieborné obdĺžniky
- kapitán 4 vedľa seba strieborné obdĺžniky
- štábny kapitán 1 strieborný štvorček
- major 2 za sebou strieborné štvorčeky
- podplukovní 3 za sebou strieborné štvorčeky
- plukovník 4 za sebou strieborné štvorčeky
- generál 1 zlatá päťcípá hviezda

V priebehu 20. rokov zmenou predpisu Ho-1 nastali rôzne čiastkové úpravy, ktoré sa dotýkali označovania niektorých druhov zbraní a služieb, ako aj hodnostného označovania. Od roku 1925 hodnosť rotmajster bola rozšírená na zbor rotmajstrov s tromi stupňami hodností: rotmajster, štábny nadrotmajster a práporčík, následne ich pôvodné označenia – väčšie kovové pologuľaté gombíky boli zrušené a nahradené osemhranmi.⁴² Zároveň boli upravené aj vychádzkové rovnošaty dôstojníkov a rotmajstrov tak, že do spoločnosti a na vychádzkach nosili rovnošatu so zlatými alebo striebornými náplecníkmi, na ktoré sa pripínali príslušné dištinkcie označujúce vojenskú hodnosť. V niektorých ďalších stavovských skupinách upravil, popri prípade zmenil výložky, ako napríklad u generálov zaviedol červenú výložku s vyšitou zlatou lipovou ratolesťou, pre dôstojníkov generálneho štábu červenú výložku. Farba výložiek na golieri zodpovedala jednotlivým druhom zbraní a služieb: pechota čerešňovočervená, delostrelectvo – šarlátovočervená, lelectvo – modré, jazdectvo – žltá a vozatajstvo oranžová a pod. Identifikácia a rozpoznávanie druhov zbraní a služieb podľa farieb výložiek bola dosť zložitá, a preto bolo potrebné upraviť tento stav tým, že sa doplnilo používanie golierových odznakov u generálov a dôstojníkov služieb (lekári, intendantí,

⁴²VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VIII., ze dne 19. září 1925, č. 546. Úprava stejnokroje rotmistřů. Výnosy věčné, rok 1925.

audítori, profesori vysokých škôl, zverolekári a inžinieri). Ostaní dôstojníci mali na golieri označenie čísla plukov, v ktorých slúžili. (Pozri v prílohe obr. 17, 18.) Zároveň boli zavedené funkčné označenia konkrétnych špecialistov vojakov a jednotiek vo forme štylizovaných súkenných rukávových znakov. Spoločným rysom týchto znakov bol najmä ich tmavohnedý kruhový tvar so symbolmi spravidla čiernej farby. Boli umiestnené do prostriedku nad lakeť na ľavom rukáve blúzy a plášťa na rovnakom súkennom materiáli ako rovnošata. Znaky obsahovali jednoduché, premyslené, dobre identifikovateľné symboly vypovedajúce o charakteristike uvedenej funkčnej špecializácie. Väčšina symbolov bola čiernej farby, ako napríklad znak pre mínometníkov a plameňometníkov mal ľavošikmý plochý šíp, telefonistov – blesk, skúšobných plavcov – kotvu, pracovné roty – lopatu, zákopníkov – skrížené kopáče, poľnú poštu – trúbku, svetlometníkov – šedočierno štvrtý kruh a pomocná štábná rota MNO – kruh rozdelený na tri rovnaké modro-bielo-červené polia.⁴³ Znak proviantníkov mal zlatý snop slamy bez klasov a v štvorci – rukávovom znaku hudobníka, postavenom na uhle, bola umiestnená lýra. (Pozri v prílohe obr. 19). V januári 1923 bol vydaný doplnok č. 25/1923⁴⁴ k predpisu Ho-1 a boli zavedené ďalšie rukávové znaky pre gážistov a mužstvo s tými istými spoločnými rysmi ako u platných odznakov. Išlo o nasledujúce odznaky pre: útočnú vozbu, delostrelecké meracie roty, strojníkov strojníckych práporov, poľnú poštu a skúšobných tesárov ženijného vojska. Uvedené znaky sa pre svoju jednoduchosť, ale hlavne účelovosť, osvedčili, a preto sa v československej armáde používali až do roku 1939.

Platnosť predpisu sa vzťahovala taktiež aj na bývalých príslušníkov legionárskeho vojska s tým, že od domáceho vojska sa odlišovali lomenými pásikmi na pravom rukáve blúzy vo farbe výložiek, ktoré označovali počet odslužených rokov v légiách.⁴⁵

Po skúsenostiach z vývoja a používania vojenskej rovnošaty v roku 1930 v československej armáde bol zavedený typ rovnošaty, ktorá po určitých zmenách a úpravách vydržala až do konca 90. rokov. Boli urobené rozsiahle úpravy výstrojných súčiastok vrátane hodnostných označení, čo znamenalo vo všeobecnosti jej kvalitatívne zlepšenie. Rovnošata bola farby kaki zeleného odtieňa s kovovými gombíkmi na zapínanie až ku krku, ktoré sa od seba líšili podľa hodnostného stavu a podľa druhu vojska a služieb. V roku 1929 pre vojakov letectva⁴⁶ bolo zavedené nosenie blúzy s kravatou pod rozopnutým plášťom, a od marca 1937 bola zavedená šedomodrá rovnošata. Príslušníci jazdeckta nosili jazdecké nohavice červenej farby.⁴⁷ Rovnošata pre letné obdobie mala svetlejšiu farbu, gombíky boli štvrtene delené a šrafované, so križenými mečmi pre príslušníkov druhov zbraní, a bez mečov pre príslušníkov služieb a tylu. Bronzové gombíky boli určené pre mužstvo a poddôstojníkov, strieborné pre rotmajstrov a zlatisté pre dôstojníkov. Základným rozlíšením druhov vojsk bolo naďalej jednoduché farebné označenie výložiek na golieri doplnené úzkym lemom, čo uľahčovalo ľahšie rozoznať všetky kategórie. Zachovalo sa pravidlo spočívajúce v tom, že najpočetnejšie druhy vojsk a služieb mali výložky na golieri a podložky náplečníkov v základných farbách a ostatné špeciálne zložky, ako aj niektoré služby menšieho počtu, mali farebný úzky lem. Na švíkoch nohavíc po stranách sa našivali farebné paspule⁴⁸ (tenký fa-

⁴³Tamže, roč. IX., ze dne 16. ledna 1926, č. 2., č. 21 Odznak pro pomocní rotu MNO, rok 1926.

⁴⁴Tamže, roč. VI., ze dne 27. ledna 1923, část 5. Výnosy věcné, č. 25. Služební odznaky, rok 1923.

⁴⁵VÚA-VHA Praha, Předpisy stejnokrojové pro Československou brannou moc, Ho-1. Československé Ministerstvo národní obrany, f. Předpisy Československé branné moci.

⁴⁶VHA Bratislava, Věcný věstník MNO, roč. XII., ze dne 16. listopadu 1929, č.459, 801. Úprava stejnokroje pro gážisty letectva, rok 1929.

⁴⁷Tamže, IX., ze dne 6. února 1926, č. 6., č. 61 Systematizace jezdeckých kalhot, rok 1926.

⁴⁸Paspulka – úzky farebný všitý pásik (výpustka) do švíkov na vonkajších stranách nohavíc.

rebný pásik) pre vojakov z povolania a ďalej slúžiacich, okrem dôstojníkov pešieho vojska, ktorým po stranách nohavíc bol našitý 2,5 cm široký pás červenej farby. Pre generálov boli určené dva široké lampasy⁴⁹ so stredovým farebným švíkom – paspulou. Generáli zbraní nosili lampasy červenej farby a služieb tmavohnedej farby. Na náplečníkoch boli doplnené a v upravenej forme vyšíte tri zlaté lipové listy orámované zlatou páskou, tzv. šujtášom a na rukávoch blúz a plášt'a bolo umiestnené hodnostné označenie vo forme zlatých päťcípych hviezd (brigádny generál alebo generál služieb dve, divízny generál alebo generál šéf služieb tri a armádny generál štyri hviezdy). Výložky na golieri mali generáli a dôstojníci generálneho štábu v tvare nepravidelného päťuholníka, pritom generáli zbraní s tromi lipovými lístkami a služieb s jedným lipovým lístkom. (Pozri v prílohe obr. 20a.)

V druhej polovici 30. rokov nastali aj podstatné zmeny v hodnostnom označení. Malé poglobulaté kovové gombíky sa nosili len v zbere poddôstojníkov, v zbere rotmajstrov boli zavedené strieborné obdĺžniky a od roku 1938 hviezdičky. Na náplečníkoch nižších dôstojníkov boli zlaté trojčipe a na náplečníkoch vyšších dôstojníkov veľké päťčipe hviezdy orámované zlatou páskou tzv. šujtášom.⁵⁰ (Pozri v prílohe obr. 20 b.)

Ďalšou významnou výstrojnou zmenou, respektíve úpravou vonkajšieho vzhľadu rovnošaty, boli úpravy na čiapke. Pre mužstvo bola predpísaná poľná čiapka – lodička, pre vojakov z povolania, ďalej slúžiacich, aspirantov a poddôstojníkov brigádirka s odlišnými podbradníkmi. V zbere rotmajstrov bol podbradník striebristý v kombinácii hnedého a strieborného hodvábu, nižší a vyšší dôstojníci mali taktiež spleť, ale zlatistý, a pre generálov bol podbradník vytvorený z dvoch pospleťaných šnúr a na tvrdom štítiku bola umiestnená zlatá dekorácia štylizovaných lipových listov.⁵¹ Určité úpravy boli urobené s odznakom na čiapke, ktorý bol pre príslušníkov druhov zbraní podložený skríženými mečmi, a bez mečov odznak nosili v službách a tyle. Hodnostné označenia boli aj na čiapke, a to na brigádirke po oboch stranách okolka od gombíka smerom k odznaku.⁵² Toto rozlišovacie označenie bolo odstránené v zahraničných jednotkách v priebehu druhej svetovej vojny a až do roku 1954 sa nosili na čiapke odznaky s mečmi, potom boli zavedené hviezdy. (Pozri v prílohe obr. 21.)

Významnú úlohu na vytváraní celkového obrazu armády mala vojenská rovnošata doplnená rôznymi vojenskými symbolmi. Tieto symboly vyjadrovali momenty, ktoré boli spojené najmä s vonkajším vyjadrením postavenia vojaka, jeho zásluh, dosiahnutých výsledkov a úspechov, ako aj zameranie jeho činnosti.⁵³ Na rovnošaty patria aj ďalšie neodmysliteľné symboly, medzi ktoré zaradíme nositeľné a neprenosné druhy vyznamenaní na ocenenie ich zásluh, ale aj také symboly – odznaky, ktoré nemajú charakter vyznamenania, boli zriadené na označenie a verejnú prezentáciu dosiahnutého vzdelania (absolventské odznaky), postavenia alebo dosiahnutia odbornej vojenskej a výkonnostnej úrovne (odznaky triednych špecialistov, výkonnostné a pamätné odznaky) príslušníkov armády, ako aj ďalšie rôzne rozlišovacie odznaky i doplnujúce symboly, ktoré mali svoje opodstatnenie v armáde.

⁴⁹Lampas – široký farebný pásik našitý v strede švíku alebo vedľa neho na vonkajších stranách nohavíc.

⁵⁰VÚA-VHA Praha, f. Věcní Vestníky Ministerstva národní obrany. Roč. XIII., č. 10/93 1930, Úprava stejnokroje.

⁵¹Tamže.

⁵²Tamže.

⁵³PURDEK, ZELIŽŇÁK a kol., ref. 2, s. 17.

Na prezentáciu dosiahnutého vzdelania, ako aj odbornej úrovne dôstojníkov, bol zavedený v období rokov 1924/1925⁵⁴ (od roku 1934⁵⁵ čiastočne upravený) odznak pre diplomovaných dôstojníkov generálneho štábu, absolventov vtedajšej československej „válečnej“⁵⁶ školy v Prahe. Odznak bol zhotovený z neoxidujúceho striebra, lev zodpovedal malému štátnemu znaku čs. republiky a bol podložený červenou smaltovanou doštičkou. Ľavá ratolesť bola vavrínová a pravá lipová. Na kovovej stužke odznaku bol text s uvedením ročníka dôstojníkov a roku ich absolvovania, napr. Štefánikov ročník 1922 (ak ročník niesol názov, nápis bol jednoduchý – „Válečná škola“). Odznak bol udeľovaný náčelníkom generálneho štábu na návrh veliteľa školy a absolventi ho nosili na blúze na prsiach pravej strany v strede našitého vrecka. (Pozri v prílohe obr. 22, 23.)

Odznak pre absolventov vojenskej intendantnej školy, ktorý bol zavedený v rokoch 1922⁵⁷ – 1939, bol taktiež určený na prezentovanie dosiahnutého vzdelania, ako aj odbornej úrovne dôstojníkov. Odznak bol strieborný, mal oválny tvar. Tvar bol štylizáciou Merkurovej okrídlenej pozlátenej palice, lipového venca, malého štátneho znaku a stuhy v rozmeroch vyobrazenia. Merkurova palica bola pozlátaná, veniec so stuhou mal zoxidovanú patinu, malý štátny znak prelamovaný, leštený a bol podložený červenou smaltovanou doštičkou. Priestor medzi lístkami lipového venca a okrajom štátneho znaku bol podložený modrým smaltom. Znak Slovenska na hrudi leva malého štátneho znaku bol pozlátaný, červeno- a modrosmaltovaný. Na stuhe bol vyrytý nápis VOJENSKÁ INTENDANTSKÁ ŠKOLA, a príslušný rok absolvovania školy. (Pozri v prílohe obr. 24.)

S platnosťou od roku 1928 boli v československej armáde zriadené odznaky pre strelcov z pušiek (následne odznak pre elitných strelcov), ľahkého a ťažkého guľometu, pre strelcov z mínometu,⁵⁸ a o rok neskôr aj odznaky pre mieričov delostrelectva a pre delovodov.⁵⁹ Jednotlivé odznaky boli rovnakého tvaru, líšili sa najmä symbolom v kovovom štítku – po stranách zdola, po obvode do polovice štítku boli lipové lístky a vo farbe kovu zodpovedajúcej výkonnostnému stupňu. Každý odznak mal tri výkonnostné stupne, a to: I. stupeň výborný, štítok zlatený, nevýrazne lesklý; II. stupeň veľmi dobrý, štítok postriebrený, nevýrazný; III. stupeň dobrý, štítok morený, tmavohnedý.

Odznaky jednotlivých zbraní, a to: – pre strelcov z pušky (symbol skrížených pušiek); – ľahkého a ťažkého guľometu (symbol ľahkého guľometu, symbol ťažkého guľometu); – pre strelcov z mínometu (symbol mínometu); – mieričov a delovodov (symbol skrížených delových hlavni); – vrhač granátov a granátnikov (– symbol vojaka v polohe vrhu); – strelcov z pechotného kanóna (symbol kanóna) a strelcov z veľkého guľometu (symbol veľkého guľometu). (Pozri v prílohe obr. 25, 26, 27.)

⁵⁴VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VII., ze dne 9. února 1924, č. 64. Památný odznak pro diplom. důstojníky gen. štábu, absolventy čs. vál. školy v Praze. Výnosy věcné, rok 1924.

⁵⁵Tamže.

⁵⁶Doslovný preklad názvu školy by znel „Vojenná akadémia“, no príslušný slovenský ekvivalent z danej doby nejesuje, keďže služobným jazykom v Československej armáde za 1. Československej republiky bola defakto čeština.

⁵⁷VHA Bratislava, Věcný věstník MNO, roč. XII., ze dne 18. června 1929, č.229. Památný odznak pre absolventov vojenskej intendantnej školy, rok 1929.

⁵⁸VHA Bratislava, Věcný věstník MNO, roč. XI., ze dne 11. srpna 1928, č. 636 Odznaky pro střelce, rok 1928.

⁵⁹Tamže, roč. XII., ze dne 20. června 1929, č. 527. Odznaky pro mířiče a dělovody, rok 1929.

V druhej polovici 30. rokov boli zavádzané odznaky, ktoré môžeme zaradiť medzi odborné vojenské odznaky, tzv. odznaky pre špecialistov armády. V roku 1936 bol zriadený odznak, ktorý bol udeľovaný za výborné riadenie útočných vozidiel. Odznak bol plastický, pozostával z lipového venca oválneho tvaru, ktorý bol prekrytý tankom smerujúcim doľava, v hornej časti bol na venci položený malý štátny znak. Odznak pre dôstojníkov a rotmajstrov bol razený z plechu, veniec postriebrený (staré striebro). Na venci boli pripevnené malý štátny znak a tank, tie boli pozlátené majú prirodzený lesk. Odznak pre mužstvo bol vyrazený z moreného plechu. (Pozri v prílohe obr. 28.)

V priebehu rokov 1918 – 1939 mala československá armáda vo svojej organizačnej štruktúre i balónové roty, ktoré boli neskôr podriadené veleniu delostrelectva. V apríli 1931 boli pre pilotov a pozorovateľov z balónu zavedené Ministerstvom národnej obrany pamätné odznaky. Odznak mal tvar elipsy, s dvoma lipovými ratolesťami, dookola boli ovenčené dve delové hlavne prevýšené letiacim orlom. Odznaky pre pilotov a pozorovateľov boli takmer rovnaké. Odznak pilota mal veniec lipových listov postriebrený, na spôsob starého striebra, orol bol pozlátený, bez lesku, delové hlavne boli postriebrené a lesklé. Odznak pozorovateľov tvoril veniec z lipových lístkov, ktorý bol pozlátený, bez lesku, orol postriebrený taktiež bez lesku a delové hlavne postriebrené lesklé. Až v druhej polovici roka 1938 nastali určité zmeny, a to najmä u odznakov pre pozorovateľa a pilota z balónu a pilota riadeného balóna, kde veniec z lipových listov bol postriebrený na spôsob starého striebra, delové hlavne boli zlatené, neleštené. Orol v odznaku pre pozorovateľa z balónu bol postriebrený, bez lesku; v odznaku pre pilota z balóna a pilota riadeného balóna bol pozlátený, bez lesku. (Pozri v prílohe obr. 29, 30.)

Od roku 1923 sa začali aj v letectve československej armády zavádzať odznaky pre výkonný letecký personál, ktoré prezentovali dosiahnutú odbornú úroveň špeciálneho leteckého výcviku. Na tento účel MNO boli zriadené odznaky pre pilotov a odznaky pozorovateľov. Obidva mali rovnaký tvar i veľkosť, ale líšili sa vo vypracovaní jednotlivých častí.⁶⁰ Odznak pre pilotov mal strieborný lipový veniec, na ňom bol položený strieborný sklopený meč so zlatými krídlami a na ňom v hornej časti v štylizovanom štvorci postavenom na uhle bol zlatý štátny znak. Odznak pre poľných pozorovateľov sa líšil od odznaku pre pilotov len v niektorých detailoch, a to najmä vo farbe kovu: veniec zlatý (bez lesku), krídla a čepeľ meča boli strieborné lesklé a rukoviatka meča bola strieborná matná (farba starého striebra).

Pre pilotov nočných bombardovacích a nočných stíhacích rôt bol odznak podložený čiernym zamatom. Odznak sa nosil na blúze rovnošaty, na jej pravom náprsnom vrecku.

V roku 1931 bol zriadený odznak pre poľných lietadlových pozorovateľov zbraní. Skladal sa zo strieborných krídel bez lesku, sklopeného strieborného meča s leskom v hornej časti, v štylizovanom štvorci postavenom na uhle bol zlatý štátny znak, a to všetko bolo položené na zlatej lipovej ratolesti s prírodným leskom. Súčasne bol zriadený aj odznak pre poľných leteckých strelcov, ktorý bol jednoduchší, celý strieborný, bez lipových ratolestí (krídla bez lesku, štátny znak strieborný). (Pozri v prílohe obr. 31, 32, 33.)

⁶⁰VHA Bratislava, Věstník MNO, roč. VI., ze dne 27. října 1923, č. 474. Odznaky pro piloty a pozorovatele. Výnosy věcné, rok 1923.

3. Vyznamenania

Po vzniku Československa v roku 1918, jedným z prvých právnych aktov bol zákon č. 61/1918 Zb. z 10. decembra 1918,⁶¹ ktorým sa zrušili šľachtické tituly a rády, okrem vyznamenaní zriadených na pamiatku skončených bojov za slobodu československého národa a ocenenia zásluh a uznania o vznik a vývoj republiky z pred 31. júla 1919. Taktiež boli vyňaté aj tie vyznamenania, ktoré boli udelené príslušníkom čs. zahraničných vojsk, ako uznanie od spojeneckých vlád za účasť v boji proti spoločnému nepriateľovi. K týmto povoleným vyznamenaniam patrila aj *Rad Sokola*, navrhnutý M. R. Štefánikom, ktorý sa zapožičiaval väčšinou dôstojníkom za ich zásluhy o vznik československého štátu.

Tento zákon rovnako stanovoval, že ten, kto úmyselne a verejne používa šľachtické tituly a rady, ktoré boli zákonom zrušené alebo kto si privlastňuje čestný odznak alebo vyznamenania, ktoré mu neboli udelené, dopúšťa sa priestupku a môže byť potrestaný väzením alebo peňažnou pokutou.

Prijatie opatrení o zrušení šľachtických titulov a radov, ako aj zrušenie niektorých vyznamenaní, svedčí o tom, že po vzniku republiky bola snaha rýchlo sa vyrovnat' s rakúskymi symbolmi a ostatnou záplavou vojenských dekorácií. V snahe riešiť „nové veci,“ sa tak zabudlo na tie vyznamenania, ktorými boli dekorovaní príslušníci zahraničného vojska v boji za nový štát. Preto zákon č. 243/1920 Zb.⁶² zo dňa 10. apríla 1920 stanovil, že zákon č. 61/1918 Zb. sa nevzťahuje na *Československý vojnový kríž*, *Československú revolučnú medailu*, spojeneckú medailu *Vitazstvo* a ďalšie zahraničné rady a dekorácie. Taktiež bolo stanovené, že nové vyznamenania môžu byť zriadené len pre vojakov za statočnosť preukázanú pred nepriateľom alebo pre príslušníkov cudzích štátov za zásluhy, ktorými sa zaslúžili o československý štát.⁶³

Pre príslušníkov zahraničného vojska s cieľom morálne oceniť ich doterajšie obeť, ktoré priniesli pre slobodu svojich národov, československá zahraničná dočasná vláda zriadila v Paríži dekrétom zo dňa 7. novembra 1918⁶⁴ prvé najvyššie vojenské vyznamenania *Československý vojnový kríž*. Kríž bol bronzový, vo forme atypického kríža, tvorený štyrmi do seba zapustenými kruhmi, ktorých okraj bol plasticky zdvojený. Lícna strana pozostávala zo štyroch znakov, v hornom kruhu bol symbol Čiech (štandardný český dvojchvostý lev), v dolnom symbol Slovenska (dvojramenný kríž na trojvrší), v pravom ramene symbol Moravy (moravská šachovnicová orlica) a na ľavom ramene symbol Sliezska (sliezska orlica s perizoniom). Na rubovej strane boli do štyroch ramien vsadené lipové trojlisty s kvetom. V samotnom strede bola plasticky prepletená iniciála „ČS“. Stuha a stužka bola červenej farby s bielymi pásikmi.⁶⁵

⁶¹Zákon č. 61/1918 Sb. ze dne 10. prosince 1918 jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly.

⁶²Zákon č. 243/1920 Sb. ze dne 10. dubna 1920, kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů.

⁶³PURDEK, ZELIŽŇÁK a kol., ref. 2, s. 83-84.

⁶⁴VHA Bratislava, Věstník Č.S. MNO, roč. II., ze dne 1. března 1919, č. 274. Dekret. Československý válečný kříž. Výnosy věcné, rok 1919.

⁶⁵Vojenské historické múzeum, Piešťany (ďalej len „VHM Piešťany“) Zbierka č. XV. – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné označenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod., 2012.

Československý kríž bol symbolom zjednotenia našich štyroch oslobodených krajin-
ských území: Čiech, Slovenska, Moravy a Sliezska. Predstavoval ideál slobody našich
národov, vďaka ktorému vznikla Československá republika. Bol udeľovaný buď zástavám
alebo koruhvám jednotiek československých revolučných vojsk v prvej svetovej vojne
(1914 – 1918), ktoré boli predmetom pochvál v rozkaze, vojakom československých re-
volučných vojsk za osobnú statočnosť pred nepriateľom a iné záslužné bojové činy, ako aj
vojakom spojeneckých armád. *Československý vojnový kríž* udeľovalo vtedajšie minister-
stvo vojny. Autorom výtvarného riešenia bol francúzsky sochár Antoine Bourdelle.⁶⁶ (Pozri
v prílohe obr. 34.)

*Československá revolučná medaila*⁶⁷ bola zriadená dekrétom prezidenta republiky v Pa-
ríži dňa 1. decembra 1918. Na líčnej strane na ploche rovnoramenného gréckeho kríža,
ktorého ramená sa do stredu mierne rozširovali, bola umiestnená plastická postava na-
hého muža, sediaceho na štandardnom pegasovi. Pegas a jazdec boli obrátení k pravému
okraju medaily. Jazdec sám hľadel do strany, ľavicou držal hrivu pegasa, pravicou zvieral
žrd' zástavy, ktorá vlala nad jeho hlavou. Medzi ramenami kríža bol nápis VZHŮRU/NA
STRÁŽ/SVOBODNÝ/NÁRODE/. Rubová strana medaily predstavovala v celej ploche
kríža okridlenú postavu ženy, ktorá symbolizovala slobodu. Žena bola odetá v sukni-
ci, jej hrud' bola obnažená a vo vzpažených rukách držala nad hlavou doprava sa otáčajúcu zástava-
vu s nápisom: ZA SVOBODU a nohami šliapala dva hady zviňajúce sa na obe strany. Perute
boli trojité a posledné, ležiace na ploche vodorovného ramena kríža, boli zakončené piatimi
letkami. Na bronzovom medzikruží medzi ramenami kríža bol v hornej časti sprava doľava
letopočet 1914/1918. Na dolnej časti štylizovaný ornament vavrínových listov. Na dolnej
časti štylizovaný ornament vavrínových listov a k hornému okraju medaily sa napájalo
ploché uško, ktorým prechádzal oválny prstenec tvorený lipovými lístkami previazanými
stuhou.⁶⁸

Medaila bola bronzová, zavesená na červenej stuhe s bielym, v strede s modro vrúbko-
vaným pásikom, na nej bolo možné nosiť ďalšie doplnky, a to: lipovú ratolesť za pochvalu
v armádnom rozkaze a lipový lístok za pochvalu v rozkaze armádneho zboru alebo diví-
zie. Ďalej bolo možné upevniť na stuhu kovové štítky s označením Č. D. (Česká družina
v Rusku) alebo L. E. (Cudzinecká francúzska légia), pokiaľ tam nositeľ slúžil, miesta bojov
a ťažení (napr.: Zborov, Bachmač, Sibír, Doss Alto, Argony), ako aj čísla revolučných plu-
kov, v ktorých nositeľ slúžil. Autorom výtvarného riešenia bol francúzsky sochár Antoine
Bourdelle.⁶⁹ (Pozri v prílohe obr. 35.)

V septembri 1918 prišiel generál M. R. Štefánik, prvý minister vojny Československej
republiky, s návrhom zriadiť vyznamenanie, ktoré by bolo určené na odmenu za zásluhy o
budovanie slobodného Československa. Na základe jeho návrhu Československá národná
rada schválila zákonom č. 61/1918 zo dňa 10. decembra 1918 zriadenie *Radu Sokola* (neo-
ficiálny názov Rad Štefánika).

⁶⁶PULEC, V. *Československá státní vyznamenání, státní čestná uznání a ceny*. Praha : SNTL-Na-
kladatelství technické literatury ALFA, vydavatelství technické a ekonomickej literatury, 1980, s.
78-79.

⁶⁷VHA Bratislava, Věstník Čs. MNO, roč. II., ze dne 1. března 1919, č. 275. Dekret. Československá
revolučná medaile. Výnosy věcné, rok 1919.

⁶⁸VHM, Piešťany. Zbierka č. XV. – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné ozna-
čenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod., 2012.

⁶⁹PULEC, ref. 66.

*Rad Sokola*⁷⁰ mal tvar päťpaprskovej hviezdice s rozšírenými koncami do oblúčika, tak, že tvoril pomyselný, ale takmer súvislý kruh. Ramená hviezdice boli tmavomodrosmaltované s bielym lemom. V stredovom medailóne bolo modré trojvršie a nad ním siluety štyroch sokolov. Na rubovej strane bol monogram ČS s lipovými ratolestami a letopočet 1918. Záves tvoril zlatý lipový venček, pre priamych účastníkov bojov s dvomi prekríženými zlatými mečmi, a tiež pre skupinu nebojovníkov bez mečov. Stuha bola červená s tromi bielymi pruhmi, na nej malá zlatá päťcípá hviezdica udelená pri pochvale. Vydaný bol v roku 1919 v Tokiu. Rad mal byť pôvodne rozdelený na 5 tried, ale v skutočnosti bola vydaná len najnižšia trieda, nosená na ľavej strane pŕs spolu s ostatnými vyznamenaniami. (Pozri v prílohe obr. 36.)

Rozhodnutím mierovej konferencie v Paríži zo dňa 24. januára 1919 na návrh hlavného veliteľa spojeneckých vojsk maršala Ferdinanda Foché bola zriadená spojenecká *Vítazná medaila* (Médaille Interalliée de la Victorie).⁷¹ Medaila sa stala pamätným odznakom účasti Čechoslovákov vo svetovej vojne 1914 – 1918 po boku spojencov. Bronzová medaila mala na lícnej strane zobrazenú okrídlenú postavu ženy symbolizujúcu Vítazstvo. Žena bola otočená k ľavému okraju, v pokrčenej pravici drží nad hlavou vpravo sklopený rímsky meč. Hlava bola opatrená prilbicou. Za postavou na pravej strane sú zložené perute (symbol okrídlenej bohyně Vítazstva – Niké). Pod nohami postavy bola lipová ratolest s drobným kvietkom. Rubová strana medaily predstavovala v strede malý štátny znak republiky, ktorej okraj bol lemovaný plastickým ohraničeným medzikružím s opisom: SVĚTOVÁ VÁLKA/ ZA CIVILIZACI/. Okraje štítu boli spojené v strede s medzikružím a mierne prehnutými páskami s letopočtom 1914 na pravej a 1918 na ľavej strane. Plocha medzi štítom znaku a medzikružím bola voľne posiatá 10 jednotlivými lipovými listami. Medaila je zavesená závesným krúžkom na stuhu zloženú z farieb dúhy, do stredu vloženou smerovala červená farba, a žltá k jednému a fialová k druhému okraju. Autorom medaily bol Otakar Španiel. (Pozri v prílohe obr. 37.)

Československá medaila *Vítazstva* bola legalizovaná zákonom č. 243/1920 zo dňa 10. apríla 1920 a stanovami doplnená dňa 13. februára 1922.⁷² Medaila bola udelená všetkým dobrovoľníkom československej revolučnej armády, ktorí sa do nej bez nátlaku alebo bez rozkazu prihlásili pred 28. októbrom 1918 a boli do nej zaradení najneskôr do uzatvorenia prímeria, tzn. do 11. novembra 1918.

Zákon Národného zhromaždenia č. 243/1920 Zb. z apríla 1920 pripúšťal aj možnosť budúceho zriaďovania ďalších vyznamenaní pre vojakov alebo pre príslušníkov iných štátov, ktorí sa zaslúžili o Československú republiku.

V roku 1922 bol založený jeden z najkrajších európskych radov, *Československý rad Bieleho leva*, určený výlučne cudzincom a zapožičiavaný výlučne za mimoriadne zásluhy o československý štát, ako aj za rozvíjanie priateľských vzťahov s Československom.⁷³ Rad tak poskytoval možnosť oceňovať zásluhy o československý štát od hlavy štátu až po diplomatický výkonný personál.

⁷⁰VHM, Piešťany. Zbierka č. XV. – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné označenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod., 2012.

⁷¹Tamže.

⁷²VHA Bratislava, Věstník Č.S. MNO, roč.V., ze dne 25. února 1922, č. 69. Stanovy „Medaile Vítězství“. Výnosy věcné, rok 1922.

⁷³SVOBODA, ref. 18, s. 76.

Rad bol zriadený vládny nariadením zo dňa 7. decembra 1922, niekoľkokrát obnovený a mierne zmenený. Členil sa na päť tried a dve skupiny: občiansku a vojenskú.⁷⁴ Udeľoval sa aj občanom republiky. Radová reťaz ako najvyššia insígnia radu sa udeľovala iba hlavám štátov. Občianska skupina mala na závese, ktorý tvoril oválny lipový veniec prekrížené palmové listy, vojenská skupina mala prekrížené meče. Radová reťaz sa skladala z 10 článkov s levom štátneho znaku ČSR a nápisom „PRAVDA VÍTĚZÍ“, z 10 článkov s monogramom ČSR na vavrínových listoch, z ktorých závesový článok bol väčší a farebne smaltovaný. Články boli na obvode spojené dvomi retiazkami. Odznak tvorila päťcípá červenosmaltovaná hviezdica, ktorej okraje a hroty s guľôčkami a spájajúce lipové listy boli zlatisté. V strede hviezdice bol lev štátneho znaku v nevýraznom prevedení. Na rube v strede bol zlatý monogram ČSR, na zlatistom medzikruží modrosmaltovaný nápis „PRAVDA VÍTĚZÍ“. Guľôčka horného ramena hviezdice bola spojená s obojstranne razeným lipovým vencom s dvomi skríženými mečmi. Červeno-biela hodvábná stuha bola zakončená kokardou. Strieborná hviezdica radu mala v strede červeno-smaltovaný kruh vyplnený nevýrazným levom štátneho znaku ČSR a lesklým kruhovým nápisom „PRAVDA VÍTĚZÍ“, od ktorého vybiehali lúče osemhrannej hviezdice. Na zadnej strane bol medailón s monogramom ČSR a zatváracia spona. Rad navrhol rytec R. Karnet. (Pozri v prílohe obr. 38.)

Príslušník Československej armády mohol nosiť na svojej vojenskej rovnošate len tieto zriadené vyznamenania, ktoré získal za slobodu a vznik československého štátu, vrátane Československého dobrovoľníckeho kríža, ktorý bol udeľovaný za účasť v bojoch na Slovensku v rokoch 1918 – 1919, oficiálne zriadeného až v roku 1938, ako aj dekorácie udelené spojeneckými štátmi.

Vyznamenanie *Československých dobrovoľníkov KRÍŽ „V TĚŽKÝCH DOBÁCH“* bolo založené v roku 1938⁷⁵ a bolo určené všetkým dobrovoľníkom, ktorí v období od 28. októbra 1918 do 31. júla 1919 konali vojenskú povinnosť na Slovensku a všade tam, kde išlo o zaistenie integrity štátnych hraníc. Odznak tvorí bronzový plochý kríž s mierne prehnutými ramenami pri okraji v strede. Plocha kríža bola hladká, len okraj bol ohraničený. Na líčnej strane bol do stredu kríža vsadený štítok s plastickým malým štátnym znakom. Na rubovej strane bol v hornom ramene letopočet 1918, v dolnom 1919 a uprostred bol nápis: V TĚŽKÝCH DOBÁCH. (Pozri v prílohe obr. 39.)

Zapožičiavanie radov a titulov bolo neskôr nanovo upravené zákonom č. 268/1936 Zb. zo dňa 21. októbra 1936.⁷⁶ Obidva predchádzajúce zákony boli síce ponechané v platnosti (č. 61/1918 a č. 243/1920), avšak boli zrušené niektoré ich ustanovenia.

Československá republika v medzivojnovom období až do roku 1938 nemala zriadené štátne vyznamenania, ale až druhá svetová vojna priniesla založenie radov a dekorácií, ktorými boli oceňovaní za statočnosť a zásluhy naši občania v období boja za znovuzískanie slobody.

⁷⁴VHM, Piešťany. Zbierka č. XV. – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné označenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod., 2012

⁷⁵VHM, Piešťany. Zbierka č. XV. – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné označenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod., 2012.

⁷⁶Zákon č. 268/1936 Sb. ze dne 21. října 1936 o řádech a titulelech.

Záver

Československá vojenská symbolika v rokoch 1918 – 1939 sa neoddeliteľne spájala so zavŕšením spoločného boja slovenského a českého národa na získanie slobody, vytvorenie vlastného štátu a za jeho rozvoj a zabezpečenie obrany a bezpečnosti. Na základe poznania a analýzy historického vývoja svojím formálnym a obsahovým rámcom v každom uvedenom období vznikala a vyvíjala sa ako fenomén, ktorý morálne ovplyvňoval správanie a konanie vojakov vo vnútri vojenského organizmu, ako aj navonok v spoločnosti.

Československá vojenská symbolika medzivojnového obdobia rokov 1918 – 1939, ktorej základy boli položené pri formovaní čs. odbojového hnutia zameraného na odpor slovenských a českých vojakov bojovať v rakúsko-uhorskej armáde a mala nesporný vplyv na formovanie čs. légii a na ich boj za vytvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. Po vzniku Československa pokračovala v dotváraní a rozvíjaní vojenskej symboliky československej armády, ktorá nadväzovala na ideový obsah čs. legionárskej symboliky. Pokračovala v rozvíjaní vojenskej symboliky vznikajúcej armády, ovplyvňujúcej jej výstavbu, zabezpečenie obrany a bezpečnosti nového štátu. Vojenská symbolika bola bohatá na svoju rôznorodosť, pestrofarebná a účelová. Bohatosť a rôznorodosť bola v tom, že v priebehu výstavby armády, plnenia úloh spojených z jej hlavným poslaním vznikali nové druhy vojsk, zbraní a služieb, ako aj celý rad špecializácií a odborností a pod., ktoré si vyžadovali desiatky grafických stvárnení formou symbolu (znaku, odznaku) na zaradenie do určitého armádneho celku. Pestrofarebnosť sa prejavovala vo využívaní celého spektra farieb aplikovaných na rôzne druhy materiálu, ako bol textil formou vyšívania alebo maľovania, drevo a kov vo forme zliatiny alebo plechu. Symboly, ako boli zástavy, vojenské rovnोšaty, vojenské vyznamenania, rôzne symboly na označovanie vojenských hodností a funkčného zaraďovania, odznaky na označovanie druhov zbraní, vojsk a služieb, ako aj rukávové značky a ďalšie boli zriaďované na účel, ktorými navonok vyjadrovali postavenie, úlohy a právomoci vojakov v hierarchii armádneho organizmu. V danom období bolo dotvorených, ako aj vzniklo desiatky nových rôznych symbolov odrážajúcich historickú medzivojnovú dobu spojenú so vznikom a výstavbou Československej republiky.

Použitie obrázky v štúdiu boli prevzaté z nasledujúcej literatúry:

Československá obec legionárska – Jednota Mladá Boleslav Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2011.

NOLČ, J.: Československá armáda za prvni republiky. Brno : Computer Press, a.s. 2007, vydání první.

NOVÁK, Jozef: Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti. Práca, vydavateľstvo a nakladateľstvo odborov na Slovensku. Bratislava 1990.

SVOBODA, Z.: Česká státní a vojenská symbolika. Ministerstvo obrany České republiky – GŠ AČR, v redakci IMPULS. Tisk Východočeská tiskárna, spol. s. r. o., Pardubice, 1996.

SVOBODA, Z.: Československá státní a vojenská symbolika. Praha : Federální Ministerstvo obrany, 1991.

VÚA-VHA Praha, f. Předpisy stejnkrojové pro Československou brannou moc, A–28. Československé Ministerstvo národní obrany.

VÚA-VHA Praha, Předpisy stejnkrojové pro Československou brannou moc, Ho-1. Československé Ministerstvo národní obrany.

VHM Piešťany: Zbierka č. XVI. – Bojové zástavy, štandardy, vlajky obsahuje zbierkové predmety – bojové zástavy, štandardy, praporec, vlajky, koruhvy, kmeňové knihy, stuhy, ktoré sú súčasťou zástav, sprievodná dokumentácia k zástavam.

Vlastná zbierka autora.

Obr. 1a
Zástava Vojenskej akadémie v Hraniciach,
(rub), 1920

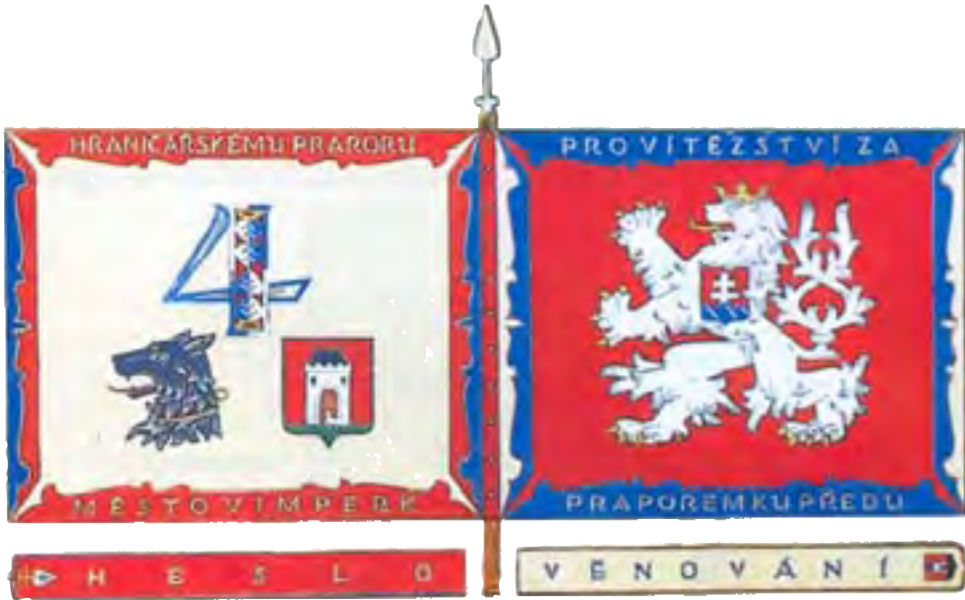
Obr. 1b
Zástava Vojenskej akadémie v Hraniciach,
(lice), 1920

rub

lice

Obr. 2
Vzor líčnej a rubovej strany zástavy peších plukov vydaný
Ministerstvom národnej obrany ČSR 1925, realizovaný od roku 1927

rub

lice

Obr. 3

Vzor líčnej a rubovej strany zástavy hraničných práporov realizovaný od roku 1929

Obr. 4a

*Zástava pešieho pluku 41
Dr. Edvarda Beneša (rub)*

Obr. 4b

*Zástava pešieho pluku 41
Dr. Edvarda Beneša (lice)*

Obr. 5a
Zástava pěšieho pluku 46 Louny
(rub)

Obr. 5b
Zástava pěšieho pluku 46 Louny
(líce)

Obr. 6a
Prápor ec hraničného práporu 1
Děčín-Podmokly (líce)

Obr. 6b
Prápor ec hraničného práporu 1
Děčín-Podmokly (rub)

Obr. 7a
Zástava horského pluku 2 Ružomberok
(líce)

Obr. 7b
Zástava horského pluku 2 Ružomberok
(rub)

Obr. 8
Zástava leteckého pluku 1 T. G. Masaryka
(rub), 1937

Obr. 9a
Zástava leteckého pluku 3 generála letca
M.R. Štefánika (rub), 1937

Obr. 9b
Zástava leteckého pluku 3 generála letca
M.R. Štefánika (lice), 1937

rub

lice

Obr. 10
Vzor líčnej a rubovej strany štandardy čs. dělostřeleckých pluků realizovaný
od roku 1929

Obr. 11a
Štandarda delostreleckého pluku 110
Nitra (rub)

Obr. 11b
Štandarda delostreleckého pluku 110
Nitra (líc)

Obr. 12a
Štandarda delostreleckého oddielu 82
Přerov (rub)

Obr. 12b
Štandarda delostreleckého oddielu 82
Přerov (líc)

rub

líce

Obr. 13

Vzor lícejí a rubovéjí strany koruhví čs. jazdeckých plukov realizovaný od roku 1929

Obr. 14a

*Koruhví jazdeckého pluku 5 Košice
(rub)*

Obr. 14b

*Koruhví jazdeckého pluku 5 Košice
(líce)*

Obr. 15a
Koruhva jazdeckého pluku 3 Svätopluka
kniežata Pribinu Nové Zámky
(rub)

Obr. 15b
Koruhva jazdeckého pluku 3 Svätopluka
kniežata Pribinu Nové Zámky
(líc)

Obr. 16

ČESKOSLOVENSKÉ ODZNAKY NA ČIAPKU 1918 - 1920

legionársky

prevratové improvizované

generálske improvizované, listové 1918

podložené farebným hodvábom podľa druhu vojska 1919 až 1920

TEXTILNÉ OZNAČENIE ČESKOSLOVENSKÝCH LÉGIÍ 1918 - 1919

*rukávový štít guľometnej roty
8. strl. pl. ruských légii*

*rukávové označenie guľometníka
francúzskych légii*

*rukávový štít 33. pluku
talianskych légii*

výložka talianskych légii

*označenie na náplečníkoch
důstojníka francúzskych légii*

výložka důstojníka francúzskych légii

útočné roty

gulometné roty

vrhači mín a granátov

technické a pracovné roty

svetlovrhači

*telegrafné vojsko
a telefónne roty*

cyklisti

hudobníci

zdravotné mužstvo

zásobovací zbor

zbrojnice

lekárnici

kartografický ústav

poľná pošta

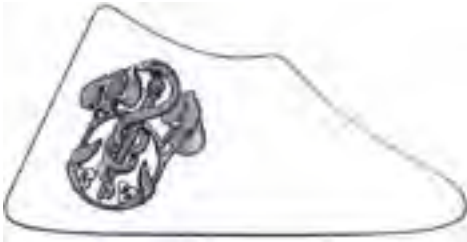
ČESKOSLOVENSKÉ ODZNAKY Z ROKU 1919

generáli a dôstojníci generálneho štábu

justičný zbor

lekársky zbor

zverolekársky zbor

Obr. 17, 18 ČESKOSLOVENSKÉ RUKÁVOVÉ ODZNAKY Z ROKU 1919

vrhač mín a granátov

gul'ometné roty

zbrojnice

zemepisný ústav

svetlovrhači

zásobovací zbor

ČESKOSLOVENSKÉ GOLIEROVÉ ODZNAKY 1920 - 1930

auditor

intendant

lekár

inžinier

zverolekár

profesor vojenskej školy

Obr. 19 RUKÁVOVÉ ODZNAKY ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY 1920 - 1939

guľometník

pomocné štábne roty

*mínometník
a plameňometník*

*telefonista a telegrafista
pluku*

hudobník

skúšobný plavec

pracovná rota

útočník

zákopník

poľná pošta

proviantníctvo

svetlometník

VÝLOŽKY NA BLÚZE A PLÁŠTI

generáli zbraní

generáli služieb (justície)

intendantstvo

dôstojníci generálneho štábu

pešie vojsko

kancelárska služba

hraničná pechota

horská pechota

delostrelectvo

jazdeckvo

ženijné vojsko

telegrafné vojsko

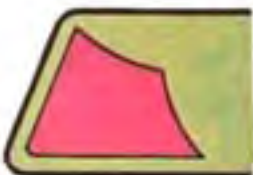
veterinári

proviantníctvo

evidenčné

justičná služba

invalidi

Obr. 20b

**HODNOSTNÉ OZNAČENIE PRÍSLUŠNÍKOV
ČESKOSKLOVENSKEJ ARMÁDY**

Polia náplecníkov sa farebne rozlišovali podľa príslušných zbraní

MUŽSTVO

vojak

čatár ašpirant

kapitán (1920 - 1930)

slobodník

ROTMAJSTRI (1930 - 1937)

kapitán

rotmajster

desiatnik

štábny rotmajster

štábny kapitán

čatár

práporčík

major

rotný

DŮSTOJNÍCI

podplukovník

ďalejšlúžiaci desiatnik

podporučík

plukovník (1920 - 1930)

vojak žiak školy pre dôstojníkov
v zálohe

poručík

plukovník

desiatnik absolvent

nadporučík

generál

Obr. 21

VYCHÁDZKOVÉ ČIAPKY V ROKOCH 1930 - 1939

generál

nadporučík zbraní

rotmajster zbraní

d'alej slúžiaci čatár

*desiatnik
mostného práporu*

desiatnik pechoty

desiatnik letectva

dôstojníci zbraní

rotmajstri služieb

mužstvo

dôstojník zbraní

rotmajster služieb

mužstvo

*d'alejslúžiaci
poddôstojník*

brigádny generál

divízny generál

armádny generál

Obr. 22
 Odznak pre diplomovaných
 dôstojníkov generálneho štábu,
 absolventov čs. vojennej školy
 v Prahe (zavedený od r. 1922)

Obr. 23
 Odznak pre diplomovaných
 dôstojníkov generálneho štábu,
 absolventov čs. vojennej školy
 v Prahe (zavedený od r. 1928)

Obr. 24
 Odznak pre absolventov
 vojenskej intendančnej školy
 (zavedený r. 1922)

Obr. 25
 Odznak pre strelca z pušky
 (od r. 1928)

Obr. 26
 Odznak pre strelca z ťažkého
 guľometu (od r. 1928)

Obr. 27
 Odznak pre mieričov a
 delovodov (od r. 1928)

Obr. 28
 Odznak za výborné riadenie
 útočných vozidiel dôstojníkov
 a rotmajstrov (od r. 1936)

Obr. 29
 Odznak pre pilotov balónov
 (od r. 1931)

Obr. 30
 Odznak pre pozorovateľov
 z balónov (od r. 1931)

Obr. 31
 Odznak pre výkonný letecký
 personál (poľný pilot-letec
 (od r. 1923)

Obr. 32
 Poľný lietadlový pozorovateľ
 zbraní (od r. 1923)

Obr. 33
 Poľný letecký strelcec
 (od r. 1931)

ČESKOSLOVENSKÉ VYZNAMENANIA ZRIADENÉ V ROKOCH 1918 - 1939

Obr. 34
Československý
vojnový kríž 1918

Obr. 35
Československá
revolučná medaila

Obr. 36
Rad Sokola

Obr. 37
Spojenecká
čs. Vítězná medaila

Obr. 38

ČESKOSLOVENSKÝ RAD BIELEHO LEVA

Velkokříž (I. triedy) -
Československý vojenský rad Bieleho leva

Československý vojenský
rad Bieleho leva -
Hviezda pre I. a II. triedu

Obr. 39
Významenie
Československých
dobrovoľníkov KRÍŽ
"V TĚŽKÝCH
DOBÁCH" 1918-1919

PROCES S OTTOM SKORZENYM Porušenie medzinárodného vojnového práva?

RÓBERT LAMOŠ

LAMOŠ, R.: The Trial with Otto Skorzeny. Violation of the laws and usages of war? *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 159-171, Bratislava.

Author writes about the improper use of American uniforms by the German 150th Panzer Brigade during the Ardennes offensive, Operation Greif, which was commanded by O. Skorzeny. These historical events followed with a military trial after the World War II, where German officers from the 150th Panzer Brigade and O. Skorzeny himself were accused from violation of the laws and usages of war. The trial no. 6-100, the United States versus Skorzeny et al., took three weeks. The defendants were tried before the General Military Government Court in Dachau, from 18th August to 9th September 1947, when the trial ended in acquittals statement. The material is focused on the historical and legal aspects of the topic of violation of the laws and usages of war. *Military History. World War II. Documents. Otto Skorzeny and German 150th Panzer Brigade in Operation Greif. Improper use of American uniforms.*

Keď počas Ardenskej ofenzívy na jeseň roku 1944 nemecké špeciálne jednotky pod velením SS-Obersturmbannführera¹ Otta Skorzenyho prekročili bojovú líniu, prezlečení do amerických uniforiem a používajúc americkú techniku, vyvolali v radoch Spojencov značný rozruch a všeobecný zmätok. Okrem prieskumu terénu ničili telefónne vedenia, otáčali smerové tabule na cestách a vydávali falošné rozkazy. Táto nemecká špeciálna operácia, ktorá mala podporiť jednotky 6. tankovej armády počas Ardenskej ofenzívy, je známa aj pod označením *Greif*.

Hlavnou úlohou jednotiek 150. obrnenej brigády² bolo získať najmenej dva neporušené mosty cez rieku Meuse z nasledujúcich možných: Amay, Huy, Andenne. Útok sa mal začať, keď čelné tankové jednotky tankových divízií dosiahnu priestor Hohe Venn, ležiaci približne na línii severovýchodne a juhozápadne od mesta Spa. V tom momente sa jednotky mali v noci pohnúť vpred a dosiahnuť cieľ o šesť hodín neskôr. Pôvodne sa plánovalo, že prvé nemecké jednotky dosiahnu túto oblasť v prvý deň útoku a jednotky 150. obrnenej brigády budú môcť pod rúskom noci vyraziť vpred, využijúc moment prekvapenia a zmätok v amerických radoch. Plán mohol byť úspešne realizovaný iba za predpokladu, že bude

¹ Zodpovedá vojenskej hodnosti podplukovník.

² 150. Panzer Brigade.

dosiahnutá oblasť Hohe Venn, pretože bolo nevyhnutné vyraziť vpred s využitím momentu prekvapenia a bez boja. Tri bojové skupiny³ brigády sa mali potom pohybovať po paralelných trasách smerom k uvedeným trom mostom.

Okrem 150. obrnenej brigády mal Otto Skorzeny pod velením aj tzv. „prepadové skupiny“⁴, známej aj ako „Einheit Stielau“ – podľa svojho veliteľa – SS-Hauptsturmführera Horsta Stielau, ktoré sa skladali z anglicky hovoriacich mužov, stiahnutých z rôznych jednotiek branných síl. Z pôvodných približne 600 mužov vybral Skorzeny približne 150 najlepších, ktorých vystrojili v súlade s americkými vojenskými výstrojnými predpismi. Pritom boli použité výstrojné súčiastky určené rôznym hodnostným kategóriám, od vojaka až po plukovníka. Žiaden z príslušníkov prepadových skupín nebol oblečený do vojenskej rovnošaty s generálskym hodnostným označením. Prepadové jednotky, ktoré sa skladali z diverzných, prieskumných a predsunutých skupín⁵, používali na presun malé americké terénne vozidlá Jeep.

Tieto historické udalosti mali po skončení druhej svetovej vojny dohru pred vojnovým súdom, kde boli dôstojníci nemeckej 150. obrnenej brigády a aj sám O. Skorzeny súdení, a to nielen za zneužitie americkej vojenskej rovnošaty.⁶

Súdny proces v Dachau

Súdny proces číslo 6-100, to značí Spojené štáty americké verzus Skorzeny a iní⁷, trval 3 týždne. Obžalovaní boli súdení pred Všeobecným vojenským štátnym súdom⁸ v Dachau, v období od 18. augusta 1947 do 9. septembra 1947, keď sa súdny proces skončil vyhlásením oslobodzujúceho rozsudku.

Na lavicu obžalovaných v tomto súdnom procese zasadli: Philipp von Behr, Ralph Bells-tedt, Arendde Bruin⁹, Guenther Fitze, Hans Hass, Wilhelm Kocherscheidt, Wilhelm Maus¹⁰, Dennis Muntz, Walter Scherf a Otto Skorzeny.

Obžaloba obsahovala štyri body, ktoré boli označené ako „Porušenie zákonov a zvyklostí vojny“¹¹:

I. Skorzeny a jeho muži sa zúčastnili boja v amerických uniformách.

Celé znenie I. bodu obžaloby bolo nasledovné:

Obžalovaní a mnohé iné osoby, nemeckej štátnej príslušnosti alebo osoby konajúce s nemeckými štátnymi príslušníkmi, v rôznej dobe medzi 1. októbrom 1944 a 15. januárom 1945, v blízkosti Belgického kráľovstva a vtedajšej Nemeckej ríše, konajúci na základe spoločného návrhu na spáchanie činov dolu uvede-

³ Kampfgruppe X, Y, Z.

⁴ Označované v anglo-americkej literatúre ako „Commando Unit“. Známe boli aj pod pomenovaním „Einheit Stielau“, podľa veliteľa SS-Hauptsturmführera Horsta Stielau.

⁵ LAMOS, Róbert. Nemecké špeciálne operácie v Ardenách 1944. In *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 128-131.

⁶ V origináli „improper use“ – zrejme vhodnejší preklad by bol nesprávne/nevhodné použitie, ale slovenské preklady medzinárodného humanitárneho práva používajú termín zneužitie.

⁷ V origináli „et al.“

⁸ General Military Government Court.

⁹ Počas procesu sa ustúpilo od obžaloby.

¹⁰ Počas procesu sa taktiež ustúpilo od obžaloby.

¹¹ Violation of the Laws and Usages of War.

ných, sa vzájomne podporovali, napomáhali si, navádzali sa a podieľali sa na nevhodnom použití vojenských insígnií, odznakov, emblémov, označenia a uniforiem ozbrojených síl Spojených štátov amerických, pričom vstúpili do boja takto zamaskovaní a zradne strieľali a zabíjali členov ozbrojených síl Spojených štátov amerických.

II. Obžalovaní mučili a zabili viac ako 100 amerických vojnových zajatcov.¹²

Celé znenie II. bodu obžaloby bolo nasledovné:

Obžalovaní a mnohé iné osoby, nemeckej štátnej príslušnosti alebo osoby konajúce s nemeckými štátnymi príslušníkmi, v rôznej dobe medzi 10. decembrom 1944 a 15. januárom 1945, v blízkosti Belgického kráľovstva a vtedajšej Nemeckej ríše, konajúci na základe spoločného návrhu k spáchaniu činov dolu uvedených, sa vzájomne podporovali, napomáhali si, navádzali sa a podieľali sa na zabíjaní, strelbe, zlom zaobchádzaní, zneužívaní a mučení členov ozbrojených síl Spojených štátov Amerických, ktorí sa už vzdali a boli neozbrojení vojnoví zajatci vtedajšej Nemeckej ríše, presné mená a počet týchto osôb nie je známy, ale celkovo cez sto.

III. Skorzeny a ostatní muži odstránili, použili a privlastnili si insígnie hodností, vyznamenania, uniformy, identifikačné dokumenty a iné znaky a objekty osobnej potreby vo vlastníctve amerických vojnových zajatcov.

Celé znenie III. bodu obžaloby bolo nasledovné:

Obžalovaní a mnohé iné osoby, nemeckej štátnej príslušnosti alebo osoby konajúce s nemeckými štátnymi príslušníkmi, v rôznom období medzi 1. októbrom 1944 a 15. januárom 1945, v blízkosti Belgického kráľovstva a vtedajšej Nemeckej ríše, konajúci na základe spoločného návrhu na spáchanie činov dolu uvedených, sa vzájomne podporovali, napomáhali si, navádzali sa a podieľali sa na odnášaní, prisvojovaní si a používaní uniforiem, identifikačných dokumentov, insígnií hodností, vyznamenaní a iných objektov osobnej potreby vo vlastníctve členov ozbrojených síl Spojených štátov Amerických, ktorí sa už vzdali a boli neozbrojení vojnoví zajatci vtedajšej Nemeckej ríše.

IV. Zneužitie balíčkov Červeného kríža s jedlom a ošatením určených americkým vojnovým zajatcom.

Celé znenie IV. bodu obžaloby bolo nasledovné:

Obžalovaní a mnohé iné osoby, nemeckej štátnej príslušnosti alebo osoby konajúce s nemeckými štátnymi príslušníkmi, v rôznej dobe medzi 1. októbrom 1944 a 15. januárom 1945, v blízkosti Belgického kráľovstva a vtedajšej Nemeckej ríše, konajúci na základe spoločného návrhu na spáchanie činov dolu uvedených, sa vzájomne podporovali, napomáhali si, navádzali sa a podieľali sa, na vlastné potreby a prospech, na zadržívaní a blokovaní príjmu a dodávok balíčkov Červeného kríža a iných, obsahujúcich jedlo a oblečenie určených členom ozbrojených síl Spojených štátov Amerických, ktorí sa už vzdali a boli neozbrojení vojnoví zajatci vtedajšej Nemeckej ríše.

¹² Tento bod obžaloby bol súdom vypustený pre nedostatok dôkazov.

Súd tvorilo osem amerických dôstojníkov, jeho predsedom bol plukovník Andrew G. Gardner. Obžaloba vedená plukovníkom A. H. Rosenfeldom prezentovala 21 svedkov, obhajoba, na čele ktorej stál podplukovník Robert D. Durst, v procese predvolala 9 svedkov.¹³

Skorzeny počas pobytu vo väzení¹⁴

Čo na to Skorzeny

Otto Skorzeny vo svojich pamätiach tvrdí, že jeho muži mali mať oblečené americké vojenské rovnošaty a po dosiahnutí rieky Meuse si mali obliecť vlastné – nemecké. Píše tiež, že malé skupiny, taktiež oblečené v amerických vojenských rovnošatách, mali preniknúť nepriateľskými líniami, vykonať rekognoskáciu terénu, ničiť telefónne vedenie, vydávať falošné rozkazy a spôsobiť všeobecný zmätok v radoch nepriateľa. Dodáva, že tieto jednotky mali nariadené použiť zbraň len v krajných prípadoch a jedine v nemeckej uniforme. Teoreticky mali mať všetci muži americkú uniformu navlečenú na vlastnú - nemeckú. Americké uniformy im mali umožniť nepozorovaný prechod líniami; pred vlastným bojom si ich mali vyzliecť.¹⁵

Skorzeny tvrdil, že od právnikov z operačného oddelenia OKW¹⁶ dostal nasledujúce pokyny na operáciu: „*Vojnová lesť medzi bojujúcimi stranami nie je v zásade zakázaná. Hlavný veliteľ sa musí obrnúť proti ľsti práve tak ako proti násiliu. Ak lesť spočíva v priblížení sa k protivníkovi v jeho vlastnej uniforme, je striktné nariadené, aby vojaci tento prostriedok použili jedine pred vlastným bojom. V okamihu, keď dôjde ku skutočnému boju, musia protivníkovi ukázať svoju zástavu a priznať svoju pravú národnosť.*“¹⁷

Obžaloba

Hlavným bodom obžaloby bolo teda porušenie zákonov a zvyklostí vojny a opierala sa konkrétne o článok 23 IV. Haagskeho dohovoru¹⁸, v ktorom sa píše: „*Bez ohľadu na zákazy dané osobitnými dohovormi sa zakazuje predovšetkým: ... (f) zneužívať parlamentársku vlajku, národnú vlajku alebo vojenské insígnie a uniformu nepriateľa, ako aj rozlišovacie znaky Ženevského dohovoru.*“¹⁹

V článku 24 Haagského dohovoru sa píše: „*je dovolené používať vojnovú lesť a prostriedky potrebné na získanie informácií o nepriateľovi a teréne.*“²⁰

¹³ Records of United States Army Warcrimes Trials. In: <http://www.archives.gov/research/captured-german-records/microfilm/m11106.pdf>.

¹⁴ Zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/52/Otto_Skorzeny.jpg.

¹⁵ SKORZENY, Otto. *Mé velitelské operace*. Praha : Naše vojsko. 1994, s. 252-253.

¹⁶ Vrchné veliteľstvo brannej moci (Oberkommando der Wehrmacht - OKW).

¹⁷ SKORZENY, ref. 15, s. 253.

¹⁸ IV. Haagský dohovor z 18. októbra 1907 - Dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny.

¹⁹ GEISBACHEROVA, Daniela (ed.). *Vojenské humanitné právo*. Bratislava : MO SR, 1998, s. 21.

²⁰ Tamže.

Druhý dokument, o ktorý sa obžaloba mohla oprieť, boli „Pravidlá pozemného boja“ vydané americkou armádou 1. októbra 1940, a konkrétne o článok 43,²¹ kde sa píše:

„Vlajky, insígnie a uniformy ako lesť. V praxi bolo povolené ich použitie ako ľsti. Vyššie uvedené pravidlo (par. 41²²) nezakazuje takéto použitie, ale zakazuje ich nesprávne²³ použitie. Je zakázané využívať ich počas boja. Pred začatím paľby na nepriateľa musia byť odložené.“

Skorzenyho však nemohli súdiť za vyzvedačstvo, keďže ten istý Haagský dohovor, ktorého článok 23 (f) bol hlavným bodom obžaloby, má v článku 31 napísané: *„Vyzvedač, ktorý sa vrátil k svojej armáde a neskôr bol zajatý nepriateľom, bude pokladaný za vojnového zajatca a nemožno ho činiť zodpovedným za predtým spáchané vyzvedačstvo.“²⁴*

Ďalšie obvinenia

Príprava zabitia alebo únosu generála Eisenhowera

Už počas Ardenskej ofenzívy bolo zajatých niekoľko nemeckých vojakov, ktorí tvrdili, že Skorzeny sa chystá zabiť samotného generála Dwighta D. Eisenhowera v Paríži. Dňa 17. decembra 1944 boli pri meste Aywaille zajatí 3 členovia prepadovej skupiny - Unteroffizier Manfred Pernass, Oberfähnrich Günther Billing a Gefreiter Wilhelm Schmidt, pretože nepoznali heslo. Bol to práve Schmidt, kto dal fáme o Skorzenyho pláne zabiť generála Eisenhowera a jeho štáb vierohodnosť. Všetci traja boli poľným súdom v Henri-Chapelle odsúdení na smrť a 23. decembra 1944 popravení.²⁵ Američania tejto fáme uverili až natoľko, že Eisenhower musel stráviť celé Vianoce 1944 v „zajatí“ svojej vlastnej ochranky a z bezpečnostných dôvodov v „izolovaní“.

Členovia prepadovej skupiny odsúdení na smrť²⁶

²¹ Paragraph 43, FM 27-10, War Department, U.S. Army, „Rules of Land Warfare“, 1 October 1940 www.ibiblio.org/hyperwar/USA/ref/FM/PDFs/FM27-10.pdf.

²² Ktorý cituje článok 23 (f) IV. Haagskeho dohovoru z roku 1907.

²³ Improper.

²⁴ GEISBACHEROVA, ref. 19, s. 22.

²⁵ PALLUD, Jean-Paul. *Ardennes, 1944: Peiper and Skorzeny*. Osprey Publishing : London, p. 4.

²⁶ Zdroj: <http://img239.imageshack.us/img239/4376/ardennen13va5.jpg>.

Skorzeny sa po vojne vyjadril:

„Neplánovali sme zajať vysokých amerických dôstojníkov. Nebolo to nikdy v pláne. Na začiatku novembra 1944, keď sa jednotka organizovala, začali vojaci šíriť fámy o jej nasadení. Poštu sme, prirodzene, cenzurovali a spočiatku sa snažili šírenie fám potlačiť. Uprostred novembra 1944 som si uvedomil, že nebude možné zastaviť fámy o jednotke, mnohé z nich totiž šírili samotní dôstojníci.²⁷ Mal som poradu s Folkersamom²⁸, mojim náčelníkom štábu a Hardickom²⁹. Rozhodli sme sa nechať fámam voľný priebeh, ale usmerňovať ich tak, aby neboli príliš pravdivé. Keďže my traja sme boli jediní, kto poznal plány nášho nasadenia, nebola to ťažká úloha. Obzvlášť si pamätám, že niektorí muži tvrdili, že naša jednotka mala samostatne získať Antverpy, kým iní hovorili, že našou úlohou bude postúpiť k prístavu Dunkirque a oslobodiť obklúčené nemecké jednotky. Som si viac než istý, že fáma o zajatí generála Eisenhowera vznikla týmto spôsobom. Samozrejme, že nakoniec sme začali tieto fámy podporovať, držiac sa teórie, že to utají pravú úlohu brigády.“³⁰

Zaujímavé je, že počas procesu bola táto otázka predsedom súdu vyčiarknutá z poradia aj napriek tomu, že Skorzenyho obhajca, Robert Durst, chcel prezentovať túto kauzu s úmyslom ju objasniť. Namiesto zodpovedania sa tak stala z tohto bodu obžaloby fáma, ktorá ešte dlho obiehala po svete a zamestnávala fantáziu vojenských historikov i lovcov senzácii.

Používanie otrávenej munície

Počas procesu americký žalobca A. H. Rosenfeld povolal ako svedka nemeckého kapitána, ktorý bol vo Friedenthal zászobovacím dôstojníkom počas Ardenskej ofenzívy. Tento kapitán obvinil Skorzenyho z distribúcie otrávených nábojov svojim prepadovým jednotkám, aby ich použili proti Američanom v decembrových bojoch. Toto obvinenie bolo natoľko závažné, že dokonca zatienulo obvinenie zo zneužitia amerických uniforiem.

Nemci mali zajať dvoch sovietskych agentov, keď sa snažili vkradnúť do nemeckého veliteľstva blízko mesta Smolensk. Priznali, že boli vyslaní, aby zabili generála a v ich zariadených pištoliach bolo nájdené nezvyčajné strelivo. Laboratórne testy ukázali, že v každej guľke bol veľmi prudký jed. Zviera trafené takýmto nábojom do nohy, do minúty zomrelo.

Nemeckí experti údajne skopírovali tieto náboje a poslali dve krabičky po dvadsaťpäť³¹ kusov do Friedenthalu. Skorzeny ich mal rozdať dobrovoľníkom, ktorí sa báli, že by mohli prezradiť nejaké tajomstvá, ak by boli zajatí na tejto nebezpečnej misii. Údajne mal povedať: *„Dajte si túto guľku do poslednej komory vášho revolveru³², dodá vám to sebedomie, aj keď ju nikdy nebudete musieť použiť.“* Skorzeny si takisto nechal jednu vo svojej pištoli, pretože počas vojny nechcel padnúť do rúk nepriateľa živý.³³

²⁷ Skorzeny si vo svojich pamätiach spomína, že samotný SS-Hauptsturmführera Stielau, veliteľ prepadových skupín si ho raz zavolať a povedal mu, že vie aká bola ich skutočná úloha, a to uniesť generála Eisenhowera. SKORZENY, ref. 15, s. 256-257.

²⁸ SS-Hauptsturmführer Adrian Freiherr von Foelkersam – Skorzenyho pobočník.

²⁹ SS-Obersturmbannführer Willi Hardieck (nie Hardick).

³⁰ LAMOŠ, Róbert. Nemecké špeciálne operácie v Ardenách 1944. In *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 130-131.

³¹ Nemecká pištoľová munícia bola balená po 16 kusov.

³² Podľa dostupnej fotodokumentácie a dostupných prameňov Nemci s najväčšou pravepodobnosťou revolvery vôbec nepoužívali, a to ani v prípade, ak boli oblečení v amerických uniformách. Správne by malo byť: *„Ako posledný náboj v zásobníku vašej pištole.“*

³³ INFIELD, Glenn B. *Skorzeny: Hitler's Commando*. New York : St. Martin's Press, 1981, s. 140.

Keď však Durst ukázal svedkovi – zásobovaciemu dôstojníkovi i tribunálu guľku, bol to obyčajne vyzerajúci náboj s červeným krúžkom. Ukázalo sa, že to bol iba vodotesný variant štandardnej munície. Išlo o prúžok farby okolo zápalky náboja a okolo spoja nábojnice so strelou, kde sa lakovaním docieli vyššia odolnosť voči vlhku a vode, a tým aj dlhšia životnosť streliiva.

Otrávená munícia údajne existovala, intenzívne sa jej vývojom zaoberala Chemická skupina č. 27³⁴ v Spandau, podriadená Kriminalistiko-technickému ústavu v Berlíne³⁵. Takáto munícia – pravdepodobne s obsahom alkaloidu nikotínu, nazývaná „K-munícia“, však nikdy nebola preukázateľne použitá (okrem pokusov). Skorzeny údajne o takúto muníciu prejavil záujem a v apríli roku 1944 mu bolo poslaných 30 vzoriek nábojov s otrávenými strelami kalibru 7,65 mm Browning a 9mm Para. Je veľmi nepravdepodobné, že by tieto vzorky rozdal svojim jednotkám na strelbu do nepriateľa alebo na samovraždu.³⁶

Obhajoba

Hlavný problém spočíval v tom, či bolo správne alebo nesprávne nosiť nepriateľskú uniformu. Nemecký názor, ktorý vytvoril právny základ nasadenia Skorzenyho jednotiek, bol, že je možné mať oblečenú nepriateľskú uniformu ako prestrojenie, ak bude odložená pred začiatkom boja. Táto informácia zrejme vychádza zo starších pravidiel vedenia vojny, pretože Frédéric DeMulinen vo svojej Príručke medzinárodného humanitárneho práva pre ozbrojené sily píše o „nedovolenom klamaní“ nasledovné:

*„Pôvodne bolo dovolené používať falošné vlajky s podmienkou, že ukážu svoju pravú vlajku pred začiatkom bojovej akcie. V súčasnej dobe je poznávanie národnosti vojnovej lode podľa vlajky, ako jediného kritéria, skôr výnimkou.“*³⁷ Ako však malo byť toto teatrálné rýchlo-prestrojenie uskutočnené na bojisku, zákon nezaújímalo. Bol však dostatok priestoru na argumenty typu: do akej vzdialenosti od nepriateľa by sa malo priblížiť pod falošnou vlajkou, ako ďaleko by sa mohlo s prestrojením zájsť a čo znamená „boj“. Kým jeden súd mohol interpretovať tieto pravidlá s pedantnou presnosťou, iný mohol byť liberálnejší.

Durst sa opýtal, či Skorzeny zväžil pravidlá vojny tak, aby bolo vedenie operácie v súlade s týmito pravidlami. Skorzeny odpovedal, že zväžil a vydal dôrazný rozkaz, aby jeho muži nebojovali v amerických uniformách. Prestrojenie mali mať navlečené len pokým nedosiahnu svoje ciele.³⁸

Skorzeny ako príklad, kedy sa snažil predísť zbytočnému krvipreliatiu, uviedol rozkaz, ktorý vydal svojim jednotkám pred záchranou Mussoliniho: *„Prvý budem strieľať ja, bez ohľadu na to, čo spraví nepriateľ a bez ohľadu na to, či nepriateľ vystrelí ako prvý.“* Pri tejto akcii nakoniec nepadol ani jediný výstrel.³⁹

³⁴ Chem.g.27.

³⁵ Kriminal-technisches Institut.

³⁶ Viac o tejto problematike pozri napr: BADALÍK, Vladimír. Otrávené strelivo za II. svetové války.. In *SR 12/1990*; KOVÁŘ, Milan. Otrávená strela. In *SR 5/2000*; Otrávené strely. In *SR 1/1987*. Za obetavú pomoc ďakujem kolegom z oddelenia balistiky KEÚ PZ.

³⁷ DeMulinen, Frédéric. *Príručka medzinárodného humanitárneho práva pro ozbrojené sily*. Praha : Magnet-Press, 1991.

³⁸ FOLEY, Charles. *Commando Extraordinary*. New York : Ballantine Books, 1955, s. 148.

³⁹ Tamže.

Záchrana Mussoliniho z Grand Sasso⁴⁰

„Hitler mi povedal, že v blízkosti mesta Aachen boli zajatí americkí vojaci v nemeckých uniformách a bola to práve táto udalosť, ktorá v ňom vyvolala nápad, aby sme si počas Ardenskej ofenzívy obliekli americké uniformy,“ povedal Skorzeny tribunálu.

Keď však bol vyzvaný, aby toto tvrdenie dokázal, Skorzeny priznal, že nemôže, pretože všetky nemecké záznamy boli buď zničené alebo ukoristené. Durst, naplno využívajúc svoje právnické schopnosti, pred tribunálom obratne tvrdil, že od prijatia Haagskej konvencie v roku 1907 už prebehli dve vojny a že tak, ako sa zmenili zbrane, zmenili sa i operačné postupy. Na čo sa nazeralo s nevôľou v roku 1907, bolo v mnohých prípadoch v roku 1944 bežné tak vo vojenskom, ako i v civilnom živote. Počas druhej svetovej vojny obe strany využívali taktiku použitia protivníkových uniforiem.⁴¹

Tribunál nebol presvedčený o Skorzenyho nevine. Mali konkrétny dôkaz, že súdny muž, ktorý pred nimi stál, vydal svojim mužom rozkaz obliecť si americké uniformy. Skorzeny to priznal. Ale kde bol dôkaz, či dokument o tom, že Američania, Briti, či iné armády bojujúce na Západe si neobliekali nepriateľskú uniformu? Fámy ako dôkaz na súde neboli akceptovateľné.

Ak by vyšlo najavo, že víťazi používali tie isté metódy, znamenalo by to, že buď sú „pravidlá vojny“ zastarané, alebo že sú Spojenci vinní z tých istých zločinov.

V obžalobe Skorzenyho z použitia amerických uniforiem sa obžaloba odvolávala na Haagsky dohovor z roku 1907 – ale tento článok, starý už 40 rokov, bol prekonaný dvoma svetovými vojnami a to tak, že o tom jeho tvorcovia ani nesnívali.⁴²

Kľúčové svedectvo britského špióna

Posledný deň procesu Durst predvolal kľúčového svedka, ktorým bol podplukovník⁴³ Forest Frederick Edward Yeo-Thomas. Počas vojny používal krycie meno „Biely králik,“⁴⁴

⁴⁰ Zdroj: <http://www.strijdbewijs.nl/ardennen/noord/b05.jpg>

⁴¹ INFELD, Glenn B. *Skorzeny: Hitler's Commando*. St. Martin's Press : New York, 1981, s. 140.

⁴² FOLEY, Charles. *Commando Extraordinary*. New York : Ballantine Books, 1955, s. 150.

⁴³ Wing Commander (W/C) hodnosť britskej RAF, ktorá zodpovedá hodnosti podplukovníka.

⁴⁴ Z anglického „White Rabbit.“

známe francúzskemu odboju. Pracoval pre Britskú tajnú službu⁴⁵. Najskôr z Londýna riadil francúzskych patriotov, avšak potom sa sám zapojil do bojov vo Francúzsku, keď na okupované územie zoskočil na padáku. Bol však zradený, chytilo ho Gestapo a bol odsúdený na smrť. Podaril sa mu však neobyčajný čin – po vylodení Spojencov v Normandii ušiel z koncentračného tábora v Buchenwalde, prešiel naprieč celým Nemeckom a pokračoval až kým nenarazil na spojenské línie.

Po vojne vypovedal ako kľúčový svedok aj v procese s vojnovými zločincami v Buchenwalde a jeho svedectvo pomohlo odsúdeniu dvadsiatich dvoch strážcov a doktorov na smrť obesením.

Yeo-Thomas odpovedal na otázky Dursta ohľadom svojich aktivít vo Francúzsku a bez okolkov priznal, že počas vojny získal nemecké uniformy a doklady na záchranu jedného člena odboja z väzenia. Taktiež potvrdil, že takéto praktiky boli počas vojny u Spojencov bežné.

Svedecká výpoveď Yeo-Thomasa:

Použili niekedy spojenecké sily prestrojenie a privlastnenie si nepriateľskej identity ako nástroj vojny?

Yeo-Thomas pokračoval bez váhania. „*Samozrejme, že použili*“, povedal. „*Nepriateľské insígnie, zbrane a vybavenie – všetko.*“ Durst ho vyzval, aby uviedol príklad z jeho vlastných aktivít a po chvíľke úvahy Yeo-Thomas opísal, ako plánoval záchranu člena odboja, ktorý bol zatknutý Nemcami, kým bol Yeo-Thomas v Londýne. Aby tak spravil, musel najskôr zoskočiť padákom späť na územie Francúzska.

„*Môj spolubojovník*“, povedal, „*bol vo väzení v meste Rennes, v Bretónsku. Vykonával som prieskum väzenia a podplatil jedného zo strážcov aby som zistil, kedy chodia na obchôdzku a ako je to tam celkovo zabezpečené.*

Potom som obliekol niekoľko svojich mužov, ktorí ovládali nemčinu, do nemeckých uniforiem a zabezpečil im kópie nemeckých dokumentov, ktoré potrebovali, aby mohli vyzdvihnúť väzňa. Ukradli sme nemecké auto a upravil som jednu dodávku tak, aby pripomínala väzenské auto.“

„*Zohnali ste si na túto akciu nemecké uniformy?*“ – „*Áno.*“

„*Ako ste ich zohnali?*“ – „*Detaily Vám nemôžem povedať. Dal som inštrukcie, aby ich zohnali všetkými dostupnými prostriedkami.*“

„*Uvažovali ste aj o použití nemeckých insígnií?*“ – „*Uvažovali sme nad všetkým, čo mohlo byť použité na zaistenie úspechu operácie.*“

„*Insígnie hodností alebo iné nemecké insígnie?*“ – „*Rozhodne.*“

„*Plánovali ste ísť ozbrojení?*“ – „*Určite: museli sme odstrániť strážu.*“

„*Čo tým myslíte?*“ – „*Ak by to bolo nevyhnutné, zabiť ich. Nemohli sme brať zajatcov.*“

„*Boli tieto plány na použitie nemeckých uniforiem realizované?*“ – „*Áno.*“

Keďže tesne pred útokom na Rennes bol Yeo-Thomas sám zatknutý, Durst sa zameral na „úzus“.

„*Bolo vo zvyku Britskej tajnej služby,*“ opýtal sa, „*používať nemecké uniformy ako lest?*“

Yeo-Thomas odpovedal nasledovne: „*Boli nám dané rozkazy a bolo nám povedané »Chod'te a splňte ich. Nechceme vedieť ako to spravíte; ale ak Vás chytia, ste v tom sami; my sa vás zriekneme«.*“

⁴⁵ SOE – Special Operations Executive (Oddelenie pre zvláštne operácie).

A teraz k „boju“ v nepriateľskej uniforme. Durst na to išiel opatrne, ešte si nebol istý svojím mužom.

„*Keď ste používali nemecké uniformy*“, opýtal sa, „*boli špecialisti Tajnej služby ozbrojení?*“

„Áno,“ povedal Yeo-Thomas.

„*Aby sa predišlo nebezpečenstvu odhalenia*“, opýtal sa Durst zľahka, „*aké boli postupy?*“

„*Odbachnúť toho druhého*“, povedal.

Durst využil príležitosť, aby sa opýtal ako Briti získavali nemecké uniformy a doklady.

„*No*“, povedal Yeo-Thomas hlbavo, „*...mali sme prostriedky. Kradli sme ich z nemeckých veliteľstiev vo Francúzsku. Viacerí členovia francúzskej tajnej služby občas zabili nemeckého dôstojníka alebo vojaka a vzali mu doklady... a sú mnohé ďalšie spôsoby, o ktorých Vám nemôžem povedať.*“

Durst sa opýtal: „*Boli niekedy doklady zobrazené aj zajatcom?*“ A dostal odpoveď: „*Určite áno. Bolo povinnosťou väzňa nemať žiadne doklady, keď bol zajatý. Ak ich mal, bolo to zlé.*“⁴⁶

Tým boli jasne ilustrované „*meniace sa zvyklosti vojny*“.

Zbavení viny?

Pretože Yeo-Thomas prišiel bez servítky s faktom, že spojenci taktiež robili veci, z ktorých bol Skorzeny obvinený, súd musel byť oslobodiť väzňov alebo prehlásiť, že existuje jeden meter pre víťazov a druhý pre stranu, ktorá prehrala. Súd sa skončil verdiktom: „*Obžalovaní boli oslobodení vo všetkých bodoch obžaloby.*“

Plukovník Rosenfeld po skončení procesu poznamenal pre tlač: „*Aj tak si stále myslím, že tento Skorzeny je najnebezpečnejší muž v Európe.*“

A tak aj napriek oslobodzujúcemu verdiktu súdu, zostal „*najnebezpečnejší muž Európy*“ v internačnom tábore v Darmstadte až do jeho úteku 27. júla 1948.

Uniformy áno, ale tanky nie?!

Predmetom záujmu po vojne sa stala aj 150. obrnená brigáda a jej vojaci. Paradoxom je, že pre veľmi pomalý postup a stratu momentu prekvapenia bola nakoniec 150. obrnená brigáda nasadená ako štandardná nemecká jednotka v boji o Malmédy.

Keď sa 6. tankovej armáde⁴⁷ počas prvých dvoch dní nepodarilo dosiahnuť naplánovaný cieľ útoku⁴⁸, Skorzeny si uvedomil, že celý plán neuspeje a nikdy sa nepodarí dostať malé bojové skupiny až k rieke Meuse. Preto navštívil veliteľa 6. tankovej armády⁴⁹ a odporučil mu, aby jeho tri bojové skupiny boli zoskupené a použité ako štandardná bojová jednotka. Skorzenyho odporúčanie bolo akceptované a tri bojové skupiny sa spojili a zhromaždili južne od Malméd. Skorzeny sa osobne ujal velenia brigády a 21. decembra 1944 dostal rozkaz zaútočiť na Malmédy. Útok bol zastavený pre silný odpor amerických jednotiek a absenciu nemeckého delostrelectva. 150. obrnená brigáda bola stiahnutá do obranných pozícií južne od Malméd. V týchto pozíciách zostala až do 29. decembra 1944, keď bola úplne stiahnutá.⁵⁰

⁴⁶ FOLEY, Charles. *Commando Extraordinary*. New York : Ballantine Books, 1955, s. 161-165.

⁴⁷ 6. Panzer Armee.

⁴⁸ Hohe Venn.

⁴⁹ SS-Oberstgruppenführer und Panzer-Generaloberst der Waffen-SS Josef „Sepp“ Dietrich – počas Ardenskej ofenzívy veliteľ 6. tankovej armády.

⁵⁰ LAMOŠ, Róbert. Nemecké špeciálne operácie v Ardenách 1944. In *Vojenská história*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 132-133.

Útok 150. obrnenej brigády na Malmédy musel vyzerat' prinajmenšom komicky, keďže pre pôvodné určenie mali viacerí jej vojaci na sebe americkú uniformu alebo iné výstrojné doplnky. Väčšina mužov síce mala oblečenú nemeckú uniformu, ale v kombinácii s americkými nohavicami či topánkami.

Brigáde poskytovalo palebnú podporu päť tankov Panther, ktoré boli upravené tak, aby pripomínali americké stíhače tankov M10, päť samohybných diel StuG, šesť obrnených vozidiel a šesť stredných polopásových obrnených transportérov mSPW. Všetky tieto nemecké vozidlá boli nastriekané americkou farbou „olive drab“ s výraznými bielymi hviezdami a americkým označením. Okrem toho mala brigáda k dispozícii aj americké džípy a nákladné autá.

Nemecká technika upravená tak, aby pripomínala americkú⁵¹

O útoku na Malmédy jednotkami 150. obrnenej brigády existuje nespočetný rad dôkazov vrátane fotografií nemeckej techniky s americkým výsostným označením. Je preto otázne, prečo sa vojnový tribunál nezaoberal aj zneužitím amerických identifikačných označení na obrnenej technike.

Povojnové úpravy v medzinárodných dohodách

Nie je možné vylúčiť, že výsledok Skorzenyho procesu prispel k schváleniu dvoch dodatkových protokolov k Ženevským dohovorom po druhej svetovej vojne.

Dodatkový protokol z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I)⁵² Článok 37 *Zákaz vierolomnosti*:

1. Zakazuje sa zabiť, zraniť alebo zajať protivníka s použitím vierolomnosti. Za vierolomné činy sa považujú tie, ktoré zneužívajú dobromyseľnosť protivníka a majú za cieľ vyvolať u neho chybnú domnienku, že má právo na ochranu, alebo že je povinný takúto ochranu poskytnúť podľa noriem medzinárodného práva aplikovaných v ozbrojených konfliktoch.

Príkladmi vierolomnosti sú tieto činy:

- a) predstieranie úmyslu vyjednávať pod vlajkou parlamentárov alebo predstieranie kapitulácie,
- b) predstieranie neschopnosti v dôsledku zranenia alebo choroby,
- c) predstieranie statusu civilnej osoby alebo nekombatanta,
- d) predstieranie statusu chránenej osoby použitím značiek, označenia alebo uniforiem Organizácie Spojených národov alebo neutrálnych alebo iných štátov, ktoré nie sú stranami konfliktu.

⁵¹ Zdroj: http://www.balagan.org.uk/war/crossfire/scenarios/malmedy/images/malmedy_StuGIII.jpg; http://www.balagan.org.uk/war/crossfire/scenarios/malmedy/images/malmedy_PzV.jpg.

⁵² Zákon 168/1991 Zb.

2. Vojnové lsti⁵³ nie sú zakázané. Lst'ou sa rozumejú také činy, ktorých účelom je uviesť protivníka do omylu, alebo ho prinútiť k nerozvážnemu konaniu, ktoré však nepredstavujú porušenie noriem medzinárodného práva aplikovateľných v ozbrojených konfliktoch, a ktoré nie sú vierolomné, pretože nezneužívajú dobromyseľnosť protivníka, pokiaľ ide o poskytnutie ochrany podľa tohto práva. Príkladmi takej vojrovej lsti sú: použitie kamufláže, pasce, predstieranej operácie a dezinformácie.

Článok 39 *Štátne znaky*:

2. Zakazuje sa používať vlajky alebo vojenské znaky, insígnie alebo uniformy druhej strany v dobe útoku alebo za účelom zamaskovania, podpory, ochrany alebo sťažovania vojenských operácií.⁵⁴

Zneužitie uniformy nepriateľa bolo definitívne prehlásené za vojnový zločin až v roku 1998 Rímskym štatútom Medzinárodného trestného súdu⁵⁵ zo 17. júla 1998. V mene Slovenskej republiky bol Rímsky štatút podpísaný 23. decembra 1998.⁵⁶

Článok 8 ods. 2:

Na účely tohto štatútu „vojnové zločiny“ znamenajú: b) Iné vážne porušenia zákonov a zvyklostí uplatniteľných v medzinárodných ozbrojených konfliktoch v rámci vytvoreného rámca medzinárodného práva, menovite akýkoľvek z týchto činov: vii) zneužitie vlajky vyjednávača, vlajky alebo vojenských insígnií a uniformy nepriateľa alebo Organizácie spojených národov, ako aj rozlišujúcich znakov Ženevských dohovorov, ktoré má za následok smrť alebo vážne osobné zranenie.⁵⁷

Zneužitie uniformy nepriateľa je teda vojnový zločin len za predpokladu, že má za následok smrť alebo vážne zranenie.

V Skorzenyho pamätiach sa objavuje vyjadrenie Maxa Koesslera, ktorý tvrdí, že do roku 1974 nedošlo k dohode o novej definícii slovíčka „zneužitie“ v článku 23 (f) tak, aby bolo úplne jasné, aké formy použitia sú zakázané. K takejto dohode a novej definícii nedošlo dodnes a je otázne, či k nej vôbec dôjde.

Jiří Fuchs vo svojej knihe *Medzinárodné humanitárne právo*, v kapitole *Zakázané metódy vedenia boja*, píše o veľmi tenkej deliaciej čiare medzi vojnovou lst'ou a vierolomnosťou: Zákaz perfidity, alebo vierolomnosti, má v medzinárodnom práve pomerne hlboké korene. Dajú sa vysledovať minimálne do obdobia rytierstva v stredovekej Európe. Perfidita je vo všeobecnej rovine porušenie slova, porušenie dôvery, nečestnosť, nedodržanie sľubu, zámerné podvedenie. V kontexte medzinárodného humanitárneho práva je však treba odlišovať podlosť na jednej strane a vojnové lsti (ruses of war, stratagems, Kriegslust) na strane druhej. V oboch prípadoch ide o metódy vedenia boja usilujúce o zmätenie protivníka, ale perfidita je zakázaná, kým vojnové lsti sú dovolené. Zbieranie informácií o nepriateľovi za účelom získania taktickej výhody, tvorí podstatnú súčasť vedenia vojny, takže sa všeobecne považuje za legitímne. Protokol I tiež vymedzil dovolenú vojnovú lst'. Podľa článku 37 odst. 2 sa lst'ou rozumejú také činy, ktorých účelom je uviesť protivníka do omylu alebo ho prinútiť k nerozvážnemu konaniu, ktoré však nepredstavujú porušenia noriem medzinárodného práva, a ktoré nie sú vierolomné, pretože nezneužívajú jeho dôveru v humanitárne právo. Perfidity a dovolenú vojnovú lst' tak spája úmysel uviesť protivníka do omylu, vojnová

⁵³ Správne lsti.

⁵⁴ Králik, Juraj (prel.). *Ženevské dohovory a dodatkové protokoly*. Bratislava : Úvaha, 2002.

⁵⁵ Rome Statute of the International Criminal Court.

⁵⁶ Zákon č. 333/2002 Zb.

⁵⁷ <http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/romeofra.htm>

lest' však nezradí dôveru protivníka v humanitárne právo. Vo vojne je dovolené klamať protivníka. Okrem štyroch príkladov, ktoré uvádza článok 37 Protokolu, existuje mnoho ďalších vojnových lŕstí – používanie makiet zbraní a bojovej techniky, predstieranie pokoja a nečinnosti, vysielanie falošných správ, používanie signálov protivníka, predstieranie komunikácie s vlastnými jednotkami, vydávanie fingovaných rozkazov, používanie falošných kódov, kladenie falošných mínových polí, obliekanie vojakov z jednej jednotky do rôznych uniforiem.⁵⁸

*Otto Skorzeny po vojne*⁵⁹

Akoby Skorzeny dopadol dnes?

Je otázne ako by vojnový tribunál rozhodol dnes, keby zohľadnil aj Dodatok I a Rímsky štatút. Zneužitie uniformy nepriateľa je veľmi kontroverzná a citlivá téma.

Skorzenyho argument, že pred samotným bojom si jeho jednotky americké uniformy vyzliekli je možno ťažko predstaviteľný v praxi, ale zdá sa, že poskytuje dostatočnú obhajobu jemu a jeho jednotkám. Navyše mu nahráva aj fakt, že síce nosenie nepriateľskej uniformy nepopiera, ale jasne vydal rozkaz o účasti v bojoch len v nemeckej uniforme, teda po jasnom priznaní strany, za ktorú vojaci bojujú.

Je pravdepodobné, že by sa asi viedli veľmi dlhé diskusie o tom, čo je povolená vojnová lest' a čo nie, kedy sa jedná o vierolomný čin a za akých podmienok je zneužitie uniformy nepriateľa porušením medzinárodných dohôd a pravidiel vedenia vojny. Takéto debaty sa však vedú dodnes a zrejme budú vedené i naďalej.

⁵⁸ FUCHS, Jiří. *Medzinárodní humanitární právo*. Praha : MO – AVIS, 2007, s. 65-67.

⁵⁹ Zdroj: <http://img518.imageshack.us/img518/9182/ano16517jx1.jpg>

Ďakujem JUDr. Michaele Rapčanovej za cenné rady a pomoc pri špecifických odborných otázkach. Zároveň ďakujem plk. JUDr. Igorovi Matiašovskému za inšpiráciu, odborné konzultácie a podporu.

VÝVOJ ARMÁDNEJ TELOVÝCHOVY ŠPORTU V OBDOBÍ ROKOV 1956 – 1968

PETER BUČKA

BUČKA, P.: Development of Army physical education and sport in the period 1956 – 1968. *Vojenská história*, 3, 16, 2012, pp 172-186, Bratislava.

The study chronologically follows the author's previous studies on this particular issue published in the journal "Military History". Author based on research in military archives of the Czech Republic as well as from contemporary press and literature. The study provides several new findings on the issue of history of Army physical education and sport. The work clearly and concisely maps the different aspects of the development of Army physical training and sports. The greatest attention is paid to its organizational structure in the Army and briefly describes the system of management of Army physical training and sports. Different types of sports activities are briefly analyzed (mass activity, military performance sports, military professional sport).

Military History. Czechoslovakia. Army physical education and sport. 1956 – 1968.

Vývoj v období rokov 1956 – 1968 predurčil XX. zjazd KSSZ, ktorý odsúdil administratívno-direktívne metódy riadenia i kult osobnosti. Malo to ohlas i u nás. Jedným z uznesení konferencií KSC v júni 1956 bolo preniesť úlohy Štátneho výboru pre telesnú výchovu a šport na Jednotnú dobrovoľnú telovýchovnú organizáciu (ďalej len JDTO). Novou organizáciou sa mali odstrániť nedostatky predchádzajúceho obdobia. Príveľká diferenciácia a direktívne metódy riadenia orgánov štátneho riadenia a kontroly spôsobili, že sa nepodarilo skĺbiť usmerňujúcu a koordinujúcu úlohu s plným využitím aktivity a iniciatívy dobrovoľných pracovníkov. Dňa 20. decembra 1956 bol schválený nový zákon *O organizácii telesnej výchovy č. 68 Zb.* Dňa 3. a 4. marca 1957 sa konal ustanovujúci zjazd JDTO, ktorý prijal názov Československý zväz telesnej výchovy (ďalej len ČSZTV).¹ Okrem ČSZTV ako rozhodujúcej organizácie sa na zaistení funkcie systému telesnej kultúry podieľali aj ďalšie inštitúcie, orgány a organizácie. Boli to predovšetkým *Zväzarm*, *Robotnícke revolučné hnutie*, mládežnícke organizácie *Zväz mládeže* a *Pionierska organizácia*. Svoj nezanedbateľný podiel mali aj rezorty: ministerstvo školstva, národnej obrany a vnútra. Na systéme telesnej kultúry, ktorý s menšími obmenami platil až do roku 1989, sa podieľali aj ďalšie orgány a inštitúcie, ale ich význam bol podstatne menší.²

¹ PERÚTKA, J. – GREXA, J. *Dejiny telesnej kultúry na Slovensku*. Bratislava : UK, 1995, s. 88-89.

² KÖSSL, J. – ŠTUMBAUER, J. – WAIC, M. *Vybraté kapitoly z dejín českej telesnej kultúry od roku 1774 po súčasnosť*. Praha : L. Print, 1994, s. 168.

Zmeny v telovýchovnom hnutí našli svoju odozvu aj v armádnej telovýchove a športe. Tá prestala byť jednou z telovýchovných úsekov a zapojila sa do jednotnej telovýchovnej organizácie. Postupne sa realizovali rozsiahle zmeny vo všetkých formách armádnej telovýchovy a športu (základnými formami armádnej telovýchovy a športu boli v sledovanom období: masová, výkonnostná, vrcholová a služobná – pozn. P. B.).

Najvyšším orgánom v systéme riadenia armádnej telovýchovy a športu zostávalo naďalej Telovýchovné oddelenie Správy bojovej prípravy Ministerstva národnej obrany (ďalej len To SBP/MNO). V roku 1957 boli v rámci To SBP/MNO vytvorené skupiny: organizácie a plánovania, športová a telesnej prípravy.³ Po roku sa štruktúra oddelenia zmenila na skupinu telesnej prípravy a masových vystúpení a skupinu športovej činnosti. Nasledujúca zmena sa uskutočnila v roku 1966, skupiny boli zrušené a nahradili ich referáty: telesná príprava vojska a letectva, telesná príprava a športová činnosť vojenských škôl, športová činnosť, vrcholná športová činnosť, celoarmádne športové akcie a medzinárodný športový styk.⁴ V roku 1966 sa uskutočnila reorganizácia MNO, na základe ktorej sa vytvorila Správa operačnej a bojovej prípravy Hlavnej správy pozemných vojsk a Správa operačnej a bojovej prípravy Hlavnej správy letectva a protivzdušnej obrany štátu.⁵ Touto zmenou sa telovýchovné oddelenie stalo súčasťou Správy operačnej a bojovej prípravy Hlavnej správy pozemného vojska. Vnútorňá štruktúra oddelenia a kompetencie sa nezmenili.⁶ Ďalšie organizačné stupne riadenia vojenskej telovýchovy a športu vychádzali z organizačnej štruktúry armády.⁷

V úsilí zabezpečiť čo najkvalitnejší rozvoj športovej činnosti v Československej ľudovej armáde (ďalej len ČSLA) ustanovil minister národnej obrany dňom 6. februára 1964 celoarmádny telovýchovný aktív, ktorý mal rozpracovávať základné úlohy vytýčené telovýchovným hnutím na podmienky ČSLA, ďalej mal zovšeobecňovať získané skúsenosti a dbať na to, aby boli uvedené do života a dôsledne plnené smernice pre činnosť vojenských telovýchovných jednôt, ktoré boli základným opatrením zabezpečujúcim rozvoj športovej činnosti v duchu zásad vytýčených pre rozvoj telovýchovy uzneseniami Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ďalej len ÚV KSČ) a jeho orgánmi. V celoarmádnom telovýchovnom aktíve boli zastúpené všetky stupne systému riadenia armádnej telovýchovy a športu.⁸ Či sa však aktívu darilo naplňovať všetky úlohy, je diskutabilné, pretože koncom šesťdesiatych rokov sa na stránkach *Obrany lidu* objavila kritika činnosti tohto orgánu zo strany výkonného telovýchovného aparátu. Predmetom kritiky sa stala predovšetkým forma spracovania základných dokumentov, v ktorých absentoval spôsob realizácie úloh postavených pred telesnú prípravu ako jedného z hlavných predmetov bojovej a politickej prípravy.⁹

³ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBO, šk.22 Tabuľky mierových počtov SBP- 4. od/SBP č.j. 5935, s. 7.

⁴ Tamže, f. MNO/OMS, šk. 181 Personálne zabezpečenie telovýchovy a športu v ČSLA č. j. 1197023073, príloha 3.

⁵ VÚA Olomouc, f. Informačný. Organizačná schéma MNO k 1.11.1966 č.j. 2700-18-1966.

⁶ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 159. Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSLA, Praha, č. j. 6294-13/1967, s. 46-48.

⁷ VÚA-VHA Praha, f. MNO/OMS šk. 181 Personálne zabezpečenie telovýchovy a športu v ČSLA č.j.1197023073, príloha 3.

⁸ VÚA Olomouc RMNO č. 3 zo dňa 6. 2. 1964.

⁹ Obrana lidu č. 19, 1968, s. 10.

Odborní telovýchovní pracovníci, náčelníci telesnej prípravy (ďalej len NTP), učitelia, tréneri a športoví inštruktori získavali odborné predpoklady na výkon svojho povolania štúdiom na:

Vojenskom odbore Inštitútu telesnej výchovy a športu v Prahe. Tu získavali vysokoškolské vzdelanie v dvojodborovom štúdiu, a to telesná výchova a vševojsková taktika, v dennej i diaľkovej forme.

V jednoročnom kurze telovýchovných náčelníkov získali stredný stupeň telovýchovného vzdelania. V tejto škole sa realizovali aj doškolovania NTP v kratších doškolovacích kurzoch a krátkodobé kurzy cvičiteľov, trénerov, cvičiteľov a rozhodcov. (Táto forma sa realizovala do roku 1963 na Vojenskej telovýchovnej škole Dr. Miroslava Tyrša/ďalej len VTŠ Dr. M. Tyrša/. Od uvedeného roka na Vojenskom odbore Inštitútu telesnej výchovy a športu, od roku 1965 na Vojenskom odbore Fakulty telesnej výchovy a športu UK Praha – pozn. P. B.).

Na Vyššom vojenskom učilišti O. Jaroša vo Vyškove, kde absolventi – velitelia čiat, získali vzdelanie učiteľov telesnej výchovy a matematiky pre základné deväťročné školy.

Využívalo sa aj diaľkové štúdium trénerskej školy pri Inštitúte telesnej výchovy a športu. S ďalším zvyšovaním kvalifikácie absolventov Vojenského odboru Inštitútu telesnej výchovy sa počítalo v rámci postgraduálneho štúdia, respektíve štúdia externej aspirantúry na Karlovej univerzite v Prahe.¹⁰

Masová športová činnosť sa realizovala vo vojenských telovýchovných jednotách (ďalej len VTJ), ktoré sa vytvárali od 1. januára 1957 vo vojenských útvaroch, školách, ústavoch a úradoch.¹¹ Činnosť VTJ bola riadená podľa Smerníc pre športovú činnosť v ČSĽA vydaných v roku 1958. Členmi VTJ mohli byť okrem vojenských osôb aj občianski zamestnanci a rodinní príslušníci, ak v mieste útvaru nebola civilná telovýchovná jednotka, no bez možnosti reprezentácie.¹² Na druhej strane povolenie štartovať u vojakov základnej služby v civilných telovýchovných jednotách bolo možné len vo výnimočných prípadoch:

- u športovcov III. výkonnostnej triedy povoľovalo účasť veliteľstva zväzku,
- u športovcov II. výkonnostnej triedy povoľovalo účasť veliteľstva okruhu.¹³

Družstvá VTJ zapojené do civilných súťaží mali označenia Dukla v spojení s miestom posádky a družstva, ktoré reprezentovali, vo vnútroarmádnych súťažiach mali označenie VTJ.¹⁴ Predchodcom VTJ, ktorými boli športové výbory pri domoch armády, bolo odporúčené prijať názov *Žiška* a pokračovať v činnosti ako civilné telovýchovné jednoty. Ich členmi sa mohli stať občianski zamestnanci vojenskej správy a rodinní príslušníci vojenských osôb.¹⁵ V roku 1963 vyšli nové Smernice pre činnosť VTJ.¹⁶ Tieto nové smernice upravovali činnosť VTJ a bolo možné ich prirovnať k vzorovým stanovám civilných jednot. Smernice zakotvili práva a povinnosti VTJ, ich riadenie a vzťah k civilným jednotám, najmä pokiaľ išlo o účasť v súťažiach riadených ČSZTV.

¹⁰ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 159 Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSĽA, Praha, č. j. 6294-13/1967, s. 32-33. Školským rokom 1967/1968 sa Vojenský odbor pri Fakulte telovýchovy a športu UK Praha stal vysokou školou univerzitného smeru.

¹¹ Obrana lidu č. 253, 1956, s. 5.

¹² VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 69 Smernice pre športovú činnosť v ČSĽA č.j.7700/SBP-1958

¹³ VÚA Olomouc RMNO č. 1, zo dňa 23. 3. 1957, s. 3.

¹⁴ Obrana lidu č. 45, 1957, s. 8.

¹⁵ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 64 Správa o stave masovo-športovej činnosti ČSĽA č. j. 4306.

¹⁶ VÚA Olomouc, Smernice pre činnosť VTJ, č.j.1900/SBP-1962.

Po roku od realizácie reformy konštatovalo To-SBP/MNO v uvedenej oblasti vážne nedostatky. V správe To-SBP/MNO sa uvádzalo, že oblasť činnosti neriadia velitelia, športové výbory sú ustanovené len formálne, takže celá činnosť je živelná. Organizovane sa realizuje len činnosť športových družstiev, ktoré sú zapojené do civilných súťaží. Športové hry pri útvoroch nie sú organizované pravidelne a obmedzujú sa len na malý počet športov. Hlavnou príčinou uvedeného stavu bolo nepochopenie ich významu zo strany veliteľov všetkých stupňov, ich neúčast' a nedostatočné praktické zabezpečovanie tejto činnosti.¹⁷ V snahe zlepšiť uvedený stav sa začali organizovať vojenské súťaže, ako napríklad podujatie o *Najlepšie družstvo v štvorboji*, o *Najlepší útvár*; ktoré vyhlasovala redakcia *Dukla*.¹⁸ Cieľom armádneho masového športu bolo zapojiť do aktívnej dobrovoľnej telovýchovnej činnosti čo najväčší počet vojakov, najmä tých, ktorí sa jej pred nástupom na základnú vojenskú službu nevenovali, alebo venovali len málo. Podľa štatistiky To-SBP /MNO išlo o najväčšiu skupinu približne 85 – 90 % vojakov. Táto skutočnosť sa brala na zreteľ pri stanovení obsahu masového športu, a to tak, aby sa rozvíjali športy, ktoré popri vysokých fyziologických hodnotách spĺňali aj požiadavky všestrannej pohybovej vyspelosti vojakov. V týchto športoch sa organizovali armádne športové hry (ďalej len AŠH). AŠH boli organizované ako postupové štvorstupňové súťaže. I. stupeň boli majstrovstvá útvaru, II. stupeň majstrovstvá zväzku, III. stupeň majstrovstvá vojenského okruhu armády vojenskej školy a IV. stupeň majstrovstvá Československej ľudovej armády (ďalej len ČSLA). Ďalšou významnou aktivitou masového športu bola súťaž o odznak PPOV. To-SBP /MNO v roku 1967 hodnotilo túto súťaž pre nízku náročnosť ako formálnu, a preto zaviedlo novú súťaž *plnenie podmienok Vojenského odznaku zdatnosti* (ďalej len VOZ), ktorý mal I. a II. stupeň. VOZ bol pretekom všestranosti a pozostával z desiatich disciplín. Zvláštnou kategóriou masového športu boli vojensko-praktické súťaže, ktoré boli diferencované podľa špecifiky druhov vojsk. Vo vojenskopraktických súťažiach sa uplatnili prvky bojovej prípravy.¹⁹ Za formu masového športu v armáde možno považovať aj prípravu a účasť na ČSS, na ktorých armáda vystupovala s vlastnou skladbou. Vystúpenie armády na II. ČSS sa uskutočnilo 24. júna 1960 so skladbou *Vás budeme brániť*, cvičilo 16 000 cvičencov a 30. júna 1960 vystúpenie malo názov *Odvahou k poriadku, obratnosti a vytrvalosti* a cvičilo 2 176 cvičencov. V roku 1965 sa uskutočnilo vystúpenie armádnych cvičencov na III. ČSS. V prvej skladbe dňa 24. júla 1965 pod názvom *Budeme vás brániť*, vystúpilo 16 000 cvičencov a v druhej, ktorá mala názov *K najvyšším métam*, vystúpilo 1 792 cvičencov, pričom skladbu ako výberovú nacvičovali výsadkové útvary.²⁰

Armádny výkonnostný šport predstavoval časť vojakov, ktorú reprezentovali aktívni športovci. Pre túto skupinu nebolo miesto v jednotlivých AŠD, ale boli zaraďovaní v spolupráci s ÚV ČSZTV do oddielov VTJ, ktoré spĺňali podmienky pre prípravu a pretekársku činnosť v príslušnom druhu športu. Títo popri príslušníkoch AŠD reprezentovali armádu na verejnosti. V roku 1967 bol súhrnný počet družstiev VTJ 450. Ich činnosť zabezpečovalo 654 trénerov I. – III. triedy. Nárast počtu družstiev reprezentujúcich armádu na verejnosti umožňovali kvalitatívne zmeny v oblasti materiálnej základne. V roku 1965 ČSLA dis-

¹⁷ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 64 Správa o masovo-športovej činnosti ČSLA, č.j. 4306/ 1957, s. 1-2.

¹⁸ *Dukla* č. 14, 1959, s. 6, č. 8, 1962, s. 6 a č. 44, 1962, s. 6.

¹⁹ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 159. Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSLA, Praha, č.j. 6294-13/1967, s. 17-19.

²⁰ ŠTENC, J. *Československé spartakiády*. Praha : Olympia, 1975, s. 53-54.

ponovala 123 telocvičňami, 872 ihriskami, 22 bazénmi, 40 atletickými a prekážkovými dráhami. Zaradenie do športových družstiev VTJ bolo umožnené aj tým, ktorí ako víťazi zväzku získali III. výkonnostnú triedu a mohli byť zaradení do okresných alebo krajských súťaží ako divízne družstvo.²¹

Po línii ČSZTV povoľovali a zabezpečovali činnosť:

- a) u jednotlivcov:
 - do okresných a krajských súťaží – veliteľ útvaru,
 - do kvalifikačných súťaží o postup na celoštátne majstrovstvách- velitelia okruhov,
 - na majstrovstvá Československa – SBP/ MNO.
- b) pri družstvách:
 - do okresných a krajských súťaží – veliteľ zväzku,
 - pri školách – náčelníci škôl,
 - do súťaží oblastných a II. ligy – velitelia okruhov,
 - na majstrovstvá Československa, I. liga – SBP/MNO.²²

Armádny vrcholový šport predstavoval špecifickú súčasť armádneho športu, ktorú tvorila vymedzená časť špičkových športovcov sústredená do armádnych športových družstiev (ďalej len AŠD).²³ Činnosť AŠD bola po celé sledované obdobie riadená podľa Smernice pre činnosť AŠD, ktoré boli časťou B v Smerniciach pre športovú činnosť v ČSLA vydaných v roku 1958.²⁴ V armádom vrcholovom športe nastali zmeny už v októbri 1956, keď bol po nepresvedčivých výsledkoch našej reprezentácie na Olympijských hrách v Melbourne (ďalej len OH) v roku 1956 rozpustený Oddiel reprezentantov v Prahe.²⁵ Ako náhrada na zabezpečenie vrcholnej armádnej reprezentácie boli vytvorené AŠD. Niektoré AŠD boli premiestnené do iných posádok. Najvýznamnejšou posádkou bola naďalej Praha, kde boli AŠD priradené k VTŠ Dr. M. Tyrša.²⁶ Pri tejto škole pracovali AŠD atletiky, futbalu, volejbalu, hádzanej a boxu. Na verejnosti pri športovej reprezentácii používala VTŠ Dr. M. Tyrša názov *Dukla Praha*. VTŠ Dr. M. Tyrša sa stala medzičlánkom v systéme riadenia armádneho vrcholového športu a na tomto úseku mala nasledujúce úlohy:

- vychovávať príslušníkov AŠD ako politicky uvedomelých obrancov ľudovodemokratickej vlasti v duchu prísahy a vojenských predpisov a sústavne v nich rozvíjať vlastnosti socialistického športovca,
- účinne prispievať k úspešnej reprezentácii armády vo vnútroštátnych a zahraničných športových súťažiach,
- sústavne rozvíjať športové styky so spriatenými armádami,
- organizovať kontrolu a pomoc trénerom AŠD v ich odbornej a pedagogickej práci,

²¹ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk.159 Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSLA, Praha, č. j. 6294-13/1967, s. 19-21.

²² VÚA-VHA Praha, f. SBP/MNO, šk. 64 Správa o masovo-športovej činnosti ČSLA, č. 4306/ 1957, s. 4-5, ale aj f. MNO/SBP, šk. 69 Smernice pre športovú činnosť ČSLA, č. 7700/SBP- 1957, s. 9-11.

²³ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk.159. Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSLA, č. j. 6294-13/1967, s. 17 a 21.

²⁴ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 69 Smerníc pre športovú činnosť v ČSLA č.j.7700/SBP-1958.

²⁵ VÚA Olomouc f. Dukla Praha. Denník tajných spisov č. j. 152503 Ds/1956.

²⁶ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 64 Správa o stave masovošportovej činnosti ČSLA č. j. 4306/ 1957, s. 5-7.

- pomáhať v rozvoji telesnej výchovy a športu predávaním skúseností vo vojskách, ale aj v civilnom sektore,
- viesť sústavne funkcionárov oddelenia športu, trénerov a inštruktorov športu k tomu, aby sa zapojili do dobrovoľnej práce v sekciiach a komisiách JDTO.²⁷

V Prahe, ale mimo – VTŠ Dr. Miroslava Tyrša, bola: športová gymnastika, športová strelba a motorizmus, v Liberci – lyžovanie a tenis, v Plzni – džudo a vzpieranie, v Košiciach – zápasenie, v Českých Budějoviciach – basketbal, v Pardubiciach – dráhová cyklistika, v Litoměřiciach – kanoistika, v Terezíne – veslovanie, v Brne – cestná cyklistika, plávanie, vodné pólo a skoky do vody, v Olomouci – ľadový hokej, v Liberci – lyžovanie a tenis, v Bratislave – ragby a šerm a Mariánskych Lázniah – pozemný hokej.²⁸ Táto reorganizácia armádneho vrcholového športu sa zdôvodňovala najmä výchovnými a výcvikovými cieľmi. Reorganizácia armádneho vrcholového športu bola nepripravená a znamenala pokles výkonnosti najmä u športovcov v AŠD dislokovaných mimo Prahu. Vojenské útvary nedisponovali priestorovými a materiálovými podmienkami pre činnosť vrcholových mužstiev. V mnohých prípadoch chýbal aj záujem veliteľov útvarov o túto činnosť.²⁹ Ako odozva na tento stav vyšiel v marci 1957 rozkaz námestníka ministra obrany, ktorým sa stanovilo, že od 1. apríla 1957 budú AŠD pri útvare nad plánovaný počet a od 1. mája 1957 budú vydané zvláštne programy bojovej a politickej prípravy.³⁰ Ani tieto opatrenia výraznejšie nestabilizovali situáciu, a preto už koncom roku 1957 nastalo niekoľko zmien. Oddiely tenisu a šermu boli zrušené. Ľadový hokej sa sťahoval do Jihlavy, volejbal do Kolína, basketbal do Mariánskych Lázní.³¹ Zmeny v dislokovaní AŠD prebiehali aj v nasledujúcom roku. AŠD ľadového hokeja, AŠD motorizmu, AŠD volejbalu, AŠD ragby, AŠD športovej strelby, AŠD veslovania boli premiestnené k iným útvarom v rámci posádky, kde boli umiestnené. AŠD plávania bolo premiestnené k VTŠ Dr. Miroslava Tyrša, AŠD zápasenia do Hodonína a AŠD pozemného hokeja bolo zrušené. Súčasne bolo rozhodnuté, že od výcvikového roka 1958/1959 až do OH v roku 1960 sa nebudú realizovať zmeny.³² Napriek tomu bolo 1. novembra 1959 k VTŠ Dr. Miroslava Tyrša z AŠD veslovania z Terezína premiestnené družstvo vodákov.³³ V roku 1962 bolo AŠD basketbalu premiestnené z Mariánskych Lázní do Olomouca.³⁴ O rok neskôr AŠD ragby z Bratislavy do Pardubic a po roku do Bohdaneča.³⁵ Otázka kvality tréningového procesu zasahovala aj do sociálneho zabezpečenia športovcov a ich trénerov. V dokumente *Rozbor situácie AŠD a návrhy na opatrenia* sa konštatovalo, že finančné odmeňovanie dôstojníkov-športovcov je s výnimkou futbalu a ľadového hokeja vyššie ako u športovcov civilných jednôt. Z uvedeného dôvodu boli realizované úpravy tak, aby sa vo futbale a ľadovom hokeji odmeňovanie priblížilo odmeňovaniu v civilných jednotách. Ďalej bolo navrhnuté zrušiť funkcie inštruktorov a naplánovať pri útvaroch funkčné

²⁷ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 64 Štatút VTŠ Dr. Miroslava Tyrša č.j. 4247/1957, s. 1-4.

²⁸ Obrana lidu č. 253, 1956, s. 4.

²⁹ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 64 Správa o masovo-športovej činnosti ČSĽA, č.j. 4306/1957, s. 1-7.

³⁰ VÚA Olomouc R MNO č. 1 zo dňa 23.3.1957, s. 4.

³¹ Obrana lidu č. 295, 1957, s. 3.

³² VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 69 Rozbor situácie AŠD a návrhy na opatrenia, č. j. 825, SBP/1958.

³³ VÚA Olomouc f. AS Dukla Praha – VTŠ Dr. Miroslava Tyrša, TR č.13 zo dňa 1.1.1960, s. 3.

³⁴ Buletín 10 rokov ASVŠ Dukla Olomouc, Olomouc 1984, s. 16.

³⁵ Buletín 70 rokov českej rugbyovej únie XERTEX, Praha 1996, s. 19.

miesta, ktoré by zodpovedali pracovným schopnostiam týchto dôstojníkov s možnosťou ich využitia po skončení pretekárskej činnosti. Niektorých zaslúžilých dôstojníkov, ktorí skončili pretekársku činnosť, sa odporučilo neponechať na plánovaných miestach, ale umiestniť ich predovšetkým na funkcie telovýchovných pracovníkov a trénerov. Týmto spôsobom sa mali nahradzovať u jednotlivých AŠD trénerov-občianskych zamestnancov.³⁶

Okrem OH sa od roku 1958 stala ďalšou významnou aktivitou armádneho vrcholového športu *Spartakiáda spriatelenej armád* (ďalej len SSA), ktoré sa začali organizovať medzi olympijskými cyklami. SSA mali letnú i zimnú časť.³⁷ V roku 1962 sa letná SSA uskutočnila v Československu.³⁸ Od roku 1958 sa začali organizovať majstrovstvá vo vojenskom trojboji, ktorý bol zaradený do programu LSSA. Od roku 1966 sa v tomto odvetví začala u nás organizovať aj ligová súťaž.³⁹

Rok 1963 bol rokom zásadných zmien. Dňom 1. septembra 1963 bola VTŠ Dr. Miroslava Tyrša zrušená.⁴⁰ Úlohy VTŠ Dr. Miroslava Tyrša prevzalo Armádne stredisko (ďalej len AS) Dukla Praha, ktoré bolo ustanovené uvedeným dátumom.⁴¹ Štruktúra AS Dukla Praha pozostávala zo skupiny športov, ktorá mala AŠD futbalu, hádzanej, atletiky, plávania, veslovania, vodáctva a rôzne. Ďalej zo skupiny organizácie a metodiky pre zahraničné styky, skupiny pre celoarmádne a celoštátne telovýchovné akcie, skupiny pre prípravu III. ČSS, Vojenského odboru FTVŠ UK Praha a telovýchovných kurzov.⁴² Na základe vládného uznesenia č. 728 zo dňa 21. augusta 1963 bola pred ČSĽA postavená úloha v tesnej spolupráci s orgánmi ÚV ČSZTV zvýšiť podiel armádnych športových kolektívov v prípade štátnych reprezentantov. V nasledujúcom roku sa uskutočnili OH, kde obstáli z armádnych športovcov najmä reprezentanti AS Dukly Praha. Výsledky armádnych športovcov na týchto hrách sa stali podnetom na reorganizáciu armádneho športu. To SBP/MNO navrhlo postupne sústrediť rozptýlené AŠD do štyroch armádnych stredísk v Banskej Bystrici, Olomouci a Brne. Tento návrh sa mal realizovať v rokoch 1966 – 1967. Stav armádneho vrcholového športu v roku 1965 bol nasledujúci: V AS Dukla Praha bol futbal, hádzaná, atletika – 1, plávanie, veslovanie, vodáctvo a rôzne. V Prahe, ale mimo AS Dukla Praha, boli športová gymnastika a motorizmus, v Liberci lyžovanie, v Plzni športová streľba, džudo a vzpieranie, v Mladej Boleslavi vojenský trojboj, v Kolíne volejbal, v Pardubicích dráhová cyklistika, v Bechyni vodný slalom, v Jihlave ľadový hokej, v Brne cestná cyklistika, v Olomouci basketbal, v Kroměříži box, v Hodoníne zápasenie, vo Vyškove atletika – 2, v Prostějove parašutizmus a v Bohdaneči ragby.⁴³ Na Slovensku od roku 1964 nevykonávalo činnosť ani jedno AŠD, preto zámer vytvoriť AS v Banskej Bystrici možno hodnotiť ako snahu o odstránenie tejto disproporcie.

³⁶ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 69 Rozbor situácie AŠD a návrhy na opatrenia, č. j. 825, SBP/1958

³⁷ Obrana lidu č. 54, 1988, s. 6.

³⁸ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk. 344, II. LSSA, č.j.303.

³⁹ Obrana lidu č.37, 1966, s.16.

⁴⁰ VÚA Olomouc, f. AS Dukla Praha TR č. 8 zo dňa 11. 9. 1963.

⁴¹ VÚA Olomouc, f. AS Dukla Praha TR č. 1 zo dňa 1. 9. 1963.

⁴² VÚA Olomouc f. AS Dukla Praha TR č. 9 zo dňa 11. 9. 1963.

⁴³ VÚA-VHA Praha, f. MNO, šk. 250 Rozbor súčasného stavu a návrh línie perspektívnej výstavby vrcholového športu v ČSĽA, č.j. 33526/20-1965.

V roku 1967 vypracoval To SBP/MNO *Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSĽA*, v ktorom bola plánovaná reorganizácia čiastočne revidovaná, keď sa s armádskymi strediskami počítalo len v Prahe a Banskej Bystrici. V Olomouci a Jihlave, ktorá dostala prednosť pred Brnom, sa mali vytvoriť športové roty. Zmeny uvedené v modeli mali platiť od 1. septembra 1967. Rozdelenie jednotlivých športov malo byť nasledujúce:

AS Dukla Praha – futbal – 1, atletika – 1, hádzaná, plávanie – 1, vodné športy, tenis, rôzne a odlúčené družstvá športovej gymnastiky-1, motorizmu, športovej streľby a vojenského trojboja.

AS Dukla Banská Bystrica – a futbal – 2, atletika – 2, lyžovanie – 2, džudo, vzpieranie, zápas a odlúčené družstvá športovej gymnastiky – 2 a cyklistiky – 2.

Športová rota Dukla Olomouc – basketbal, box, plávanie – 2 a odlúčené družstvá lyžovania – 1 a parašutizmu.

Športová rota Dukla Jihlava – ľadový hokej, volejbal a odlúčené družstvá vodného slalomu,

Cyklistiky – 1.⁴⁴

Do realizácie pripravenej reformy armádneho vrcholového športu zasiahla slovenská konferencia ČSZTV, ktorá sa konala 31. marca až 1. apríla 1967 v Bratislave. Na konferencii bolo navrhnuté doplniť jestvujúci počet Dukiel, zameraných na výkonnostný šport, zriadenie ďalších vyčlenených AŠD, respektíve vybudovať veľké komplexné centrum vrcholového športu branných zložiek.⁴⁵ Uvedené návrhy našli odozvu aj v dokumente *Hlavné smery ďalšieho rozvoja telesnej výchovy v ČSSR*, ktorý bol prijatý na III. zjazde ČSZTV. Z dokumentu vyplynuli nové úlohy pre oblasť armádneho športu. Tieto úlohy sa premietli do vládneho uznesenia zo dňa 28. decembra 1968 *O prehlbení starostlivosti o vrcholový šport v zložkách ČSĽA a ministerstva vnútra*.⁴⁶ Výsledkom záverov III. zjazdu ČSZTV bolo, že plánované zmeny navrhované v horeuvedenom modeli sa realizovali len čiastočne, keď dňom 1. septembra 1967 bolo založené AS Dukla Banská Bystrica. Jeho štruktúru v roku založenia tvorili nasledujúce družstvá: futbal, atletika a lyžovanie.⁴⁷ Dlh pripravovaná reforma armádneho vrcholového športu našla konečnú podobu až v nasledujúcom období a do jej konečnej podoby zasiahla aj slovenská otázka, ktorá rezonovala koncom šesťdesiatych rokov.

Hlavným kvalitatívnym ukazovateľom činnosti armádneho vrcholového športu naďalej zostávali výsledky dosiahnuté na OH. Posledné OH sa v sledovanom období uskutočnili v roku 1968. Účasť a výsledky armádnych športovcov na OH v predmetnom období, pozri tabuľka č.1. OH v Mexiku, sa uskutočnili vo vypätej atmosfére dva mesiace po augustovej invázii štátov Varšavskej zmluvy.⁴⁸

Oblasť služobnej telovýchovy spadala naďalej výlučne do kompetencie MNO a realizovala sa podľa služobného predpisu, zvláštnych programov a smerníc. Rozhodujúcim dokumentom, ktorý túto oblasť upravoval na začiatku sledovaného obdobia, bol služob-

⁴⁴ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP, šk.159 Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSĽA, č.j. 6294-13/1967.

⁴⁵ Slovenská konferencia ČSZTV. Bratislava 1967, s. 89.

⁴⁶ PERÚTKA, J. – GREXA, J. *Telovýchovné hnutie na Slovensku socialistickou cestou*. Bratislava : STV Šport, 1995, s. 153-156.

⁴⁷ 10 rokov ASVS Dukla Banská Bystrica Prešov 1977.

⁴⁸ KÖSSL, J. – ŠTUMBAUER, J. – WAIC, M. *Výbraté kapitoly z dejín českej telesnej kultúry od roku 1774 po súčasnosť*. Praha : L. Print, 1994, s. 168.

ný predpis schválený v roku 1955. Ale aj v tejto oblasti sa postupne pripravovali zmeny. V roku 1961 vyšiel nový služobný predpis *Telesná príprava*. Predpis obsahoval, tak ako predošlý, inštrukcie, na organizovanie telesnej prípravy, ale zahŕňal tiež plánovanie činnosti veliteľov, ktorí viedli zamestnania telesnej prípravy. Najmä touto časťou predpis reagoval na závery kontrol pri útvaroch, ktoré boli publikované v týždenníku *Obrana ľudu*. V príspevku uverejnenom v tomto periodiku sa konštatovala absencia sústavnosti a nedostatočná organizovanosť služobnej telesnej prípravy vojakov prezenčnej služby.⁴⁹ Súčasťou nového predpisu bola aj telesná príprava vojakov z povolania. Ako novinka sa v tejto časti objavila zvláštna telesná príprava, ktorá sa mala realizovať po dozorom lekára. Pravidelne sa mali uskutočňovať preskúšania z telesnej zdatnosti. Predpisom sa stanovila nová batéria testov. Preskúšanie sa realizovalo počas dvoch dní. Prvý deň boli disciplíny: hod granátom, skok do diaľky, šplh, beh na 100 m a plávanie. Druhý deň sa konal zrýchlený presun. Boli stanovené aj nové vekové kategórie. I. veková skupina do 36 rokov, II. veková skupina od 36 rokov do 46 rokov, III. veková skupina od 46 do 55 rokov. Posledná, tzn. III. skupina, preskúšaniam nepodliehala, pozri tabuľka č. 2. Predpisom sa zmenili sa aj niektoré časové náležitosti. Cvičebná jednotka sa skrátila na 50 minút a ranné cvičenie sa upravilo v zime na 20 minút.⁵⁰ Od roku 1960 sa uskutočňovalo pravidelné testovanie telesnej zdatnosti vojakov prezenčnej služby. Porovnával sa stav pri nástupe, po roku služby a pred odchodom do zálohy. V záverečnej správe, ktoré vypracovalo To SBP/MNO, sa konštatovalo, že telesná príprava vojsk i napriek nízkej telesnej pripravenosti brancov a obmedzených časových možností, zlepšuje rozvoj psychofyzických vlastností, a tým aj pripravenosť vojakov, najmä v prvom roku základnej vojenskej služby. V správe sa uvádzal aj celý rad opatrení na ďalšie skvalitnenie služobnej telovýchovy.⁵¹

Od reformy telovýchovného a športového hnutia sa očakávalo odstránenie nedostatkov z predošlého obdobia. Boli vykonané len organizačné zmeny a obsah sa nedarilo skvalitniť. V prvej fáze po vzniku ČSZTV sa venovala veľká pozornosť najmä rastu členskej základne, lebo značná časť členov dobrovoľných športových organizácií do ČSZTV neprešla. Rovnaké problémy musela riešiť aj armádna telovýchova a šport. Predovšetkým reorganizácia armádneho vrcholového športu bola nepripravená a znamenala u mnohých športovcov pokles výkonnosti. Vývoj ukázal potrebu kvalitatívnej odlišnosti podmienok prípravy vrcholových športovcov. Išlo nielen o odborný rast trénerov, ale aj pravidelné lekársko-pedagogické sledovanie športovcov a úzkej spolupráce metodik – tréner – lekár. Takéto podmienky bolo možné vytvoriť len sústredením AŠD do stredísk vybavených potrebným personálnym a materiálnym vybavením. Do reformy armádneho vrcholového športu pripravovanej od polovice šesťdesiatych rokov napokon prehovorila aj slovenská otázka, ktorá našla podobu v ústavnom zákone o federácii. Vážne nedostatky sa konštatovali aj v oblasti výkonnostného športu a masovošportovej činnosti. Relatívne najstabilnejšou formou v tomto období bola služobná telesná príprava, kde sa prejavil kvalitatívny rast odbornej pripravenosti telovýchovných pracovníkov na jednotlivých stupňoch riadenia. V činnosti ČSZTV prevládala koncom päťdesiatych a v prvej polovici šesťdesiatych rokov silný politický akcent, o čom svedčia najmä materiály z jednotlivých zjazdov a konferencií ČSZTV, organizácia ČSS, organizácia formálnych socialistických súťaží o titul „vzorný“

⁴⁹ Obrana ľudu č. 301, 1957, s. 6.

⁵⁰ VÚA Olomouc Tel. I-1, 1961.

⁵¹ VÚA-VHA Praha, f. MNO/SBP šk.159 Model organizácie a riadenia telesnej výchovy a športu v ČSĽA, č. j. 6294-13/1967, s. 7-15.

a celý rad ďalších akcií, ktoré boli pripisované výročiam, považované vtedajším režimom za významné. Rovnaké tendencie boli charakteristické aj pre armádnú telovýchovu a šport. Dôraz sa kládol na prípravu ČSS, ako aj na zapájanie sa útvarov do plnenia rôznych súťaží, ako bolo plnenie podmienok PPOV, plavec ČSSR, ale aj typických vojenských súťaží. Naproti tomu zmeny, ktoré sa začali koncom šesťdesiatych rokov uskutočňovať v telovýchovnom hnutí následkom krízy komunistického režimu, sa v armádnej telovýchove a športe výraznejšie neprejavili, hoci diskusia a snaha o zmeny sa nevyhla ani armádnemu športu. Predovšetkým to bola snaha niektorých futbalových funkcionárov o zmeny v oblasti štartu prezenčne slúžiacich športovcov za svoje materské kluby.⁵² Kritické hlasy k stavu armádnej telovýchovy a športu sa objavili na stránkach *Obrany lidu* aj z vlastných radov. Predmetom kritiky sa stala predovšetkým forma spracovania základných dokumentov, v ktorých absentoval spôsob realizácie úloh postavených pred telesnú prípravu, ako jedného z hlavných predmetov bojovej a politickej prípravy. Objavila sa aj výzva na oživenie činnosti celoarmádneho telovýchovného aktívu, ktorý v súčinnosti s ČSZTV mal analyzovať stav a navrhnúť účinné opatrenia na zlepšenie situácie.

⁵² Obrana lidu č. 30, 1968, s. 10.

Tabuľka č. 1

Olympiáda	Šport	Disciplína	Meno športovca	Umiestnenie
Melbourne 1956	Box	Do 54 kg	F. Majdloch	2. kolo
		Do 57 kg	J. Facher	štvrtfinále
		Do 60 kg	J. Chovanec	2. kolo
		Do 75 kg	J. Torma	štvrtfinále
	Cyklistika	1 km	L. Fouček	2
		Tandem	V. Machek, L. Fouček	2
	Atletika	Disk	O. Fikotová	1
		200 m	V. Janečka	medzibeh
		800 m	J. Jungwirth	6
		Chôdza 20 km	J. Doležal	diskvalifikovaný
		Maratón	E. Zátopek	6
		Guľa	J. Skobla	3
	Moderný päťboj	Jednotlivci	V. Černý	23
	Športová gymnastika	Družstvo	F. Daniš J. Škvor V. Kejř J. Mikoška J. Bím	4
			F. Daniš	13
		Jednotlivci viacboj	J. Škvor	18
			V. Kejř	23
			Z. Růžička	26
			J. Mikloška	27
			J. Bím	36
Kôň na šírku			J. Škvor	4
Kôň na šírku		J. Bím	6	
Prostné		F. Daniš	6	
Kladina	D. Bosáková	2		
Strelba	Lubovoľná pištoľ	F. Maxa	12	
Veslovanie	Dvojskit	A. Krejmer F. Reich	semifinále	
Vzpieranie	Do 82,5 kg	V. Pšenička	6	
Cortina d Ampezzo 1956	Hokej	Družstvo	J. Bunter J. Jendek J. Vodička	5
	Krasokorčuľovanie		K. Divin	6

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Rím 1960	Box	Do 60 kg	J. Torma	1. kolo
	Cyklistika	Tandem	J. Miklusica D. Škvarenin	semifinále
	Kanoistika	K ₂ 1 km	F. Řiha F. Vršovský	6
	Atletika	200 m	V. Mandlík	diskvalifikovaný
		400 m	Z. Váňa	rozbeh
		5 km	J. Bohatý	9
		20 km chôdza	L. Moc	8
		50 km chôdza	L. Moc	11
		50 km chôdza	J. Doležal	17
		Vrh guľou	J. Skobla	9
		Štafeta	Z. Váňa	rozbeh
		4 x 400 m	J. Šlégr J. Jirásek J. Trousil	rozbeh
	Plávanie	200 m prsia	V. Svozil	rozplavba
		200 m prsia	P. Pazdírek	semifinále
	Strel'ba	Velkorážna terčovnica	V. Stibořík	6
	Športová gymnastika	Družstvá	F. Daniš J. Šťastný J. Bim P. Gajdoš J. Trmal L. Pazdera	4
			F. Daniš	15
		Jednotlivci viacboj	J. Šťastný	18
			P. Gajdoš	28
			J. Trmal	33
L. Pazdera			54	
Prostné		J. Šťastný	6	
Veslovanie	Dvojskit	V. Kožak	1	
	Osma	J. Lumdak B. Janoušek L. Pojezdny V. Pavkovič	3	
Vzpieranie	Do 37 kg	Z. Otahl	7	
	Do 90 kg	Z. Srstka	9	

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Tokio 1964	Cyklistika	4 km jednotlivci	J. Daler	1
		4 km družstvá	J. Daler	štvrt'finále
		Cesta	J. Daler	67
		1 km	J. Pecka	5
	Futbal		J. Brubovský J. Geleta K. Knesl	2
	Kanoistika	Dvojice	M. Houzin R. Pěhkava	2
	Aletika	1 500 m	J. Odložil	2
	Plávanie	100 m voľný spôsob	J. Vágner	semifinále
		100 m voľný spôsob	P. Lohnický	rozplavba
		200 m voľný spôsob	P. Lohnický	rozplavba
	Strel'ba	Rýchlopaľná pištoľ	L. Falta	9
		Ľubovoľná pištoľ	V. Kudrna	18
		Veľkorážna terčovnica	V. Stibořík	20
		Ľubovoľná malorážka	V. Stibořík	28
	Športová gymnastika	Družstvo	B. Mudřík L. Pazdera V. Kubička K. Klečka P. Gajdoš	6
			B. Mudřík L. Pazdera	30 36
		Viacboj jednotlivci	V. Kubička	44
K. Klečka			45	
P. Gajdoš			106	
Volejbal	Družstvo	K. Paulus V. Šmídl	2	
Vzpieranie	Do 75 kg	Z. Otahl	5	
Squaw – Valley 1964	Hokej	Družstvo	J. Holík J. Klapač L. Šmíd	3
	Lyžovanie	Skok stredný mostík	J. Matouš	4

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Mexico City 1968	Cyklistika	Cesta	J. Smolik	23
		4 km družstvá	J. Daler F Řezáč	štvrt'finále
	Futbalisti	Družstvo	S. Štrunc L. Petráš J. Jarabinský	vyrađený v skupine
	Kanoisti	K ₁ 1 km	J. Čtvrtečka	4
		K ₂ 1 km	R. Pěnkava S. Skarupský	diskvalifikovaný
	Lahká atletika	1 500 m	J. Odložil	8
		800 m	T. Jundgirth	rozbeh
	Strel'ba	Lubovoľná malokalibrovka v ľahu	J. Kúrka	1
		Lubovoľná malokalibrovka 3 polohy	J. Kúrka	29
		Rýchlopalná pištoľ	L. Falta	12
		Veľkokalibrová terčovnica	L. Falta	12
		Lubovoľná pištoľ	J. Veselý	27
		Lubovoľná malokalibrovka 3 polohy	J. Navrátil	39
	Športová gymnastika	Družstvo	V. Kubička F. Bočko O. Mudřík M. Netušil	4
			V. Kubička F. Bočko	19
		Jednotlivci viacboj	F. Bočko	22
			O. Mudřík M. Netušil	28 37
	Veslovanie	Osma	O. Mareček J. Plak J. Kuba J. Wallišek	5
		Skit	V. Kozák	9
	Volejbal	Družstvo	J. Smolka J. Zajíček	3

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Grenoble 1968	Hokej	Družstvo	J. Holik J. Hrbatý J. Klepač J. Kuchta J. Suchý	2
	Lyžovanie	Združený	T. Kučera	4

Tučným sú vyznačení pretekári zo Slovenska. V prípade K. Divína a J. Tormu išlo o slovenských repatriantov narodených v Maďarsku a F. Reich je narodený na Slovensku, ale má českú národnosť.

Tabuľka č. 2

Batéria testov 1961

Disciplína	Veková skupina	Hodnotenie			
		Výborne 5 bodov	Dobre 4 body	Vyhovujúci 3 body	Nevyhovujúci 0 bodov
Hod granátom do diaľky	I	55 m	50 m	45 m	Menej ako 45 m
	II	45 m	40 m	35 m	Menej ako 35 m
Skok do diaľky	I	4,70 m	4,50 m	4,30 m	Menej ako 4,30 m
	II	4,40 m	4,10 m	3,80 m	Menej ako 3,80 m
Šplh na lane bez prírazu	I	5 m	4 m	3 m	Menej ako 3 m
Šplh na lane s prírazom	II	5 m	4 m	3 m	Menej ako 3 m
Beh na 100 m	I	13,3	13,8	14,3	Menej ako 14,3
	II	14,0	14,5	15,0	Menej ako 15,0
Plávanie na 100 m voľný spôsob	I	2:00	2:15	2:40	Viac ako 2:40
	II	2:10	2:30	2:55	Viac ako 2:55
Zrýchlený presun na 5 km	I	30 min	33 min	36 min.	Viac ako 36 min.
	II	34 min	37 min	40 min.	Viac ako 40 min.

Hodnotenie: výborne - pri súčte bodov najmenej 27
dobré - pri súčte bodov najmenej 22
vyhovujúco - pri súčte bodov najmenej 17
nevyhovujúco - pri menšom počte bodov ako 17

- 1. skupina do 36 rokov
- 2. skupina 36 - 46 rokov
- 3. skupina 47 - 55 rokov

Tretia skupina nepodliehala preskúšaniam.

RECENZIE

HEIMANN, Mary. *CZECHOSLOVAKIA. THE STATE THAT FAILED.* New Haven and London : Yale University Press, 2009, 406 s. ISBN 978-0-300-14147-4

Autorka je britská historička, absolventka Oxfordskej univerzity; jej hlavnou špecializáciou sú dejiny katolíckej cirkvi v Anglicku, ale sa venuje aj „Československu v dvadsiatom storočí 1918–1992“, ako uvádza jej stránka na webe University of Strathclyde (akoby bolo bývalo Československo aj v nejakom inom storočí).¹ Publikovala výsledky svojich výskumných prác z oblasti „cirkevných, kultúrnych a intelektuálnych“ dejín. Časom ju však tak „fascinovalo“ Československo ako vyučovací experiment a prostriedok, ako oživiť študentom medzinárodné vzťahy dvadsiateho storočia, že všetko iné opustila, naučila sa po česky a presťahovala sa do Českej republiky (pobývala v Prahe, Poděbradoch, Brne a možno bola aj na Slovensku v Bratislave), kde strávila dva roky pohrúžená do „*intensive archival research*“. V súčasnosti pôsobí na spomenutej univerzite v Glasgowe, kde podľa informácie na záložke tohto jej diela prednáša zmes anglických intelektuálnych a európskych politických dejín.

Kniha Mary Heimann je rozdelená do 11 kapitol, na jej konci je poznámkový aparát k jednotlivým kapitolám, zoznam prameňov a literatúry a tiež register. Publikácia obsahuje 324 strán textu a 32 strán poznámok, 4 mapky, 18 fotografií a 31 strán zmiešaného menného a vecného registra.

Pri čítaní tohto rozsahom veľkého, ale obsahom veľmi skromného, maximálne neobjektívneho až diletantského spisu, o „štáte, ktorý neuspel“, čitateľ nevdojak začne uvažovať aj nad tým, že koľko odvahy a až prebujneného sebavedomia musí mať človek, ktorý o svojej vlastnej práci napíše, že „*A particularly Habsburg way of conceiving of national identity – as tied to language and culture even more than to race or religion – ended twice in the creation, and twice in the destruction, of a state called Czechoslovakia. It also led its peoples into authoritarianism, demagoguery and caused millions unnecessary suffering. It is time to abandon the whig interpretation of Czechoslovak history.*“ (s. 324). V tejto súvislosti si možno položiť otázku, ak sa M. Heimann prihovára za opustenie ľavicového alebo pokrokového výkladu československých dejín, či je naozaj vhodné na začiatku 21. storočia snažiť sa takúto interpretáciu nahradiť akýmsi reakčným, extrémne pravicovým a jednostranným prístupom namiesto pokusu o objektívne hodnotenie? Je až smiešne autorkino tvrdenie, vraj Česi a Slováci majú podobný spôsob prístupu k národnej identite, aký mali Habsburgovci. Podobnými „duchaplnými“ tvrdeniami sa hemžia desiatky strán tohto spisu.

No, ale potom by sme sa mohli opýtať, načo zaznamenávať takýto pamflet vo vedeckom periodiku zameranom na dejiny a ich objektívny, seriózný výskum? Nuž preto, lebo v tomto prípade si ani recenzenti tohto diela nespĺnili svoju úlohu, naopak, dali sa celkom oklamať tvrdeniami autorky o „*podrobnom výskume v archívoch a knižniciach*“ a vo svo-

¹ <http://www.strath.ac.uk/humanities/courses/history/staff/heimannmarydr/>

jich hodnoteniach (informuje o tom aj záložka publikácie) uviedli, že je to nielen vedecký spis založený „na archívnych dokumentoch“, ale dokonca „konečná, definitívna, najlepšia“ podoba politických dejín Československa (!).² Autorka vraj, okrem iného, odhaľuje aj Alexandra Dubčeka, ktorý je považovaný za národného hrdinu a štandardného nositeľa demokracie, pričom on bol len „aparátčikom“ bez akýchkoľvek princípov. Táto prelomová (!) práca „*should become the standard history of Czechoslovakia for years to come*“. Dúfajme však, že sa tak nestane. A aj preto sa touto publikáciou treba zaoberať, lebo vyšla pod hlavičkou renomovanej Yalskej univerzity v anglickom jazyku a bude teda dlhý čas ovplyvňovať nielen mnohých mladších historikov a študentov neovládajúcich češtinu alebo slovenčinu, ale aj širšiu verejnosť a komunitu záujemcov o dejiny Československa a dejiny strednej Európy nielen v anglosaskom svete. Aj reklama na záložke knihy veľmi „zasvätené“ informuje budúceho čitateľa, že vraj ide o „*groundbreaking history, based on archive sources*“ a autorka „*controversially argues against the simplistic Western view of Czechoslovakia as a plucky little country unfortunate in its neighbours which was sacrificed first to Hitler and then to Stalin.*“ M. Heimann teda prináša argumenty proti takému pohľadu, že Československo bolo iba malou odvážnou krajinou, ktorá nemala šťastie na susedov a obetovali ju najprv Hitlerovi a potom Stalinovi...

Nuž, ak to tak nebolo, aké našla Mary Heimann vlastne argumenty pre svoje celkom opačné stanovisko? Veď podľa nej hlavným vinníkom mníchovskej krízy bol český a slovenský šovinizmus, a nie Hitlerove agresívne plány, o ktorých dnes môže pochybovať už len malé dieťa, ale nie historik akéhokoľvek zamerania (úvod, s. xx). V ďalšom texte budem dokumentovať ono „archívne štúdium“ autorky a jeho výsledky. Uvediem aj ten archívny materiál, o ktorý sa autorka „opiera“ pri tomto vraj prevratnom diele o dejinách Československa, ktoré si robí nároky dať za nesprávnym hodnotením tohto neúspešného umelého štátu vytvoreného len na základe intríg a propagandy definitívnu bodku a uviesť ho na správnu mieru. Lebo podľa Mary Heimann išlo o štát, ktorý nebol len obeťou, ale aj páchatelom netolerantného nacionalizmu a české a slovenské úradné miesta nesú spoluzodpovednosť spolu s veľmocami nielen za mníchovskú krízu, ale tiež za vojnové prenasledovanie Židov a Rómov, za brutalitu povojnového vyhnania Nemcov a Maďarov (a vlastne etnickú čistku), za pád či neúspech Pražskej jari (!), a aj za pochmúrnú realitu československého komunizmu.

Ak by som mal stručne a jasne zhodnotiť prácu M. Heimann, musím napísať, že išlo o úplne zbytočne vynaloženú námahu. Autorka neprispela k objektívnemu poznaniu dejín Československa ničím novým a v podstate len zhrnula názory a stanoviská sudetonemckých a maďarských kritikov Čechov a Slovákov, pričom je prirodzené, že sama ako cirkevná historička nezabudla pridať ani kritické protičeskoslovenské postoje najreakčnejších náboženských kruhov (najmä katolíckych a kalvínskych). Ale výsledok (podľa informácie v úvode knihy) jej dvojročného úsilia je naozaj taký tristný, že v takomto prípade sa celkom

² REISZ, M. The mythbuster. Online: <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storycode=Book+Review+Mary+Heimann,+Czechoslovakia:+The+State+That+Failed>. London : Yale University Press, 2009, 409340, FOGARTY, R. S. Book Review : Mary Heimann, Czechoslovakia : The State That Failed. London : Yale University Press, 2009. In. *European History Quarterly*, vol. 41, July 2011, Nr. 3., *Ms Heimann ably highlights the holes and contradictions in Czechoslovak history. Her archival research and attention to detail is exemplary.* 'Economist', 21st November 2009, 'For anyone with a serious interest in Czech history, this is an essential work.' KUZNIK, F. *The Prague Post*, 24th March 2010 atd.

opodstatnene poukazuje na škodu spôsobenú prírodou výrubom stromov na výrobu takýmto obsahom potlačeného papiera. Inak to ale ani nemohlo dopadnúť, ak si uvedomíme nielen veľké časové rozpätie, ale predovšetkým veľkú zložitosť pertraktovanej problematiky, kam patria nielen pomery v mnohonárodnostnom Rakúsko-Uhorsku minimálne od roku 1867, prvá a druhá svetová vojna, školstvo, kultúra, ekonomika, štatistika, voľby, roky 1948, 1968 či 1989, československé légie, pozemková reforma, dejiny politických strán a mnohé ďalšie. Ale ani to nestačí, autorka sa púšťa vo svojich dobrodružných výskumných hypotézach až do obdobia Samovej ríše a aj „väčšej“ Moravy, teda podľa nej „Greater Moravia“, hoci v angličtine je už dávno všeobecne akceptovaný termín Great Moravia (Veľká Morava).

Každému z týchto čiastkových problémov sa mnohí naši slovenskí alebo českí špecialisti musia venovať celé roky, ak nie celoživotne, aby prenikli do ich hĺbky a poznali ich vo všetkých súvislostiach. Žiadnemu odborníkovi nie je potrebné zdôrazňovať ani vysvetľovať, že takmer všetky tieto okruhy otázok si vyžadujú mnohoročné štúdium, osobné skúsenosti, znalosti reálií nielen českého a slovenského, ale aj nemeckého, poľského, maďarského a aj rusínskeho, ukrajinského a ruského prostredia. To nikto nemôže zvládnuť za kratučké dva roky, z ktorých Mary Heimann ešte k tomu časť venovala aj jazykovému štúdiu, hoci češtinu sa už učila aj predtým v Británii. Strávila údajne aj veľa času štúdiom v našich knižniciach a archívoch, medzi ktorými uvádza aj Slovenský národný archív, ale v poznámkovom aparáte napríklad ku kapitolám 1 – 5 (ale ani k ďalším) sa žiadny slovenský archív, žiadne archívne fondy uložené na Slovensku nevyskytujú, hoci v úvode ďakuje anonymnému štábu Slovenského národného archívu za pomoc. Spracúva väčšinou materiály druhotné: memoáre, tlač a odbornú literatúru, pričom je jej zoznam veľmi rozsiahly a mala by čo robiť, aby za dva roky všetku tú knižnú a časopiseckú produkciu naozaj, čo aj len zbežne, prečítala, hoci z nej chýbajú mnohé dôležité práce najmä v českom a slovenskom jazyku (napríklad práce Zdeňka Tobolku, Milady Paulovej, Karola Medveckého, Štefana Janšáka, Roberta Kvačka, Lóranta Tilkovského, Martina Vietora, Aleny Bartlovej, Mariána Hronského, Milana Zemka, Petra Zelenáka, Jaroslava Opatá, Stanislava Poláka, Romana Holca, Natálie Krajčovičovej atď.). To isté sa týka aj literatúry o Podkarpatskej Rusi, kde sa takmer vo všetkom opiera o práce Paula Roberta Magocsiho a Vincenta Shandora, ale o žiadnu prácu súčasného českého, slovenského (Matoušek, Pop, Švorc) alebo ukrajinského historika (Vereš, Tokar, Hrančak, Chudanyč, Goľdmaš a iní).³ Je potom pochopiteľné, že pri svojom apriórne negatívnom a účelovom (k cirkevnej historičke sa celkom opodstatnene hodí aj termín jezuitskom) prístupe k téme svojej knihy, nemohla dospieť k iným tvrdeniam, ako len k tým, že napríklad československé zahraničné vojsko – légie bola len propaganda určená na demoralizáciu rakúsko-uhorskej armády, že Masaryk bol nacionalista, že v rokoch 1945 – 1948 boli násilne vyhnaní Nemci a Maďari (pričom nie je schopná rozlíšiť odlišnosti medzi týmito dvoma etnikami a prístupom k nim v Čechách a na Slovensku) a mnohé iné. V prípade cirkevnej historičky je úplne nepochopiteľné, že sa napríklad pri Jánovi Husovi či Petrovi Chelčickom a v časti svojej knihy, kde sa zmiňuje o stredovekých herézach, neopiera aj o české monografie, či už dvojice Vlastimil Kybal – Václav Novotný, alebo o práce popredných znalcov husitského hnutia Jaroslava Macka, alebo Františka Šmahela, ale uspokojuje sa s anglicky písanými prehľadnými prácami, či do-

³ ŠNICER, I. Ukrajinská historiografia o okupácii Zakarpatskej Ukrajiny a štátoprávnom postavení podkarpatského územia v rokoch 1939–1944. In MITÁČ J. (zost.). *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, s. 262-272.

konca niekoľkostranovými informáciami v encyklopédiách (J. R. Strayera a M. Lamberta).

Ľudia sú omylní a každý z nás robí menšie i väčšie chyby. Je však rozdiel, ak ide o chybu neúmyselnú a náhodnú a na druhej strane o chyby, ktoré prezrádzajú nedostatočnú orientáciu v materii, úmyselnú tendenčnosť a neobjektívny prístup. Autorka sama podáva dôkazy o tom, ako hlboko sa jej podarilo preniknúť do problematiky na mnohých miestach svojej „najlepšej“ histórie neúspešného československého štátu. Na strane 5 sa napríklad zmieňuje o Pressburgu/Prešporku, pričom Pozsony uvádza až na strane 12, a pripomína, že mesto obývalo obyvateľstvo hovoriace väčšinou nemecky a maďarsky, ale napriek tomu mu v roku 1919 dali podľa nej slovansky znejúce meno Bratislava. O tom, že už k roku 907 je v Salzburských análoch zmienka o Brezalausburcu a ani o nejakom Braslavovi, tým menej o Poznanovi či Hont–Poznanovcoch⁴ nemá ani tušenie, rovnako ako o tom, že už Šafárik a štúrovci používali tiež ten slovansky znejúci názov, ktorý podľa nej zaviedli až v roku 1919. Tu sa ale mohla zmeniť aj o iniciatíve pomenovať mesto názvom „Wilsonovo mesto“ alebo Wilsonov, čo by bolo pre anglosaský svet iste zaujímavé, pretože sa na to už pozabudlo. Podľa autorky boli Slováci obyvateľmi uhorských (či maďarských) vysočín (Hungarian highlands), čím myslí asi Felvidék, a vôbec nič nevie o státisícoch Slovákov južne od Dunaja a Ipľa, v Budapešti, alebo na Dolnej zemi. Na strane 7 sa dozvedáme preverate novú a veľmi závažnú informáciu, že územie označené ako „Slovensko“, bolo tak nazvané len po prvej svetovej vojne. Heimann poučuje aj o tom, že slovenskí nacionalisti verili, že sú potomkami „slovanského“ a „kresťanského“ štátu „Väčšia“ Morava z dvoch dôvodov. Jednak, aby mohli poukazovať na to, že boli tisíc rokov utláčaní a jednak preto, aby mohli katolíci aj protestanti tvrdiť, že kresťanstvo a slovanský jazyk sú dve strany jednej nacionalistickej mince. Keď sa už toľko zmieňuje o Morave, mohla by tu uviesť aj to, že sa staroslovenčina stala (jav celkom výnimočný) v 9. storočí štvrtým liturgickým jazykom – popri hebrejčine, gréčtine a latinčine – ale to sa jej anglosaskí čitatelia nedozvedia, zato o českom a slovenskom nacionalizme a šovinizme čítajú na každej strane.

Autorka nedokázala zvládnuť ani základnú orientáciu v mnohých faktoch, za ktorých neznalosť, alebo skonfundovanie sa dáva nedostatočná u nás už na základnej škole: Samov štát vraj existoval v 9. storočí (s. 7), bibličtinu vraj používali len protestanti a bernoláčtinou sa zase písali len náboženské traktáty (s. 12). Maticu slovenskú podľa nej zatvorili v roku 1874 a keďže Vavro Šrobár, Pavel Blaho a aj Anton Štefánek boli podľa nej všetci slovenskí luteráni (!), bol potom celkom logicky aj *Hlas* protestantský časopis (s. 17). Podľa autorky úloha légii, s ktorými je spojených „mnoho heroických legiend“, bola viac propagandistická ako vojenská (aj keď spomína napríklad bitku pri Zborove) a ich úlohou bolo v prvom rade demoralizovať (!) krajanov v rakúsko-uhorskej armáde, väčšina ktorých (tú pravdu však nikto nepopiera) naďalej poslušne bojovala za Habsburgovcov (s. 32). Vôbec nespomína to, že väčšina legionárov boli skutoční vlastenci, a preto išli do odboja doma alebo za hranicami opäť aj v rokoch druhej svetovej vojny a padol ich v nej podstatne väčší počet, alebo zomreli v nacistických koncentračných táboroch (napríklad Ivan Markovič). Načo by to aj spomínala, veď by tým oslabilu svoju argumentáciu, že légie boli len propaganda.

Je veľa pravdy v tom, že sa vraj čitateľ tejto knihy dozvie o Československu také veci, o ktorých nič netušil a mnohé informácie sú tu podávané inak, ako ho to učili na strednej škole. Viaceré kapitoly prezrádzajú ťažký intelektuálny zápas Mary Heimann so zvolenou témou, ktorej zložitost' bola očividne nad jej sily a obvykle nad ňou aj víťazí v takom sme-

⁴ LUKAČKA, J. *K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov*. Online: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/lukacka.pdf

re, že nedokázala do nej nielen hlbšie preniknúť, ale ani sa len orientovať v základných veciach. O tom, ako Heimann ani zďaleka nepochopila význam a príslušné proporcie prelomových období dejín českého a slovenského národa, svedčí napríklad aj to, že v registri máme odkaz na Luxemburskú dynastiu (s. 392) – Ján Luxemburský, Karol IV. a Žigmund Luxemburský (tá „líška ryšavá“), o ktorej píše na stranách 6 a 7 – ale nenájdeme tam zmienku napríklad o Luhačoviciach, hoci táto kniha je o „neúspešnom“ Československu, a nie o stredovekej slávnej ére Českého kráľovstva. Pre Heimann nebolo predsa potrebné zdôrazňovať to, čo pomáhalo pripravovať pôdu pre vznik toho štátu, o ktorom napísala knihu, ale ktorý napriek tomu, tak veľmi nemá rada.

Zdá sa jej, že všetko, čo si prečítala v sekundárnych prácach, alebo všetko, o čom len počula počas svojho dvojročného pobytu v Čechách pochopila, ale opak je pravdou. Tu sa najviac prejavuje jej absolútna neznalosť oných archívnych prameňov, na ktoré sa opakovane odvoláva ako ona, tak aj jej recenzenti.⁵ Veľa jej chýba, ako už bolo spomenuté, aj zo základnej literatúry a napríklad zo slovenských novín pozná len *Pravdu a Slováka*, oveľa dôležitejšie *Národné noviny*, *Slovenský týždenník* alebo *Slovenský denník* nepozná. Na Pribinových oslavách v Nitre 13. – 15. augusta 1933 nebolo 150 000 ľudí, ako uvádza autorka (s. 74). Podľa odhadov to bolo 30 000 – 100 000 ľudí, pričom pravdepodobnejšia je skôr tá nižšia ako vyššia hranica a stíhaných bolo 98 osôb (Heimann uvádza, že zatkli 150 ľudí).⁶

Názorným prejavom jej skutočnej odbornosti, ale aj hierarchie ideových a morálnych hodnôt je to, ak o československých parašutistoch, ktorí v máji 1942 v Prahe potrestali zločincina Reinharda Heydricha, na stranách 137 – 139 opakovane píše ako o úkladných vrahoch (assassins) a o tejto regulárnej vojenskej operácii československých vojakov (pritom oni už pred svojím odchodom na misiu z Anglicka veľmi dobre vedeli, že z toho nemôžu vyviaznuť živí) ako o úkladnej vražde (assassination). Hoci to možno prekladať aj ako atentát, v prvom momente každého napadne len ten úkladný vrah. Celkom iste by bolo v tejto súvislosti vhodnejšie písať o tejto akcii, ak už nie ako o „execution“, tak aspoň „killing“. Do tejto línie autorkinho výkladu potom zapadá aj potrestanie vojnových zločincov po roku 1945 (hoci nemožno poprieť, že v dôsledku vojny trpeli aj mnohí nevinní Nemci a Maďari), čo sú podľa nej len etnické čistky (kapitola 6). Vojenských aj iných historikov iste prekvapí jej „objav“, že nielen Rumunom, ale aj Maďarom sa podaril ich „odskok“ od Hitlera a zmenili strany od Osi k Spojencom (! s. 141), zatiaľ čo Tiso sa s ním spojil tak tesne, že...

Podobne ako iní autori tohto typu, ani M. Heimann sa ani len náznakom nenamáha poukázať na to, že to, čo sa po prehratej vojne v rokoch 1945 – 1948 dialo Nemcom a Maďarom zo strany niektorých Čechov a Slovákov, robili oni Čechom a Slovákom už na jeseň 1938 (a hlavne potom v období 1939 – 1945) v čase mieru a bez toho, že by Československo vojnu prehralo. Nielen západní spojenci obetovali Československo, ale ono sa aj samo obetovalo pod tlakom nezmeniteľného súbehu zložitých okolností. A nebolo to zo zbabelosti, ako sa tvrdilo vtedy a tvrdí sa to na mnohých stranách aj dnes, pretože, keď nastal čas

⁵ Podľa bádateľských listov archivovaných v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave M. Heimann nikdy v období od roku 1992 až do vydania jej „konečnej, definitívnej, najlepšej“ hlboko „researched and highly readable“ histórie toho strašného a neúspešného štátu Československo, aby sa mohla stať autorkou týchto „groundbreaking“ československých dejín nebola, a teda nič tam neskúmala a žiadny fond tam neprebádala. Tento ústav však vo svojej knihe napriek tomu uviedla zrejme z toho dôvodu, aby jej nikto nemohol vyčítať, že slovenské archívne fondy vynechala. Takýto prístup je úplne detinský, veď každý relevantný odborník vie, že bádanie sa dá doložiť alebo vyvrátiť podľa bádateľských listov. (Tu ďakujem pracovníkom SNA, ktorí mi moje úvodné podozrenie aj potvrdili na základe svojej evidencie.)

⁶ BARTLOVÁ, A. *Využitie tradícií a jubilejných osláv v propagačnej politike HSLŠ v prvej polovici 30. rokov 20. storočia*. Online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2004/08Bartlova.html>

bojovať, českí aj slovenskí vlastenci bojovali ako doma, tak aj na zahraničných frontoch. Pravda, Mary Heimann necíti potrebu to zdôrazniť (spomína ako Lidice, tak aj Ležáky, ale boli aj Tokajik, Kľak, Ostrý Grúň, Baláže, Kalište a ďalších viac ako 100 vypálených českých, moravských a slovenských dedín)⁷ a ani pripomenúť obeť českého a slovenského odboja, a ak, tak len v takom kontexte, že boli zbytočné. Ako SNP, tak aj český odboj popisuje nanajvýš povrchno a stručne. A pri SNP sa nezabudne zmieniť aj o tom, že vraj, aký je to len zavádzajúci názov, veď krajina bola okupovaná až po porážke tejto rebélie (! s. 142) a Golian bol podľa nej už počas prípravy povstania plukovníkom. Samozrejme, musí sa otrieť aj o padlých na Dukle, ktorá sa podľa nej stala podobným propagandistickým „nacionalistickým“ heslom ako bitka pri Zborove z 1. svetovej vojny (s. 143). Tak isto je podľa tejto ostrovtipnej logiky aj Košický vládny program, kde sa hovorí o potrestaní domácich kolaborantov ako z radov Čechov a Slovákov, tak aj z radov Nemcov a Maďarov, pre Heimann len príležitosťou zbaviť štát všetkých Nemcov a Maďarov a vytvoriť národný štát Čechov a Slovákov. To však vôbec nie je pravda a aj súčasnosť to potvrdzuje, pretože Maďari a Nemci dnes žijú ako v Čechách, tak aj na Slovensku, hoci Nemcov v Čechách zostalo len minimum (s. 145). Podľa tejto autorky bolo v májovom Pražskom povstaní zbytočne zabitých 1 693 Čechov a 935 Nemcov, čo podľa nej, ale nezavinila úplne zbytočná snaha Nemcov bojovať aj po tom, čo 2. mája 1945 už začalo platiť priméрие, ale nedostatok podpory Spojencov (s. 148).

Na záver, ak by sme vyšli z titulku knihy, že Československo – aj keď ani ono nebolo dokonalé, zápasilo v rôznych obdobiach tragického 20. storočia, ktoré ho stavali pred rozdielne výzvy, s mnohými problémami a malo aj veľa chýb – bol štát, ktorý neuspel, treba pripomenúť, že to ani zďaleka nebol taký neúspešný a zlý štát, ako to vykresľuje autorka. Bol to štát, ktorý vznikol po dlhom úsilí predkov dnešných generácií žijúcich na oboch stranách rieky Moravy a stal sa domovom nielen pre Čechov, Slovákov a Rusínov, ale aj pre tu žijúce národnosti, teda aj pre Nemcov, Maďarov atď. Bola to voľba zaslepených politických predstaviteľov týchto menšín, že sa k Československu postavili nepriateľsky a pomáhali ho zničiť. Až na jeseň 1938 a v ďalších rokoch nastali pre jeho obyvateľov, vrátane národností, tragické časy dvoch totalitných režimov. Pre Slovákov znamenala Československá republika zavŕšenie ich národnej emancipácie a položenie základov aj pre ich budúcu štátnu emancipáciu. V priebehu trištvrte storočia sa slovenský národ premenil z nesvojprávneho objektu, ktorého samotná existencia sa popierala, v platného člena európskeho spoločenstva, vznikli tu slovenské školy, kultúrne ustanovizne, samospráva. Politicky, hospodársky a kultúrne Slováci aj za pomoci vyspelejšieho a silnejšieho českého národa, zastavili svoje zaostávanie a dobehli ostatné civilizované národy vo svojom okolí. Tento v podstate veľmi krátky proces, by bez Československa bol len ťažko predstaviteľný. Národnostné menšiny mali v Československu napriek všetkým kritikám často dokonca priaznivejšie podmienky pre svoj všestranný rozvoj ako vo svojich materských krajinách, žili v lepších sociálnych hospodárskych i kultúrnych pomeroch, na čo poukazovali už mnohí súčasníci v rokoch 1918 – 1938.⁸ V článku renomovaného maďarského spisovateľa Zoltána Fábryho, ostrého kritika osudu Maďarov v Československu v období 1945 – 1948⁹, sa dokonca uvádza citát z maďarského periodika *Egyetemi Híradó*, ktoré po Viedenskej arbitráži konštatovalo, že

⁷ VRAŽDA, D. *Vypálené obce dostali medaily*. In SME, 19. 3. 2010.

⁸ FÁBRY, Z. *Masaryk magyar emléke*. (Masarykova maďarská pamiatka.) In FÁBRY, Z. *Merre vagy Európa? Kisebbségek a vádlottak padján*. (Ktorým smerom si Európa? Menšiny na lavici obžalovaných.) Pozsony (Bratislava) : Pannónia Kiskönyvtár, 1991, s. 30-33. Článok pôvodne vyšiel v novinách Új Szó 7. 3. 1950.

⁹ FÁBRY, Z. *Obžalovaný prehovori*. Bratislava : Kalligram, 1994.

je „tragické, že napríklad stupeň zaškolenia a vzdelanosti Maďarov žijúcich pod českým útlakom (tzn. v Československu v rokoch 1918–1938 – pozn. F.V.), predovšetkým roľníctva je oveľa vyšší ako u obyvateľstva Dolnej zeme, v okolí Segedína alebo v ktoromkoľvek kraji materskej krajiny!“ (tzn. potrianonského Maďarska – pozn. F.V.).¹⁰ To ostatne konštatujú aj oficiálne materiály maďarských úradov z tohto obdobia.¹¹ Ak sa tento štát dnes len kritizuje ako „neprirodzená alebo chybná konštrukcia“, treba brať do úvahy aj krátky čas, ktorý bol napriek všetkým jeho chybám, ale predsa len demokratickému Československu daný, a merať ho nie dnešnými očami, ale porovnávať ho aj s jeho okolím v prvej polovici 20. storočia.

Ferdinand Vrábek

RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *JAN FERAK A TI DRUZÍ. ČESKOSLOVENŠTÍ INTERGRIGADISTÉ, LETCI A LETOUNY V OBČANSKÉ VÁLCE VE ŠPANIĚLSKU 1936-1939.* Cheb : Svět křídel, 2012. 744 s., ISBN 978-80-87567-07-4

V marci tohto kalendárneho roka sa mi na stôl dostala nová odborná publikácia pod názvom *Jan Ferak a ti druzí s podtitulom Českoslovenští intergrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936-1939*. Autori, Jiří Rajlich a David Majtenyi, ako už napovedá názov publikácie, upriamili obsah diela nielen na objasnenie životných osudov niektorých Čechov a Slovákov, ktorí sa aktívne zúčastnili španielskej občianskej vojny v rokoch 1936 – 1939, a ktorí mali vo vlasti, resp. v Španielsku, osobnú skúsenosť s letectvom a lietaním, ale podrobne rozpracovali aj problematiku československej materiálno-technickej pomoci legítimnej vláde Španielskej republiky formou fiktívneho predaja leteckého materiálu Estónsku.

Už po prelistovaní rozsahom objemnej, viac než sedemstostranovej odbornej publikácie z chebského nakladateľstva Svět křídel bolo zrejme, že svoju osobitú pečať jej nezameniteľne „vtlačil“ súčasný najvýznamnejší český letecký historik Jiří Rajlich, riaditeľ historicko-dokumentačného odboru Vojenského historického ústavu v Prahe. Chronologické priblíženie najdôležitejších historických medzníkov vojny, dopĺňajúce sprievodné texty, podrobné biografické portréty vybraných historických osobností, prehľadný poznámkový aparát, veľké množstvo dobových fotografií (časť z nich doslova raritných) s podrobným popisom a rozsiahly prehľad použitých domácich a zahraničných prameňov, to sú neprehliadnuteľné znaky Rajlichových odborných prác, ktoré v uplynulom období s úspechom vydali nielen české, ale aj viaceré zahraničné vydavateľstvá.

Po dôkladnom oboznámení sa s obsahom ich diela možno konštatovať, že ťažisko precíznej vedeckej práce je postavené na kritickej analýze publikovaných informácií o nevšednom osude letca Jana Feráka, ktorý nebol v minulosti českým a slovenským milovníkom leteckej literatúry neznámy. Oboznámili sa s ním nielen na stránkach niekoľkých populárnych publikácií a statí venovaných jeho osobe, ktoré vyšli v povojnovom období, ale po prvýkrát už na konci 30. rokoch minulého storočia z článkov, ktoré na základe jeho osobných zážitkov boli publikované v časopise *Ahoj*.

¹⁰ FÁBRY, Z. *Jarossizmus*. In FÁBRY, ref. 5, s. 71-74, 73.

¹¹ Maďari z južného Slovenska sa často na nové pomery po Viedenskej arbitráži a pripojení rozsiahlych území ČSR k Maďarsku (1938) sťažovali rôznym orgánom v Budapešti. Pozri: TILKOVSKÝ, L. *Južné Slovensko v rokoch 1938–1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972, s. 48- 81, najmä 50, 51, 55.

Autori, na základe profesionálnej analýzy archívnych materiálov odborne spravovaných v domácich archívoch (napr. VÚA-VHA Praha, NA Praha, ABS Praha, SOKa Všetín, ZAO-O, SOKa Kroměříž), zahraničných archívovh (napr. VHA Bratislava, RGASPI Moskva, ACIR Ženeva), štúdia odbornej literatúry a rôznych pôvodných dobových písomností, uviedli rokmi zidealizovanú ferákovskú legendu na pravú mieru, resp. ako sa uvádza v publikácii, využili bádateľskú výzvu a z väčšej časti aj „rozplietli zapletenú niť“ Ferákovho dramatického a v konečnom dôsledku aj tragického životného príbehu, ktorý sa skončil v studených vodách Barentsovoho mora.

V tejto súvislosti treba oceniť profesionálny prístup autorov, ktorí vecne, bez akéhokoľvek škandalizovania, na základe dochovaných dobových dokumentov, osvetľujú zrejmé dôvody „odchodu“ Jana Feráka z čs. brannej moci, keď z mladíckej nerozvážnosti, neuváženým páchaním drobných krádeží „stratil“ svoje krídla.

Napriek uvedeným morálnym pokleskom nad ním nevynášajú dodatočné sudy, ale vykresľujú ho ako letca nepochybne zručného, odvážneho a statočného, a to aj navzdory tomu, že značnú časť svojich hrdinských zážitkov zo španielskeho vojnového neba si pribánil, resp. privlastnil. Jeho osobnú odvahu náležite oceňujú vzhľadom na skutočnosť, že bojové lety vykonával na morálne zastaraných lietadlách republikánskeho letectva nedosahujúcich technický štandard leteckej techniky protivníka, ktorá bola podporená aj jeho kvantitatívnou prevahou.

Autorské duo na úplný záver tejto rozsiahlej a na informácie nabitej kapitoly zhodnotilo život Jana Feráka takto: ... „*Já ve svém žalozpěvu za mrtvým přítelem mohu jen prohlásit, že sice možná podle dnešních pacifistických zásad nebyl váženou osobností, rozhodně ale byl podle jakýchkoliv měřítek skutečným mužem.*“

V ďalšej časti diela predstavili čitateľovi v osobitných kapitolách životné osudy ďalších československých *Španelákov*: Andreja Beleša (1899 – 1952), Rudolfa Bolfíka (1913 – 1941), Jana Dokládala (1904 – 1938), Karola Gabulu-Kříža (1910 – 1937), Rudolfa Johna (1912 – 2000), Vincenca Kocmana (1917 – 1968), Karla Krála (1911 – 1937), Josefa Souška (1909 – 1937), Zdeňka Talaša (1910 – 1937), Jaroslava Uhlířa (1912 – 2000) a Karla Vejvodu (1905 – 1968), z ktorých sa len päťica po rôznych životných peripetiách dožila konca druhej svetovej vojny.

Poslednú časť publikácie, ako už bolo spomenuté v úvode recenzie, venovali podrobnému objasneniu problematiky dodávok leteckého materiálu legitímnej vláde Španielskej republiky formou fiktívneho predaja leteckého materiálu Estónsku.

Okrem opisu udalostí spojených s dodávkami lietadiel Aero A-101, Letov Š-231, Š-131, Š-331 a Avii Av-51 a ich pôsobeníu v Španielsku svoju pozornosť venovali aj opisom posledných pokusov Československa vo veci odpredaja morálne zastaranej leteckej techniky a materiálu „estónskemu“ záujemcovi. „*Jeho*“ zahraniční nákupcovia deklarovali seriózný záujem o také množstvo leteckej techniky a materiálu, že mnohým zainteresovaným bolo od začiatku jasné, že predaná technika nikdy nebude slúžiť tomuto oficiálnemu záujemcovi. Čs. strana však k tomuto morálnemu a de facto aj právnenému problému pristúpila, vzhľadom na značné finančné možnosti nakupujúceho, ktorý na tento účel disponoval sumou 370 miliónov Kč v britskej mene, veľmi pragmaticky, keď konštatovala, že „*nám nepřísluší zkomumati, jak bude dále s tímto materiálém naloženo, je-li skutečne určen pro vlastní potřebu kupujícího, nebo bude-li s ním dále obchodováno, až již kamkoli*“. Takto získané finančné zdroje následne hodlala investovať nielen na nákup čs. vojenských lietadiel modernej technickej konštrukcie, ktorých výkonnosť by nezaostávala za výkonmi najznámejších typov vojenských lietadiel svetových mocností, ale aj do vývoja ďalších nových prototypov lieta-

diel. Je zrejme, že takéto rozhodnutie by malo priaznivý vplyv aj na ďalší rozvoj vlastného leteckého priemyslu.

Na záver možno povedať: Rajlichovi a Majtenyimu sa podarilo spracovať vynikajúcu vedeckú publikáciu, v ktorej aj náročnému čitateľovi podali ucelený vecný a objektívny obraz o účasti Čechov a Slovákov v španielskej občianskej vojne. Zároveň na stránkach publikácie rozkryli zákulisie lukratívneho obchodu so zbraňami, v tomto prípade čitateľovi priblížili problematiku dodávok, ale aj následné použitie čs. leteckej techniky v Španielsku. A nielen to, čitateľ v publikácii nájde množstvo ďalších zaujímavých informácií o tomto krvavom konflikte, ktorý sa odohral v predvečer doposiaľ najväčšieho vojnového konfliktu v dejinách ľudstva.

Peter Šumichrast

FEST, Joachim. *HITLER: KOMPLETNÍ ŽIVOTOPIS*. Praha : Naše vojsko, 2008, 783 s. ISBN 81020609465

S trochou nadsadenia možno povedať, že o Adolfovi Hitlerovi bolo za takmer 70 rokov od jeho smrti napísané všetko. Hoci historici nie sú v otázke interpretácie kariéry nemeckého diktátora jednotní (čo je koniec koncov prirodzené), v jednom sa zhodnúť musia: jeho meno zostáva podnes výborným predajným artiklom a magnetizuje pozornosť čitateľov. Aj oproti zahraničiu pomerne chudobný slovenský knižný trh poskytuje záujemcom veľké množstvo „hitlerologickej“ literatúry. Pravda, skutočne kvalitných monografií, ktoré nenadchnú len peknou obálkou a atraktívnym titulom, je málo ako šafranu.

Autor knihy *Hitler: Kompletní životopis* Joachim Fest (1926 – 2006) zažil éru nacizmu na vlastnej koži. Napriek nepríjemným skúsenostiam s režimom Fest vo svojej tvorbe nepodľahol emocionálnym limitom a dokázal si zachovať vedecký nadhľad. Pre odmietavý postoj otca k jeho členstvu v *Hitlerjugend* bol vylúčený zo školy a štúdiá musel dokončiť na katolíckej internátnej škole vo Freiburgu. Vojenskej službe v radoch jednotiek hitlerovského Nemecka sa však vzhľadom na dátum narodenia vyhnúť nemohol. Festovo nasadenie ale nemalo dlhé trvanie a ako príslušník *Wehrmacht* bol už zakrátko po narukovaní zajatý vo Francúzsku. Po skončení vojny vyštudoval históriu, právo, sociológiu, germanistiku a dejiny umenia na univerzitách vo Freiburgu, Frankfurtu a Berlíne. Postupne pracoval vo viacerých periodikách, rozhlasových stanicích a na univerzitách.

O nesporne vysokej úrovni Festovho diela vypovedá okrem množstva pozitívnych recenzií i fakt, že pôvodné vydanie z roku 1973 vyšlo aj po vyše troch desaťročiach prakticky v nezmenenej podobe. Nekonvenčné závery odporujúce zjednodušujúcim hodnoteniam iných autorov a neštandardná kultivovanosť textu, ktorý vďaka brilantnosti autorovho štýlu dostáva miestami až umelecký nádych, ho spoločne s Alanom Bullockom a Ianom Kershawom zaraďujú do trojlístka elitných Hitlerových životopiscov. Joachim Fest sa ako *Zeithistoriker* nikdy nehlásil k žiadnej historickej škole. Vo svojej tvorbe sa neupínal na obmedzujúce metodologické či ideové princípy, a tak svojím *Hitlerom* vytvoril nový vzor modernej biografie osobnosti 20. storočia, ktorá je hutnou kombináciou tradičného pozitivizmu s prvkami psychohistórie a historickej antropológie.

Obsah diela tvorí osem „kníh“ (*Život bez cieľa, Cesta do politiky, Roky čakania, Doba boja, Uchopenie moci, Roky príprav, Víťaz i porazený a Skaza*), delených ďalej na menšie kapitoly. Okrem faktografického popisu Hitlerovho života chronologicky od detstva až po smrť sa Fest zameriava prioritne na Führerov svetonázorový vývoj, jeho vnútorný myšlien-

kový svet a tiež rysy jeho privátneho života mimo teatrálnych kulís politiky. Práve bravúrnymi psychoanalytickými exkurzmi posunul vnímanie osobnosti nemeckého diktátora do novej roviny, na úrovni vyššieho uvažovania o histórii.

Je pozoruhodné, že Fest v celom diele bilancuje skôr Hitlerove úspechy, než neúspechy. Príčiny jeho vzostupu príliš nehľadá v nemeckej spoločnosti, ale v ňom samom. Hlavnú postavu knihy prezentuje ako talentovaného politika, ktorý „vedel, ako na to“. Vedel, ako bojovať v rôznych dobách proti svojim politickým oponentom, ako úspešne riskovať a zhostiť sa všetkých ponúkaných príležitostí, no predovšetkým ako sa vcítiť do kože nemeckého národa a zachytiť jeho nálady a priania. Dokázal využiť lákadlá programov iných strán a rafinovane zmobilizovať všetky vrstvy spoločnosti od sociálne najslabších po kartelistickú smotánku. Svoje zručnosti praktizoval na celej Európe, prevrátiac na ruby celý versailleský systém. Súčasne sofistikovane, dlho bez preliatia krvi, získaval všetko, po čom zatúžil.

Ducha doby pochopil lepšie, než ktokoľvek iný a za svojimi princípmi si stál v každej jednej chvíli. Svoje zásadné rozhodnutia ľutoval len málokedy, neustúpil od predstáv „správneho“ usporiadania sveta a svojej revolúcii dominoval od začiatku až do trpkého konca. Festov Hitler nie je žiaden blázon, ale odvážny, politicky veľmi bystrý a mnohokrát drzý človek. Fest zaujímavo rozčlenil jednotlivé fázy jeho kariéry – nie podľa historických míľnikov, ale podľa dominujúcich prejavov Führerovho politického vývoja a vonkajšieho správania na:

1. Fázu príprav, ideologického zretia a politických experimentov,
2. Fázu ústrednej postavy nemeckej politiky,
3. Fázu omylov, chýb a kľčovitosti spejúcu k porážke.

Ako Fest zdôrazňuje na viacerých miestach svojho diela, Hitler bol síce vnútorne človekom 19. storočia, Nemecko však dostal do modernej doby – a to aj napriek tomu, že sa sám považoval za pešiaka „starej Európy“, za osamelého romantického hrdinu, ktorého idey zostali v konečnom účtovaní nepochopené. Pre celý antropologický rozmer biografie je typický farbistý popis alter ega, strnulej sochy, ktorú zo seba Führer vytvoril, pričom svoje pravé „ja“ zatlačil na jej úkor do úzadia. Hitler oň, zdá sa, ani nikdy nejavitel záujem. Nebol schopný žiť bežným životom; svoj život vnímal ako sériu veľkolepých predstavení pred publikom v póze neohrozeného hrdinu.

Maska, pod ktorou sa Hitler celý život schovával, úplne zruinovala jeho súkromie. Báľ sa odhalenia čo i len najmenších drobností, ktoré ho mohli kompromitovať. Čím väčšmi stúpala jeho sláva, tým väčšmi sa rozratal ľudoprázny priestor okolo neho. Izolácia mu však politicky vyhovovala a bariéru odstupeu nedokázal prekonať nik. Nemal žiadnych priateľov, všetky vzťahy s okolím boli vyložene formálne a umelé, no najtragikomickéjšie zo všetkého vyznieval jeho strach z prezradenia dôverného pomeru s Evou Braunovou. Úzkostlivo sa obával nalomenia vymodelovanej pózy posvätnéj autority. V Hitlerovej prítomnosti nebolo možné viesť normálny dialóg. Pokiaľ sa v spoločnosti dostal k slovu Führer, ostatní poslucháči boli odsúdení do role štatistov, pred ktorými si nahlas utriedoval myšlienky a stváral vízie *Neuordnungu*. V opačnom prípade sa utiahol a pohrúžil do svojho sveta a ignorujúc okolie budoval vzdušné zámky predstáv vo svojej mysli.

Fest venuje svoju pozornosť aj vykresleniu Hitlerovho zdravia a životosprávy. Ako je známe, bol zásadovým nefajčiarom, nepil, vyhýbal sa dokonca aj káve, čiernemu čaju a od 30. rokov sa vzdal mäsitej stravy. Obával sa totiž možných ťažkostí, ktoré mohli byť prekážkou pri naplňaní zaumienených cieľov. Rapidnemu zhoršeniu zdravotného stavu sa napokon beztak nevyhol, i keď ten vyplýval predovšetkým z psychických problémov a narušeného biorytmu. Najmä na konci vojny odmietal rady lekárov, uzatvoril sa do de-

presívneho prostredia berlínskeho bunkra a v obave z atentátu a infekcií nevychádzal von. Postupne upadal fyzicky i duševne, slabla mu pamäť a schopnosť sústrediť sa. Jeho reakcie boli ešte menej predvídateľné, než predtým, často sa striedali euforické stavy s cholerickými výbuchmi hnevu sprevádzané hysterickými záchvatmi bezmocného plaču.

Pri rekonštrukcii Hitlerovho myšlienkového sveta Fest veľmi svojsky, no pritom logicky a presvedčivo analyzuje inšpiratívne zdroje Führerovej politickej taktiky. Jeho interpretácia na prvý dojem môže šokovať, avšak pri hlbšom zamyslení sa mu čitateľ musí dať za pravdu. Podľa Festa Hitlerov koncept ideálnej nemeckej spoločnosti (v širšom poňatí i ľudskej civilizácie ako takej) a jeho „pozemské poslanie“ vychádzali z náboženských, presnejšie kresťanských východísk, adaptovaných podľa svojho gusta a potrieb.

Hitler, ktorý bol v mladosti vychovávaný v katolíckom duchu a formálne sa viery nikdy nevzdal, odkopíroval od cirkvi metódy kontroly a ovládania mäs. Svoje politické rozhodnutia považoval za jediné správne a neomylné, čím sa v analógii kládol na roveň pápeža stojaceho na čele vlastnej, sekularizovanej „cirkvi“ – NSDAP, resp. SS, ktorých alfu – omegu tvorilo pravidlo oddanej poslušnosti autoritám v autoritársky hierarchizovanom systéme. Sám seba pritom považoval za spasiteľa podobného Kristovi, ktorého misiou počas pozemského bytia je vykúpiť Nemecko a spolu s celým kultúrnym svetom ho zachrániť pred – jeho rétorikou povedané – zhubnými nádormi civilizácie: bolševizmom, židovstvom a rasovou nečistotou. Osobite vojnu proti Sovietskemu zväzu bral veľmi vážne ako boj dvoch svetonázorov na život a na smrť a napriek jej v podstate kolonizátorskému charakteru ju prirovnával ku križiackym výpravám. Pre operáciu „Barbarossa“ zanevrel na ostatné bojiská a vojenský neúspech považoval za najväčšie sklamanie kariéry.

Dosiahnutie spomínaných cieľov ospravedlňovalo akýkoľvek zločinný ťah, akúkoľvek akciu či lož. Ako inými slovami poznamenalo spoločne s Festom viaceró autorov, Hitler viedol svoje národnosocialistické hnutie na eschatologickom základe, tzn. seba prezentoval ako poslednú hrádzu pred príchodom mravného a duchovného úpadku, v ktorom videl životnú hrozbu pre Nemecko. Onú dekadenciu hodnotil na princípe biblického boja dobra proti zlu ako vražedný nešvár a rozhodol sa proti nemu všetkými silami bojovať.

Mnohé z Hitlerových prejavov i replík v súkromných rozhovoroch dokazujú priam jeho posadnutosť mystikou a symbolikou. Často sa pasoval do role mesiáša vyvoleného prozreteľnosťou. Politické a vojenské víťazstvá považoval za jej vôľu a vlastnú osobu za jej dieťa s epochálnym predurčením. Doslova sa vtelil do pózy náboženskej postavy: veril v neporažiteľnosť svojich ideálov a ľudia verili v neho. Širokým vrstvám Nemcov, ponížených versailleskou zmluvou a zdecimovaných dvoma ťažkými hospodárskymi krízami, dával nádej na lepší zajtrašok. Pod dojmom Hitlerových neohrozených triumfov do roku 1940 mnohí, vrátane niekdajších skeptikov, začali podliehať fáme o jeho genialite. Robert Ley svojho vodcu nazval „jediným človekom, ktorý sa nikdy nemýli“, Hans Frank „osamelým bohom“ a jeden z dôstojníkov Waffen-SS dokonca väčšou postavou, než sám Boh, pretože ten mal podľa jeho slov len 12 nasledovníkov, kým Hitler má za sebou veľký národ.

Falošná viera Führera neopúšťala do posledných dní, ani vtedy, keď sovietske tanky stáli na predmestiach Berlína. Stále veril, že ho prozreteľnosť neopustí a nedovolí, aby padol v sutinách zničenej metropoly vlastnej krajiny. Meditujúc pri obraze Fridricha Veľkého v izbe bunkra sa nostalgicky utápal v absurdných paralelách: dúfal, že podobne, ako pruskému kráľovi pred beznádejne vyzerajúcou bitkou, ktorý rovnako uvažoval nad samovraždou, aj jemu znenazdajky pomôže „boží prst“ a situáciu zvráti o 180 stupňov. Hitlerovo sebavedomie a presvedčenie o nadľudskom pôvode prerastalo všetky predstaviteľné hranice – neúspech Stauffenbergovho atentátu nielenže pripísal prozreteľnosti, ale údajne ho dokonca pokladal za znamenie o vlastnej nesmrteľnosti.

V skutočnosti sa však z Hitlera stával muž bez ideí, programu a cieľov. Prestali ho zaujímať udalosti ako také, dôležitejšie preňho bolo ich zobrazenie pred verejnosťou. Uchvátený mystickými legendami začal túžiť po katastrofe do všetkých dôsledkov, po grandióznom zániku. Pôvodne zamýšľal uniknúť do svojho horského sídla Obersalzberg a odtiaľ pokračovať v boji do posledného muža. Na apel Goebbelsa však napokon zotrval v Berlíne, nad ktorým mal prevziať osobné velenie a v závere bojov padnúť na jeho troskách, čo malo korešpondovať s obrazom Führerovej „historickej veľkosti“. Všade naokolo seba cítil zradu, prepadal pocitom sebaľúti a pohrdajúc nemeckým národom i vlastným životom priam bažil po vynútenej smrti v duchu hesla „nech prežije silnejší“. Ako píše Fest, napriek tomuto samovražednému pudu predsa len nestratil všetku silu a v kútiku duše stále veril v obrat. Na samom sklonku existencie tretej ríše sa azda najväčšmi prejavila iracionalita jeho i ostatných nacistických pohlavárov: podvedome zmierení s nezvratiteľným osudom sa plne oddali sebaklamom. Hitler v zanedbateľných úspechoch rozkladajúcich sa ríšskych ozbrojených síl videl rozhodujúci úder bolševikom, Goebbels si nechával vypracovávať horoskopy, sledovali sa konjukcie planét a vesmírne znamenia. Poslednou planou nádejou, po ktorej podľa Festa vypukla v bunkri hotová explózia radosti, bolo úmrtie amerického prezidenta Roosevelta v apríli 1945. Treba snáď dodať len toľko, že jeho smrť nemala na priebeh vojny žiaden vplyv.

Hitler počas éry svojho pôsobenia zmazal rozdiely medzi vierou a ideológiou – viera sa stala ideológiou a ideológia zároveň vierou. Akiste, Führerovo „mesiášstvo“ bralo inšpiráciu viac zo stredovekých rytierskych legiend o Percivalovi či Lohengrinovi, než z ukrižovaného Krista. Taká forma vykúpenia sveta pre neho bola slaboštvom hodným zavrhnutia, ktoré stálo v kontraste s nacistickou náukou. Imponoval mu skôr obraz spásy skrz víťazstvo ušľachtilých ideálov. Hitlerova predstava mala jednoduchú podobu: svet ovládaný Európou, Európa Nemeckom a Nemecko árijskou rasou. Rovnako odmietol kresťanské učenie o pokore a utrpenie povýšil na utrpenie za túžbu po moci. Najvyššou zo všetkých hodnôt však pre neho do poslednej chvíle zostal národný socializmus. Ako sa sám vyjadril: „*Kto chápe nacionálny socializmus len ako politické hnutie, ten o ňom moc nevie. V skutočnosti je viac ako náboženstvo, je vôľou smerujúcou k vytvoreniu nového človeka.*“ Hitlerova moc napokon umožnila vzostup demokracie, voči ktorej sám tak vehementne brojil. Porážka diktátora, ktorý sa stal zrejme skutočne „najväčším Nemcom všetkých čias“, ako sa provokatívne pýta Fest (i keď, prirodzene, v negatívnom kontexte), národný socializmus vo svojej čistej podobe definitívne pochovala a spolu s tým postavila piliere novej Európy.

Festova biografija je výborným príkladom neštandardného pohľadu na osobnosť, tešiac sa nevšednej pozornosti fanúšikov historickej literatúry z celého sveta. Skĺbenie tradičných rankeovských prístupov, na ktorých autor vyrastal, s novými metódami, pútavosti textu nepochybne iba prospieva. Otázkou zostáva, či bude mať nemecký historik, považovaný mnohými za najlepšieho Hitlerovho životopisca, svojich pokračovateľov alebo zostane jeho dielo v tomto smere osihotené...

Anton Hruboš

SCHOFIELD, Carey. *RUSKÁ ELITA. BRIGÁDY SPECNAZ A VÝSADKOVÉ JEDNOTKY*. Praha : Naše vojsko, 2011. 240 s. ISBN 9788020611833

Publikácie pojednávajúce o špeciálnych armádnych jednotkách a ich najznámejších bojových operáciách patria medzi českými a slovenskými čitateľmi k veľmi obľúbeným.¹ Obrovskú prevahu na knižnom trhu majú v tomto smere diela zaoberajúce sa špeciálnymi jednotkami „západných“ armád, predovšetkým britskej SAS a amerických Rangers či Navy SEAL.² V poslednom období však badať vzrastajúci záujem odbornej i laickej verejnosti aj o publikácie o elitných oddieloch bývalého Sovietskeho zväzu, resp. Ruskej federácie. Tieto jednotky sú známe pod označením Specnaz, čo je skratkou ruského slovného spojenia „špecialnoje naznačenie“, teda v slovenčine oddiely špeciálneho určenia. V Sovietskom zväze pôsobili Specnaz v armáde (označované Specnaz GRU³), ale aj v tajnej službe KGB a v oddieloch ministerstva vnútra. Po rozpade Sovietskeho zväzu v roku 1991 sa jednotlivé brigády Specnaz stali súčasťou nielen armády Ruskej federácie, ale aj Ukrajiny, Bieloruska a Uzbekistanu. V súčasnosti má vlastné oddiely Specnaz ruské ministerstvo obrany, ministerstvo vnútra, aj tajná služba FSB (nástupkyňa KGB). Aktuálny počet príslušníkov armádnych Specnaz v Ruskej federácii je ťažké presne určiť, odhady sa pohybujú v rozmedzí 6 000 – 15 000 mužov.⁴

Českému a slovenskému čitateľovi sú jednotky Specnaz známe predovšetkým vďaka prekladom publikácií ruského autora píšuceho pod pseudonymom Viktor Suvorov, ktorý bol príslušníkom sovietskej vojenskej rozvedky GRU.⁵ Suvorov v roku 1978 utiekol do Veľkej Británie, kde našiel nový domov a stal sa obľúbeným autorom kníh s vojnovou tematikou. Asi najviac ho preslávili diela pojednávajúce o Specnaz, ktoré vzbudili na Západe senzáciu, pretože o týchto elitných sovietskych oddieloch sa dovtedy vedelo len veľmi málo. Suvorovove knihy o Specnaz sa však stretli s kritickým postojom odborných kruhov, mnohí ho obviňovali z fabulovania a vymýšľania hotových legiend o sovietskych špeciálnych útvaroch.

V Čechách sa problematike špeciálnych síl vo všeobecnosti momentálne venuje najmä Marek Chlábek, ktorý sa po páde „železnej opony“ dokonca dvakrát zúčastnil kurzov Specnaz organizovaných ruskými inštruktormi a informácie mal doslova z prvej ruky. Chlábek je nielen plodným autorom rôznych článkov z prostredia armády, elitných jednotiek a základov prežitia v divokej prírode, ktoré uverejňuje na svojej internetovej stránke www.specnaz.cz, ale vydal aj publikáciu o ruských špeciálnych útvaroch a ich technikách prežitia a pôsobenia na nepriateľskom území.⁶

¹ Pozri STILWELL, Alexander. *Speciální síly v akci*. Praha : Deus, 2009; CAWTHORNE, Nigel. *Elitně jednotky. Od perzských Nesmrtelných po Delta Force*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2010.

² Pozri ROBINSON, Mike. *Bojové umění SAS*. Praha : Naše vojsko, 2004; DAVIES, Barry. *SAS (Special Air Service). Ilustrovaná historie*. Praha : Naše vojsko, 2004; McNAB, Chris – DOUGHERTY, Martin J. *Metody boje SAS*. Praha : Deus, 2009; ZALOGA, Steven J. *Pointe du Hoc – Den D, 1944. Rangeři razí cestu vpřed*. Praha : Grada, 2011.

³ GRU – Hlavná spravodajská služba sovietskeho generálneho štábu.

⁴ BRUMMER, Alexandr. Legenda studené války. In *Válka REVUE speciál. Speciální jednotky celého světa*, 2012, s. 24.

⁵ Pozri jeho diela SUVOROV, Viktor. *Útvary Specnaz. Důvěrná zpráva o elitních sovětských jednotkách*. Brno : Jota, 2000 a SUVOROV, Viktor. *Specnaz. Příběh sovětských speciálních sil*. Praha : Naše vojsko, 2007.

⁶ CHLÁBEK, Marek. *Záškodník. Techniky jednotek Specnaz pro skryté a dlouhodobé přežití v týlu nepřítelie*. Litovel : Nakladatelství Marek Chlábek, 2003.

K vyššie uvedeným dielam pribudla v roku 2011 kniha Carey Schofieldovej pojednávajúca nielen o Specnaz, ale aj o sovietskych/ruských výsadkových jednotkách (VDV – v ruštine „vozdušno-desantnije vojska“).⁷ Nespornou výhodou tejto publikácie je skutočnosť, že Schofieldová precestovala v 80. a na začiatku 90. rokov 20. storočia takmer celý Sovietsky zväz, navštívila niekoľko desiatok vojenských základní (vrátane všetkých divízií VDV okrem vitebskej a päť brigád Specnaz) a ako pozorovateľka sa zúčastnila záverečnej fázy vojenskej intervencie ZSSR v Afganistane na sklonku 80. rokov minulého storočia. Za ten čas sa stihla zoznámiť s vysokými dôstojníkmi armády ZSSR a neskôr Ruskej federácie, pričom mnohí z nich sa dostali aj do najvyšších politických funkcií v štáte (Alexander Lebed, Pavel Gračov). Počas pobytov na základniach VDV a Specnaz výcvik príslušníkov týchto jednotiek nielen podrobne sledovala, ale sama sa zúčastnila niektorých cvičení (strelba z pištole, pušky, guľometu, simulovanie skutočnej bojovej situácie, prepadový kurz...). Aj preto je táto publikácia veľmi zaujímavá, keďže doslova minimum publicistov zo Západu dostalo v dobách studenej vojny možnosť preniknúť tak blízko k sovietskym špeciálnym jednotkám.

Kniha má 240 strán a je rozdelená na 8 kapitol, ktoré dopĺňa čierno-biela obrazová príloha. V nej sú reprodukcie fotografií významných veliteľov z VDV a Specnaz, ale aj snímky z výcviku vojakov a ukážky niektorých zbraní a výstroje príslušníkov oboch oddielov. Pristavíme sa teraz podrobnejšie pri jednotlivých kapitolách. Prvá má názov *Bojové jednotky svetovej úrovne* a autorka v nej na sedemnástich stranách predovšetkým podrobne vysvetľuje ako a prečo bola táto kniha napísaná, predstavuje svoje zdroje a osoby z prostredia VDV a Specnaz, ktoré boli pri jej výskume najviac nápomocné. Popisuje každú jednotku, ktorú osobne navštívila a zároveň pripája stručný úvod k histórii a činnosti týchto oddielov. Na strane 13 však nájdeme nepresné tvrdenie, že „na rozdiel od niektorých západných jednotiek nejsou brigády Specnaz cvičeny jako jednotky protiteroristické“.⁸ Pritom v oddieloch Specnaz, spadajúcich momentálne pod FSB, pôsobí tzv. útvar Alfa (tím Alfa), ktorý je považovaný za jednu z najúspešnejších protiteroristických jednotiek na svete s veľmi vysokou mierou úspešnosti likvidácie teroristov a záchrany rukojemníkov. Je však možné, že autorka mala na mysli len oddiely armádnych Specnaz GRU, ktorých činnosť sa v ZSSR nezameriavala primárne na boj proti teroristom.

V druhej kapitole s názvom *Na špiči sovětské válečné moci* podrobne rozoberá históriu vzniku výsadkových oddielov od 20. rokov 20. storočia, ich pôsobenie v 2. svetovej vojne, až do 50. rokov 20. storočia, keď vznikli moderné VDV vedené generálom Vasilijom Filipovičom Margelovom (veliteľ VDV v rokoch 1954 – 1979, s prestávkou v rokoch 1959 – 1961 kvôli vážnemu disciplinárnemu previneniu). Podobne sa venuje aj histórii vzniku oddielov Specnaz, pričom často cituje vyjadrenia veliteľov týchto útvarov o hlavných úlohách Specnaz, ich výcviku, metódach boja a pod. Pre českého a slovenského čitateľa je kapitola o to zaujímavejšia, že v nej autorka stručne opisuje účasť oddielov VDV a Specnaz na invázii vojsk štátov Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968.

Vojne ZSSR v Afganistane (1979 – 1989) venovala Schofieldová dve kapitoly a môžeme skonštatovať, že patria obsahovo medzi najzaujímavejšie. V kapitole *Intervence v Afghánistánu* približuje hlavné dôvody, prečo sa Sovietsky zväz rozhodol vyslať svoje vojská do

⁷ V pôvodnom vydaní SCHOFIELD, Carey. *The Russian Elite: Inside Spetsnaz and the Airborne Forces*. London : Greenhill Books, 1993.

⁸ SCHOFIELD, Carey. *Ruská elita. Brigády Specnaz a výsadkové jednotky*. Praha : Naše vojsko, 2011, s. 13.

tejto moslimskej krajiny. Následne prechádza priamo k priebehu bojov, pričom sa usiluje sústrediť na pôsobenie príslušníkov VDV a Specnaz (v menšej miere) v boji proti afgánskym povstalcom (dušmanom). Tieto riadky sa čítajú nesmierne pútavo, pretože sú doslova nabité svedectvami jednotlivých vojakov špeciálnych oddielov a popisujú konkrétne bojové situácie. Stručne sa pristavila aj pri hodnotení kvality afgánskej armády (spojenec ZSSR v boji proti povstalcom) a jej niekedy doslova ťažkopádnej spolupráci so sovietskymi jednotkami.

V štvrtej kapitole s názvom *Nová krev v Afghánistánu* pokračuje Schofieldová v podrobnom a púťavom rozprávaní o účasti oddielov VDV a Specnaz vo vojne. V tejto časti nájde čitateľ najviac informácií o pôsobení Specnaz v boji. Okrem činnosti VDV a Specnaz píše autorka aj všeobecne o priebehu vojny v Afganistane počas jednotlivých rokov, najznámejších bitkách i dôvodoch, prečo sa Sovieti nakoniec museli v roku 1989 z tejto krajiny definitívne stiahnuť. Spomínané dve kapitoly o pôsobení vojsk ZSSR v Afganistane sú užitočné pre každého, koho zaujíma história tohto konfliktu, nielen úlohy VDV a Specnaz (nedá nám nespomenúť, že literatúry o priebehu intervencie ZSSR v Afganistane je na našom trhu žalostne málo, takže uvedené kapitoly sú v tomto smere vítanou „posilou“).

Budování moderní elity je názov piatej kapitoly, v ktorej sa Schofieldová zamerala na vykreslenie pomerov v ZSSR a jeho armáde po nástupe Michaila Gorbačova k moci. Predovšetkým mapuje obdobie po stiahnutí vojsk z Afganistanu v roku 1989 a poukazuje na prevratné politické zmeny v ZSSR i jeho satelitoch v strednej Európe. V tejto časti prináša Schofieldová podrobné zhodnotenie stavu VDV po roku 1989, opisuje v akých mestách boli oddiely dislokované, aké tam panovali pomery, kto im velil a ktoré jednotky v rámci VDV mali najlepšiu reputáciu. V kapitole sa tiež zaoberá tréningom vojakov Specnaz, po prvýkrát spomína, na čo inštruktori kládli najväčší dôraz a popisuje nesmierne náročný fyzický výcvik, ktorí museli uchádzači absolvovať. Postrehli sme tu ale aj určité nedostatky. Žiadalo by si to plnohodnotnejšie informácie o výcvikových metódach Specnaz. Napríklad bojové umenie sambo, ktoré vyvinuli Specnaz, spomína Schofieldová len raz, aj to v podstate jednou vetou. V celej publikácii nenájdeme ani slovo o ďalších technikách boja Specnaz (tzv. systema), pričom to sú termíny pre Specnaz typické a bolo by potrebné ich konkrétne vysvetliť a zhodnotiť. Rovnaké nedostatky vidíme aj v predstavení tradičných zbraní útvarov Specnaz. Schofieldová ich popisuje len v jednom odstavci (s. 157) a aj to nespomína všetky. Vojaci Specnaz sú povestní v ovládaní a vrhaní chladných zbraní i bojovej lopatky, no tú autorka pri vymenúvaní zbraní a výstroje príslušníkov Specnaz nespomína. Len pre porovnanie, Viktor Suvorov venuje bojovej lopatke vo svojej publikácii o Specnaz dokonca niekoľko strán!⁹

Aby sme však poukázali aj na pozitíva, v piatej kapitole nájdeme zaujímavú stať o politických skúškach, ktoré museli príslušníci Specnaz absolvovať. Schofieldová v tejto súvislosti cituje dôstojníka Specnaz: „*Musel jsem odpovědět, co bych udělal, kdybych byl na výzvědné misi na nepřátelském území a náhle bych se ocitl tváří v tvář ženě s malým dítětem. Řekl jsem, že bych je samozřejmě bez hluku zabil, pokud by tedy nebyl důvod nejdříve ženu vyslechnout. Jenže ona to byla politická zkouška, při které správná odpověď zněla, že bych si s ní měl promluvit a přesvědčit ji o správnosti socialistických principů. Za žádnou cenu jsem se prostě nemohl přinutit, abych řekl takovou blbost. Tím jsem si ovšem nadlouho zarazil další postup.*“¹⁰

⁹ SUVOROV, Viktor. *Útvary Specnaz. Důvěrná zpráva o elitních sovětských jednotkách*, ref. 5, s. 5-7.

¹⁰ SCHOFIELD, Carey. *Ruská elita. Brigády Specnaz a výsadekové jednotky*, ref. 8, s. 133.

V šiestej kapitole *Ve službách hroučící se říše* autorka vykresľuje pomery v ZSSR tesne pred jeho rozpadom v roku 1991 a akú úlohu v týchto neľahkých mesiacoch pred pádom režimu zohrávala armáda a oddiely VDV. Zameriava sa na priblíženie najproblematickejších lokalít v rámci ZSSR, kde dochádzalo k bojom medzi rôznymi etnikami (hlavne oblasť Kaukazu). Tieto udalosti popisuje cez prizmu vysokých armádnych dôstojníkov, väčšinou veliteľov VDV. Lenže o Specnaz nenájdeme v tejto časti takmer ani zmienku. Kapitola je veľmi podrobná a opäť veľmi zaujímavá, Schofieldovej štýl písania je nesmierne sugestívny a dokáže čitateľa doslova vtiahnuť do deja. Lenže problém je v tom, že v knihe o ruskej elite s podtitulom o brigádach Specnaz jednoducho čakáme tých informácií o Specnaz podstatne viac. Od šiestej kapitoly je to v tomto smere už len horšie a jednotky Specnaz sú odsunuté do úzadia na úkor podrobnejších správ o činnosti VDV. Je evidentné, že autorka mala viac kontaktov na vysokých miestach medzi výsadbákmi, než medzi dôstojníkmi Specnaz, a preto zobrazuje tieto udalosti častejšie z pohľadu veliteľov VDV. Nevyhla sa ani chronologickej nepresnosti, na strane 170 píše, že v Poľsku prebehli slobodné voľby v lete roku 1988, pričom to bolo až o rok neskôr.

Aj siedma kapitola *Převrat a po převratu* je podrobným priblížením udalostí v Sovietskom zväze v roku 1991, ktoré nakoniec viedli k jeho rozpadu a neskoršiemu vzniku Ruskej federácie. Toto prelomové obdobie je prezentované očami vysokých armádnych dôstojníkov, ktorí na nich boli priamo zaangażovaní (Alexander Lebed', Pavel Gračov, Jevgenij Podkolzin...). Podobne ako v predchádzajúcej kapitole, ani tentoraz nenájdeme o Specnaz takmer ani slovo. Považujeme to za výrazný nedostatok Schofieldovej knihy, pretože drvivá väčšina čitateľov si ju kúpi práve kvôli informáciám o Specnaz a keď o nich v záverečných kapitolách neobjaví skoro nič, určite sa bude právom pýtať, či investovali svoje peniaze správne.

Aby sme to zhrnuli, čitateľ sa dozvie oveľa viac o výsadbákoch, ako o Specnaz. Prečítá si vynikajúco spracované kapitoly o intervencii ZSSR v Afganistane, aj o príčinách a priebehu rozpadu ZSSR, ale nie sme si istí, či je to práve to, kvôli čomu si čitateľ publikáciu zaobstaral. Za negatívum považujeme aj absenciu použitej a odporúčanej literatúry. Ak by sme mali hodnotiť toto dielo len z pohľadu nadobudnutých informácií o Specnaz, tak mu môžeme dať maximálne tri hviezdičky z piatich.

Martin Konečný

ANOTÁCIE, GLOSÝ

JAROŠ, Z. VOJÁCI, VÁLKY A JIHLAVA V LETECH 1741 – 1939. Jihlava : Statutárni město Jihlava 2008, 251 s. ISBN 978-80-254-2809-2

Pri príležitosti 90. výročia vzniku Česko-slovenskej republiky vydalo mesto Jihlava publikáciu *Vojáci, války a Jihlava v letech 1741 – 1939*. Jej autor Zdeněk Jaroš (1941) od roku 1979 do roku 1990 pôsobil ako historik v Jihlavskom múzeu, pričom zrejme predovšetkým v tomto období nabhíeral k téme rozhodujúce množstvo pramenného materiálu. K dejinám Jihlavy už pred vydaním tejto práce publikoval viaceré zaujímavé príspevky. Hneď na úvod treba uviesť, že spracovanie vojenských dejín mesta v sledovanom období je chvályhodný čin. A to aj preto, že ani v Českej republike a, žiaľ, ani na Slovensku nie je veľa takých historických prác, ktoré by hlbšie spracúvali vojenské dejiny konkrétneho mesta. Autor význam vojenských dejín mesta uviedol už v úvode knihy na strane 3: „*Královské horní město Jihlava bývalo kdysi nazýváno městem stříbra. Avšak její strategická poloha na česko-moravské hranici předurčila městu také významnou vojenskou roli.*“ Napriek tomu, že autor sa primárne sústredil na obdobie od vzniku stálej armády do zániku československej brannej moci v marci 1939 v súvislosti s Jihlavou, nechýbajú tu ani širšie súvisiace digresie do predchádzajúcich historických úsekov. Kompozične je kniha (popri úvode, registroch a zozname použitých prameňov a literatúry) v podstate členená na dve obsiahle kapitoly. Tie majú názvy *V době habsburské monarchie* a *Ve svobodné republice*. Uvedené širšie koncipované kapitoly sa ďalej členia na konkrétnejšie podkapitoly akcentujúce naj-

mä časové a v menšej miere aj tematické hľadisko. V rámci textu sú prítomné aj graficky rozlíšené vysvetľujúce vsuvky, ktoré text vhodne obohacujú, a takisto obrázky. Čitateľ má prostredníctvom tejto publikácie možnosť bližšie sa zoznámiť so zaujímavými kapitolami vojenských dejín Jihlavy, napríklad s okolnosťami vzniku a existencie stálej vojenskej posádky, vplyvom vojnových konfliktov na hospodárstvo mesta, s interakciou civilného a vojenského sektoru atď. Vojenské udalosti teda autor bližšie interpretuje v priestore mesta, v ktorom do roku 1945 žila početná nemecká komunita. Publikácia má inšpiratívny význam aj pre slovenskú vojenskú historiografiu. Spracovanie vojenských dejín jednotlivých miest je, domnievame sa, možnosť ako bližšie priblížiť a v konkrétnych súvislostiach interpretovať aj veľké udalosti v malých regiónoch. Význam publikácie Z. Jaroša *Vojáci, války a Jihlava v letech 1741 – 1939* nijako neznižujú niektoré drobné formálne a štylistické nedostatky.

P. Chorvát

KUTHAN, Pavel J. V TĚŽKÝCH DOBÁCH. BOJE NA SLOVENSKU 1918 – 1919. Praha : Nakladatelství Corona & Nakladatelství Ares, 182 s., 242 fot. map a ilustrácií. Vyšlo v edícii nakladateľstva Corona Svět armády č. 4. ISBN: 978-80-86158-51-8 (Ares), ISBN: 978-80-86116-62-4 (Corona).

Po viacerých súhrnných prácach o bojoch na Slovensku v rokoch 1918 – 1919, väčšinou – ak nie takmer výhradne – z pera pôvodcov českej národnosti (Karel Vondráček, Zdeněk Ježek, Václav Chaloupecký, Jiří Junek a naposledy Dušan Tomášek. *Nevyhlášená válka. Boje o Slovensko 1918–1920*. Praha : Epoque, 2005) sa do rúk čitateľov dostáva ďalšia publikácia taktiež od českého autora z Hradca Králové, poru-

číka v zálohe a vojenského historika, Pavla J.(aroslava) Kuthana (*1978).

Ide už v odborných kruhoch o známeho autora, ktorý okrem množstva materiálov uverejňovaných na webovej stránky *Pamätník Čestná vzpomínka*, založenej v roku 2005, prispel viacerými článkami a publikáciami k poznaniu dejín československého zahraničného vojska, neskôr nazvaného légiami (napríklad *Česká družina 1914–1916*, *Čs. legionári pohřbení v Jekatěrinburgu 1918–1919*, *Stručná historie čs. boje za svobodu 1914–1920*) ako aj o aktívnych zálohách Armády Českej republiky (*Aktivní záloha 1999–2009*).

Kniha v ôsmich kapitolách: *Československá armáda 28. října – 31. prosince 1918, Obsazení západního a východního Slovenska československým vojskem, Obsazení jižního Slovenska československými legionáři, Boj o Slovensko začíná, Maďarská ofenziva, V protiútok, Mezitím na východě, Ukončení války, v troch prílohách: Československé bojové jednotky v bojích na Slovensku, Československé vojenské hroby, pomníky a památníky z bojů na Slovensku, Mapy a situační plány* (tie spracoval Jiří Chodil) a prostredníctvom viac ako 230 známych i neznámych fotografií z viacerých zbierok, podáva súhrnný a veľmi plastický výklad o bojových operáciách na Slovensku od novembra 1918 až do ukončenia vojny a demobilizácie časti jednotiek v októbri – novembri 1919.

Ako uvádza autor, povedomie o histórii bojov československej armády s maďarskou armádou na Slovensku v rokoch 1918 – 1919 a o ich význame postupom rokov takmer zaniklo a dnes je v Čechách, ale ešte viac na Slovensku, buď neznámou, alebo všelijako deformovanou témou. Na stovky padlých československých vojakov (väčšinou Čechov a Moravanov, ale aj mnohých Slovákov), ako aj na stovky nezvestných a tisícky zranených sa zabudlo. Zavinil to nielen komunistický režim (veď ten skončil už pred viac ako dvoma desiatkami

rokov), ktorý, z pochopiteľných dôvodov, nielen nemal záujem pripomínať väčšinou demokraticky orientovaných legionárov a dobrovoľníkov, ale naopak, zdôrazňoval význam maďarských, českých a slovenských červených vojakov a oslavoval ich, hoci tí objektívne bojovali za integritu Uhorska, a nie za proklamovaný štát robotníkov a roľníkov, slobodu a sociálnu spravodlivosť, ako to tvrdila staršia historiografia v duchu proletárskeho internacionalizmu, alebo ako to dnes tvrdia niektorí dezorientovaní a tendenční publicisti, jednostranne zameraní len proti československej a ešte častejšie „českej“ imperialistickej rozpínivosti. O bojoch ešte len vznikajúcej a slabo vyzbrojenej československej armády proti početne oveľa silnejšej a kvalitne vyzbrojenej maďarskej armáde sa v rokoch 1948 – 1989 alebo mlčalo, alebo sa o nich klamalo. Tento vskutku aj dnes ešte výnimočný zápas, ku ktorému došlo po uzavretí prímerí v Padove i v Belehrade, ktoré maďarská strana pod rôznymi zámienkami napriek porážke vo vojne nerešpektovala (na rozdiel od Nemecka a Rakúska), a v dôsledku toho na Slovensku boje trvali aj po všeobecnom prímerí, ktoré nastalo (malo nastať) po 11. novembri 1918. Pritom, ako na to poukazuje aj Kuthan, československí vojaci sa vracali z rôznych frontov najčastejšie po viacročných vojnových utrpeniach a bez možnosti toho, aby sa mohli aspoň na niekoľko hodín, nehovoriac už o dňoch, zastaviť u svojich príbuzných doma. Napríklad z Brna pochádzajúci taliansky legionár Václav Valníček to vo svojom denníku opísal tak, že vojaci jeho 31. pluku sa z Talianska vracali na Štedrý deň roku 1918 a uvítali ich v Českých Budějoviciach párkami, pivom a kyticami... po dlhom čase zase české párky a české pivo... Telegramom oznámil svojej rodine do Brna, že príde domov. Ale keď vlak prišiel do Brna na piate nástupište, ukázalo sa, že z domácej oslavy Vianoc nebude nič, pretože pre všetkých vydali zákaz opustenia železničnej stanice, hoci Valní-

ček odtiaľ býval len na päť minút. Prečo? Pretože na Slovensku sa stále, resp. opäť, bojovalo. A tak jeho otec, mamička, bratia a deväťročná sestra Jaruška priniesli na vianočný stôl pripravené dobroty a fľašku vína do staničnej čakárne, kde potom spoločne oslávili Vianoce, aby sa vôbec po rokoch aspoň nakrátko videli. Už na druhý deň, 25. decembra 1918, vlak pokračoval ďalej do Napajediel a odtiaľ potom na Nový rok 1919 na Slovensko. A pritom Valníček bol medzi tými šťastnejšími, ktorí sa aspoň na pár hodín so svojou rodinou mohli stretnúť. Stovky iných v jeho transporte, ktorí pochádzali z miest a dedín mimo trate, svojich blízkych nevideli ani pri návrate z frontov svetovej vojny domov a mnoho z nich potom na Slovensku – väčšinou mladých chlapcov a mužov – aj padli...

Prečo je na Slovensku takýto stav, prečo sa boje na južnom Slovensku viac nespomínajú a sú spravidla, až na malé výnimky, aj mimo záujmu miestnych samospráv, slovenských politikov a širšej verejnosti? Zavinila to aj pochybná úroveň vyučovania národných dejín na slovenských školách všetkých stupňov po roku 1989 a celkovo laxný prístup Slovákov k svojej minulosti. Ak by tomu tak nebolo, nemohla by byť u nás taká situácia, že u širšej verejnosti je takmer neznámy význam československých légii pre oslobodenie Slovákov a aj uhájenie územia novovznikajúcej Československej republiky. Svedčí o tom nielen mnoho tristných udalostí, napríklad negatívne ohlasy v časti tlače, odsudzujúce vystúpenia niektorých účastníkov inak aj tak veľmi sporých vernisáží o dejinách légii či na adresu T. G. Masaryka a E. Beneša, ktoré sa v poslednom období uskutočnili v Bratislave i na iných miestach na Slovensku, ale aj (až na výnimky) stav hrobov, pomníkov a pamätných tabúl pripomínajúcich ako zanedbávané miesta pamäti tieto smutné udalosti.

V stručnej anotácii nemožno podrobnejšie Kuthanovu novú knihu analyzovať. Pre

případ jej ďalšieho vydania však treba odporučiť väčšie prihladenie na štúdie a publikácie aj slovenských autorov a historikov (Houdek, Štefánek, Dérer, Šrobár, Čaplovič, Hronský atď.), doplnenie časti o legionárskych pomníkoch aj o zničené pomníky v iných lokalitách (Badín, Vráble, Šahy, Sečed, Bratislava, Komárno atď.) a doplnenie maďarských názvov lokalít, ktoré sú špecialistom známe, ale širšej verejnosti nielen v Čechách, ale aj na Slovensku už dnes nehovoria veľa, alebo by ju mohli dezorientovať, o ich slovenskú podobu. Parkan (Štúrovo) je všeobecne známy, ale už menej sa môžu čitatelia orientovať v tom, že Kürt je dnes Strekov, Perbetu možno identifikovať ako sídlo s pôvodne slovenským obyvateľstvom, a teda aj názvom ako Pribetu. Všetkým čitateľom nemusí byť známe ani to, že Slovenský Meder je dnes Palárikovo. Vhodné by bolo odstrániť aj menšie chyby, alebo preklepy napríklad, ak hovoríme o Leviciach, nemožno písať Levici, ale len Levice či Leviciach, alebo na strane 65 opraviť popis u fotografií legionárov, kde francúzsky legionár nie je vľavo, ale vpravo a námorník, naopak, vľavo.

F. Vrábel

BOYER, Jean Baptiste. *RÉSISTANTS, PARTISANS FRANÇAIS EN SLOVAQUIE 1944 –1945*. Saint Cloud Cedex : Atlante Editions, 2012, 123 s., ISBN 278-2-912671-361

Autor, jeden z francúzskych vlastencov, ktorí sa na území Slovenska zapojili do Slovenského národného povstania, približuje vo svojich memoároch základné informácie o bojujúcich Francúzoch, ako sám píše „po boku Slovákov“ v rokoch 1944 – 1945. Bola to skupina (140) francúzskych vojnových zajatcov, medzi nimi aj jeden absolvent prestížnej vojenskej školy École spéciale militaire v Saint-Cyr, poručík Georges Barazer

de Lannurien, ktorí unikli zo zajateckých táborov v Rakúsku a v Sliezske a ďalej 58 francúzskych civilistov (medzi nimi aj Boyer), ktorí ušli z STO (Service du travail obligatoire – Povinná pracovná služba) na územie Slovenskej republiky a tu sa pridali na stranu partizánov bojujúcich proti nemeckým nacistom. Vznik a pôsobenie francúzskej jednotky na Slovensku zhodnotil armádny rozkaz generála Ch. de Gaulla z 9. decembra 1944 vydaný v Moskve. V ňom sa, okrem iného, uvádza, že francúzski bojovníci sa skvelým spôsobom ďaleko od „Matky vlasti“, zúčastňovali na bojových akciách partizánov na Slovensku, kde často obklopení presilou nepriateľov, podali svedectvo o francúzskom vlastenectve a svojím bojovým zápalom vzbudili u svojich ruských a slovenských druhov obdiv. Časť Francúzov bola internovaná v Balatonboglári a na ďalších miestach v Maďarsku a niekoľkí Francúzi sa dostali na Slovensko po úteku zo zajateckého dôstojníckeho tábora pri Gopfritzi na rakúskom území. De Lannurien a Michel Bourel de la Roncière prešli na Slovensko z internačných táborov v Maďarsku. Ďalšia veľká skupina mladých Francúzov, z ktorých časť neskôr posilnila jednotku francúzskych dobrovoľníkov, bola na nútených prácach nasadená v Dubnici nad Váhom. Do Kantorskej doliny v Turci, kde prebiehalo formovanie francúzskej jednotky, sa zajatci dostali s pomocou príslušníkov slovenského odbojového hnutia.

De Lannurienova rota sa utvorila 12. augusta 1944 a začlenili ju do brigády Milana Rastislava Štefánika. 29. augusta mala rota 99 členov, 2. septembra 145 a maximum – 197 francúzskych príslušníkov dosiahla koncom októbra 1944. Prvých bojov sa Francúzi zúčastnili pri Vrútkach a v Strečnianskej tiesňave. Ďalšie boje boli pri Slovenskom Pravne, Janovej Lehote a na juhozápadnom fronte. Pred veľkým tlakom fašistických nemeckých vojsk ustúpili do hôr, kde sa rozptýlili do niekoľkých bojových skupín. Druhá etapa ozbrojeného

odporu francúzskych dobrovoľníkov medzi novembrom 1944 a januárom 1945 sa už uskutočnila formou partizánskej vojny. Po ukončení vojny sa vrátili do vlasti v polovici roka 1945. Na Slovensku zahynulo 107 francúzskych bojovníkov. Boyer podrobne opisuje podmienky, v ktorých jeho jednotka bojovala. Nedostatok zbraní, potravín, munície a liečiv. Ale, ako zdôrazňuje, napriek dyzentérii (červienke či úplavici) a omrznutým nohám niektorých príslušníkov jednotky, Francúzi bojovali, pretože sa nechceli podrobiť tak ako ich druhovia, ktorí zostali v oddieloch STO, v zajateckých táboroch, alebo na území Maďarska. Malé skupiny sa spájali a potom pod velením už kapitána De Lannuriena bojovali najprv na povstaleckých frontoch a neskôr sa stiahli do hôr, kde pokračovali v odbojovej činnosti za ešte ťažších jesenných a zimných podmienok. Žili v neistote, v hrozných prírodných podmienkach za tuhých mrazov a v snehu. Niektorí Francúzi, ktorí sa dostali do rúk Nemcov, boli zastrelení, iných upálili vo vápenkách. Aj samotný Jean Boyer sa dostal do rúk SS, ale v predvečer popravy sa mu s pomocou domáceho slovenského obyvateľstva podarilo ujsť. Túto francúzsku gerilovú vojnu ukončil až príchod Červenej armády. Boyer sa dostal do vlasti 8. júla 1945.

Mesto Žilina udelilo plukovníkovi De Lannurienovi, povýšenému už na plukovníka, najvyššie ocenenie Čestné občianstvo mesta Žilina – in memoriam v roku 1995. Na jeho pamiatku a pamiatku francúzskych vojakov bola v Žiline po ňom pomenovaná ulica. 25. augusta 1994 odhalili na budove ZŠ Hájik pamätnú tabuľu od akademického sochára Štefana Pelikána. Pod portrétom G. Lannuriena je nápis: *„Bojoval za slobodu francúzskeho i slovenského národa na čele oddielu dobrovoľných francúzskych bojovníkov na Slovensku.“* Replika pamätnej tabule je umiestená aj v Sklabíni. Taký istý reliéf s francúzskou textovou mutáciou inštalovali 29. júla 1994 za účasti jeho autora

Štefana Pelikána aj na ulici G. Lannuriena v bretónskom prístave Roscoff, kde tento účastník odboja dlhé roky po vojne žil a je aj pochovaný. Plk. Michel Bouriel de la Roncière má pamätnú tabuľu na budove železničnej stanice v Galante s nápisom: „Plk. Michel BOUREL de la Roncière organizátor ilegálnych prechodov 4. septembra 1944 v Galante ťažko zranený a väznený. 2. septembra 2004 vďaka občania Galanty a Klub priateľov Francúzska a Slovenska v Žiline.“

A ako hodnotí po rokoch tento Francúz svoj postoj a dojem, ktorým na neho zapôsobilo Slovensko a Slováci v rokoch 1944 – 1945? Zdôrazňuje, že Slovenské národné povstanie je najlepším dôkazom pre to, že ani zďaleka nie všetci Slováci boli stúpenkami ľudáckeho režimu a v rozhodujúcej chvíli sa vedeli postaviť na správnu stranu a bojovať so zbraňou v ruke za ideály slobody, demokracie a humanizmu. Keď sa pýtal Slovákov, ktorí mu pri úteku z rúk SS pomáhali, prečo to robia, dostalo sa mu odpovedi, že svoje životy riskovali preto, lebo Francúzsko pre nich znamená pojem stelesnenia slobody vo Francúzskej revolúcii a prameň slobody. Boyer k tomu dodáva, že – ako sa presvedčal na každom kroku – Slováci si zachovali svoj obdiv a lásku k Francúzsku a Francúzom napriek tomu, ako sa francúzski politici zachovali k Československu na jeseň 1938 a aj napriek vojenskej porážke Francúzska v júni 1940.

F. Vrábek

PŘÍDAL, Jan a kol. *SOKOLSKÝ OD-BOJ NA MORAVĚ 1939–1945*. Prostějov : Sokolská župa Prostějovská, 2012, 271 s. ISBN 978-80-260-2093-6

Vo februári 2012 uplynulo 150 rokov od vzniku českej telocvičnej jednoty Sokol, ktorej zakladateľ Dr. Miroslav Tyrš, hoci pôvodom Nemeц, jej dal za cieľ povzniesť český národ po stránke „telesnej i mravnej“.

Tyrš dal telesnému cvičeniu štvoraký účel: zdravotný, výchovný, estetický a branný. Zakladateľ Sokola si uvedomoval veľký význam cvičenia pre výchovu, a preto vypracoval podrobné rozvrhy hodín pre všetky vekové kategórie a jednotlivé stupne vyspelosti cvičencov. Vo všetkých sokolských cvičebniach (v priebehu niekoľkých desiatok rokov ich vyrástli stovky a bola to najhustejšia sieť svojpomocne vybudovaných telocviční – ale súčasne aj kultúrnych stánkov: hrávali sa tam divadlá, konali akadémie, rôzne osvetové podujatia, výstavy a prednášky, neskôr premietali aj filmy) to bolo rovnaké. Najprv nástup cvičencov v pozore a pozdrav *Nazdar!* Potom rýchla rozcvička na zahriatie a posilnenie dychu, nástup do družstiev a cvičenie na náradí. Náradie sa počas cvičebnej hodiny striedalo a bolo rozdelené do troch skupín: visy (hrazda, kruhy), podpory (bradlá, kôň na šírku) a gymnastika (preskoky, obratnosť, rovnováha, odvaha a pod.). Nasledovala spoločná súťaživá hra, potom poradové cvičenie v útvaroch, pochody so spevom a záverečný nástup, zápis prítomných a pozdrav na rozchod. Tak cvičili sokoli dvakrát týždenne od detstva až do smrti.

Sokol mal vo svojich poldruhisto-ročných dejinách obdobia rozkvetu i úpadku, zákazov a rušenia organizácie i habanie majetku. V roku 1912 mal už v českých krajinách 1 026 jednôt a viac ako 100 000 členov. Svoj najväčší rozkvet dosiahol v medzivojnovom období, keď mal viac ako milión členov. Najvýznamnejšími sokolskými akciami boli všesokolské zlety, ktoré sa konali raz za šesť rokov. V roku 2012 je to už jubilejný XV. všesokolský zlet – avšak v podstatne menšom rozsahu, ako to bývalo v minulosti. Napríklad v pre nás tragickom roku 1938 sa na zlete len v skladbe mužov s príznačným názvom *Prísaha republiky* predstavilo 27 500 mužov. Sokoli a sokolky boli pripravení bojovať a neskôr aj bojovali... Prezident Beneš mal zviazané ruky a dobre vedel o vlastenectve sokolov,

ktorí rovnako ako delegácia československých generálov, vyslali k nemu delegáciu s posolstvom, a preto sokolov neprijal. Sokoli zaujali podobné stanovisko ako Výbor na obranu republiky: „*Promiňte, pane prezidente, že s Vámi nesouhlasíme. Na tomto hradě vládli čeští králové samostatnému státu a často určovali dějiny Evropy. Zde na tomto hradě se však nikdy neustupovalo. Měli jsme se bránit. Ustoupili jsme sami. Příští generace nás odsoudí, že jsme bez boje odstoupili své kraje. V čem má národ vidět sílu a v co má věřit, když jsme mu vzali armádu, která bez boje opouští pozice? K té cizí zbabělosti připojujeme svou vlastní. Je pravda, že jiní nás zradili, ale my zrazujeme sami sebe.*“

Na XI. všesokolskom zlete v roku 1948 to bolo vcelku až neuveriteľných 585 000 cvičencov – a to všetko dobrovoľne a bez akejkoľvek nútenej organizovanosti, či nátlaku, ako to bolo neskôr. Komunistická strana chcela totiž sokolskú myšlienku – v pokrivenom ponímaní – využiť pre seba vo forme spartakiád, ktoré mali nadviazať na sokolské zlety.

Súčasná sokolská filozofka Anna Hogenová vidí zmysel života v pomoci tomu, čomu človek verí. Podľa nej treba žiť z idey, ktorá je mocou. Sokolu sa toto poslanie aj darilo, čoho dôkazom je nielen to, že sokoli patrili od počiatku k najviac telesne zdatným a morálne vyspelým vlastencom a neskôr, v období prvej svetovej vojny, k elite československého zahraničného vojska (légii). Zohrali tiež významnú úlohu pri prevrate v októbri 1918, potom pri obsadzovaní Slovenska v rokoch 1918/1919, zúčastnili sa aj v bojoch o Slovensko v prvom polroku 1919 a mnohí tam aj padli. Sokoli patrili k ideovým oporám predmnichovskej Československej republiky a po okupácii Čiech a Moravy sa významným podielom zapojili do protinacistického odboja. V správe Medzinárodného súdneho dvora v Norimbergu bolo uvedené, že počas 6 rokov okupácie Československa zahynulo okolo 20 000

sokolov. Do odbojovej činnosti sa aktívne zapojila väčšina funkcionárov a činovníkov ústredia Českej obce sokolskej (ČOS) aj poprední predstavitelia jednotlivých predsedníctiev sokolských žúp a jednôt. Podľa neúplných správ z jednôt pri povojnovom štatistickom zisťovaní (podchytených bolo len 77 percent sokolských jednôt), bolo v koncentračných táboroch väznených 12 429 príslušníkov Sokola, z ktorých bolo umučených a popravených 4 042 osôb, medzi nimi aj mnohé ženy. Značný počet sokolov padol aj v československých zahraničných jednotkách, v Slovenskom národnom povstaní a v Pražskom povstaní. Sokol bol nositeľom myšlienok slobody a demokracie a väčšina jeho členov (našli sa však aj zradcovia) zostala verná ideálom demokratického a slobodného Československa tak, ako ich hlásali jeho zakladatelia.

V anotovanej publikácii je podaný podrobný prehľad sokolských žúp a ich štruktúra na Morave, potom jednotlivo ich stručné dejiny, pričom dôraz je práve na roky okupácie (1939 –1945) a odboj. Pri každej župe je štatistický prehľad sokolov, ktorí prešli väzením a koncentračnými tábormi, pôsobenie v zahraničných čs. armádach, medailóny najvýznamnejších sokolov s fotografiami a prehľad ďalšej literatúry. Ako pripomínajú autori, napísať takúto prácu je veľmi ťažká úloha, pretože časť dokumentácie zničili sami sokoli za okupácie, aby neohrozili pracovníkov odboja, časť materiálov padla do rúk gestapa a skazu v materiáloch dokonala nepriaznivá doba po februári 1948. Tá priniesla nielen nový zákaz ČOS (prvýkrát organizáciu zakázali nemecké okupačné úrady), ale aj nové prenasledovanie a väzenie pre mnohých sokolov, zamlčovanie ich značného podielu na odboji a aj zničenie väčšiny sokolských archívov nástupníckou organizáciou ČSZTV po zjednotení telovýchovy v Československu podľa sovietskeho vzoru. Publikáciu dopĺňajú krátke *prehľady Sokol v období druhej svetovej vojny* a pred ňou z

pera sokola a sokolského historika Jaroslava Nešpora (rodák z Košíc, jeho otec zakladal Sokol v Slavošovciach) a článok Stanislava Bertona (Čech žijúci v Austrálii) o prípade sokola a stredoškolského profesora Ladislava Vaňka – Jindru, ktorý mal podiel najprv na spolupráci s parašutistami pripravujúcimi potrestanie Reinharda Heydricha a neskôr, ako kolaboranta gestapa, ktorý vyzradil Nemcom mnohých odbojárov, tak aj agenta ŠtB. V komunistickom režime sa Vaněk sám vyzdvihoval ako významný činiteľ odboja, neskôr sa však objavili dokumenty a aj priami svedkovia, ktorí dosvedčili jeho konfidentskú činnosť. Vaněk bol na konci vojny v skupine väzňov, ktorá pod dozorom Nemca Heinza Diaba spálila časť pražského archívu gestapa. Vaněk sa stal v máji 1945 správcom smutne známej Pečkárne v Prahe. Nikto už nikdy nezistí, aké dokumenty tam vtedy našiel a zničil; možno aj mnohé záznamy o sebe... Podľa Bertona vyzradil gestapu viac než sto sokolských odbojárov, ktorí boli pri výsluchoch kruto mučení a viac ako dvadsať ich svoj vlastenecký postoj a vernosť sokolskej myšlienke zaplatila životom.

Ako smutne konštatujú autori publikácie, Sokol sa po novembri 1989 podarilo obnoviť, ale dve chýbajúce generácie sa nepodarilo nahradiť a ČOS už nikdy nedosiahol ten význam, ktorý mala v minulosti. Napriek tomu je význam sokolskej organizácie v novších českých i slovenských dejinách neprehliadnuteľný a jeho dejiny aj významných činiteľov, z ktorých mnohí za slobodu našich národov položili aj svoje životy, treba pripomínať aj takýmito publikáciami.

F. Vrábek

ODSTRČIL, Michal. *BITVA CIZINECKÉ LEGIE: ĐIÊN BIÊN PHÚ*. Brno : Vydáno vlastním nákladem, 2012. 256 s. ISBN 978-80-260-0883-5

Po skončení druhej svetovej vojny sa Francúzi pokúsili obnoviť koloniálne panstvo v juhovýchodnej Ázii a rozpútali dlhotrvajúci konflikt známy ako prvá vojna v Indočíne (1946 – 1954). Ich cieľom bolo opätovne získať do svojich rúk územie dnešných štátov Vietnam, Laos a Kambodža, no narazili na vytrvalý a húževnatý odpor vietnamského národnoslobodzovacieho hnutia (Vietminh) vedeného komunistami na čele s Ho Či Minom. Francúzi, podporovaní Spojenými štátmi americkými, sa zaplietli do vyčerpávajúcej a finančne náročnej vojny, počas ktorej museli bojovať v džungli proti povstalcovi Vietminhu a kde nemohli v plnej miere uplatniť svoju prevahu v ťažkej vojenskej technike. V roku 1953 bol za hlavného veliteľa francúzskej koloniálnej armády v Indočíne zvolený generál Eugenne Henri Navarre, od ktorého francúzski politici očakávali, že túto patovú situáciu vyrieši. Navarre sa rozhodol vybudovať opevnenú základňu v severnom Vietname neďaleko hraníc s Laosom, ktorá ležala na dôležitej zásobovacej ceste Vietminhu a poslúžila by ako „návnada“ pre Ho Či Minových bojovníkov. Navarre dúfal, že sa mu k Dien Bien Phu podarí prilákať čo najviac príslušníkov Vietminhu, aby ich za pomoci tankov a ťažkého delostrelectva rozdrvil a dosiahol tak rozhodujúce víťazstvo v Indočíne. Dovtedy totiž Vietminh používal partizánsku taktiku a vyhýbal sa priamej konfrontácii s lepšie vyzbrojenými a vycvičenými Francúzmi. Schyľovalo sa k najkrvavejšiemu vojenskému stretnutiu od skončenia druhej svetovej vojny, bitke o Dien Bien Phu.

Tieto jatky v severovietnamskej džungli sa stali námetom pre novú knihu Michala Odstrčila *Bitva cizinecké legie: Điên Biên Phú*. Odstrčil píše publikácie o francúzskej

Cudzineckej légii, v ktorých sa zaoberá nielen históriou tejto slávnej armády, ale prináša aj podrobný pohľad na najznámejšie bitky cudzineckej légie. Jednou z nich je aj tá o Dien Bien Phu, hoci pre legionárov sa skončila obrovskou tragédiou. Publikácia má 256 strán kvalitného kriedového papiera, pevnú väzbu a obsahuje vyše 100 unikátnych čiernobielych i farebných fotografií zachytávajújúcich krutú realitu bojov o Dien Bien Phu. Okrem fotografií sú v knihe použité i kresby talianskeho umelca Giuseppeho Ravu a českej výtvarníčky Jany Markovej. V diele sú zaradené aj podrobné mapky jednotlivých bunkrov a pevností v Dien Bien Phu s vyznačenými útokmi Vietminhu aj s uvedením dátumov, kedy padli do rúk nepriateľa. Publikácia je rozdelená na desať kapitol, ktoré dopĺňa Úvod, Doslov a stručný zoznam použitej literatúry a internetových zdrojov.

Veľkou devízou knihy je skutočnosť, že autor pri jej písaní čerpal z pamätí vojakov a legionárov, ktorí sa bojov v Indočíne zúčastnili a rozhodli sa o nich podať osobné svedectvo (Erwan Bergot, Jules Roy...). Ich spomienky opäť ožívajú na stránkach Odstrčilovej publikácie, a práve to ju robí nesmierne pútavou a atraktívnou pre čitateľa. Celé dielo je doslova popretkávané vyjadreniami nielen najvyšších francúzskych veliteľov (Eugene Henri Navarre, René Cogne, Christian de Castries), ale aj radových legionárov, či dokonca vysoko postavených príslušníkov Vietminhu (Ho Či Min, Vo Nguyen Giap). Autorov sugestívny štýl písania a časté využívanie priamej reči dokážu čitateľa v niektorých pasážach doslova vtiahnuť do rozstrieľaných zákopov v Dien Bien Phu, kde smrť číhala na každom kroku a nemilosrdne kosila obliehateľov i obliehaných.

Neľudské podmienky, ktorým boli Francúzi i Vietnamci v Dien Bien Phu vystavení, sú plasticky vyobrazené nielen pri popisovaní priebehu bojov, ale aj pri vykreslení utrpenia, ktoré čakalo zranených vojakov

na provizórnych podzemných ošetrovniach. Pôvodne mal lazaret v pevnosti len 42 lôžok (aj tu vidieť, ako hrdí Francúzi podcenili svojho nepriateľa), no to sa už po prvých dňoch vietnamského ostreľovania ukázalo ako zúfalo málo, pretože zranených boli stovky a lekári ich nemali kde umiestniť. Obdiv si zaslúži predovšetkým hlavný chirurg pevnosti, major Paul-Henri Grauwin, ktorý dňom i nocou operoval ranených, a to v absolútne hygienicky nevyhovujúcich priestoroch zatopených a polorozpadnutých bunkrov. Odstrčil využil aj zápisky majora Grauwinu, a tak môže z prvej ruky popísať „operačnú sálu“ v podzemných priestoroch jednej z pevností (s. 150): „*U Dien Bien Phu je snádne uhádnuť pocity sotva dvacetiletého chlapca, jenž dostal kulkou do břicha, je přenesen na nosítkách na ošetrovnu, kde leží v nekonečné řadě umírajících a raněných vojáků. Slyší jen nářek a sténání... Později vyhazuje Vietminh do povětří i elektrický generátor, který dodával světlo i do polních nemocnic. Někteří zranění se tak bojí tmy a myslí si, že nastal jejich konec. Zdravotníci na ně musejí tiše mluvit a lékaři operují dál nebezpečné díry v bříše i pahýly končetin za osvětlení svíček. Na zemi je přitom vidět velké množství zakrvácených orgánů. Tyto scény vypadají jako z hororu, ale je to realita. Během obléhání proběhlo u Dien Bien Phu na ošetrovnách 6 215 hospitalizací, 739 operací, 324 evakuací a 252 úmrtí.*“

Vojaci boli po mesiacoch intenzívnych bojov a bez dostatočných prídeltov jedla a pitnej vody takí vyčerpaní, že niektorí ani neudržia zbrane. Asi nič nevykresľuje lepšie tieto zúfale pomery ako ďalšie zápisky majora Grauwinu, o ktorých Odstrčil píše na strane 164: „...Major Grauwin k tomu i dodává, že jsou i takoví muži, kteří k němu nedávno přišli dolů na obvažiště, aniž by řekli jedině slovo. Nebyli zranění, to vůbec ne. Ale mrtví. Přišli a spadli na zem, ze které se už nikdy nezdvihli. Vypadalo to jako svíčka, která vyhoří a najednou zhasne.“ Aj keď

podmienky na ošetrovniach sa skôr podobali tým v Krymskej vojne o storočie skôr, stále to bolo neporovnateľne lepšie ako na strane Vietminhu. V drvivej väčšine prípadov totiž nebola vietnamským vojakom poskytnutá žiadna lekárska starostlivosť a zranení umierali v strašných bolestiach na bojovom poli v spleti ostnatých drôtov, horiacich trosiek zničených tankov a rozstrieľaných bunkrov.

Samotné hlavné boje o Dien Bien Phu, ktoré prebiehali od 13. marca do 8. mája 1954, opisuje Odstrčil veľmi podrobne v rozsahovo najväčšej kapitole s príznačným názvom *Bitva*. Ide nepochybne o najzaujímavejšiu časť publikácie s detailným vyobrazením bojov medzi Francúzmi a Vietminhom deň po dni. 28. marca 1954 pristálo v Dien Bien Phu posledné francúzske lietadlo so zásobami potravín, vody, liekov a zbraní, ktoré zároveň mohlo odnieť z pevnosti ťažko ranených vojakov. Odvtedy už nebolo možné ranených evakuovať a zásoby sa zhadzovali len pomocou padákov. Odstrčil približuje, ako asi vyzerali pristávacie manévry v Dien Bien Phu a akou ľahkou korisťou boli francúzske lietadlá pre vietnamské delostrelectvo (s. 117): „*Jakékoľiv zásobování, evakuaci raněných nebo bombardování značně komplikuje hustá síť protiletadlové obrany Vietminhu, která byla od samého začátku značně podceňována. Aby letouny nebyly nepřitelem zasaženy, musejí létat více jak 2000 metrů nad zemí. To má ale za následek, že výsadek materiálu má značný rozptyl a část nákladu dopadá i k nepříteli. Kromě toho jsou ještě později jakékoliv lety nad Dien Bien Phu doslova sebevražednými operacemi. Vzletová a přistávací plocha je už úplně rozrytá a stojí na ní pouze ohořelé kostry letounů s přeraženými křídly a proděravělými trupy.*“

V záverečnej časti autor vykresľuje situáciu Francúzov po prehratej bitke a nútený pochod tých, čo prežili, do vietnamských zajateckých táborov. Išlo doslova o pochody smrti (najdlhší meral 900 km) a potvr-

dzuje to i fakt, že počas nich zomrelo viac francúzskych vojakov, ako počas samotnej bitky o Dien Bien Phu! Odstrčil túto krutú realitu pochodov vietnamskou džungľou a pobyt v táboroch nielen podrobne opísal, ale pripojil aj fotografie, na ktorých sú vyobrazení Francúzi, ktorí toto peklo prežili. Pri pohľade na nich súhlasíme so slovami, že sa priveľmi nelíšia od záberov, ktoré urobili spojenci pri oslobodzovaní väzňov z nacistických koncentračných táborov na sklonku druhej svetovej vojny.

Bitka o Dien Bien Phu, ktorá je právom označovaná ako „Stalingrad v džungľi“, sa stala pohrebiskom tisícov francúzskych i vietnamských vojakov. Hlavným dôvodom, prečo Odstrčil toto dielo napísal, je „*pietní vzpomínka na obrovskou statečnost vojáků na obou stranách. Necht' je tato kniha vzpomínkou na hrdinné obránce Dien Bien Phu a pro všechny příkladem v tom, že člověk, ať už se ve svém životě nachází v jakékoliv zdánlivě beznadějně situaci, tak to nemá a ani nesmí nikdy vzdát*“ (s. 250). Neostáva nám iné, len s autorom súhlasiť a túto zaujímavú publikáciu vrelo odporučiť všetkým záujemcom o vojenskú históriu.

M. Konečný

RAŠKA, F. D. OPUŠTĚNÍ BOJOVNÍCI, HISTORIE RADY SVOBODNÉHO ČESKOSLOVENSKA 1949 – 1961. Praha : Nakladatelství Academia, Edice Novověk, 2009, 286 s.

Z anglického originálu *Fighting Communism from Afar. The Council of Free Czechoslovakia (East European Monographs, Boulder, Distributed by Columbia University Press, New York 2008)* – Boj komunizmu z diaľky. Rada slobodného Československa (Monografie východnej Európy, Balvan, distribuované Kolumbijskou univerzitou, New York 2008), preložil Vojtěch Pacner.

Kniha sa zaoberá najvýznamnejšou

československou exilovou organizáciou – Radou slobodného Československa (RSČ) *The Council of Free Czechoslovakia* po komunistickom prevrate v ČSR v roku 1948, založenou vo februári 1949 v USA so sídlom vo Washingtone D. C. v rámci tretieho protikomunistického odboja. Napriek dlhému a traumatickému obdobiu bola prvým vrcholným jednotným orgánom politického exilu medzi všetkými národmi v područí Sovietskeho zväzu. Podobne ako *Radio Free Europe* (RFE – Rádio Slobodná Európa) bola financovaná v súlade so zahraničnou politikou USA prostredníctvom neštátnej organizácie *National Committee for a Free Europe* (NCFE – Národný výbor pre slobodnú Európu). Stretávali sa v nej rôzne skupiny reprezentantov politických strán rokov 1945 – 1948, často zodpovedných za benešovskú prosovietsku politiku. Medzi nimi prebiehal tvrdý politický zápas. Pokusy o reformu organizácie a jej riadenie často neboli úspešné a začiatkom 60. rokov minulého storočia sa na dlhú dobu odmlčala, pre mnohých občanov Československa, trpiacich pod jarmom komunizmu, bola symbolom nádeje. V roku 1957 americká strana prestala RSČ financovať kvôli pretrvávajúcim vnútorným rozporom a táto po roku 1967 prakticky nevyvíjala žiadnu činnosť. Napriek mnohým chybám sa významne zapísala do histórie boja proti komunizmu a totalite.

Vznik Rady slobodného Československa bol vyhlásený 20. februára 1949 vo Washingtone, D.C., o čom boli informované vlády hlavných mocností 23. februára a 25. februára 1949 bola o vzniku RSČ v „Prehlásení“ oboznámená medzinárodná verejnosť. Tvorili ju bývalí poslanci, ministri a členovia nekomunistických strán, skúsení politici a diplomati. Cieľom RSČ bolo zjednotenie československých síl v zahraničí v boji proti komunizmu a fašizmu, chránenie čs. demokracie, organizovanie, podpora a aktivity na pomoc čs. utečencom. RSČ bola zložená z 30 členného výkonného výboru,

ktorý zvolil 12-členné prezídium, prezidentom sa stal Zenkl, podpredsedami Lettrich a Majer, generálnymi sekretármi Papánek a Heidrich, členmi boli Černý, Procházka, Dieška, Franek, Osuský, Slávik a Peroutka.

Počiatočná činnosť a rozkol. RSČ bola financovaná Ústrednou spravodajskou službou USA (CIA), mala dve pobočky – regionálne rady v Paríži a Londýne. Pomery v RSČ jej vyčítal *Výbor pre slobodnú Európu* pre jej nereprezentatívnosť a slabú aktivitu. Prvý rozkol nastal v názore na zastúpenie (voľbu predsedu) a v časovom obmedzení funkcionárov (2 roky). Dňa 23. januára 1951 bola RSČ rozpustená, odišlo z nej 13 členov, ale už o 2 dni bola obnovená ako *National Committee of Free Czechoslovakia* (Národný výbor slobodného Československa – NVSČ), čím bola rozštiepená na dve organizácie po dvoch rokoch svojej činnosti.

Snahy o znovuzjednotenie RSČ a NVSČ. Na to bol zriadený *Výbor pre slobodnú Európu* s podvýborom programovým a organizačným, 20. apríla 1952 boli prijaté nové stanovky RSČ, ktorá mala mať Výkonný výbor, Zastupiteľstvo a Správnu radu, zvolený nový 23-členný výkonný výbor, vo všetkých orgánoch mala existovať parita veľkých strán. MZV USA vzalo na vedomie zjednotenie čs. exilu, k zjednoteniu však nedošlo kvôli Republikánskej strane.

Skutočné zjednotenie? RSČ podporoval americký *Výbor pre slobodnú Európu*. Prezidentom zastupiteľstva sa stal Osuský, viceprezidentom Majer a Procházka, predsedom Správnej rady Kočvara. Neúspešné rokovanie RSČ s Republikánskou stranou trvalo vyše roka. Až v jeseni 1953 došlo zásluhou Peroutku k ich zjednoteniu.

Reforma Rady. RSČ bola v kríze, bolo ju treba reformovať. Návrh na jej financovanie dal Hlavatý, na zmenu stanov Procházka, na základe čoho bol zvolený nový výkonný výbor, zastupiteľstvo sa rozdelilo do pracovných výborov: kultúrneho a spoločenského a ekonomického a sociálneho.

Bol vytvorený nový orgán – *Pracovný zbor*, ktorý mal pripraviť memorandum na *Konferenciu mocností v Ženeve*, ale skončil fiaskom.

Nová organizácia rady. Pretože sa nepodarilo odstrániť konflikt medzi vedením výboru a pracovným zborom, bolo 8. januára 1957 zvolené nové zastupiteľstvo (predseda Slávik) a výkonný výbor (predseda Zenkl). V roku 1958 zastupiteľstvo schválilo nové stanovky a bolo zvolené nové vedenie rady (predseda Lettrich, Zenkl predseda výkonného výboru). V roku 1959 sa vytvoril *Politický výbor* (tajomníci Lettrich a Heidrich), ktorý 9. 9. 1961 oznámil vytvorenie novej organizácie – *Výbor slobodného Československa* – ako politickej organizácie zástupcov demokratického Československa a prijatie jeho stanov. Výbor na určitú dobu nahradil RSC ako člen *Zhromaždenia porobených európskych národov*, čím nastal dlhý rozpor v RSC. V rokoch 1972 – 1974 došlo k obnoveniu a znovuzjednoteniu RSC, ktorá mala zastupiteľstvo (R. Fraštacký) a výkonný výbor (M. Povolný).

Národnostná otázka. Týkala sa vzťahu Čechov a Slovákov, ktorá dominovala v celej činnosti RSC, proti Československu bola *SNR v zahraničí* (Sidor), *Slovenská liga v Amerike* i *Slovenský oslobodzovací výbor* (Ďurčanský), parita nebola nikdy dodržaná. Otázka odsunu sudetských Nemcov bola považovaná za nezrušiteľnú a RSC bola proti oživovaniu sudetského revanšizmu. Rusíni žiadali o svoje práva, ale našli málo porozumenia. Osobitnou národnosťou boli Maďari, ktorí z ČSR dokázali iba zasielať memorandá a protestovať v OSN vraj pre utlačanie.

Rada a utečenci. Československí utečenci po Februári 1948 tvorili tretiu vlnu emigrácie v počte asi 24 000, boli umiestňovaní v utečeneckých táborech v britskej a americkej zóne Rakúska a Ne-

mecka. Podporoval ich *American Fund for Czechoslovak Refugees* (Americký fond pre československých utečencov). V roku 1953 americký Kongres prijal zákon o pomoci utečencom. RSC sa po svojom vzniku pričínila o vznik mnohých fondov pomoci. V Európe najúčinnejšiu pomoc poskytovala *Anglo-československá spoločnosť pomoci utečencom* (Anglo-Czechoslovak Refugee Welfare Organization).

Zapojenie do medzinárodných organizácií. RSC sa zapojila do: *European Movement* (Európskeho hnutia), *Council of Europe* (Rady Európy), československí politici vytvorili *Provisional National Council of the European Movement* (Dočasnú národnú radu Európskeho hnutia – zastupovala RSC) a konkurenčné *Czechoslovak Assembly for the European Movement* (Československé zhromaždenie pre európske hnutie) a do najdôležitejšej organizácie *Assembly of Captive European Nations* – ACEN (Zhromaždenie porobených európskych národov). RSC po znovuzjednotení sa aktívne zapojila do Helsinského procesu – *Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe* (KBSE).

Na konci knihy je uvedených 598 poznámok, ďalej Zoznam prameňov a literatúry, 8 strán obrazovej prílohy, Skratky, Politické strany NF 1945 – 1948, Čs. politické strany v exile po r. 1948 a Menný register.

Po novembri 1989 RSC nadviazala spoluprácu s politickou reprezentáciou v ČSFR, exponovala sa za zachovanie spoločného štátu a po jeho rozdelení v roku 1996 sa reorganizovala na *Radu vzájomnosti Čechov a Slovákov* (predseda M. Povolný). Napriek rozdielnosti názorov medzi čs. exulantmi po celom svete bolo vytvorenie RSC dôležitou a pozitívnu udalosťou. Je len na historikoch zabezpečiť, aby sa jej dostalo náležitého ocenenia a aby nebola zabudnutá.

KRONIKA

NEKROLÓG ZA MARIÁNOM HRONSKÝM (1940 – 2012)

PhDr. Marián Hronský, DrSc.

3. júna 2012 po ťažkej chorobe zomrel PhDr. Marián Hronský, DrSc., významná osobnosť slovenskej historickej obce, ktorý stál pri zrode prvého vojenskohistorického pracoviska na Slovensku a značnú časť svojho aktívneho života neodmysliteľne spojil s Vojenským historickým ústavom Bratislava. Jeho smrť sa nás všetkých dotkla o to viac, že odhliadnuc od posledných niekoľkých mesiacov sa ešte stále s veľkým nadšením a húževnatosťou jemu vlastnou, napriek tomu, že už prekročil prah 70-ročného životného jubilea, zapájal do riešenia nastolených vedeckých problémov z pozície vedeckého pracovníka Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Marián Hronský sa narodil 24. augusta 1940 v Novej Bani, okres. Žarnovica. Stredoškolské vzdelanie ukončil maturitou na jedenásťročnej

strednej škole v Partizánskom. Roku 1957 začal študovať na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Štúdium v odbore história – filozofia ukončil v júni 1962 štátnymi záverečnými skúškami a obhajobou diplomovej práce. Na základe systému tzv. umiestneniek nastúpil od 1. júla ako odborný pracovník do svojho prvého zamestnania v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Pôsobil v historickom oddelení múzea a vedecky sa orientoval predovšetkým na skúmanie vzniku a bojovej činnosti 1. čs. armády na Slovensku v čase SNP. Prvú vedeckú rozsiahlejšiu prácu *Boje povstaleckej armády na Ostrom* publikoval v Zborníku múzea SNP (Martin 1966). Po úspešnom konkurznom pokračovaní sa stal pracovníkom Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici.

Zlomovým dátumom v jeho živote bol prvý októbrový deň roku 1967. Vtedy sa začala jeho takmer 40-ročná úspešná profesná dráha, ktorú spojil s takpovediac druhým domovom – vojenskohistorickým pracoviskom – Oddelením vojenských dejín Slovenska pražského Vojenského historického ústavu, neskôr Vojenským historickým ústavom Bratislava. Tu svoj um a úsilie vynaložil v prospech vojenskej historickej vedy.

V mnohokrát neľahkých pracovných podmienkach napísal desiatky vedeckých štúdií, odborných prác a popularizačných článkov, osobitne z problematiky vojenských dejín Slovenska 1914 – 1920, s ktorými sa odborná, ale aj laická verejnosť stretávala na strán-

kach domácich a zahraničných vedeckých a vedecko-populárnych časopisov. Výsledkom vedeckej činnosti PhDr. Mariána Hronského, DrSc. a jeho tvorivých schopností však boli viaceré úspešné vedecké monografie. Treba osobitne vyzdvihnúť vysoko hodnotené a doposiaľ neprekonané dielo *Slovensko pri zrode Československa* či jednu z posledných jeho prác *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*, ktorá sa dočkala aj svojej anglickej jazykovej mutácie a v poslednom období aj prepracovaného vydania. Netreba však zabudnúť ani na práce: *Vojenské dejiny Československa 2. Od roku 1526 do roku 1918*; *Vojenské dejiny Československa 3. Od roku 1918 do roku 1939*; *Vojenské dejiny Slovenska IV., 1914 – 1939*; *Slovensko v 20. storočí, druhý zväzok. Prvá svetová vojna 1914 – 1918*.

O odbornej erudícii nášho kolegu a priateľa svedčí aj jeho osobný podiel na realizácii takých významných projektov, akými pre slovenskú historiografiu a prehĺbenie historického vedomia nášho národa boli dvojzväzkové *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, *Kronika Slovenska 2*, *Slovensko v 20. storočí* či *Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti*.

Okrem vlastnej vedeckej činnosti sa ako uznávaný odborník aktívne zapojil do tvorby koncepcie rozvoja slovenskej vojenskej historickej vedy a do následnej realizácie viacerých z nej vyplývajúcich vedeckých zámerov, projektov a počinov. Vymenovaním do funkcie riaditeľa, neskôr vedúceho oddelenia starších dejín Odboru vojensko-historických výskumov, prevzal na seba aj zodpovednosť za napĺňanie poslania a smerovania tohto vedeckého pracoviska. Nemožno obísť ani jeho podiel na činnosti Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika, Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, v ktorej dlhé roky zastával funkciu člena jej výboru a predsedu sekcie pre vojenské dejiny, ako aj jeho pôsobenie vo vedeckých radách Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied a Vojenského historického ústavu, či v redakčnej rade časopisu *Vojenská história*. V poslednom období treba zvlášť vyzdvihnúť jeho podiel na organizovaní *Dní Milana Hodžu*.

Výsledky jeho práce boli ocenené na rôznych úrovniach. Dovolím si pripomenúť najvyššie rezortné ocenenia, ktoré obdržal z rúk ministra obrany Slovenskej republiky, či náčelníka Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorý mu v roku 2010, pri príležitosti významného životného jubilea udelil ako ocenenie významných zásluh v oblasti slovenskej vojenskej histórie *Pamätnú medailu náčelníka Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky*.

Počas celého obdobia, ktoré sme spoločne prežili vo Vojenskom historickom ústave, ako aj mimo neho, som ho vnímal nielen ja, ale všetci tí, s ktorými prišiel do kontaktu, ako človeka priateľského, s pevným charakterom, nadovšetko milujúceho život. Spomienku na Mariána Hronského, významného vedca-historika a vzácneho človeka, si navždy uchováme v našich srdciach a pamäti.

Češť jeho pamiatke!

M. Čaplovič

11. KONFERENCIA EUROATLANTICKEJ PRACOVNEJ SKUPINY PRE ŠTÚDIUM KONFLIKTOV V BELEHRADĚ 23. – 27. MÁJA 2011

11. ročník konferencie Euroatlantickej pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov sa konal v dňoch 23. až 27. mája 2011 v hlavnom meste Srbskej republiky – v Belehrade. Konferenciu organizoval srbský Inštitút pre strategický výskum v spolupráci so švédskou Akadémiou národnej obrany. Názov 11. konferencie bol: *Regulárny a neregulárny vojnový stav – Skúsenosti z histórie a súčasné ozbrojené konflikty*. Konferencia tak bola zameraná najmä na zdôraznenie rozdielov medzi spomenutými formami vojnového stavu a na bližšiu charakteristiku neregulárneho vojnového stavu. Jej účastníci sa však zamerali aj na niektoré ďalšie parciálne problémy, ktoré s témou úzko súvisia, napríklad koalíčné vojenské intervencie a ich efekt, špeciálne vojenské operácie, vojnové právo a partizánska vojna, politické, ekonomické, vojenské a kultúrno-sociálne aspekty miestnych ozbrojených konfliktov atď.

Na tomto zaujímavom podujatí sa zúčastnilo 52 vojenských historikov zo 14 štátov Európy a taktiež zo Spojených štátov amerických. Dovedna tu odznelo 24 referátov. Aj na tomto ročníku mal svoje zastúpenie Vojenský historický ústav v Bratislave. Konferencie sa zúčastnili riaditeľ VHÚ Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. a Mgr. Peter Chorvát, PhD.

Zástupca riaditeľa Odboru vojenských historických výskumov Dr. Imrich Purdek si na túto konferenciu pripravil referát Slováci a slovenské ozbrojené sily v mierových operáciách na Balkáne v rokoch 1993 – 2010. Nakoľko sa autor nemohol konferencie zúčastniť osobne, jeho príspevok prečítal v rámci jej druhého dňa Peter Chorvát.

Program konferencie bol už tradične rozdelený do troch dní. V utorok 24. mája bola konferencia otvorená slávnostným príhovorom riaditeľky Inštitútu pre strategický výskum Jovanky Šaranović. V prvý deň konferencie boli jednotlivé príspevky tematicky rozdelené do troch panelov. Prvý panel mal názov *Expedičné operácie*, druhý *Neregulárny vojnový stav* a tretí *Národné vojenské doktríny a partizánska vojna*. Časovo-tematicky sa jednotlivé príspevky sústreďovali predovšetkým na 19. a najmä na 20. storočie.

V rámci exkurzie, ktorá sa uskutočnila v stredu 25. mája 2011, si účastníci prezreli Juho-slovanské vojenské letecké múzeum v Belehrade a v popoludňajších hodinách navštívili aj objekty Petrovaradínskej pevnosti situovanej v blízkosti Nového Sadu.

Druhý deň konferencie boli jednotlivé príspevky opäť rozdelené do troch panelov: *Súčasné vojnové konflikty*, *Kooperácia medzi civilným a vojenským sektorom ako ozdravný faktor*, *Vojenské múzeum a vojenský archív*.

V rámci druhého panelu tohto posledného dňa konferencie odznel aj už spomínaný referát Dr. Imricha Purdeka.

Nadväzujúc na jednotlivé príspevky, odznela zaujímavá a podnetná diskusia. Aj táto neoddeliteľná časť programu konferencie má svoj význam, nakoľko tu boli prezentované viaceré doplňujúce informácie ďalšie možnosti výskumu problematiky.

Celkovo možno povedať, že išlo o veľmi vydarené medzinárodné odborné podujatie. Téma bola veľmi inšpirujúca a v podstate dosť aktuálna. Dávala pomerne dostatočný priestor na prerokovanie momentov národných a taktiež nadnárodných vojenských dejín. Priam symbolické bolo aj konanie konferencie práve v Srbsku, teda v štáte, ktorý má bohaté skúsenosti práve s partizánskou vojnou.

P. Chorvát

12. KONFERENCIA EUROATLANTICKEJ PRACOVNEJ SKUPINY PRE ŠTÚDIUM KONFLIKTOV VO VIEDNI 21. – 25. MÁJA 2012

V dňoch 21. – 25. mája 2012 sa vo Viedni konal 12. ročník medzinárodnej konferencie Euroatlantickej pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov. Hlavnými organizátormi tohtoročnej odbornej konferencie boli Vojenské historické múzeum vo Viedni (Heeresgeschichtliches Museum) a budapeštiansky Vojenský historický ústav a Múzeum (Hadtörténeti Intézet és Múzeum). Ako spoluorganizátor sa na podujatí podieľala aj Národná akadémia obrany sídliaca takisto vo Viedni na ulici Stiftgasse (Landesverteidigungsakademie). Názov konferencie bol *Od minulosti po súčasnosť: Idey vojenskej histórie na strategickom, operačnom a taktickom stupni vojny*. Tento názov bol už tradične volený tak, aby umožňoval účastníkom využiť viaceré čiastkové témy, ktoré s hlavnou témou úzko súviseli a boli dokonca vopred uvedené v pozvánkach. Rokovacím jazykom bola angličtina. Za Vojenský historický ústav v Bratislave sa konferencie zúčastnili pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. a Mgr. Peter Chorvát, PhD. Druhý menovaný na konferencii vystúpil s príspevkom *Vojenské múzeum v Bratislave 1939 – 1945 (Plány verzus realita)*.

Konferencia bola po technickej stránke veľmi dobre pripravená. Samotný konferenčný program bol rozdelený do dvoch dní, teda jednotliví referujúci sa so svojimi príspevkami predstavili v utorok 22. mája 2012 a vo štvrtok 24. mája 2012. Streda bola vyhradená pre exkurziu na hrad Forchtenstein a taktiež do maďarského Fertődu.

Prvý deň konferencie prebiehal v kasárňach Vega – Payer – Weyprecht a zúčastnilo sa na ňom trinásť referujúcich. Je potrebné zdôrazniť, že s výnimkou jedného príspevku o vojenských dejinách stredoveku sa všetky referáty týkali vojenských dejín 19. a predovšetkým 20. storočia, čo v plnej miere odzrkadľuje celosvetový trend vo výbere tzv. ťažiskových tém z hľadiska časovo-tematického.

Ako prvý z referujúcich vystúpil nemecký vojenský historik Martin Hofbauer, ktorý sa vo svojom príspevku zamerlal na *Fortifikačný plán Henricha I. Vtáčkara*. Vo svojom referáte, okrem iného, interpretoval aj viaceré spoločné body nemeckých, rakúskych a uhorských vojenských dejín.

Po ňom nasledoval zaujímavý referát švédskeho historika Gunnara Aseliusa s názvom *Perspektívy denacionalizácie vojenského velenia: Švédci, Prusi, Briti a Rusi v severnej spojeneckej armáde, 1813 – 1814*.

Záverečným referátom prvého bloku konferencie bol príspevok maďarského vojenského historika Tibora Ballu *Uhorskí vojaci, dôstojníci a uhorské oddiely v dualistickej armáde, 1867 – 1914*. Môžeme dodať, že po vystúpeniach jednotlivých referujúcich nasledovala diskusia k problematike panelu. Aj v rámci týchto diskusií odznelo mnoho zaujímavých a podnetných názorov, ktoré jednotlivé príspevky vhodne dopĺňali alebo rozširovali.

Po krátkej prestávke nasledovali ďalšie referáty, ktorých spoločným menovateľom bolo, že sa tematicky dotýkali len 20. storočia a tento moment sa naplno odzrkadlil aj počas druhého dňa konferencie, teda vo štvrtok.

Druhý panel svojím referátom otvoril rakúsky vojenský historik Felix Schneider, pričom sa zamerlal na predstavenie strategického významu Álp pre vojenské operácie jednotlivých armád v 20. storočí.

Irina Bystrovová z Ruskej akadémie vied vo svojom komparatívnom príspevku analyzovala vojenské priemyselné komplexy hlavných superveľmocí v 20. storočí.

Bulharský vojenský historik Dimitar Minchev pertraktovoval otázku účasti obyvateľstva

Macedónie v balkánskych vojnách a počas prvej svetovej vojny. Jeho príspevok vyvolal živú diskusiu viacerých účastníkov konferencie, pričom s niektorými polemickými pripomienkami vystúpil najmä grécky vojenský historik Zisis Fotakis.

V popoludňajšom paneli III hneď na úvod odzneli dva navzájom sa dopĺňajúce referáty Christiana Ortnera z rakúskeho Vojenského historického múzea a Blaža Torkara z Vojenského múzea Slovinských ozbrojených síl. Ich témou bolo nasadenie špeciálnych rakúsko-uhorských, resp. nemeckých útočných skupín v podmienkach prvej svetovej vojny najmä s dôrazom na talianske bojisko. Prvý menovaný historik precízne predstavil dôvody vzniku a nasadenia rakúsko-uhorských útočných skupín. Druhý bližšie priblížil taktiku nemeckých útočných jednotiek počas 12. bitky na Soči a zároveň vyzdvihol osobnosť vtedy poručíka Erwina Rommela.

Záverečným príspevkom tohto panelu bol referát už spomínaného gréckeho historika Zisisa Fotakisa o rozvoji a úpadku gréckeho vojnového námorníctva v období 1909 – 1939.

V dôsledku toho, že dvaja prihlásení historici svoju účasť na konferencii krátko predtým odvolali, boli panely IV a V zjednotené. V rámci posledného panelu prvého dňa konferencie zazneli referáty Roberta S. Rusha, Janusza Zuziaka a Miljana Milkića.

Robert S. Rush zo Spojených štátov amerických poslucháčom priblížil viaceré špecifiká americkej armády v 20. rokoch 20. storočia, a to najmä v súvislosti s prijatím zákona o národnej obrane v roku 1920.

Poľský historik Janusz Zuziak zhodnotil poľské vojenské aktivity v období druhej svetovej vojny. Rovnako zaujímavý bol aj referát srbského historika Miljana Milkića, ktorý sa zamerail na rozhodujúce vojensko-politické momenty v súvislosti s koncom druhej svetovej vojny v bývalej Juhoslávii.

V stredu 23. mája 2012 sa uskutočnila exkurzia na hrad Forchtenstein a do maďarského Fertödu. Pozornosť všetkých účastníkov tejto exkurzie pútala najmä vystavená, rozsiahla zbierka zbraní a výstroja na spomínanom hrade. Pri prehliadke hradu boli dokonca výnimočne sprístupnené priestory niektorých depozitov.

Vo štvrtok 24. mája konferencia pokračovala druhým, záverečným dňom v priestoroch Národnej akadémie obrany.

Príspevky panelu VI sa sústreďovali predovšetkým na vybrané problémy vojenských dejín jednotlivých národov po roku 1945.

Herman Roozenbeek z Holandska prítomných oboznámil s holandským výskumom chemických zbraní v rokoch 1945 – 1966. Kathleen J. Nawyn z Centra pre výskum vojenskej histórie v Spojených štátoch amerických predniesla zaujímavý príspevok ohľadom americkej vládnej politiky vo vzťahu k úplnému eliminovaniu nemeckého militarizmu v rokoch 1945 – 1949. Éva Tulipán z Vojenského historického ústavu a Múzea v Budapešti sa vo svojom príspevku zameraila na niektoré vybrané aspekty Maďarskej revolúcie v roku 1956, najmä na udalosti na Námestí republiky.

V paneli VII najprv odzneli dva príspevky týkajúce sa kórejskej vojny, na ktoré nadviazal tretí referát o histórii Severoatlantického paktu NATO. Bližšie môžeme uviesť, že švédsky historik Per Iko a maďarský historik Tamás Nagy sa zameraili na pôsobenie švédskej, resp. maďarskej vojenskej poľnej nemocnice počas spomínaného vojnového konfliktu. Dieter Krüger – pracovník Militärgeschichtliches Forschungsamt Potsdam – priblížil hlavné momenty strategického myslenia a operačného plánovania v rámci NATO počas studenej vojny.

Kvôli nedostatku času boli nasledujúce dva panely VIII a IX zjednotené do jedného. Poľský vojenský historik Dariusz Kozerański publiku priblížil problémy nasadenia soviet-

skej intervencie v Afganistane, ktoré porovnával so súčasným pôsobením koaličných síl v tejto krajine. Ďalšie dva referáty predniesli slovinskí vojenski historici. Vladimir Prebilić sa zamerail na otázky hospodárskej krízy v súvislosti s vojenským systémom všeobecne, pričom spomenul niektoré ekonomické problémy, s ktorými „zápasia“ aj slovinské ozbrojené sily. Zvezdan Marković pertraktoval otázky transformácie slovinských ozbrojených síl od ich vzniku po súčasnosť. Po týchto referátoch vystúpil srbský vojenski historik Dmtar Tasić s charakteristikou transformácie juhoslovanskej armády v období po prvej a po druhej svetovej vojne.

Záverečný panel sa týkal otázok kultúrneho dedičstva, (vojenských) múzeí a archívov v období mieru a vojny. Francúzsky historik Yves-Marie Rocher vystúpil s príspevkom o postupnom budovaní francúzskeho vojenského múzea po roku 1870. Na tento referát nadviazal Peter Chorvát, ktorý v už spomínanom referáte priblížil základné disproporcie medzi plánmi a výslednou realitou budovania Vojenského múzea v Bratislave v rokoch 1939 – 1945.

Posledným referátom bol príspevok tureckého historika Cemalettina Taskirana o perspektívach a možnostiach spolupráce medzi vojenskými múzeami. Vzhľadom na nedostatok času bola diskusia k tomuto panelu, bohužiaľ, zrušená.

K 12. ročníku konferencie Euroatlantickej pracovnej skupiny pre štúdium konfliktov vo Viedni môžeme ešte uviesť niekoľko všeobecných poznámok. Zopakujme, že aj toto podujatie potvrdilo pretrvávajúci záujem vojenských historikov o moderné dejiny. Veľmi prínosné boli viaceré komparatívne príspevky, ktoré poukazujú na doposiaľ nie celkom využité možnosti pri organizovaní obdobných konferencií. Toto podujatie bolo zároveň výbornou platformou aj na diskusiu o vojenských dejinách a na získanie zaujímavých informácií, ktoré možno následne využiť pre výskum národných vojenských dejín

P. Chorvát

SPOMIENKA NA POPRAVU ČS. DÔSTOJNÍKOV V KAUNICOVÝCH KOLEJÍCH V BRNE

Vo štvrtok 21. júna 2012 sa v Brne – Kaunicových kolejích uskutočnila pietna spomienka pri príležitosti 70. výročia popravy siedmich čs. dôstojníkov na čele s posledným predvojnovým náčelníkom Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave a veliteľom ilegálnej odbojovej organizácie Obrana národa na Morave, ruským legionárom, divíznym generálom in memoriam Otakarom Zahálkom (1891 – 1942).

Zahálka, po okupácii Čiech a Moravy nacistami, zapísal do kroniky akadémie, okrem iného, aj tieto slová: *„Rozcházime-li se v bolesti nad ztrátou toho, co bylo naší láskou a naším životem, zůstává v nás nezlomná hrdost a čisté svědomí, že jsme byli věrnými a povinnými služebníky nového státu. A tu hrdost československého důstojníka ponese až do hrobu! Loučíme se navždy? Věřím, že nikoli. I já věřím ve vzkříšení, jako to řekl pisatel této kroniky. Láska k vlasti, obětavost nezdolnost a síla v našem národě zůstávají a trvá i víra v lepší budoucnost. Náš národ, tolikrát těžce zkoušený, se opět dočká lepších dob a zachová si svůj jazyk a svou schopnost života pro všechny věky. Hranice, na Bílou sobotu, dne 8. dubna 1939. Brig. gen. Otakar Zahálka, velitel vojenské akademie.“*

Neboli to prázdne slová a tento skutočný vlastenec to spolu so svojimi šiestimi dôstojníckymi druhmi a spolubojovníkmi popravenými 21. júna 1942 (Josef Jakob, František Kopulečný, Adolf Matějů, Stanislav Pergler, Jan Svoboda, Jan Valenta), dokázal aj zoči-voči nepriateľom ľudskej kultúry a civilizácie, katom a gestapáckym vrahom českého i slovenského národa. Rodiny popravených vlastencov ich popol z brnianskeho krematória nikdy nedostali, zato museli zaplatiť účet za ich spopolnenie. Rozsudky stanného súdu v Brne vynesené 21. júna 1942 boli vykonané v ten istý deň. Vtedy bolo v Brne popravených ešte ďalších 5 osôb a u mužov bolo v zdôvodnení uvedené, že *„boli v spojení s osobami, které mali účast na činoch nepřítel'ských Ríši“*. Jediná v ten deň v Brne popravená žena Božena Brunclíková, uvedená v zozname pod číslom 12, mala ako zdôvodnenie uvedené, že bola odsúdená za to, že *„schvalovala atentát na SS Obergruppenführera Heydricha a vyzývala na podporu páchatel'ov“*.

Podľa spomienok pamätníkov a dokumentov sa na popravy v Kaunicových kolejích, ktorými prešlo viac ako 35 000 väzňov a zomrelo tu viac ako 1 350 našich hrdinov, chodili pozerat' nemecké ženy i s deťmi a v Brne sa na toto strašné divadlo dokonca predávali vstupenky!

Pietny akt v Brne usporiadala Československá obec legionárska, Jednota Valtice (František Trávníček) a za Jednotu ČsOL Český Brod a Spolek pro mapování vojenských pietních míst o. z. Praha, sa na ňom zúčastnil autor tejto správy.

F. Vrábek

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

*Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajte zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkládanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu trvalého bydliska i pracoviska, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.*

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridávajú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: *In Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VHA Bratislava, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)
- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,
Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 21 04 Bratislava

tel: 02/48 207713

E-mail: redakciavh@gmail.com

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Miroslav SABOL, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

doc. PhDr. Karol R. SORBY, DrSc., Ústav orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Jan ŠTAIGL, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Ing. Pavel VANĚK, PhD., Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice, Česká republika

Dr. Imrich PURDEK, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PaedDr. Róbert LAMOŠ, Kriminalistický ústav PZ, Sklabinská 1, 812 72 Bratislava

PaedDr. Peter BUČKA, PhD., Ľubľanská 11/4, 010 01 Žilina

Vojenská história 3/2012

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ÚPS

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvai, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 23. apríla 2012

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: ÚPS - 5. KRZ Nemšová, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: fotografia približuje ľahké opevnenie nového typu (vzor 37) pevnostného úseku K-VI v Turni nad Bodvou zo septembra 1938.